

**STRATEGIA WOJEWÓDZTWA LUBUSKIEGO
DS. ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH
I ROLNICTWA WOJEWÓDZTWA LUBUSKIEGO**

Województwo lubuskie, 2017 rok

I. DIAGNOZA SYTUACJI SPOŁECZNO-GOSPODARCZEJ OBSZARÓW WIEJSKICH I ROLNICTWA WOJEWÓDZTWA, WRAZ Z IDENTYFIKACJĄ POTRZEB I POTENCJAŁÓW ROZWOJOWYCH

1.1. Ogólne informacje na temat województwa lubuskiego

Województwo lubuskie położone jest w zachodniej części Polski na obszarze Środkowego Nadodrza. Od zachodu graniczy z Niemcami (Landem Brandenburgia i Saksonia), od wschodu z województwem wielkopolskim, od północy z zachodnio - pomorskim, a od południa z dolnośląskim. Lubuskie zajmuje obszar 13.988 km², co stanowi 4,5% powierzchni Polski. Ponad połowę powierzchni województwa (51,3%) zajmują lasy i grunty zadrzewione, użytki rolne stanowią 40,7 %. Obszar województwa zamieszkuje 1.011,0 tys. osób tj. 2,6 % ogółu ludności całego kraju.

Tab. 1 Powierzchnia Polski, w tym województwa lubuskiego.

Wyszczególnienie	Powierzchnia		
	2016		
	ogółem	miasto	wieś
	ha		
POLSKA	312 679 67	2181275	29086692
LUBUSKIE	13 987 93	86 773	1312020

Województwo podzielone jest na **82** gminy, **12** powiatów i **2** miasta na prawach powiatów grodzkich (Gorzów Wlkp. i Zielona Góra).

W skład powiatów wchodzi **82** gminy, w tym: **9** to jednostki miejskie, **33** to ośrodki miejsko - wiejskie, **40** to gminy wiejskie. Pod względem liczby jednostek administracji powiatowej woj. lubuskie jest na jednym z ostatnich miejsc w kraju, tuż przed podlaskim i świętokrzyskim.

W województwie są dwa równorzędne ośrodki administracji szczebla wojewódzkiego - Gorzów Wlkp., w którym mieści się siedziba Wojewody Lubuskiego oraz Zielona Góra, w której siedzibę ma Marszałek Województwa Lubuskiego - Obydwa miasta są regionalnymi centrami życia społeczno - gospodarczego i kulturowego

Tab. 2 Podział na jednostki samorządowe Polska – woj. Lubuskie (ilość)

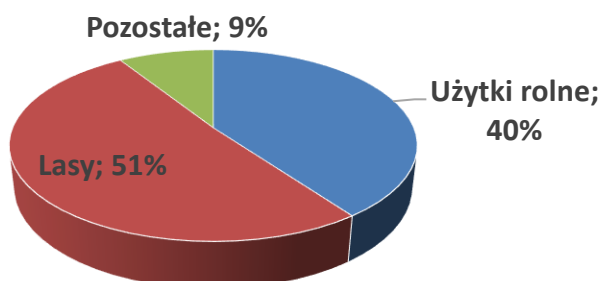
WYSZCZEGÓLNIENIE	Polska	Województwo	
	<i>Poland</i>	<i>Voivodship</i>	
	ogółem	Polska = 100	
	<i>total</i>	<i>Poland = 100</i>	
POWIERZCHNIA. PODZIAŁ ADMINISTRACYJNY — stan w dniu 31 XII 2016			
Powierzchnia w km ²	312 679 67	13 987 93	4,5
Powiaty	314	12	3,8
Miasta na prawach powiatu	66	2	3,0
Gminy	2478	82	3,3
Miasta	915	40	4,6
Miejscowości wiejskie	52529	1297	2,5
Sołectwa	40688	1026	2,5

W 42 miastach mieszka 64,7 % ogółu ludności województwa, a na obszarach wiejskich 35,3%. Województwo lubuskie należy do regionów o najniższej gęstości zaludnienia - na 1 km² przypada 72 osoby, podczas gdy w kraju - 123 osoby.

Według stanu w dniu 31 grudnia 2016 r. województwo lubuskie zamieszkiwało 1 017,4 mln osób tj. o 0,7 tys. mniej niż przed rokiem (i o 5,8 tys. mniej niż w 2010 r.). Ludność województwa stanowiła 2,6 % ogółu ludności Polski. W przekroju powiatów wskaźnik ten wykazuje znaczne zróżnicowanie: najwyższy notuje się w powiecie nowosolskim (113), a najniższy w powiecie sulęcińskim (30).

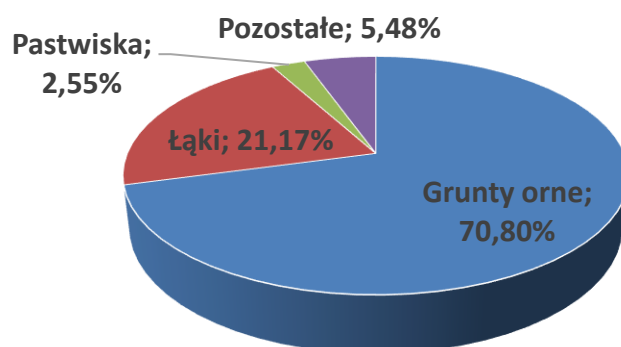
Rys. 1 Struktura agrarna województwa lubuskiego

Struktura agrarna województwa Lubuskiego

Rys. 2 Struktura agrarna województwa lubuskiego

Struktura agrarna województwa Lubuskiego

Mapa nr 1 Województwo lubuskie na tle polski

Tab. 3 Ludność

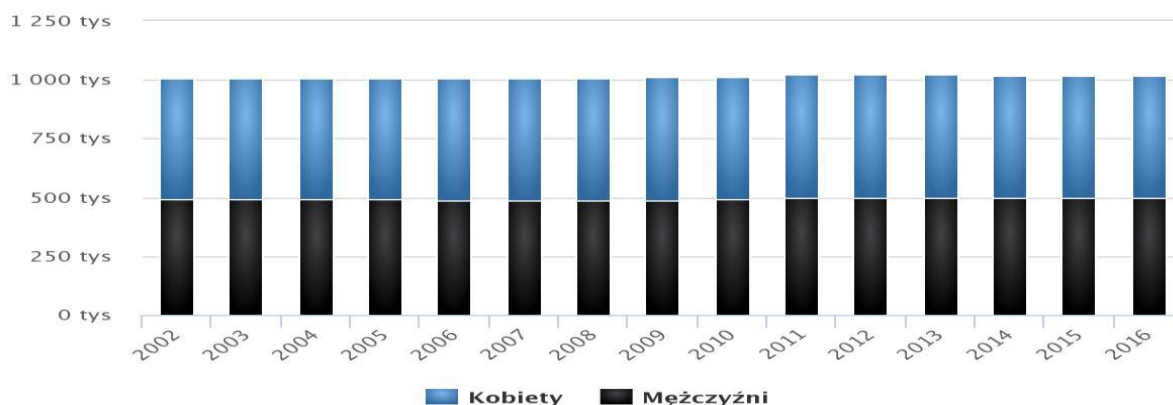
WYSZCZEGÓLNIENIE	Polska	Województwo	
	ogółem		Polska = 100
LUDNOŚĆ			
Ludność (stan w dniu 31 XII) w tys.	38437,2	1017,4	2,6
miasta	23166,4	660,4	2,9
wieś	15270,8	357,0	2,3
w tym kobiety	19839,2	522,3	2,6
Ludność na 1 km ² powierzchni ogólnej			
(stan w dniu 31 XII)	123	73	x
Ludność w wieku nieprodukcyjnym			
na 100 osób w wieku produkcyjnym			
(stan w dniu 31 XII)	60	58	x
Przyrost naturalny na 1000 ludności	-0,22	-0,22	x
Saldo migracji wewnętrznych i zagranicznych			
na pobyt stały ^e na 1000 ludności	-0.4	-1,5	x

W województwie w ogólnej liczbie ludności przeważają kobiety, których odsetek w 2016 r. nie zmienił się i wynosi 51,3 % (w kraju kobiety stanowiły 51,6% ludności). Współczynnik feminizacji (liczba kobiet przypadająca na 100 mężczyzn) także pozostał na niezmienionym poziomie i wyniósł 105 (w kraju przyjął wartość 107).

Wykres nr 1 Populacja woj. Lubuskiego w latach 2002-2016 z podziałem na płeć

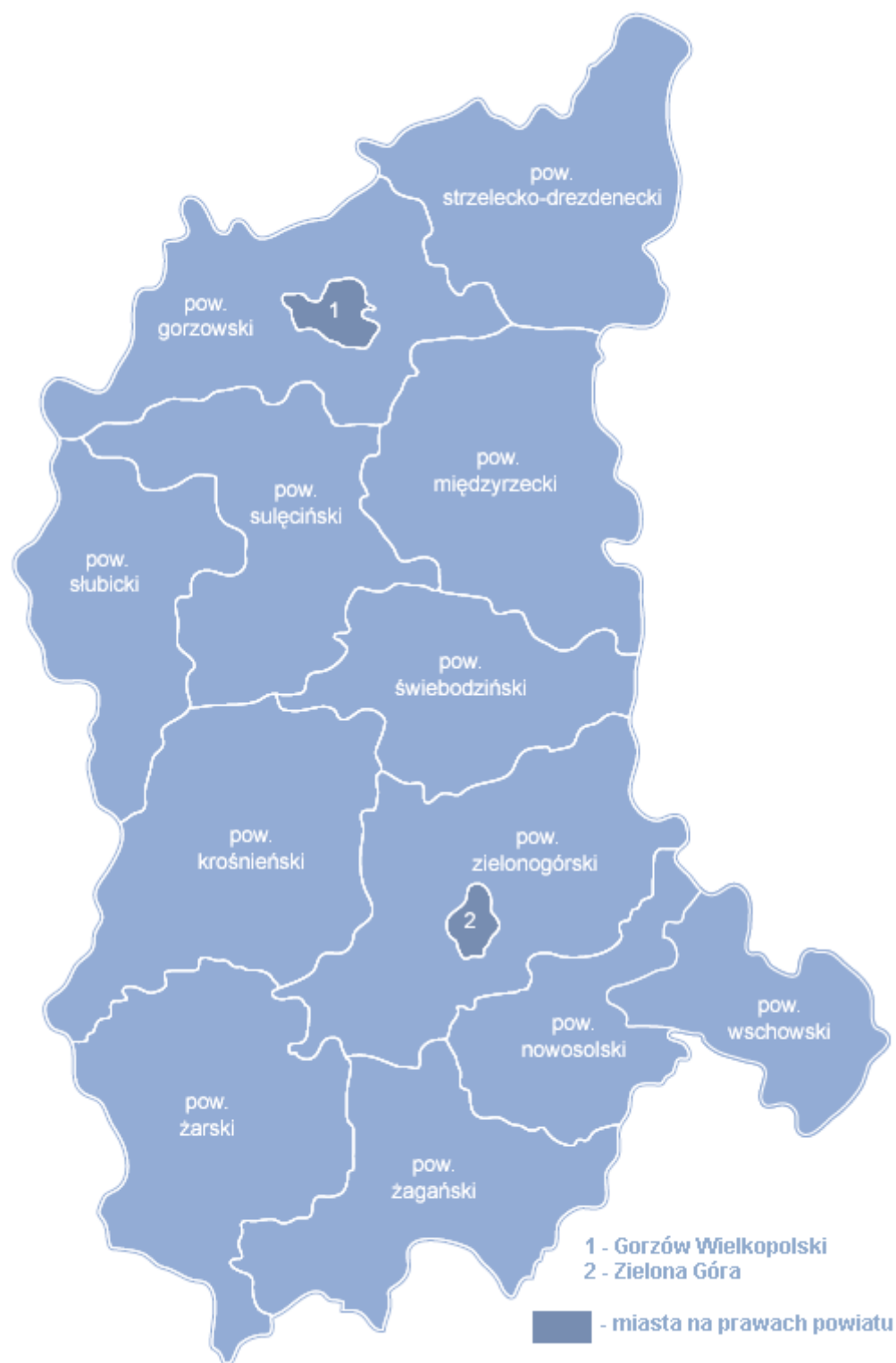
Populacja – Woj. lubuskie w latach 2002 – 2016

(Źródło: GUS)

www.polskawliczbach.pl

Mapa nr 2 Podział woj. lubuskiego na powiaty

Tab. 4 Ludność wg funkcjonalnych grup wieku, płci oraz lokalizacji terytorialnej

Stan w dniu 31 XII 2016

Nazwa	ogółem								
	ogółem			mężczyźni			kobiety		
	ogółem	w miastach	na wsi	ogółem	w miastach	na wsi	ogółem	w miastach	na wsi
POLSKA	38 432 992	23 129 492	15 303 500	18 593 166	10 964 940	7 628 226	19 839 826	12 164 552	7 675 274
w wieku:									
0-2	1 121 533	660 062	461 471	576 032	338 903	237 129	545 501	321 159	224 342
3-6	1 570 318	906 377	663 941	807 261	466 252	341 009	763 057	440 125	322 932
7-12	2 376 841	1 326 828	1 050 013	1 218 428	680 090	538 338	1 158 413	646 738	511 675
13-15	1 071 145	575 671	495 474	549 341	295 092	254 249	521 804	280 579	241 225
16-19	1 553 293	840 569	712 724	795 910	427 888	368 022	757 383	412 681	344 702
20-24	2 302 001	1 215 129	1 086 872	1 173 476	617 796	555 680	1 128 525	597 333	531 192
25-34	5 977 699	3 600 178	2 377 521	3 035 983	1 803 964	1 232 019	2 941 716	1 796 214	1 145 502
35-44	5 944 982	3 645 172	2 299 810	3 005 196	1 821 254	1 183 942	2 939 786	1 823 918	1 115 868
45-54	4 722 082	2 758 061	1 964 021	2 353 299	1 336 936	1 016 363	2 368 783	1 421 125	947 658
55-64	5 489 693	3 490 837	1 998 856	2 607 916	1 585 478	1 022 438	2 881 777	1 905 359	976 418
65 i więcej	6 303 405	4 110 608	2 192 797	2 470 324	1 591 287	879 037	3 833 081	2 519 321	1 313 760
LUBUSKIE	1 017 376	660 397	356 979	495 111	316 193	178 918	522 265	344 204	178 061
w wieku:									
0-2	28 804	18 605	10 199	14 811	9 555	5 256	13 993	9 050	4 943
3-6	41 734	26 597	15 137	21 322	13 599	7 723	20 412	12 998	7 414
7-12	65 162	40 278	24 884	33 353	20 597	12 756	31 809	19 681	12 128
13-15	28 057	16 877	11 180	14 292	8 617	5 675	13 765	8 260	5 505
16-16	41 329	25 369	15 960	21 324	12 997	8 327	20 005	12 372	7 633
20-24	61 263	36 069	25 194	31 092	18 368	12 724	30 171	17 701	12 470
25-34	158 667	102 213	56 454	81 017	51 652	29 365	77 650	50 561	27 089
35-44	160 273	105 139	55 134	82 019	53 209	28 810	78 254	51 930	26 324
45-54	121 274	76 454	44 820	60 683	37 442	23 241	60 591	39 012	21 579
55-64	153 237	102 317	50 920	73 240	47 118	26 122	79 997	55 199	24 798
66 i więcej	157 576	110 479	47 097	61 958	43 039	18 919	95 618	67 440	28 178

W 2016 r. liczba ludności w województwie lubuskim w skali roku zmniejszyła się. Wzrosła liczba urodzeń, natomiast spadła liczba zgonów. Zanotowano ujemny przyrost naturalny oraz ujemne saldo migracji na pobyt stały (podobnie jak przed rokiem). Odnotowano wzrost liczby zawieranych małżeństw (trzeci rok z kolei).

W województwie lubuskim od 2010 r. maleje liczba urodzeń, jednak w 2016 r. w ujęciu rocznym odnotowano ich wzrost. Zarejestrowano 9734 urodzenia żywe, tj. o 314 więcej niż rok wcześniej. W porównaniu z 2010 r. liczba urodzeń była o 1,2 tys. mniejsza. Średni wiek kobiet rodzących dzieci

w województwie lubuskim wzrośnie z 28,4 roku w 2013 r. do 31,1 roku w 2050 r. Podobna tendencja będzie obserwowana w całym kraju.

Prognozuje się, że do 2050 r. liczba ludności w województwie lubuskim będzie stale zmniejszać się, przy czym tempo tego spadku przyspieszy po 2020 r. Wyraźny ubytek ludności obserwowany będzie w miastach. Przez cały okres prognozy utrzymywać się będzie ujemny przyrost naturalny, wystąpią także niekorzystne zmiany w strukturze ludności. Prognozuje się, że liczba ludności miast w województwie lubuskim w 2050 r. będzie o 20,2% mniejsza niż w 2013 r., a na obszarach wiejskich o 3,3%. Współczynnik urbanizacji zmniejszy się z 63,1% w 2013 r. do 58,6% w 2050 r. Według prognozy w okresie 2013-2050 r. w miastach województwa lubuskiego najbardziej zmniejszy się liczba osób w wieku 30-34 lata – o 54,7% i 25-29 lat – o 53,0%, a na wsi w wieku 25-29 lat – 41,2% oraz w wieku 20-24 lata – o 40,6%. Największy wzrost liczby ludności zarówno w miastach, jak i na wsi wystąpi natomiast wśród osób w wieku 85 lat i więcej (odpowiednio o 276% i 251%).

Przewiduje się, że proces starzenia się ludności w województwie lubuskim będzie przebiegać ze znacznie większą intensywnością niż dotychczas. W 2050 r. wiek środkowy (mediana wieku) wyniesie 52,7 roku i będzie zbliżony do wieku środkowego prognozowanego dla całej ludności Polski (52,9 roku). W województwie lubuskim w okresie 2013-2050 r. liczba osób w wieku 65 lat i więcej zwiększy się o 152,5 tys., w tym osób w wieku 80 lat i więcej o 54,8 tys. W efekcie, odsetek osób w wieku 80 lat i więcej w ogólnej liczbie ludności wzrośnie 3-krotnie.

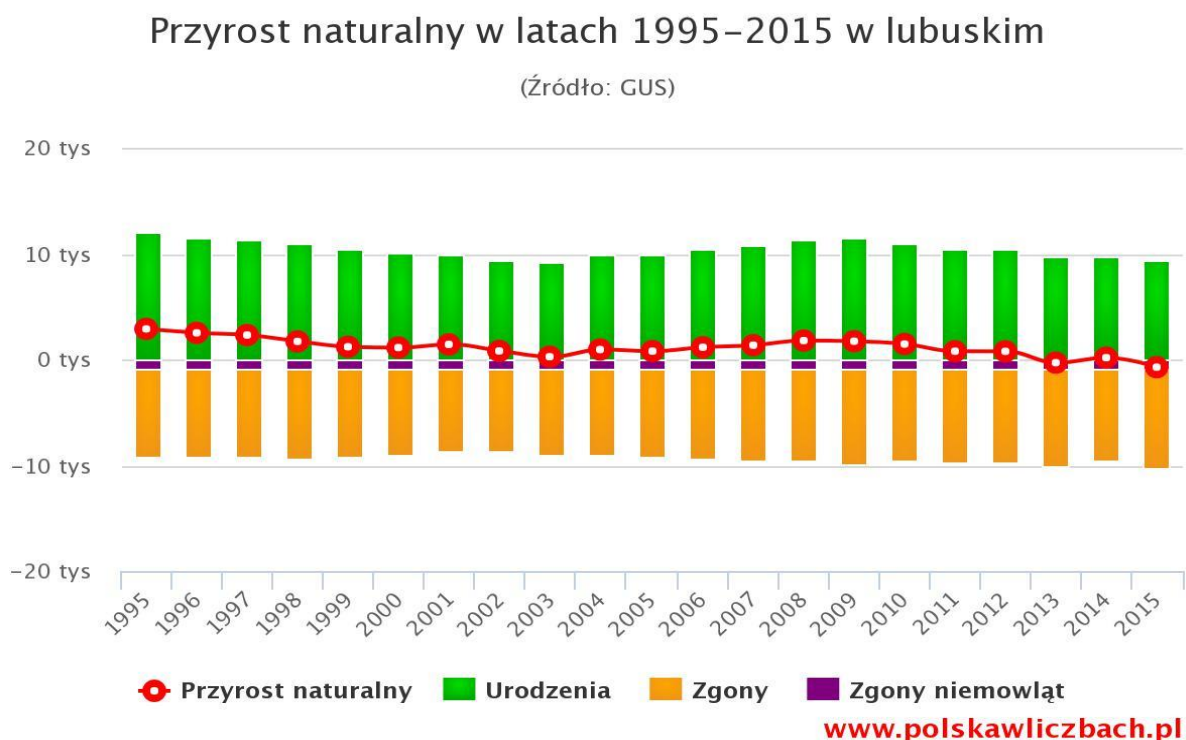
Przewiduje się, że zjawisko podwójnego starzenia się społeczeństwa (udział liczby ludności w wieku 80 lat i więcej w liczbie ludności w wieku 65 lat i więcej) będzie narastało. W województwie lubuskim udział ten zwiększy się zarówno w miastach z 24,0% w 2013 r. do 31,9% w 2050 r., jak i na wsi odpowiednio z 27,5% do 29,1%.

W województwie lubuskim przez cały okres prognozy przewidywany jest ujemny przyrost naturalny, przy czym prognozuje się, iż ubytek naturalny na wsi wystąpi po 2020 r.

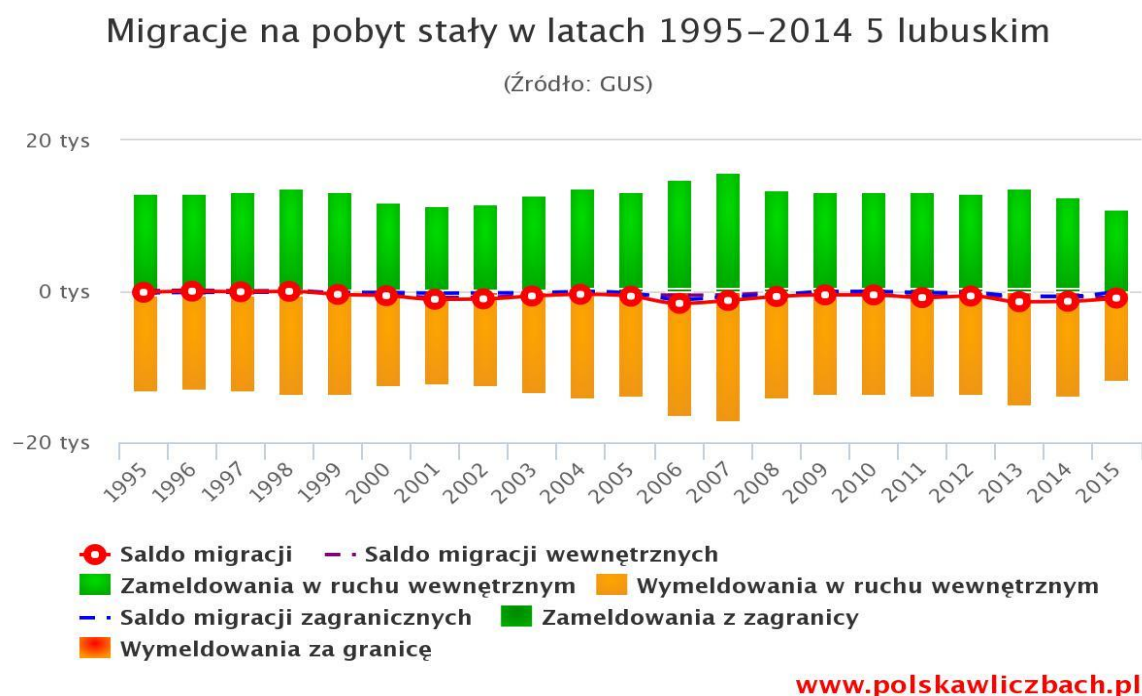
W 2016 r. w województwie, w ujęciu rocznym, spada liczba zgonów - zmarło 9955 osób, tj. o 201 osób mniej niż przed rokiem (spadek o 2,0%).

Wykres nr 2 Przyrost naturalny w latach 1995-2015 w województwie lubuskim w latach 1995-2015

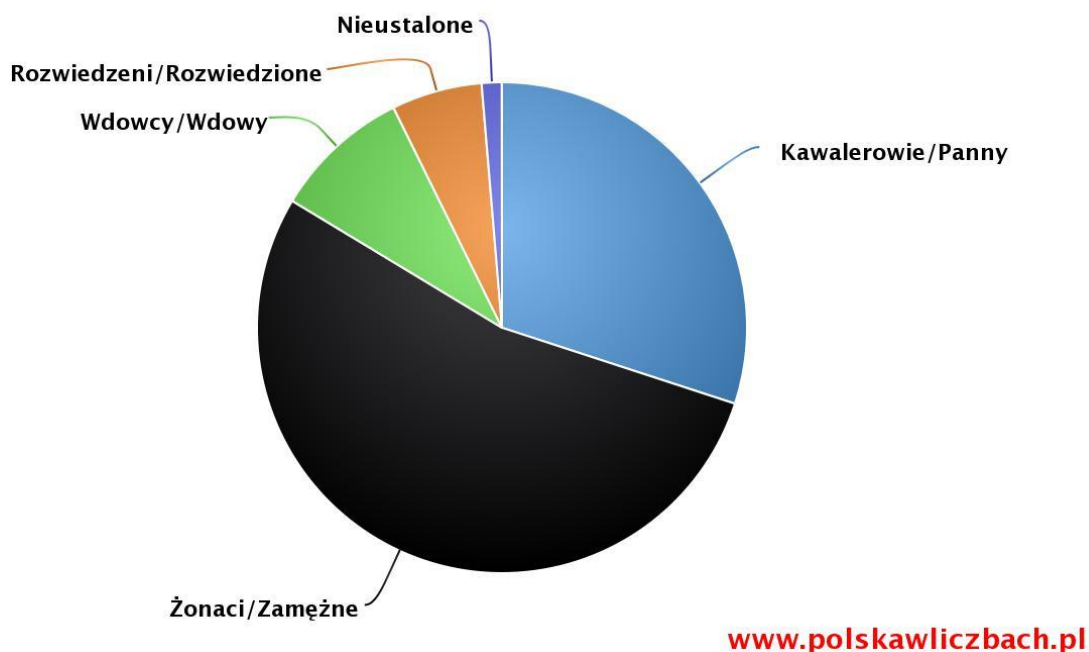
Wykres nr 3 Migracje na pobyt stały w latach 1995-2015 w woj. lubuskim

Rys. 3 Stan cywilny w woj. Lubuskim powyżej 15 roku życia

Stan cywilny (Ludność w wieku 15+ lat) – Woj. lubuskie

(Źródło: Narodowy Spis Powszechny 2011)

Siłą województwa lubuskiego stają się niektóre z branż przemysłowych (m.in. motoryzacyjna, chemiczna, budowlana, informatyczna, drzewna). Szczególnie szybki rozwój branż zaznacza się od kilku lat. Nowi inwestorzy, w tym zagraniczni, są ważnym elementem wzmacniającym rozwój gospodarki regionu. Szczególnym przykładem sukcesu jest Kostrzyńsko - Słubicka Specjalna Strefa Ekonomiczna. Szanse dla regionu gospodarki wiążą się także z eksploatacją kopalin energetycznych, w szczególności węgla brunatnego, m.in. w okolicach Gubina. Dzięki korzystnemu położeniu, walorom przyrodniczym i kulturowym, ciągle rozwija się szeroko pojęty sektor usług związanych z turystyką.

Województwo lubuskie ma urozmaiconą rzeźbę terenu. Różnice wysokości sięgają tu ponad 200 m. Najwyżej położone są tereny w okolicy Łagowa (227 m n.p.m.) i Żar (226 m n.p.m.). Natomiast dno rzeki Odry w okolicach Kostrzyna leży zaledwie 10 m n.p.m. Klimat ma umiarkowany. Średnie roczne temperatury oscylują w granicach + 8 C i należą do najwyższych w kraju. Najcieplej jest w Słubicach, które nazywane są polskim biegunem ciepła. Liczba dni mroźnych, gdy temperatura spada poniżej 0 C jest w województwie znacznie niższa niż w innych regionach kraju. Ładny, ciepły i wilgotny klimat powoduje, że okres wegetacji roślin jest dłuższy niż w centralnej i wschodniej Polsce. Mimo sprzyjającego klimatu warunki przyrodnicze do produkcji rolnej należą do trudnych. Użytki rolne, a zwłaszcza grunty orne, posiadają gleby o najniższej w kraju jakości: dominują gleby słabe, bardzo słabe, klas V-VI,

utworzone z piasków o małej retencji wodnej, ubogie w składniki pokarmowe, kwaśne i bardzo kwaśne. Województwo dysponuje bardzo dużym zasobem wód powierzchniowych i podziemnych. Przez region przepływają: Odra, Warta, Noteć, Nysa Łużycka, Obrą i inne mniejsze rzeki. Spośród kilkuset jezior o powierzchni 1 ha większe znaczenie społeczno - gospodarcze ma 57 jezior o powierzchni przekraczającej 50 ha. Lasy i grunty zadrzewione zajmują 51,3% powierzchni województwa, co daje regionowi pierwsze miejsce w kraju pod względem lesistości.

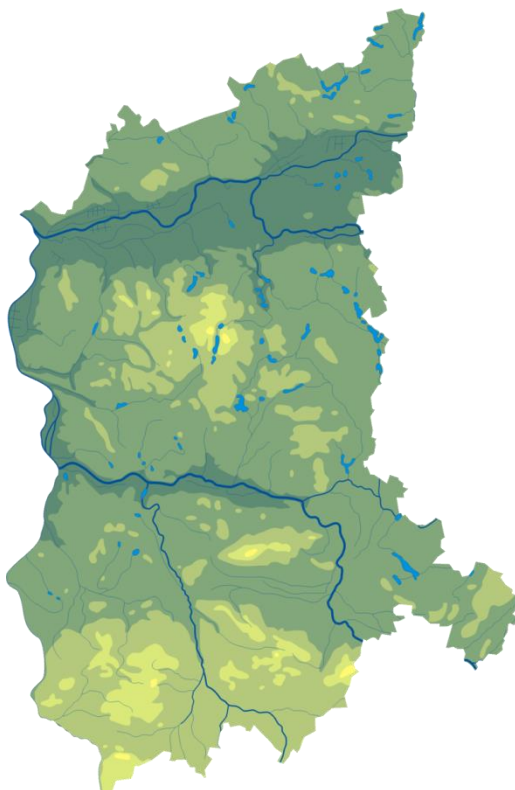
Najcenniejsze tereny przyrodnicze objęte są ochroną. W województwie istnieją: 2 parki narodowe (Drawieński i Ujście Warty) o łącznej powierzchni 13,6 tys. ha, 8 parków krajobrazowych (Ujście Warty, Łuk Mużakowa, Barlinecko - Gorzowski, Pszczewski, Krzesiński, Łagowski, Gryżyński i Przemęcki) o łącznej powierzchni 76,6 tys. ha, 55 rezerwatów przyrody o łącznej powierzchni 3,6 tys. ha w tym rezerwatów leśnych jest 31, florystycznych - 4, faunistycznych - 6, torfowiskowych - 8, wodnych - 4, stepowych - 2.

W regionie występują też obszary chronionego krajobrazu o łącznej pow. 436,6 tys. ha, zespoły przyrodniczo - krajobrazowe oraz 1050 pomników przyrody. Ogółem powierzchnia o szczególnych walorach przyrodniczych obejmuje 547,7 tys. ha.

Bogactwo lasów i jezior stanowi bardzo duży walor turystyczny regionu. Znajdują się tu liczne ośrodki wypoczynkowe. Przez teren województwa przebiega europejski szlak pieszy E - 11 oraz dalekobieżny europejski szlak rowerowy R- 1.

Walory przyrodnicze wzbogacane są przez unikatowe obiekty historyczne, wśród których znajdują się Międzyrzecki Rejon Umocniony - największy obecnie w kraju zespół podziemnych budowli militarnych z okresu II wojny światowej. Głównym bogactwem naturalnym województwa lubuskiego są złoża żwirowo-pisakowe, kreda jeziorna, a także bardzo liczne występujące surowce ilaste do produkcji wyborów ceramicznych i budowlanych.

Mapa nr 3 Powierzchnia woj.lubuskiego

Tab. 5 Położenie geograficzne gmin woj. Lubuskiego (najdalej wysuniętych)

WYSZCZEGÓLNIENIE	Gmina <i>Gmina</i>	W stopniach i minutach	W km <i>In km</i>
Najdalej wysunięte punkty granicy województwa:			
na północ (szerokość geograficzna północna)	Dobiegiew	53°07'	x
na południe (szerokość geograficzna północna)	Przewóz	51°21'	x
na zachód (długość geograficzna wschodnia)	Gubin	14°32'	x
na wschód (długość geograficzna wschodnia)	Wschowa	16°25'	x
Rozciągłość:			
z południa na północ	x	1°86'	195,8
z zachodu na wschód	x	1°93'	129,5

Ź r ó d ł o: dane Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubuskiego.

Tab. 6 Powierzchnia i granice w 2015 roku woj. lubuskiego

WYSZCZEGÓLNIENIE	W liczbach bezwzględnych	W odsetkach
Powierzchnia w km ²	13988	x
Długość granicy w km	939	100,0
z Niemcami	199	21,2
z województwami:		
zachodniopomorskim	217	23,1
wielkopolskim	292	31,1
dolnośląskim	231	24,6

Źródło: dane Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubuskiego.

Tab. 7 Układ pionowy powierzchni woj. lubuskiego

WYSZCZEGÓLNIENIE	Gmina	Wzniesienie nad poziom morza w m
Najwyżej położony punkt - Góra Żarska	Żary	226,9
Najniżej położony punkt - Dno Doliny Odry	Kostrzyn nad Odrą	10,0
Najwyżej położona miejscowość - Łaz	Żary	174,8
Najniżej położona miejscowość - Jamno	Słońsk	12,5

Źródło: dane Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubuskiego.

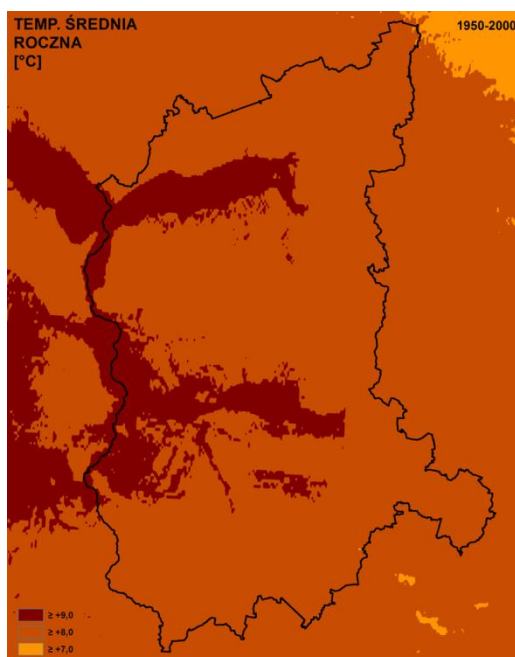
Tab. 8 Temperatura powietrza w rozbiciu na poszczególne lata

STACJA METEOROLOGICZNA METEOROLOGICAL STATION	Wzniesienie stacji nad poziom morza w m Station elevation above the sea level in m	Temperatury w °C Temperatures in °C								
		średnie ^a average ^a					skrajne extreme		amplitudy temperatur skrajnych amplitudes of extreme temperatures	
		1971–2000	1991–2005	2006–2010	2001–2010	2015	maksimum maximum	minimum		
							1971–2015			
Gorzów Wlkp.....	72	8,6	9,2	9,4	9,3	10,2	37,4	-24,6	62,0	
Zielona Góra.....	192	8,5	9,1	9,3	9,2	10,4	36,8	-22,2	59,0	

^a Dane za okresy wieloletnie dotyczą średnich rocznych z tych okresów.

Źródło: dane Instytutu Meteorologii i Gospodarki Wodnej.

Mapa nr 4 Średnia roczna temperatura dla woj. Lubuskiego

Tab. 9 Opady atmosferyczne, prędkość wiatru, usłonecznienie i zachmurzenie

STACJA METEOROLOGICZNA METEOROLOGICAL STATION	Wzniesienie stacji nad poziom morza w m Station elevation above the sea level in m	Roczne sumy opadów w mm Total annual precipitation in mm				Średnia prędkość wiatru w m/s Average wind velocity in m/s	Usłonecznienie w h Insolation in h	Średnie zachmurzenie w oktantach ^a Average cloudiness in octants ^a	
		1971–2000	2001- 2005	2006–2010	2001-2010				2015
		średnie ^b average ^b							
Gorzów Wlkp....	72	531	553	591	572	424	2,7	1853	5,3
Zielona Góra....	192	572	553	628	591	473	3.1	2159	5.1

^a Stopień zachmurzenia nieba od 0 (niebo bez chmur) do 8 (niebo całkowicie pokryte chmurami).

^b Dane za okresy wieloletnie dotyczą średnich rocznych z tych okresów.

Ź r ó d ł o: dane Instytutu Meteorologii i Gospodarki Wodnej.

Rozpoczęła się realizacja programu Gospodarka plus. W ramach programu Gospodarka plus będzie realizowany, przyjęty niedawno przez rząd, plan odpowiedzialnego rozwoju, a także program Rodzina 500 plus, program mieszkaniowy i infrastrukturalny.

Według GUS 2016 r. gospodarstwa domowe rolników dysponowały najniższym przeciętnym dochodem rozporządzalnym – 1151 zł. W gospodarstwach domowych rolników zanotowano jednak najwyższy

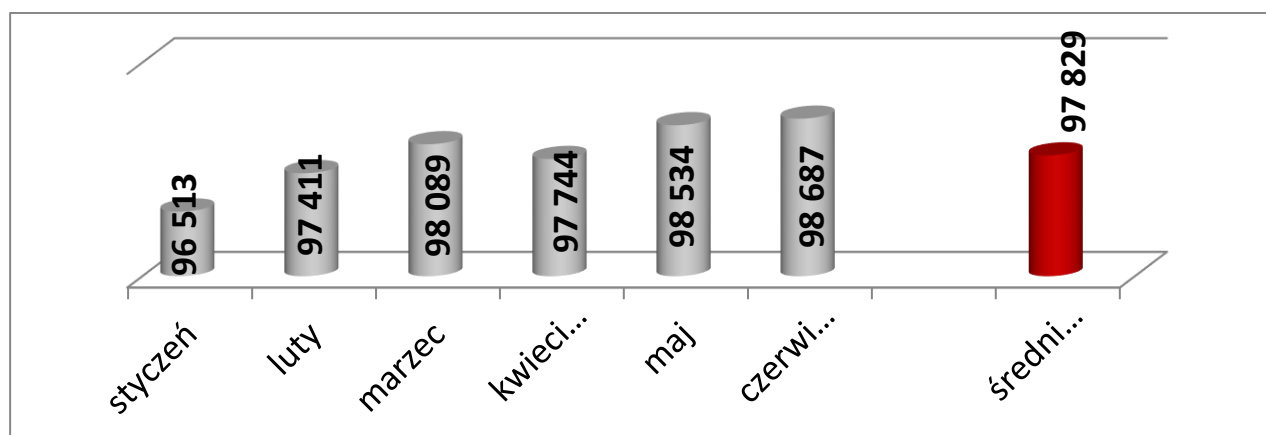
wzrost realnego dochodu rozporządzalnego - przyczyniły się do tego świadczenia Rodzina 500+. Realny wzrost dochodów z indywidualnego gospodarstwa rolnego wyliczono na 6 proc.

Podobnie jak w roku poprzednim, **najniższym przeciętnym miesięcznym dochodem rozporządzalnym na osobę w 2016 r. dysponowały gospodarstwa domowe rolników (1151 zł)** i był on o 21,9% niższy od średniej w gospodarstwach ogółem (w 2015 r. niższy o 24,5%). W gospodarstwach rolników odnotowano również najniższe wydatki (815 zł), które były o 28,0% niższe od średnich wydatków dla gospodarstw ogółem (w 2015 r. – niższe o 28,6%)” – wyliczył GUS w raporcie "Budżety gospodarstw domowych w 2016 r.

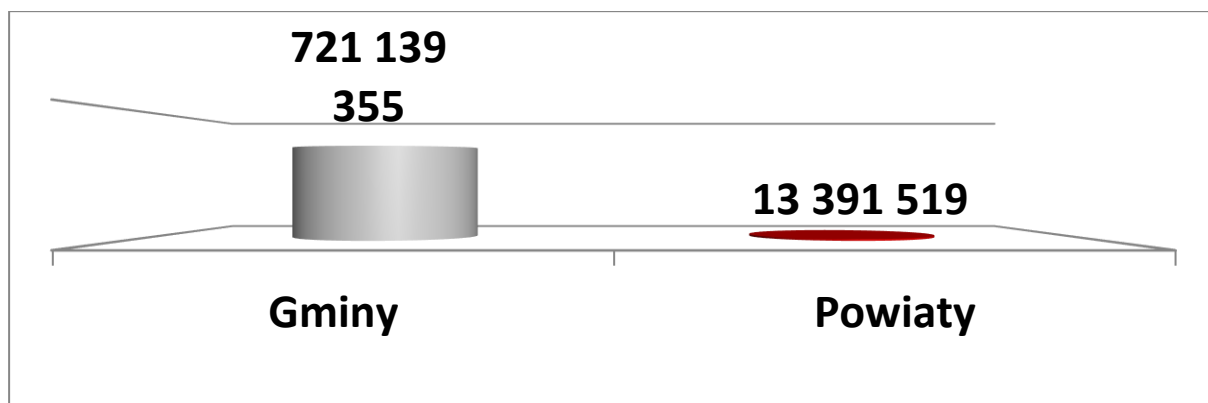
Jest też dobra wiadomość: „Rok 2016 był kolejnym rokiem, w którym wystąpił wzrost realnego poziomu przeciętnego miesięcznego dochodu rozporządzalnego ogółem – o 7,0% (w 2015 r. wzrost o 4,3%). Dotyczyło to wszystkich grup społeczno-ekonomicznych gospodarstw domowych. **Najwyższy wzrost realnego dochodu rozporządzalnego zanotowano w gospodarstwach domowych rolników (o 11,0%)**” – podaje GUS. Po wyliczeniu średniej na osobę, dane te nie wyglądają już tak dobrze: „**W gospodarstwach rolników realny poziom przeciętnego dochodu z indywidualnego gospodarstwa rolnego na osobę wzrósł o 6,0%** w porównaniu z rokiem 2015, a więc był znacznie niższy niż wzrost dochodu rozporządzalnego ogółem w tej grupie społeczno-ekonomicznej”.

Jak GUS tłumaczy ten wzrost dochodów? Niestety nie wzrostem dochodów z rolnictwa: „**Na realny wzrost dochodu rozporządzalnego w grupie gospodarstw domowych rolników miał wpływ** nie tylko realny wzrost dochodów z indywidualnego gospodarstwa rolnego o 6,0% oraz dochodów z pracy najemnej o 6,2%, ale także **ze świadczeń społecznych – aż o 38,7%** (w kategorii tej mieści się m. in. uruchomione od 1 kwietnia 2016 r. świadczenie wychowawcze – Rodzina 500+). Ponownie najwyższy **udział dochodów z głównego źródła utrzymania** notowały gospodarstwa domowe pracowników (81,5%), a **najniższy gospodarstwa domowe rolników (62,2%)**”.

Wykres nr 4 Liczba dzieci objętych Programem „Rodzina 500plus” w I półroczu 2017 r

Wykres nr 5 Rodzina 500 plus – środki przekazane do lubuskich rodzin od 1 kwietnia 2016 r. do 30 czerwca 2017 r. – w zł

Wnioski:

- Program 500+ przyczynił się do poprawy sytuacji materialnej lubuskich rodzin oraz zmniejszenia poziomu ubóstwa wśród rodzin z dziećmi (co potwierdza odnotowany spadek liczby korzystających ze świadczeń pomocy społecznej, w tym z powodu ubóstwa).

1.2. Szczegółowy opis sytuacji społeczno-gospodarczej obszarów wiejskich województwa

Tab. 10 Ludność wg miejsca zameldowania/zamieszkania i płci

Stan 31 XII	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
LUBUSKIE	1 023 215	1 023 158	1 023 317	1 021 470	1 020 307	1 018 075	1 017 376
Miasto	649 781	648 692	647 594	644 970	643 742	661 321	660 397
Wieś	373 434	374 466	375 723	376 500	376 565	356 754	356 979

Tab. 11 Gęstość zaludnienia w 2016 r. woj.
Lubuskiego (z podziałem na powiaty)

Nazwa	ludność na 1 km ²		
	ogółem	w miastach	na wsi
POLSKA	123	1060	53
LUBUSKIE	73	761	27
PODREGION 13 - GORZOWSKI	63	869	24
Powiat gorzowski	59	457	40
Powiat międzyszecki	42	621	21
Powiat słubicki	47	685	18
Powiat strzelecko-drezdenecki	40	1071	21
Powiat sulęciński	30	495	18
Powiat m. Gorzów Wielkopolski	1 447	1447	-
PODREGION 14 - ZIELONOGÓRSKI	80	708	30
Powiat krośnieński	40	984	20
Powiat nowosolski	113	1680	42
Powiat świebodziński	60	1318	32
Powiat zielonogórski	56	871	31
Powiat żagański	71	545	30
Powiat żarski	70	880	29
Powiat wschowski	63	769	33
Powiat m. Zielona Góra	501	501	-

1.2.1. Informacje ogólne dotyczące OW w województwie

Lubuskie jest regionem o najmniejszej liczbie mieszkańców w Polsce, ale na przestrzeni ostatnich kilku lat utrzymuje się dodatni przyrost naturalny. Wzrost liczby ludności tłumiony jest przez ujemne saldo migracji. Dużym problemem społeczno-ekonomicznym pozostaje bezrobocie. Wciąż wyzwaniem jest poprawa infrastruktury społecznej i technicznej, warunkującej podwyższenie dostępu do wysokiej jakości usług publicznych.

Tab. 12 Ludność z podziałem na płeć oraz miejsce zamieszkania

TABL. 1(39). **LUDNOŚĆ***
POPULATION*

WYSZCZEGÓLNIENIE	2005	2010	2014	2015	SPECIFICATION
------------------	------	------	------	------	---------------

STAN W DNIU 30 VI

AS OF 30 VI

O G Ó Ł E M	1009192	1022896	1020767	1019514	T O T A L
mężczyźni	489599	498115	496966	496245	males
kobiety	519593	524781	523801	523269	females
Miasta	647558	650368	644570	662537	Urban areas
Wieś	361634	372528	376197	366977	Rural areas

STAN W DNIU 31 XII

AS OF 31 XII

O G Ó Ł E M	1009198	1023215	1020307	1018075	T O T A L
na 1 km ²	72	73	73	73	per 1 km ²
mężczyźni	489688	498374	496666	495674	males
kobiety	519510	524841	523641	522401	females
na 100 mężczyzn	106	105	105	105	per 100 males
Miasta	647054	649781	643742	661321	Urban areas
w % ogółu ludności	64,1	63,5	63,1	65,0	in % of total population
Wieś	362144	373434	376565	356754	Rural areas
w % ogółu ludności	35,9	36,5	36,9	35,0	in % of total population

a Na podstawie bilansów; patrz uwagi ogólne, ust. 1 na str. 94.

a Based on balances; see general notes, item 1 on page 94.

Tab. 13. Ludność w wieku produkcyjnym i nieprodukcyjnym

TABL. 2(40). LUDNOŚĆ^a W WIEKU PRODUKCYJNYM I NIEPRODUKCYJNYM

Stan w dniu 31 XII

WORKING AND NON-WORKING AGE POPULATION^a

As of 31 XII

WYSZCZEGÓLNIENIE	2005	2010	2014	2015	SPECIFICATION
O G Ó Ł E M	1009198	1023215	1020307	1018075	TOTAL
W wieku przedprodukcyjnym	212814	195704	186481	184524	Pre-working age
mężczyźni	108832	100182	95550	94577	males
kobiety	103982	95522	90931	89947	females
Miasta	126821	115948	111917	114942	Urban areas
mężczyźni	64867	59377	57326	58921	males
kobiety	61954	56571	54591	56021	females
Wieś	85993	79756	74564	69582	Rural areas
mężczyźni	43965	40805	38224	35656	males
kobiety	42028	38951	36340	33926	females
W wieku produkcyjnym ...	659796	672779	650536	642638	Working age
wtym w wieku mobilnym	407357	412303	408006	404962	of which of mobility age
mężczyźni	337666	354342	345697	342463	males
wtym w wieku mobilnym	206480	210299	208088	206743	of which of mobility age
kobiety	322130	318437	304839	300175	females
wtym w wieku mobilnym	200877	202004	199918	198219	of which of mobility age
Miasta	430930	429030	406099	412396	Urban areas
mężczyźni	216167	222448	213082	217091	males
kobiety	214763	206582	193017	195305	females
Wieś	228866	243749	244437	230242	Rural areas
mężczyźni	121499	131894	132615	125372	males
kobiety	107367	111855	111822	104870	females
W wieku poprodukcyjnym	136588	154732	183290	190913	Post-working age
mężczyźni	43190	43850	55419	58634	males
kobiety	93398	110882	127871	132279	females
Miasta	89303	104803	125726	133983	Urban areas
mężczyźni	27948	29445	37595	40800	males
kobiety	61355	75358	88131	93183	females
Wieś	47285	49929	57564	56930	Rural areas
mężczyźni	15242	14405	17824	17834	males
kobiety	32043	35524	39740	39096	females
LUDNOŚĆ W WIEKU NIEPRODUKCYJNYM NA 100 OSÓB W WIEKU PRODUKCYJNYM ...	53	52	57	58	NON-WORKING AGE POPULATION PER 100 PERSONS OF WORKING AGE
Mężczyźni	45	41	44	45	Males
Kobiety	61	65	72	74	Females

^a Na podstawie bilansów; patrz uwagi ogólne, ust. 1 na str. 94.ª Based on balances; see general notes, item 1 on page 94.

Tab. 14 Stan geodezyjny, kierunki i zmiany w wykorzystaniu powierzchni województwa.

WYSZCZEGÓLNIENIE	2005	2010	2016		2005	2016
	w ha in ha			przyrost (+) lub ubytek (-) w ha w stosunku do 2015 r. increase (+) or decrease (-) in ha in relation to 2015	na 1000 ludności ^d w ha per 1000 population ^d in ha	
Powierzchnia ogólna^a	1398920	1398788	1398793	+4	1386	1374
Użytki rolne	574384	571053	564193	-893	569	554
grunty orne.....	407466	406426	401688	-503	404	395
sady.....	3109	2826	2621	-147	3	3
łąki trwałe.....	101494	101441	100515	-92	101	99
pastwiska trwałe.....	37170	36252	35507	-95	37	35
grunty rolne zabudowane.....	15008	14499	13868	-94	15	14
grunty pod stawami.....	3037	3594	4360	+48	3	4
grunty pod rowami.....	7100	6015	5634	-10	7	6
Grunty leśne oraz zadrzewione i zakrzewione.....	713075	715518	718974	+191	707	706
lasy.....	702064	707583	711077	+219	696	698
grunty zadrzewione i zakrzewione.....	11011	7935	7897	-28	11	8
Grunty pod wodami	23664	24727	24951	+52	23	25
powierzchniowymi płynącymi.....	20329	21543	22046	-85	20	22
powierzchniowymi stojącymi.....	3335	3184	2905	+137	3	3
Grunty zabudowane i zurbanizowane.....	58158	60038	64388	+422	58	63
tereny mieszkaniowe.....	7853	8271	9431	+235	8	9
tereny przemysłowe.....	2496	2951	3270	+69	2	3
tereny inne zabudowane.....	2792	3788	4617	+43	3	5
tereny zurbanizowane niezabudowane.....	3048	3354	3516	+35	3	3
tereny rekreacji i wypoczynku.....	3346	3397	3437	+17	3	3
tereny komunikacyjne.....	37728	37546	39457	+43	37	39
drogi.....	32443	32370	34084	+66	32	33
kolejowe.....	5110	5022	4822	-25	5	5
inne ^c	175	154	551	+2	0	1
użytki kopalne.....	895	731	660	-20	1	1
Użytki ekologiczne.....	2186	2743	3231	+262	2	3
Nie użytki.....	18438	17576	16969	-6	18	17
Tereny różne ^d	9015	7133	6087	-24	9	6

Tab. 15 Grunty rolne wyłączone na cele nierolnicze i leśne na cele nieleśne

Źródło: w zakresie wyłączonych w trybie przepisów prawnych o ochronie gruntów rolnych i leśnych: gruntów rolnych — dane Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, gruntów leśnych — dane Ministerstwa Środowiska.

WYSZCZEGÓLNIENIE	2005	2010	2014	2015
	w ha in ha			
O G Ó Ł E M	160	103	107	224
WEDŁUG RODZAJÓW GRUNTÓW				
Użytki rolne	57	36	36	68
klasy bonitacyjne:				
mineralne:				

III	9	6	6	20
IV	38	23	30	45
organiczne:				
IV	1	4	-	1
V-VI	9	3	-	2
Inne grunty rolne.....	59	37	58	129
Grunty leśne	44	30	13	27
WEDŁUG KIERUNKÓW WYŁĄCZENIA				
wylądzone:				
Na tereny osiedlowe	54	56	56	108
Na tereny przemysłowe	37	24	7	49
Pod drogi i szlaki komunikacyjne	29	7	5	2
Pod użytki kopalne	26	10	15	44
Pod zbiorniki wodne	2	-	-	-
Na inne cele	12	6	24	21

Tab. 16 Grunty zdewastowane i zdegradowane wymagające rekultywacji i zagospodarowanie oraz grunty zrekultywowane zagospodarowane

WYSZCZEGÓLNIENIE	2005	2010	2014	2015
	w ha in ha			
Grunty wymagające rekultywacji				
(stan w dniu 31 XII)	1234	1538	1489	1661
zdewastowane	756	823	711	761
zdegradowane	478	715	778	900
Grunty (w ciągu roku):				
zrekultywowane	71	32	151	44
w tym na cele:				
rolnicze	23	12	50	40
leśne	19	18	6	4
zagospodarowane	42	1	12	24

Tab. 17 Pobory wody na potrzeby gospodarki narodowej i ludności

WYSZCZEGÓLNIENIE	2005	2010	2014	2015	
	w hm ³ in hm ³				w odsetkach
O G Ó Ł E M	98,1	104,3	101,7	98,2	100,0
na cele:					
Produkcyjne (poza rolnictwem, łowiectwem, leśnictwem oraz rybactwem) - z ujęć własnych	13,2	12,0	12,1	12,1	12,3
wody: powierzchniowe	5,8	5,8	5,3	5,3	5,4
podziemne	7,5	6,2	6,8	6,8	6,9
Nawodnień w rolnictwie i leśnictwie oraz napełniania i uzupeł- niania stawów rybnych	32,0	40,0	39,3	34,6	35,2

Eksplotacji sieci wodociągowej ^a	52,8	52,3	50,3	51,5	52,5
wody: powierzchniowe	4,4	3,7	3,4	3,7	3,8
podziemne	48,4	48,7	47,0	47,8	48,7

Tab. 18 Zużycie wody na potrzeby gospodarki narodowej i ludności - Woda zużyta do nawadniania w rolnictwie i leśnictwie oraz do napełniania i uzupełniania stawów rybnych. b Bez zużycia wody na cele przemysłowe przez wodociągi stanowiące własność gmin, wojewódzkich zakładów usług wodnych i spółek wodnych.

WYSZCZEGÓLNIENIE	2005	2010	2014	2015	
	w hm ³ in hm ³				w odsetkach
O G Ó Ł E M	83,5	89,5	87,8	84,1	100,0
Przemysł	12,8	11,2	11,2	11,3	13,4
w tym na cele produkcyjne	9,7	9,4	9,7	10,1	12,1
Rolnictwo i leśnictwo ^a	32,0	40,0	39,3	34,6	41,1
Eksplotacja sieci wodociągowej ^b	38,7	38,4	37,4	38,3	45,5

1.2.2. Kapitał ludzki i społeczny na OW w województwie

Tab. 19 Liczba ludności na terenach wiejskich w poszczególnych województwach w kraju

TABL. 40. **GMINY* I LUDNOŚĆ NA TERENACH WIEJSKICH WEDŁUG LICZBY MIESZKAŃCÓW W GMINIE I WOJEWÓDZTW W 2015 R.**
Stan w dniu 31 XII
GMINAS* AND POPULATION ON THE RURAL AREAS BY NUMBER OF INHABITANTS IN GMINA AND BY VOIVODSHIPS IN 2015
As of 31 XII

WOJEWÓDZTWA VOIVODSHIPS	Ogółem Total	Gminy o liczbie ludności wiejskiej Gminas by number of rural population			
		poniżej 5000 below	5000—6999	7000—9999	10000 i więcej and more
Liczba gmin Number of gminas					
P O L S K A P O L A N D	2 174	793	555	442	384
Dolnośląskie	133	52	35	25	21
Kujawsko-pomorskie	127	50	35	26	16
Lubelskie	193	90	58	27	18
Lubuskie	73	44	15	13	1
Łódzkie	159	77	46	23	13
Małopolskie	168	19	31	50	68
Mazowieckie	279	101	74	57	47
Opolskie	68	16	20	24	8
Podkarpackie	144	24	32	43	45
Podlaskie	105	76	19	7	3
Pomorskie	100	33	22	19	26
Śląskie	118	22	31	20	45
Świętokrzyskie	97	35	21	20	21
Warmińsko-mazurskie	100	45	24	22	9
Wielkopolskie	207	51	68	52	36
Zachodniopomorskie	103	58	24	14	7
Ludność na terenach wiejskich Population on the rural areas					
P O L S K A P O L A N D	15270810	2954760	3298965	3663999	5353086
Dolnośląskie	895256	189263	202352	208434	295207
Kujawsko-pomorskie	842081	205242	205321	216973	214545
Lubelskie	11 51692	344586	346319	223025	237762
Lubuskie	356754	148789	91371	104243	12351
Łódzkie	920741	304511	270980	190946	154304
Małopolskie	1737717	71770	189762	421154	1055031
Mazowieckie	19 10889	383203	430996	464238	632452
Opolskie	478834	63933	118363	200812	95726
Podkarpackie	12 49986	88003	193115	354973	613895
Podlaskie	468910	259096	112170	60420	37224
Pomorskie	820991	120777	131132	161208	407874
Śląskie	10 45560	86854	189229	165047	604430
Świętokrzyskie	695960	140166	124048	167037	264709
Warmińsko-mazurskie	589290	159531	147078	176102	106579
Wielkopolskie	15 68424	198527	404520	437345	528032
Zachodniopomorskie	537725	190509	142209	112042	92965

^a Wiejskie i tereny wiejskie w gminach miejsko-wiejskich.

Tab. 20 Dane na temat wykształcenia ludności (Narodowe Spisy Powszechne 2011 r.)

Nazwa	ogółem	wyższe	średnie i policealne - ogółem	zasadnicze zawodowe	gimnazjalne	podstawowe ukończone	podstawowe nieukończone i bez wykształcenia szkolnego
NA WSI							
POLSKA	12 901 153	1 277 878	3 292 457	3 419 476	773 379	3 307 958	276 418
LUBUSKIE	319 122	29 050	81 399	89 876	18 950	75 887	7 596
Powiat gorzowski	37 338	5 024	9 804	9 657	2 166	7 979	1 086
Powiat krośnieński	24 034	1 838	6 055	7 058	1 502	5 957	467
Powiat międzyszycki	24 001	2 097	6 040	6 745	1 425	5 690	528
Powiat nowosolski	25 959	1 740	6 516	7 737	1 549	6 364	599
Powiat słubicki	14 386	1 034	3 710	3 664	807	4 007	465
Powiat strzelecko-drezdenecki	22 765	1 730	5 053	6 400	1 297	6 821	536
Powiat sulęciński	18 030	1 348	4 942	4 604	997	4 572	555
Powiat świebodziński	25 380	2 169	6 463	7 377	1 462	5 624	474
Powiat zielonogórski	50 009	6 588	13 416	13 740	3 002	9 753	1 040
Powiat żagański	27 602	1 939	7 122	7 957	1 673	7 067	774
Powiat żarski	33 201	2 385	8 576	9 397	2 141	8 155	739
Powiat wschowski	16 417	1 159	3 701	5 541	931	3 901	333
Powiat m. Gorzów Wielkopolski	0	0	0	0	0	0	0
Powiat m. Zielona Góra	0	0	0	0	0	0	0

Tab. 21 Ludność w wieku produkcyjnym i nieprodukcyjnym wg. województw

TABL. 41. LUDNOŚĆ W WIEKU PRODUKCYJNYM I NIEPRODUKCYJNYM
WEDŁUG WOJEWÓDZTWA

Stan w dniu 31 XII

POPULATION AT WORKING AND NON-WORKING AGE BY VOIVODSHIPS

As of 31 XII

L A T A YEARS WOJEWÓDZTWA VOIVODSHIPS	Ogółem Total	W wieku <i>At age</i>						Ludność w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym <i>Non-working age population per 100 of working age population</i>			Ludność w wieku produkcyjnym w % ogółu ludności <i>Working age popula- tion in % of total popula- tion</i>
		przedpro- dukcyjnym <i>pre-working</i>		produkcyjnym <i>working</i>		poprodukcyjnym <i>post-working</i>		ogółem <i>total</i>	męż- czyźni <i>males</i>	kobiety <i>females</i>	
		męż- czyźni <i>males</i>	kobiety <i>females</i>	męż- czyźni <i>males</i>	kobiety <i>females</i>	męż- czyźni <i>males</i>	kobiety <i>females</i>				
		w tys. <i>in thous.</i>									

O g ół e m

Total

P O L S K A	2005	38157	4029	3835	12506	11899	1919	3969	56	48	66	64
P O L A N D	2010	38530	3712	3531	12982	11849	1959	4496	55	44	68	64
	2013	38496	3589	3406	12859	11563	2181	4897	58	45	72	63
	2014	38479	3563	3380	12784	11446	2273	5032	59	46	73	63
	2015	38437	3542	3360	12689	11314	2367	5166	60	47	75	62

W tym na wsi

Of which in rural areas

P O L S K A	2005	14733	1798	1711	4766	4189	770	1499	65	54	77	61
P O L A N D	2010	15101	1664	1581	5129	4400	735	1592	85	47	72	63
	2013	15238	1594	1510	5211	4448	791	1683	58	46	72	63
	2014	15262	1575	1492	5216	4445	818	1715	58	46	72	63
	2015	15271	1558	1475	5209	4434	846	1748	58	46	73	63
Dolnośląskie		895	87	83	313	265	45	101	55	42	69	65
Kujawsko-pomorskie		842	89	83	290	247	44	90	57	46	70	64
Lubelskie		1152	111	105	389	323	71	152	62	47	80	62
Lubuskie		357	36	34	125	105	18	39	55	43	70	65
Łódzkie		921	89	84	311	260	57	120	61	47	79	62
Małopolskie		1738	187	178	583	510	93	186	59	48	71	63
Mazowieckie		1911	199	188	645	544	109	225	61	48	76	62
Opolskie		479	41	39	166	146	29	59	54	42	67	65
Podkarpackie		1250	126	119	425	365	71	143	58	46	72	63
Podlaskie		469	44	41	160	128	33	63	63	48	82	61
Pomorskie		821	97	92	281	242	36	72	57	47	68	64
Śląskie		1046	100	95	351	310	63	126	58	46	71	63
Świętokrzyskie		696	64	61	238	197	44	91	60	45	77	63
Warmińsko-mazurskie		589	62	58	209	171	28	60	55	43	69	65
Wielkopolskie		1568	172	161	532	462	79	162	58	47	70	63
Zachodniopomorskie		538	54	52	190	159	26	57	54	42	68	65

Tab. 22 Ludność w wieku produkcyjnym i nieprodukcyjnym oraz współczynnik obciążenia demograficznego w 2016 r.

Wyszczególnienie	Liczba ludności ogółem	W wieku:			Ludność w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym
		przedprodukcyjnym	produkcyjnym	poprodukcyjnym	
POLSKA					
OGÓŁEM	38432992	6895878	23767614	7769500	61,7
MIASTA	23129492	3881164	14142759	5105569	63,5
WIEŚ	15303500	3014714	9624855	2663931	59,0
LUBUSKIE					
OGÓŁEM	1017376	183640	635141	198595	60,2
MIASTA	660397	114674	406354	139369	62,5
WIEŚ	356979	68966	228787	59226	56,0

Tab. 23 Rodziny z dziećmi wg liczby dzieci do lat 24 pozostających na utrzymaniu w 2011 r.

Nazwa	ogółem	rodziny bez dzieci do lat 24 na utrzymaniu	rodziny z dziećmi do lat 24 pozostającymi na utrzymaniu razem	rodziny z 1 dzieckiem do lat 24 pozostającym na utrzymaniu	rodziny z 2 dziećmi do lat 24 pozostającymi na utrzymaniu	rodziny z 3 dziećmi do lat 24 pozostającymi na utrzymaniu	rodziny z 4 i więcej dzieci do lat 24 pozostającymi na utrzymaniu	dzieci do lat 24 pozostający na utrzymaniu	dzieci w rodzinie ogółem	przeciętna liczba dzieci do lat 24 na utrzymaniu
	rodziny							[osoba]		
POLSKA	8 130 945	2 672 974	5 457 972	2 908 306	1 922 840	469 216	157 609	8 868 762	13 294 557	1,62
LUBUSKIE	219 568	70 435	149 133	82 731	51 502	11 234	3 666	235 980	350 925	1,58

Tab. 24 Gospodarstwa domowe wg liczby osób w 2011 r.

Nazwa	ogółem	osoby w gospodarstwie domowym - 1	osoby w gospodarstwie domowym - 2	osoby w gospodarstwie domowym - 3	osoby w gospodarstwie domowym - 4	osoby w gospodarstwie domowym - 5 i więcej	ludność w gospodarstwach domowych	przeciętna liczba osób w gospodarstwie domowym
	2011	2011	2011	2011	2011	2011	2011	2011
	[gosp.]						[osoba]	[osoba]
POLSKA	13 567 999	3 254 736	3 483 408	2 741 982	2 203 028	1 884 844	38 291 443	2,82
LUBUSKIE	364 789	82 428	97 606	78 846	61 080	44 830	1 016 514	2,79

Wnioski:

1. Wyrównywanie szans rozwojowych dzieci i młodzieży.

2. Zapobieganie wykluczeniu społecznemu osób i rodzin oraz ich integracja ze społeczeństwem.
3. Doskonalenie systemu wsparcia społecznego, obejmujący podejmowanie działań w zakresie rozwoju usług środowiskowych wynikających z prognozy demograficznej o starzeniu się społeczeństwa oraz podniesienie jakości świadczonych usług poprzez podnoszenie kwalifikacji kadr pomocy i integracji społecznej;
4. Wspieranie społeczeństwa obywatelskiego.
5. Na dzień dzisiejszy jest korzystny rozkład demograficzny dla rozwoju gospodarki
6. Najmniejsze zaludnienie na 1 km² w Polsce

1.2.3. Rynek pracy i przedsiębiorczość na OW

Zgodnie z danymi Urzędu Statystycznego w Zielonej Górze, pozyskanymi w ramach Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL) 1, w II kwartale 2016 roku w województwie lubuskim współczynnik aktywności zawodowej wyniósł 55,3%. W okresie tym odnotowano 426 tys. osób pracujących i 20 tys. bezrobotnych. W porównaniu do analogicznego okresu 2015 roku nastąpił wzrost liczby osób pracujących o 3,9% (16 tys. osób), przy jednoczesnym spadku liczby bezrobotnych o 28,6% (o 8 tys. osób). W stosunku do II kwartału 2015 roku wskaźnik zatrudnienia wzrósł o 1,6 pkt. proc., natomiast stopa bezrobocia obniżyła się o 1,9 pkt. proc. W połowie 2016 roku, podobnie jak w latach poprzednich, najwięcej osób pracowało w sektorze usług (59% pracujących) oraz przemyśle i budownictwie (odpowiednio 35%), najmniej natomiast w rolnictwie, łowiectwie, leśnictwie i rybactwie (6%). Na koniec II kwartału 2016 roku najliczniejsze kategorie pracujących w województwie lubuskim stanowiły osoby w wieku od 35 do 44 lat (28,2%) oraz od 25 do 34 lat (25,6%).

Biorąc pod uwagę wykształcenie, najliczniejszą grupą wśród osób pracujących były osoby z wykształceniem wyższym stanowiące 28,7% ogółu. Kolejną pod względem liczebności grupą były osoby z wykształceniem policealnym i średnim zawodowym – ich udział wynosił 27,7%. W województwie lubuskim na przestrzeni kilku ostatnich lat stopniowo zmniejszała się liczba zarejestrowanych bezrobotnych. Na koniec września 2016 roku w powiatowych urzędach pracy było zarejestrowanych 31 253 bezrobotnych. W porównaniu do września 2014 roku odnotowujemy spadek o 16 159 osób, tj o 34,1%. Podobnie stopa bezrobocia rejestrowanego w okresie od września 2014 roku do września 2016 roku, zarówno w województwie lubuskim, jak i w całym kraju, wykazała tendencję spadkową (dla lubuskiego spadek z 12,8% do 8,4%, dla Polski – odpowiednio z 11,5% do 8,3%). Zmniejszyła się również różnica pomiędzy wartością wojewódzkiego i krajowego wskaźnika bezrobocia – we wrześniu 2014 roku różnica wynosiła 1,3 pkt. proc., natomiast we wrześniu 2016 roku jedynie 0,1 pkt. proc. W okresie od stycznia do września 2016 roku urzędy pracy dysponowały łącznie 38 601 ofertami pracy. W analogicznym okresie roku poprzedniego było ich 32 370, co oznacza wzrost o 19,3%. Porównując

okres pierwszych trzech kwartałów 2016 roku do trzech kwartałów 2014 roku, w 2016 odnotowano wzrost o 7 970 ofert pracy, tj. o 26% więcej. W okresie dziewięciu miesięcy 2016 roku oferty subsydiowane w liczbie 11 362 stanowiły 29,4% ogółu zgłoszonych ofert pracy. Porównując wielkość stopy bezrobocia w okresie od września 2014 roku do września 2016 roku oraz liczbę napływających w tym samym okresie do urzędów pracy ofert zatrudnienia, zauważyć można zmieniający się charakter rynku pracy z „rynku pracodawcy” na „rynek pracownika”. Spadek zarówno liczby bezrobotnych, jak i stopy bezrobocia odnotowano we wszystkich powiatach województwa lubuskiego. W porównaniu do września 2014 roku największy spadek liczby bezrobotnych odnotowano w powiecie nowosolskim – o 2 265 osób, w powiecie żarskim – o 1 855 osób, zielonogórskim (ziemskim) – o 1 748 osób oraz żagańskim – o 1 681 osób. Największa poprawa wskaźnika natężenia bezrobocia w okresie od września 2014 roku do września 2016 roku wystąpiła w powiecie nowosolskim (spadek o 7,7 pkt. proc.), w powiecie żagańskim (o 7,0 pkt. proc.), w strzelecko- drezdeneckim (o 6,7 pkt. proc.), w powiecie krośnieńskim (o 5,8 pkt. proc.) oraz w powiatach żarskim i międzyrzeckim (o 5,7 pkt. proc.). Rozpiętość przedziału wielkości wskaźnika stopy bezrobocia, tj. różnica pomiędzy najniższą a najwyższą wartością stopy bezrobocia, w powiatach wynosiła na koniec września 2016 roku 10,9 pkt. proc. (powiat gorzowski grodzki – 3,9%, powiat strzelecko- drezdenecki – 14,8%), podczas gdy we wrześniu 2014 roku było to 15,4 pkt. proc. Dysproporcje między powiatowymi rynkami pracy zmniejszają się, jednak są na tyle istotne, że nadal determinują konieczność indywidualnego podejścia do problematyki napływu zarówno bezrobotnych, jak i ofert pracy na lokalnych – powiatowych rynkach pracy. Jak wynika z aktualnej prognozy Instytutu Badań nad Gospodarką Rynkową, sytuacja na rynku pracy będzie się nadal poprawiać, co będzie efektem utrzymującego się stosunkowo wysokiego wzrostu gospodarczego. Spadek stopy bezrobocia będzie jednak mniejszy niż w roku ubiegłym – na koniec grudnia wyniesie ona w Polsce 8,5%. Byłby to najlepszy grudniowy wynik od roku 1990. Przewidywany wzrost zatrudnienia wynikać będzie z rozwoju gospodarczego. Lubuskie należy do regionów średnio uprzemysłowionych. Charakterystyczną cechą gospodarki województwa jest obecność zakładów przemysłowych różnej wielkości, wśród których dominują podmioty małe i średnie. W produkcji przemysłowej duże znaczenie mają: produkcja podzespołów samochodowych, przyczep i naczep, produkcja wyrobów z drewna, korka, słomy i wikliny oraz produkcja artykułów spożywczych. Znacząca jest też pozycja przedsiębiorstw produkujących papier i wyroby z papieru, a także firm wytwarzających wyroby z metalu. Ważnym elementem wspierającym rozwój gospodarczy jest działalność specjalnych stref ekonomicznych. Na terenie województwa lubuskiego największą strefą jest dynamicznie rozwijająca się **Kostrzyńsko -Słubicka Specjalna Strefa Ekonomiczna**.

Wpływ na kształtowanie się sytuacji na lubuskim rynku pracy będą miały realizowane bądź planowane przedsięwzięcia inwestycyjne w zakresie innowacji. W ramach tych przedsięwzięć, obejmujących współpracę nauki i biznesu, finansowane jest wdrażanie nowoczesnych rozwiązań w lubuskiej gospodarce. Powstają instytucje mające służyć zbliżeniu nauki i gospodarki, a w końcowym etapie – lubuskiemu rynkowi pracy. Do grupy największych przedsięwzięć inwestycyjnych w zakresie innowacji należy budowa parków naukowych, przemysłowych i technologicznych oraz centrów wdrożeniowych na terenie województwa lubuskiego, między innymi: Lubuskiego Parku Przemysłowo-Technologicznego (LPPT) w Nowym Kisielinie, Parku Technologii i Logistyki Przemysłu INTERIOR w Nowej Soli, Lubuskiego Ośrodka Innowacji i Wdrożeń Agrotechnicznych w Kalsku oraz Centrum Badawczo-Wdrożeniowego „Eko-Innowacje” w Stanowicach w gminie Bogdaniec. Do najważniejszych czynników wpływających na lubuski rynek pracy zaliczyć można procesy demograficzne. Na koniec 2015 roku województwo lubuskie zamieszkiwało 1 018 075 osób. Osób w wieku produkcyjnym było 642 638, co stanowiło 63,1% ogółu mieszkańców. W wieku poprodukcyjnym było 190 913 osób (18,8%), a w wieku przedprodukcyjnym (do 15 roku życia) 184 524 osoby (18,1%). Aktualnie obserwowany jest stały spadek liczby ludności województwa lubuskiego. Jednocześnie prognozy pokazują, iż tendencja spadkowa będzie utrzymywać się w latach kolejnych. W wiek emerytalny wchodzić będą kolejne roczniki. Lubuski rynek pracy podlega procesowi starzenia się ludności, który z każdym rokiem staje się bardziej intensywny. Tego rodzaju ubytki nie będą rekompensowane przez osoby młode, ponieważ z jednej strony utrzymuje się ujemny przyrost naturalny (na poziomie -0,7 w 2015 roku), z drugiej wydłuża się średnia przeciętnego trwania życia. Następstwem powyższych procesów będzie zmniejszanie się liczby osób w wieku produkcyjnym w strukturze ludności według ekonomicznych grup wieku. Równocześnie eksperci mówią o zjawisku „podwójnego starzenia się” społeczeństwa (duży udział liczby ludności w wieku 80 lat i więcej w liczbie ludności w wieku 65 lat i więcej), które będzie narastało. Województwo lubuskie charakteryzuje się ujemnym saldem migracyjnym, tzn. więcej osób wyjeżdża z województwa niż do niego przyjeżdża (podobnie jak w latach poprzednich, w 2015 roku liczba ludności zmniejszyła się o 1 556 osób). Liczba wymeldowań z pobytu stałego spowodowanych wyjazdem na stałe za granicę w 2015 roku wyniosła 1 093, przy jednoczesnym napływie z zagranicy 430 osób. W tym samym roku z innych województw przybyło na pobyt stały 10 959 osób, natomiast wyprowadziły się z Lubuskiego 11 852 osoby.

Wzrost gospodarczy, a tym samym wzrost zapotrzebowania na pracowników, przy zaznaczonych już procesach demograficznych, skutkować będzie zwiększeniem problemów rekrutacyjnych w lubuskich firmach.

Charakterystycznymi cechami gospodarki regionalnej jest wysoka liczba przedsiębiorstw w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców, w tym duża liczba spółek z udziałem kapitału zagranicznego oraz wysokie

zatrudnienie w przemyśle i budownictwie, przy korzystnym, dosyć niskim odsetku osób pracujących w rolnictwie. Warto także podkreślić, że produktywność lubuskiego rolnictwa jest wysoka. Podobnie jak na terenie całego kraju, nakłady na badania i rozwój są niewielkie. Efektem są niskie wartości wskaźników innowacyjności. Stworzenie konkurencyjnej i innowacyjnej gospodarki regionalnej, przy niskich wskaźnikach w tym zakresie i jednocześnie niezłych warunkach środowiskowych, wymaga konsekwentnej realizacji strategii innowacyjnego rozwoju, której podstawą powinien być Regionalny System Innowacji. Warunkiem skutecznego funkcjonowania RSI jest też odpowiednio zaprojektowana sieć współpracy. Tworzenie gospodarki opartej na wiedzy wymaga również inwestycji w kapitał ludzki. W szczególności dotyczy to szkolnictwa wyższego, którego parametry sytuują region lubuski nisko w rankingach regionalnych. W interesie województwa leży konieczna poprawa konkurencyjności własnego potencjału akademickiego, zdolnego zatrzymać młodzież o ponadprzeciętnych uzdolnieniach i bardziej rozbudowanych ambicjach. Szczególną rolę w tym względzie ma do spełnienia Uniwersytet Zielonogórski.

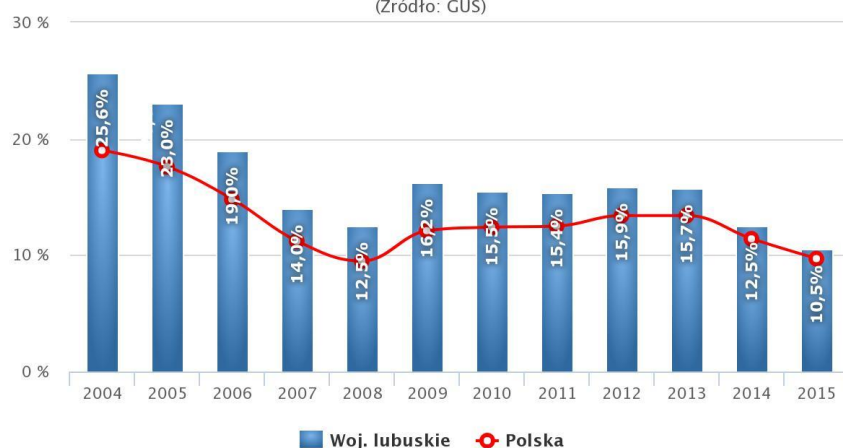
Budowanie nowoczesnej gospodarki opartej na wiedzy i innowacji powinno być realizowane w odniesieniu do dziedzin kluczowych dla formowania przewagi konkurencyjnej regionu:

- przemysł i usługi (również w kontekście innowacyjności, wysokich technologii),
- działalność badawczo-rozwojowa (aktywizacja ośrodków akademickich i współpraca z sektorem biznesu),
- nauka i edukacja (lepsze dostosowanie oświaty do potrzeb rynku pracy), w tym poprawa szans absolwentów szkół zawodowych, średnich i wyższych na rynku pracy poprzez poprawę jakości i atrakcyjności kształcenia dostosowanego do wymagań pracodawców przy jednoczesnej poprawie dostępności do placówek edukacyjnych,
- turystyka (wykreowanie własnej, specyficznej oferty). W każdym z wymienionych obszarów istotne znaczenie przypisywać należy inwestycjom (województwo lubuskie wyróżniają możliwości poszerzania terenów inwestycyjnych, wykorzystujących strategiczne położenie regionu, dostępność gruntów oraz przebieg paneuropejskich szlaków komunikacyjnych).

Wykres nr 6 Stopa bezrobocia w woj. Lubuskim w latach 200-2015 - rejestrowane

Stopa bezrobocia rejestrowanego w lubuskim w latach 2004 – 2015

(Źródło: GUS)

www.polskawliczbach.pl

Główne dziedziny aktywności gospodarczej na OW

Sektor usługowy to najważniejszy sektor na obszarach wiejskich pod względem zatrudnienia i wartości dodanej brutto (WdB), za którym plasują się sektor przemysłowy i sektor rolny. Podczas gdy rolnictwo i leśnictwo zajmują 91% terytorium UE, w rolnictwie, branżach pokrewnych i przemyśle rolno-spożywczym zatrudnionych jest jedynie niecałe 10% obywateli Unii. Zamiast rolnictwa na obszarach wiejskich rozwijają się nowe kierunki działalności gospodarczej w nowych branżach, takich jak: turystyka, usługi dla biznesu, usługi osobiste, produkcja żywności, wyspecjalizowana produkcja przemysłowa i inne rodzaje mikroprzedsiębiorczości. Na obszarach wiejskich na znaczeniu uzyskują także sektory turystyki, rekreacji i kultury. Mieszkańców miast przyciągają na tych terenach te miejsca, gdzie są otwarte przestrzenie, przyroda i spokój, dające możliwość głębszej refleksji, wypoczynku, duchowego doświadczenia i odnowy więzi z naturą. Niektórzy pragną obcować z muzyką, literaturą, sztuką i architekturą, które tworzą część dziedzictwa kulturowego wsi w każdym kraju. Inni z kolei są głodni wrażeń, niekiedy ekstremalnych, jakie daje uprawianie turystyki pieszej, wspinaczka, kajakarstwo, eksploracja jaskiń, polowanie i jazda na nartach. Potencjał gospodarczy kryje się także w parkach przyrody, parkach dziecięcych, obiektach jeździeckich, a także w centrach, gdzie można zorganizować imprezę lub wydarzenie. Wszystkie te możliwości stanowią, zwłaszcza w atrakcyjnych rejonach, podstawę dla wzrostu sektorów turystyki wiejskiej i hotelarstwa.

Na popularności zyskuje także idea agroturystyki – wakacji w gospodarstwie.

Kolejnym dynamicznie rozwijającym się sektorem na obszarach wiejskich jest wyspecjalizowana produkcja przemysłowa na małą skalę.

Także w branży rolnej i przetwórstwa spożywczego wprowadzane są innowacyjne rozwiązania biznesowe, polegające na zastosowaniu nowych modeli produkcji i marketingu. Z takimi nowymi

modelami łączą się inicjatywy związane z lokalną żywnością i krótkimi łańcuchami dostaw, budzące coraz większe zainteresowanie wśród producentów żywności, konsumentów i władz publicznych.

Bariery w rozwoju przedsiębiorczości na OW

Największe przeszkody regulacyjne w rozwoju przedsiębiorczości tkwią przede wszystkim w dużej biurokracji w urzędach, skomplikowanych procedurach i przepisach, długości obowiązujących czynności administracyjnych oraz wysokim formalizmie urzędników. Dwa podstawowe uregulowania prawne – z jednej strony najważniejsze w prowadzeniu działalności gospodarczej, a z drugiej sprawiające najwięcej trudności to system podatkowy i pozyskiwanie kapitału zewnętrznego.

Istotną barierą w rozwoju przedsiębiorczości wiejskiej jest oparcie dużej liczby działań pomocowych na zasadzie refinansowania inwestycji. Wymaga to posiadania wysokiego wkładu finansowego w początkowych fazach inwestycji, co jest największą słabością przedsiębiorców wiejskich. Większość z nich nie posiada takich środków, a dostępność do mikropożyczek i funduszy pożyczkowych nie w każdym obszarze jest wystarczająca.

Lokalizacja przedsiębiorstwa na terenie rzadziej zaludnionym, o słabszym wyposażeniu w infrastrukturę techniczną, zmniejsza jego konkurencyjność w związku z niższą dostępnością potencjalnych kooperantów, instytucji otoczenia biznesu oraz rynku zbytu.

Bezrobocie ukryte, przyczyny i nastawienie społeczne do wychodzenia z bezrobocia ukrytego lub długotrwałego na obszarach wiejskich

Ukryte bezrobocie na wsi dotyka w szczególności kobiety. Godzenie życia rodzinnego i zawodowego to wyzwanie nie tylko dla mieszkańców miast, dużych aglomeracji, ale w szczególności dla mieszkańców gmin wiejskich i mniejszych - miejsko-wiejskich. W wielu rodzinach z terenów wiejskich, szczególnie wielopokoleniowych, mężczyzna to osoba pracująca w gospodarstwie czy zdobywająca pozarolnicze źródła dochodu, a kobieta najczęściej pozostaje w domu. Panie nie zawsze mają zresztą odpowiednie wykształcenie, by gdzieś pracować, niekiedy też przez wieloletnią nieobecność na rynku pracy tracą możliwość wykonywania wyuczonego zawodu. Kobiety nie mają często odwagi zmienić swojego życia, wyjść poza strefę życia domowego i gospodarskiego, skorzystać z kursów umożliwiających np. reorientację zawodową lub umożliwiających zdobycie nowego zawodu. Mężczyźni też nie zawsze są w stanie zrozumieć potrzeby kobiet do zmian w ich życiu.

Bezrobotnych kobiet jest więcej niż mężczyzn. To właśnie na terenach wiejskich przyczyny niższej aktywności zawodowej kobiet mają uwarunkowania natury kulturowej. To na paniach, mimo równouprawnienia, spoczywa obowiązek łączenia życia zawodowego z rodzinnym. Sytuację pogarszają stereotypy dotyczące kobiet, czyli przyjmowanie za prawdziwe przekonania, że np. kobiety są „z natury”

predestynowane do prac o charakterze opiekuńczym. W Polsce jest ponad 1,3 mln kobiet, które świadomie rezygnują z pracy zawodowej na rzecz prowadzenia domu. Na terenach wiejskich jest także niski poziom wykorzystania elastycznych form zatrudnienia. Istotnym problemem na wsi jest brak rozwiązań systemowych chroniących kobiety. Nie mają one stażu pracy potrzebnego do emerytury, nie dysponują stałymi dochodami, przez co np. nie mogą założyć konta w banku czy uzyskać kredytu. Na dodatek prestiż społeczny takich kobiet jest niższy niż pań łączących życie zawodowe z rodzinnym. W szczególnej trudnej sytuacji na rynku pracy znajduje się ludność bezrolna. Bezrobocie osób mieszkających w wiejskich gospodarstwach domowych, w których żadna osoba nie jest użytkownikiem gospodarstwa rolnego, jest 2,5-krotnie wyższe niż w gospodarstwach domowych prowadzących gospodarstwo rolne.

Tab. 25 Liczba osób pracujących w rolnictwie wg. województw.

TABL. 49. PRACUJĄCY W ROLNICTWIE WEDŁUG WOJEWÓDZTW*
Stan w dniu 31 XII
EMPLOYED PERSONS IN AGRICULTURE BY VOIVODSHIPS*
As of 31 XII

WOJEWÓDZTWA VOIVODSHIPS	2005	2010	2013	2014	2015	
					ogółem total	na 100 ha użytków rolnych per 100 ha of agri- cultural land
P O L S K A <i>P O L A N D</i>	2092242	2329990	2329314	2334092	2334918	16,1
Dolnośląskie	70142	83927	83738	84252	84304	9,3
Kujawsko-pomorskie	115786	105381	105086	105267	105314	9,9
Lubelskie	276162	305873	305680	305844	305778	21,2
Lubuskie	23916	32927	32984	33295	33233	8,5
Łódzkie	190615	177570	177515	177628	177638	18,3
Małopolskie	182149	270680	270613	270751	270722	50,4
Mazowieckie	318094	297956	298411	299273	300048	15,5
Opolskie	48743	49137	48904	48876	48869	9,8
Podkarpackie	155362	255900	255747	255795	255827	44,6
Podlaskie	136828	124208	124418	124546	124428	11,8
Pomorskie	57168	61747	61716	62058	62178	8,2
Śląskie	68450	99647	99205	99484	99343	27,8
Świętokrzyskie	142528	148027	148049	148053	148040	30,8
Warmińsko-mazurskie	62476	64899	65072	65405	65420	6,6
Wielkopolskie	204800	208069	208290	209005	209160	12,0
Zachodniopomorskie	39023	44042	43886	44560	44616	5,3

* Według faktycznego miejsca pracy i rodzaju działalności.

Tab. 26 Bezrobotni i poszukujący pracy zamieszkali na wsi - 2016 r.

Wyszczególnienie			Liczba bezrobotnych zamieszkałych na wsi	z tego według czasu pozostawania bez pracy w miesiącach							Liczba bezrobotnych kobiet zamieszkałych na wsi	z tego według czasu pozostawania bez pracy w miesiącach						Liczba bezrobotnych w okresie do 12 miesięcy od dnia ukończenia nauki		Liczba poszukujących pracy		
				razem	do 1	1-3	3-6	6-12	12-24	pow. 24		razem	do 1	1-3	3-6	6-12	12-24	pow. 24	razem	kobiety	razem	kobiety
0			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18		
Czas pozostawiania bez pracy w miesiącach	do 1	01	1645	1645	0	0	0	0	0	792	792	0	0	0	0	0	117	60	20	8		
	1-3	02	2926	0	2926	0	0	0	0	1493	0	1493	0	0	0	0	188	105	30	10		
	3-6	03	2173	0	0	2173	0	0	0	1235	0	0	1235	0	0	0	138	89	14	6		
	6-12	04	2333	0	0	0	2333	0	0	1339	0	0	0	1339	0	0	35	30	13	4		
	12-24	05	2350	0	0	0	0	2350	0	1490	0	0	0	0	1490	0	0	0	20	7		
	pow. 24	06	2747	0	0	0	0	0	2747	1743	0	0	0	0	0	1743	0	0	44	17		
Wiek	18-24	07	2045	351	529	408	273	333	151	1333	167	278	255	217	278	138	417	235	11	5		
	25-34	08	3872	483	784	606	689	677	633	2754	262	463	404	481	574	570	55	43	45	19		
	35-44	09	2942	314	615	437	512	468	596	1811	162	333	256	298	309	453	6	6	33	12		
	45-54	10	2519	261	510	388	404	367	589	1284	129	263	199	196	191	306	0	0	26	7		
	55-59	11	1732	156	330	222	273	299	452	765	64	135	102	122	117	225	0	0	16	6		
	60 lat i więcej	12	1064	80	158	112	182	206	326	145	8	21	19	25	21	51	0	0	10	3		
Wykształcenie	wyższe	13	871	122	232	147	142	134	94	677	85	170	118	113	121	70	101	77	8	6		
	policealne i średnie zawodowe	14	2630	339	549	431	474	384	453	1841	200	352	300	339	292	358	146	75	26	14		
	średnie ogólnokształcące	15	1079	146	221	177	180	192	163	859	113	150	137	148	165	146	79	61	14	6		
	zasadnicze zawodowe	16	4580	531	896	706	735	789	923	2283	214	392	340	359	435	543	132	67	54	12		
	gimnazjalne i poniżej	17	5014	507	1028	712	802	851	1114	2432	180	429	340	380	477	626	20	4	39	14		
Staż pracy ogółem	do 1 roku	18	2183	271	474	333	323	392	390	1466	152	280	214	238	289	293	89	57	24	9		
	1-5	19	3402	440	715	574	552	577	544	2165	213	373	360	368	439	412	110	58	24	10		
	5-10	20	2169	265	429	330	406	347	392	1259	128	236	186	234	218	257	8	8	20	5		
	10-20	21	2399	250	532	363	386	344	524	1152	107	254	182	175	170	264	0	0	15	6		
	20-30	22	1504	157	269	222	275	249	332	522	59	88	92	103	76	104	0	0	10	4		
	30 lat i więcej	23	551	56	116	86	129	86	78	149	16	35	28	35	19	16	0	0	1	0		
	bez stażu	24	1966	206	391	265	262	355	487	1379	117	227	173	186	279	397	271	161	47	18		
Ogółem			25	14174	1645	2926	2173	2333	2350	2747	8092	792	1493	1235	1339	1490	1743	478	284	141	52	

Tab. 27 Bezrobotni zamieszkali na wsi będący w szczególnej sytuacji na rynku pracy

Wyszczególnienie			Liczba bezrobotnych zamieszkałych na wsi będących w szczególnej sytuacji na rynku	Będący w szczególnej sytuacji na rynku pracy (z rubryki 1)								
				do 30 roku życia	w tym do 25 roku życia	długotrwale bezrobotni	pow. 50 roku życia	korzystające ze świadczeń z pomocy społecznej	posiadające co najmniej jedno dziecko do 6 roku życia	posiadające co najmniej jedno dziecko niepełnosprawne do 18 roku życia	niepełnosprawni	
0			1	2	3	4	5	6	7	8	9	
Czas pozostawiania bez pracy w miesiącach	do 1	26	1252	610	351	365	372	33	189	1	102	
	1-3	27	2223	954	529	749	762	72	367	3	183	
	3-6	28	1617	710	408	541	526	49	339	2	130	
	6-12	29	1814	599	273	781	660	42	468	6	175	
	12-24	30	2348	669	333	2348	709	73	619	3	169	
	pow. 24	31	2742	440	151	2728	1096	74	608	1	229	
Wiek	18-24	32	2045	0	2045	712	0	20	587	2	56	
	25-34	33	3195	1937	0	1884	0	73	1409	7	118	
	35-44	34	1879	0	0	1611	0	93	542	5	162	
	45-54	35	2081	0	0	1475	1329	63	46	1	241	
	55-59	36	1732	0	0	1116	1732	56	4	0	263	
	60 lat i więcej	37	1064	0	0	714	1064	38	2	1	148	
Wykształcenie	wyższe	38	705	388	72	315	67	1	175	0	31	
	policealne i średnie zawodowe	39	2229	945	505	1182	568	28	584	3	190	
	średnie ogólnokształcące	40	926	568	279	519	112	9	298	2	55	
	zasadnicze zawodowe	41	3755	910	551	2498	1492	104	664	1	376	
	gimnazjalne i poniżej	42	4381	1171	638	2998	1886	201	869	10	336	
Staż pracy ogółem	do 1 roku	43	1961	1023	530	1276	267	76	528	4	104	
	1-5	44	2898	1501	688	1685	281	88	894	5	147	
	5-10	45	1568	202	21	1075	443	48	407	2	133	
	10-20	46	1814	5	0	1314	1159	55	181	2	244	
	20-30	47	1357	0	0	828	1243	27	10	0	208	
	30 lat i więcej	48	548	0	0	218	548	3	2	0	83	
	bez stażu	49	1850	1251	806	1116	184	46	568	3	69	
Kategorie bezrobotnych będących w szczególnej sytuacji na rynku pracy	do 30 roku życia	50	3982	0	2045	1603	0	52	1359	4	99	
	w tym do 25 roku życia	51	2045	2045	0	712	0	20	587	2	56	
	długotrwale bezrobotni	52	7512	1603	712	0	2618	271	1649	7	567	
	pow. 50 roku życia	53	4125	0	0	2618	0	136	13	2	553	
	korzystające ze świadczeń z pomocy społecznej	54	343	52	20	271	136	0	80	2	20	
	posiadające co najmniej jedno dziecko do 6 roku życia	55	2590	1359	587	1649	13	80	0	7	49	
	posiadające co najmniej jedno dziecko niepełnosprawne do 18	56	16	4	2	7	2	2	7	0	0	
niepełnosprawni	57	988	99	56	567	553	20	49	0	0		
Ogółem			58	11996	3982	2045	7512	4125	343	2590	16	988

Tab. 28 Bezrobotni zamieszkali na wsi będący w szczególnej sytuacji na rynku pracy - Kobiety

Wyszczególnienie			Liczba bezrobotnych kobiet zamieszkałych na wsi będących w szczególnej sytuacji	Będący w szczególnej sytuacji na rynku pracy (z rubryki 1)							
				do 30 roku życia	w tym do 25 roku życia	długotrwale bezrobotni	pow. 50 roku życia	korzystające ze świadczeń z pomocy społecznej	posiadające co najmniej jedno dziecko do 6 roku życia	posiadające co najmniej jedno dziecko niepełnosprawne do 18 roku życia	niepełnosprawni
0			1	2	3	4	5	6	7	8	9
Czas pozostawiania bez pracy w miesiącach	do 1	59	627	311	167	212	131	19	140	0	53
	1-3	60	1179	543	278	422	305	47	292	2	92
	3-6	61	939	457	255	325	216	29	285	1	73
	6-12	62	1067	462	217	443	237	30	419	6	98
	12-24	63	1489	575	278	1489	244	39	592	3	82
	pow. 24	64	1738	400	138	1732	438	39	594	1	114
Wiek	18-24	65	1333	0	1333	579	0	17	570	2	29
	25-34	66	2426	1415	0	1584	0	63	1265	5	81
	35-44	67	1308	0	0	1128	0	65	458	4	91
	45-54	68	1062	0	0	760	661	34	29	1	137
	55-59	69	765	0	0	482	765	18	0	0	148
	60 lat i więcej	70	145	0	0	90	145	6	0	1	26
Wykształcenie	wyższe	71	551	307	58	254	34	1	164	0	24
	policealne i średnie zawodowe	72	1586	674	330	902	319	23	550	2	120
	średnie ogólnokształcące	73	757	456	211	443	83	8	284	2	43
	zasadnicze zawodowe	74	1936	584	352	1375	485	57	591	1	165
	gimnazjalne i poniżej	75	2209	727	382	1649	650	114	733	8	160
Staż pracy ogółem	do 1 roku	76	1354	720	359	934	125	53	493	4	64
	1-5	77	1926	1009	432	1211	117	58	797	4	89
	5-10	78	956	127	9	667	203	30	339	1	74
	10-20	79	877	1	0	632	487	19	136	1	131
	20-30	80	453	0	0	249	405	2	4	0	84
	30 lat i więcej	81	147	0	0	39	147	1	0	0	31
	bez stażu	82	1326	891	533	891	87	40	553	3	39
Kategorie bezrobotnych będących w szczególnej sytuacji na rynku pracy	do 30 roku życia	83	2748	0	1333	1349	0	44	1276	2	57
	w tym do 25 roku życia	84	1333	1333	0	579	0	17	570	2	29
	długotrwale bezrobotni	85	4623	1349	579	0	968	160	1568	7	293
	pow. 50 roku życia	86	1571	0	0	968	0	46	0	2	255
	korzystające ze świadczeń z pomocy społecznej	87	203	44	17	160	46	0	71	2	12
	posiadające co najmniej jedno dziecko do 6 roku życia	88	2322	1276	570	1568	0	71	0	5	39
	posiadające co najmniej jedno dziecko niepełnosprawne do 18 lat	89	13	2	2	7	2	2	5	0	0
	niepełnosprawni	90	512	57	29	293	255	12	39	0	0
Ogółem		91	7039	2748	1333	4623	1571	203	2322	13	512
Czas na przygotowanie danych do wypełnienia formularza					5640						
Czas na wypełnienie formularza (min)					755						

Tab. 29 Aktywność ekonomiczna ludności wg miejsca zamieszkania w IV kwartale 2016 r. - na podstawie badania BAEL (Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności)

Nazwa	IV kwartał																				
	ludność w wieku 15 lat i więcej			pracujący			bezrobotni			bierni zawodowo			współczynnik aktywności zawodowej			wskaźnik zatrudnienia			stopa bezrobocia		
	ogółem	w miastach	na wsi	ogółem	w miastach	na wsi	ogółem	w miastach	na wsi	ogółem	w miastach	na wsi	ogółem	w miastach	na wsi	ogółem	w miastach	na wsi	ogółem	w miastach	na wsi
	2016	2016	2016	2016	2016	2016	2016	2016	2016	2016	2016	2016	2016	2016	2016	2016	2016	2016	2016	2016	2016
	[tys. osób]	[tys. osób]	[tys. osób]	[tys. osób]	[tys. osób]	[tys. osób]	[tys. osób]	[tys. osób]	[tys. osób]	[tys. osób]	[tys. osób]	[tys. osób]	[%]	[%]	[%]	[%]	[%]	[%]	[%]	[%]	[%]
POLSKA	30 696	18 525	12 171	16 328	9 888	6 440	958	536	422	13 410	8 101	5 310	56,3	56,3	56,4	53,2	53,4	52,9	5,5	5,1	6,1
LUBUSKIE	805	524	281	427	274	153	18	11	7	361	240	121	55,2	54,4	56,9	53,0	52,3	54,4	4,1	3,9	4,4

Tab. 30 Pracujący w gospodarce narodowej wg. sekcji i gmin

	Wyszczególnienie	Ogółem	Sektor		Rolnictwo, leśnictwo, rybołówstwo	Przemysł i budownictwo	Handel, transport, gosp. magazynowa, zakwaterowanie i gastronomia	Pozostałe usługi
			publiczny	prywatny				
Gminy wiejskie	Bogdaniec	603	290	313	#	211	#	203
	Deszczno	776	221	555	28	339	198	211
	Kłodawa	622	248	374	103	144	179	196
	Lubiszyn	688	214	474	#	240	#	220
	Santok	1127	243	884	28	564	258	277
	Górzycza	319	189	130	25	91	30	173
	Błędzew	216	168	48	#	56	#	122
	Przytoczna	1001	408	593	71	467	148	315
	Krzeszyce	568	166	402	33	325	76	134
	Słońsk	611	252	359	31	308	112	160
	Pszczew	672	166	506	#	404	#	201
	Stare Kurowo	668	129	539	#	434	#	123
	Zwierzyn	384	117	267	#	202	#	126
	Bobrowice	457	125	332	81	199	49	128
	Bytnica	281	128	153	#	#	#	70
	Dąbie	398	205	193	40	120	39	199
	Gubin	666	206	460	#	#	138	181
	Maszewo	132	99	33	36	#	#	82
	Kolsko	248	107	141	#	120	#	100
	Nowa Sól	776	171	605	44	514	57	161
	Otyń	468	153	315	83	123	90	172
	Siedlisko	251	105	146	46	70	39	96
	Lubrza	585	#	#	24	#	#	0
	Łagów	688	242	446	41	201	169	277
	Skąpe	1045	#	#	85	#	#	#
	Szczaniec	285	107	178	47	60	18	160
	Brzeźnica	233	121	112	#	103	#	108
	Niegostawice	259	177	82	36	56	0	167
	Wymiarki	285	103	182	40	#	#	87
	Żagań	325	137	188	#	98	#	136
	Bojadła	308	#	#	#	86	#	123
	Świdnica	847	230	617	92	288	267	200
	Trzebiechów	699	#	#	40	#	#	229
	Zabór	435	270	165	#	#	83	270
	Brody	245	126	119	#	#	55	115
	Lipinki Łużyckie	271	97	174	#	101	#	90
	Przewóz	227	126	101	35	78	22	92
	Trzebiel	482	243	239	#	#	150	227
	Tuplice	223	117	106	#	59	#	106
	Żary	1869	309	1560	#	#	138	360

Wnioski:

1. Brak planów zagospodarowania przestrzennego gmin
2. Z uwagi na bliskość Niemiec w regionie występuje bezrobocie ukryte (część ludzi ubezpieczona w Polsce pracuje w krajach UE)
3. Niedopasowanie zawodów do lokalnego rynku pracy

1.2.4. Dochody i ubóstwo mieszkańców OW

Tab. 31 Rynek pracy, wynagrodzenia.

Pracujący ^{ab} (stan w dniu 31 XII) w tys.	14504,3	334,6	2,3
Przeciętne miesięczne wynagrodzenie			
brutto w zł	3907,85	3375,72	86,4
Bezrobotni zarejestrowani (stan w dniu 31 XII)			
w tys.	1563,3	39,3	2,5
Stopa bezrobocia rejestrowanego ^b (stan w dniu			
31 XII) w %	9,7	10,5	x

Tab. 32 Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę w gospodarstwie rolnym

NTS	Nazwa	Mapa					
		Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę w gospodarstwie domowym					
		2010	2011	2012	2013	2014	2015
		ogółem	ogółem	ogółem	ogółem	ogółem	ogółem
		zł	zł	zł	zł	zł	zł
0000000000	POLSKA	1192,82	1226,95	1278,43	1299,07	1340,44	1386,16
1000000000	Region centralny	1462,37	1487,87	1568,36	1565,87	1574,44	1630,56
1100000000	ŁÓDZKIE	1178,73	1203,19	1268,42	1296,47	1293,36	1362,03
1140000000	MAZOWIECKIE	1601,97	1622,96	1710,01	1690,42	1703,62	1756,15
2000000000	Region południowy	1143,85	1191,75	1242,38	1280,79	1329,80	1372,28
2120000000	MAŁOPOLSKIE	1107,54	1156,79	1189,84	1227,80	1260,58	1305,45
2240000000	ŚLĄSKIE	1168,42	1215,44	1278,87	1318,92	1381,68	1420,54
3000000000	Region wschodni	988,47	1041,76	1072,34	1109,25	1166,54	1181,64
3060000000	LUBELSKIE	978,49	1025,80	1056,45	1105,58	1208,35	1226,74
3180000000	PODKARPACKIE	907,28	937,85	959,12	997,69	1053,02	1081,64
3200000000	PODLASKIE	1103,20	1224,92	1242,39	1258,18	1258,62	1257,93
3260000000	ŚWIĘTOKRZYSKIE	1026,36	1062,78	1119,76	1153,36	1199,74	1202,80
4000000000	Region północno-zachodni	1146,34	1169,30	1195,69	1224,77	1296,49	1345,15
4080000000	LUBUSKIE	1153,06	1189,89	1231,16	1238,06	1285,37	1419,58
4300000000	WIELKOPOLSKIE	1125,74	1135,02	1153,43	1206,72	1268,78	1287,79
4320000000	ZACHODNIOPOMORSKIE	1186,91	1231,10	1263,56	1255,90	1365,40	1426,85
5000000000	Region południowo-zachodni	1207,41	1257,00	1347,72	1305,83	1334,60	1425,42
5020000000	DOLNOŚLĄSKIE	1239,17	1282,93	1367,00	1344,79	1366,33	1471,84
5160000000	OPOLSKIE	1115,73	1181,90	1294,26	1198,79	1244,69	1288,74
6000000000	Region północny	1178,37	1176,13	1214,78	1259,82	1277,62	1309,00
6040000000	KUJAWSKO-POMORSKIE	1158,49	1108,94	1133,97	1169,40	1201,54	1245,69
6220000000	POMORSKIE	1243,12	1286,94	1350,56	1433,64	1376,34	1380,92
6280000000	WARMIŃSKO-MAZURSKIE	1103,39	1096,87	1109,95	1108,97	1229,74	1280,51

Ubóstwo na Ziemi Lubuskiej

Z badania budżetów gospodarstw domowych wynika, iż w 2016 r. nastąpiła wyraźna poprawa sytuacji gospodarstw domowych w województwie lubuskim, co znalazło odzwierciedlenie w znaczącym zmniejszeniu się zasięgu ubóstwa. W badanym roku w gospodarstwach domowych o wydatkach poniżej granicy ubóstwa skrajnego żyło nieco ponad 2,0% Lubuszan, natomiast poniżej relatywnej granicy ubóstwa – 9,0% (średnia dla kraju wynosiła odpowiednio ok. 5,0% i 14,0%).

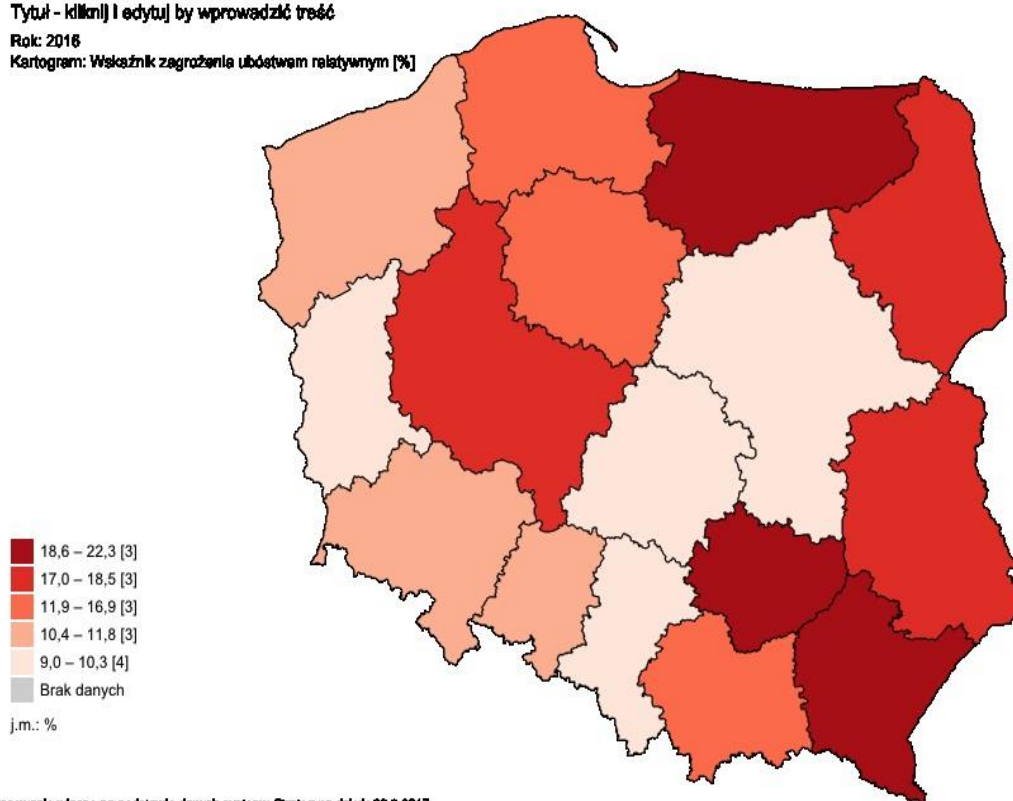
Województwo lubuskie zanotowało najniższą wartość wskaźników ubóstwa skrajnego i relatywnego w kraju. Z dużym prawdopodobieństwem można stwierdzić, że czynnikami, które w największym stopniu przyczyniły się do spadku zasięgu ubóstwa skrajnego i relatywnego w 2016 r. były: wzrost wynagrodzeń, spadek bezrobocia, a w przypadku rodzin z dziećmi - wprowadzenie od 1 kwietnia 2016 r. świadczenia wychowawczego (Program Rodzina 500 plus).

Mapa nr 5 Wskaźnik zagrożeń ubóstwem relatywnym

Tytuł - kliknij i edytuj by wprowadzić treść

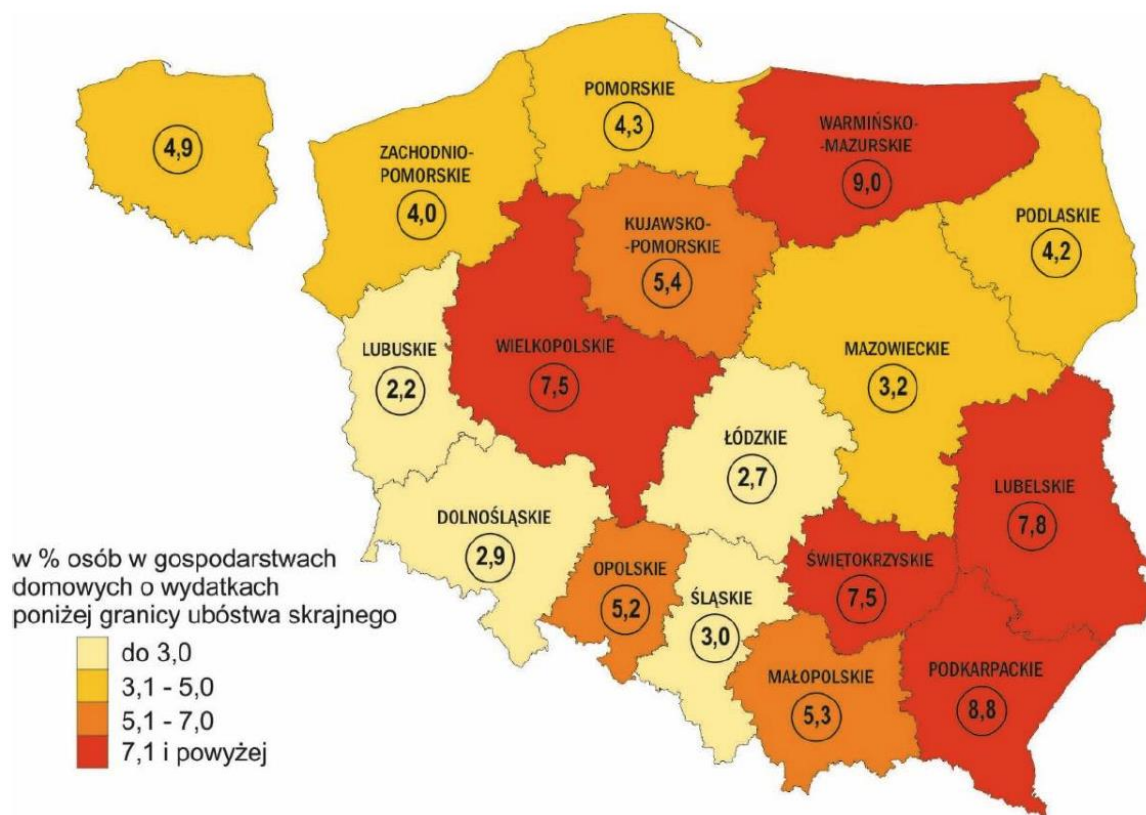
Rok: 2016

Kartogram: Wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym [%]

Opracowanie własne na podstawie danych systemu Strateg na dzień: 22.9.2017

**Zasięg ubóstwa skrajnego w 2016 r.
wg województw**

Wnioski:

1. Gminy oddalone od dużych aglomeracji miejskich są biedniejszy, co widać po infrastrukturze
2. Jedno z najniższych średnich wynagrodzeń w Polsce
3. Skala skrajnego ubóstwa najniższa w kraju

1.2.5. Infrastruktura na OW

Informacja dotycząca stanu ilościowego wód, urządzeń melioracji wodnych, zmeliorowanych gruntów w województwie lubuskim oraz planowanych inwestycji w zakresie melioracji wodnych podstawowych.

Stan ilościowy wód, urządzeń melioracji wodnych podstawowych na dzień 31.12.2016 r.:

- 4 017,412 km cieków naturalnych
- 0,796 km kanałów
- 818,406 km wałów przeciwpowodziowych chroniących obszar – 129 905 ha
- 45 stacji pomp o łącznej wydajności – 180 845 l/s, oddziałujących na obszar – 79 566 ha
- 91 jezior o łącznej powierzchni 6 260,65 ha
- 9 zbiorników wodnych o łącznej powierzchni 489,98 ha i pojemności użytkowej 7307,46 tys. m³
- 4 297 budowli, w tym:

piętrzące i przelewy – 791 szt.
wpustowe i spustowe – 13 szt.
akwedukty, syfony – 12 szt.
komunikacyjne – 3120 szt.
przepusty wałowe – 150 szt.
progi, stopnie, bystrotoki – 211 szt.

- 13,462 km rurociągów
- 25 113,79 ha obszaru oddziaływania cieków naturalnych i urządzeń melioracji wodnych podstawowych, w tym:
  - grunty orne – 11 527,90 ha
  - trwałe użytki zielone – 13 585,89 ha

W ramach ISOK – „Informatyczny System Osłony Kraju przed nadzwyczajnymi zagrożeniami” na Hydroportalu - publikowane są mapy zagrożenia powodziowego i mapy ryzyka powodziowego w formacie pdf. Jednocześnie mapy zostały przekazane przez Prezesa Krajowego Zarządu Gospodarki Wodnej organom administracji wskazanym w ustawie Prawo wodne (art. 88f ust. 3) i jako oficjalne dokumenty planistyczne stanowią podstawę do podejmowania działań związanych z planowaniem przestrzennym i zarządzaniem kryzysowym.

Stan ilościowy urządzeń melioracji wodnych szczegółowych na dzień 31.12.2016 r. :

- 176 518,88 ha obszaru zmeliorowanego urządzeniami melioracji wodnych szczegółowych, w tym:
  - grunty orne – 105 251,48 ha
  - trwałe użytki zielone – 71 267,40 ha
- 12 861,147 km rowów

Planowane inwestycji w zakresie melioracji wodnych podstawowych:

Planowane do realizacji inwestycje w zakresie melioracji wodnych podstawowych na lata 2014-2020 zostały przyjęte uchwałą nr 192/2625/18 Zarządu Województwa Lubuskiego z dn. 13.06.2017 r., natomiast na lata 2024-2030 uchwałą 254/3025/14 Zarządu Województwa Lubuskiego z dn. 30.04.2014 r.

Przyjęte zamierzenia inwestycyjne to przede wszystkim inwestycje, które spowodują radykalną poprawę stanu bezpieczeństwa przeciwpowodziowego w chronionych kompleksach gospodarczych i rejonach zurbanizowanych oraz takie, których celem jest uregulowanie stosunków wodnych na użytkach rolnych w obszarach zlewni lub określonego użytku.

Środki na realizację inwestycji z zakresu melioracji wodnych podstawowych LZMiUW w latach 2014 - 2020 planuje pozyskać ze środków Unii Europejskiej m. in. RPO - Lubuskie 2020 oraz Europejskiej Współpracy Terytorialnej, a także z Kontraktów Regionalnych tj. ze środków Banku Światowego.

W ramach Regionalnego Programu Operacyjnego – Lubuskie 2020 będą realizowane zadania z Osi nr 4 Środowisko i Kultura - Priorytet 5b, Działanie 4.1. Przeciwdziałanie katastrofom naturalnym i ich skutkom, Typ II Poprawa bezpieczeństwa przeciwpowodziowego. Natomiast na lata 2024-2030 źródła finansowania są jeszcze nieznane.

Planowane do realizacji inwestycje są elementami kompleksowych rozwiązań w systemie ochrony p. powodziowej, regulacji i odbudowy rzek i kanałów lub zakładają przywrócenie właściwej funkcji konkretnemu urządzeniu wodnemu.

Wytypowane do realizacji zamierzenia są inwestycjami w priorytetach potrzeb – pilnymi. Potrzebę wykonania tych inwestycji weryfikowały między innymi powodzie, jakie wystąpiły w województwie lubuskim w ubiegłych latach oraz stale pogarszający się stan techniczny urządzeń melioracyjnych, głównie tych zaliczanych do urządzeń podstawowych, które z braku dostatecznej ilości środków finansowych na ich utrzymanie uległy postępującej degradacji technicznej i użytkowej.

W ramach Regionalnego Programu Operacyjnego – Lubuskie 2020, Oś nr 3 Gospodarka niskoemisyjna, Działanie 3.2 Efektywność energetyczna, Poddziałania 3.2.1 Efektywność energetyczna – projekty realizowane poza formułą ZIT tutaj. Zarząd zamierza złożyć projekt pn. „Modernizacja Wojewódzkiego Magazynu Przeciwpowodziowego w Sulechowie” w trybie konkursowym.

Województwo Lubuskie wraz z miastem Gubin planuje realizację projektu pn. „Zabezpieczenie przed powodzią miasta Gubin w km 14+900 - 16+000 rz. Nysy Łużyckiej wraz z ujściowym odcinkiem rz. Lubszy”, w ramach programu Europejska Współpraca Terytorialna (Branderburgia - Polska. Program Współpracy INTERREG V A).

Plan inwestycji planowanych do realizacji w zakresie melioracji wodnych podstawowych w ramach nowej perspektywy finansowej na lata 2014 – 2020 dotyczy inwestycji, które będą realizowane w momencie pozyskania na nie środków finansowych.

Tab. 33 Planowane inwestycje w zakresie melioracji wodnych w latach 2014-2020

Plan inwestycji planowanych do realizacji w zakresie melioracji wodnych podstawowych w ramach nowej perspektywy finansowej na lata 2014 – 2020				
Lp.	Nazwa zadania	Lokalizacja / gmina /	Rozmiar rzeczowy	Wartość zadania ogółem w. zł

1	Odbudowa i modernizacja rzeki Żarki w km 0+000-6+576	Żary	6,60	km	24 050
2	Zabezpieczenie przed powodzią miasta Krosno Odrzańskie	Krosno Odrzańskie, Dąbie	5,92	km	74 528
3	Odbudowa Rzeki Kanał Kożuszna w km 0+000 - 14+600	Nowa Sól, Kożuchów	14,60	km	30 147
4	Rzeka Sulechówka-odbudowa rzeki	Sulechów	7,27	km	10 333
5	Odbudowa Kanału Opaskowego w km 4+610 - 11+360	Deszczno	6,75	km	2 745
6	Modernizacja Wojewódzkiego Magazynu Przeciwpowodziowego w Sulechowie	Sulechów	1	kpl.	637
7	Zabezpieczenie przed powodzią miasta Gubin w km 14+900 - 16+000 rz. Nysy Łużyckiej wraz z ujściowym odcinkiem rz. Lubszy	Gubin	6,60	km	36 975
8	Ochrona przed powodzią miasta Słubice, 1C.1 Budowa wałów przeciwpowodziowych oraz przebudowa kanału Czarny Kanał i Racza Struga	Słubice, Górzycza	12,79	km	221 524
9	1B.6/1 Ochrona przeciwpowodziowa miasta Nowa Sól i obszarów poniżej miasta Krosno Odrzańskie	Nowa Sól, Otyń	18,28	km	127 467
			1	szt.	
10	1B.6/2 Ochrona przeciwpowodziowa miasta Nowa Sól i obszarów poniżej miasta Krosno Odrzańskie	Maszewo, Gubin, Krosno Odrzańskie	5,50	km	107 259
11	5.3 Nadzór projektowo-konstrukcyjny. Zarządzanie Projektem, pomoc techniczna oraz wsparcie jednostek wdrażania projektu w zakresie wdrażania Projektu ochrony przeciwpowodziowej w dorzeczu Odry i Wisły	Nadzór nad realizacją zadań 1C.1, 1B.6/1 i 1B.6/2	1	kpl.	17 712
12	Rozbudowa zbiornika retencyjnego Białków - mała retencja	Lubsko	1	szt.	7 714
13	Budowa zbiornika retencyjnego w Jasieniu	Jasień	1	szt.	7 737
14	Brzeźnica - zbiornik wodny w km 13+960 rz. Brzeźniczanki, gm. Brzeźnica	Brzeźnica	1	szt.	14 000
15	Nietkowice - Będów etap I - odbudowa i modernizacja prawostronnego wału przeciwpowodziowego rzeki Odry od km 493+300 do km 499+260, gm. Czerwieńsk	Czerwieńsk	6,67	km	35 670
16	Struga Świebodzińska- odbudowa	Świebodzin, Szczaniec	20,30	km	11 420
17	Tarnawa - modernizacja przepompowni melioracyjnej	Zabór	1	szt.	3 863

18	Milsko - modernizacja przepompowni melioracyjnej	Zabór	1	szt.	3 630
19	Warniki – Witnica II - rozbudowa prawostronnego wału rz. Warty w km wału 16+900 do 11+900	Witnica	5,00	km	45 582
20	Rozbudowa wału przeciwpowodziowego rzeki Warty Obiekt III Odcinek III c Gorzów Wlkp. - Borek w km rz. Warty 62+500 - 76+500	Deszczno	7,19	km	46 322
21	Poprawa sprawności hydraulicznej rzeki Mała Obrza w km 1+150-1+800	Trzciel	0,65	km	1 523
22	Budowa przepompowni Skwierzyna	Skwierzyna	1	szt.	6 767
23	Odpływ do rzeki Warty z przepompowni Siedlice	Gorzów Wlkp., Santok	0,4	km	424
24	Rzeka Nysa Łużycka - budowa obwałowań prawostronnych na wysokości miejscowości Łęknica	Łęknica	0,97	km	4 245
25	Będów - modernizacja przepompowni	Czerwieńsk	1	szt.	2 806
26	Chyrzyno odbudowa przepompowni	Górzycza	1	szt.	5 694
27	Jasiniec - Roszkowice - rozbudowa prawostronnego wału rzeki Warty od km 32+700 do km 39+700	Bogdaniec	7,00	km	50 647
28	Rzeka Czarna Wielka - odbudowa	Żagań	10,00	km	8 338
29	Nietkowice - Będów - etap II - odbudowa prawostronnego wału przeciwpowodziowego rzeki Odry w km 489+200-493+300	Czerwieńsk	5,16	km	30 000
30	Brody - modernizacja przepompowni	Sulechów	1	szt.	5 280
31	Kanał Borowy w km 0+000-3+000	Nowogród Bobrzański	3,00	km	3 250
32	Kanał Oksza - odbudowa	Witnica	5,36	km	4 590
33	Odbudowa Strugi Wrońskiej w km 0+000 - 13+960	Pszczew	13,96	km	6 800
34	Odbudowa Rzeki Obry w km 85+000-88+950	Trzciel	3,95	km	3 400
35	Centrum monitoringu stacji pomp	woj. lubuskie	1	szt.	1 150
36	Wieloblota - Leśna Góra - odbudowa lewostronnego wału przeciwpowodziowego rzeki Odry w km 459+500-468+200	Sulechów, Zabór, Zielona Góra	8,70	km	48 750
37	Czarna Struga-Bobrowniki - odbudowa lewostronnego wału przeciwpowodziowego rzeki Odry w km 432+800-442+800	Otyń	9,32	km	50 800

38	Drogomil - odbudowa lewostronnego wału przeciwpowodziowego rzeki Odry w km 414+900-413+000	Bytom Odrzański	1,70	km	4 350
39	Janiszowice - Żasieki - odbudowa prawostronnego wału przeciwpowodziowego rzeki Nysy Łużyckiej w km 46+000-53+800	Brody	8,30	km	38 600
40	Lipinki Łużyckie - odbudowa rzeki Lubszy w km 62+900-70+000	Lipinki Łużyckie	7,10	km	18 550

**Plan inwestycji w zakresie melioracji wodnych podstawowych
w Województwie Lubuskim w latach 2024 – 2030**

Lp.	Nazwa zadania	Lokalizacja / gmina /	Rozmiar rzeczowy		Szacunkowa wartość zadania ogółem w tys. zł
1	Kanał Graniczny	Nowe Miasteczko	1,00	km	2 000
2	Pyrnik - Klenica - etap II - odbudowa prawostronnego wału p.powodziowego rzeki Odry	Bojadła	5,00	km	25 000
3	Rzeka Złota - odbudowa	Żary	13,00	km	12 000
4	Rzeka Strumień - etap I - odbudowa rzeki	Krosno Odrz., Gubin	15,00	km	13 000
5	Rzeka Strumień - etap II - odbudowa rzeki	Krosno Odrz., Gubin	13,00	km	10 000
6	Kanał Stary Krzycki - odbudowa	Siedlisko	11,00	km	9 000
7	Rzeka Obrzyca - odbudowa	Kolsko	17,00	km	13 000
8	Gorzupia - odbudowa - modernizacja lewostronnego wału p.pow. na rzece Bóbr	Żagań	2,90	km	9 000
9	Osiecznica Wał p.pow rz. Odra str. P	Krosno Odrz	1,30	km	10 000
10	Wał p.pow. rzeki Odry, str. P Miłów - Krzesin	Maszewo	4,00	km	20 000
11	Rzeka Biała Woda - etap II - regulacja i udrożnienie rzeki w km 11+492 - 18+500	Nowe Miasteczko	7,50	km	11 000
12	Rozbudowa wału przeciwpowodziowego rzeki Warty Obiekt II Odcinek II a Warniki i Odcinek II b Warniki - Świerkocin	Kostrzyn nad Odrą, Witnica	11,00	km	39 000
13	Wał kan. Postomskiego odc. Zb. Retencyjny Słońsk-Lemierzycze str. Prawa II a	Słońsk	7,60	km	23 000
14	Rozbudowa wału przeciwpowodziowego rzeki Warty Obiekt II Odcinek II c Świerkocin – Gorzów Wlkp.	Witnica, Bogdaniec, Gorzów Wlkp.	9,00	km	41 000
15	Rozbudowa wału przeciwpowodziowego rzeki Warty Obiekt VI Odcinek VI a Borek –Trzebiszewo /przepompownia/	Deszczno	2,00	km	6 000

16	Warta VI b Trzebiszewo-Rakowo	Skwierzyna	7,80	km	23 000
17	Wał kan. Postomskiego odc. Lemierzycze-Krzeszyce, str. Lewa I a	Słońsk, Krzeszyce	6,32	km	19 000
18	Wał kan. Postomskiego odc. Krzeszyce-Czartów III a	Krzeszyce	2,90	km	9 000
19	Wał kan. Postomskiego odc. Lemierzycze str. Prawa II b	Słońsk	3,80	km	11 000
20	Ochrona przeciwpowodziowa miasta i gminy Drezdenko	Drezdenko	6,00	km	52 000
21	Wał p.pow rzeki Nysa Łużycka-str. P Żytowań - Budoradz	Gubin	7,00	km	35 000
22	Zbiornik retencyjny - Mirocin Górny	Kożuchów	1,70	ha	3 000
23	Zbiornik małej retencji Iłowa	Iłowa	2,00	ha	2 000
24	Rzeka Szprotawa- etap I - odbudowa i rekonstrukcja rzeki w km 0+000-2+000, gm. Szprotawa	Szprotawa	2,00	km	9 000
25	Trzebów-odbudowa (modernizacja) wału p.pow na rzece Kwisie w km 2+500-3+800 oraz w km 5+700-6+200	Żagań	1,80	km	6 000

Tab. 34 Zestawienie wód i urządzeń melioracji wodnych wg powiatów woj. Lubuskiego

Zestawienie wód i urządzeń melioracji wodnych podstawowych (wg powiatów), stan na 31.12.2016r.													
Lp.	Powiat	cieki naturalne [km]	kanaly [km]	wały p.powodz. [km]	jeziora		stacje pomp			zbiorniki wodne		budowle razem [szt.]	rurociagi [km]
					ilość [szt.]	powierzchnia [ha]	ilość [szt.]	obszar oddziaływania [ha]	wydajność [l/s]	ilość [szt.]	obszar [ha]		
1.	Gorzowski	455,687	0,796	119,344	2	207,01	13	18 532,00	64 720	2	62,30	335	0,132
2.	Krośnieński	349,201	-	97,215	3	171,08	1	4 000,00	12 000	-	-	368	1,306
3.	Międzyrzecki	315,106	-	62,840	28	1 931,45	3	4 069,00	6 350	1	98,94	282	2,370
4.	Nowosolski	263,519	-	113,013	3	114,92	5	3 671,00	16 380	-	-	417	0,962
5.	Ślubicki	262,227	-	84,255	4	82,12	5	8 360,00	19 380	-	-	255	-
6.	Strzelecko-drezdenecki	386,015	-	61,300	11	417,45	3	11 200,00	10 850	-	-	140	-
7.	Sulęciński	414,454	-	42,190	17	747,42	6	7 724,00	16 660	-	-	466	-
8.	Świebodziński	159,840	-	-	19	1 582,95	-	-	-	1	56,54	75	1,712
9.	Wschowski	84,705	-	7,889	2	935,50	-	-	-	-	-	49	-
10.	Zielonogórski	511,192	-	138,974	2	70,75	9	22 010,00	34 505	3	259,42	731	4,265
11.	Żagański	318,956	-	59,076	-	-	-	-	-	2	12,78	484	1,417
12.	Żarski	496,510	-	32,310	-	-	-	-	-	-	-	695	1,298
	Ogółem	4 017,412	0,796	818,406	91	6 260,65	45	79 566,00	180 845	9	489,98	4 297	13,462

Tab. 35 Infrastruktura komunalna i mieszkaniowa

Długość sieci (stan w dniu 31 XII) w km:			
wodociągowej rozdzielczej.....	297871,1	6962,5	2,3
kanalizacyjnej rozdzielczej ^c	149668,0	4181,4	2,8
gazowej	145986,7	4098,0	2,8
Zasoby mieszkaniowe ^d (stan w dniu 31 III)			
mieszkania: w tysiącach.....	14119,5	365,7	2,6
na 1000 ludności.....	367,3	359,2	x
izby: w tysiącach.....	53961,3	1452,6	2,7
na 1000 ludności.....	1403,9	1426,8	x
powierzchnia użytkowa mieszkań:			
w tysiącach m ²	1039071,3	26808,1	2,6
na 1000 ludności w m ²	27032,9	26332,1	x
Mieszkania oddane do użytkowania:			
w tysiącach	147,7	3,2	2,2
na 1000 ludności:			
mieszkania	3,8	3,2	x
izby	15,9	13,4	x
powierzchnia użytkowa mieszkań w m ² ...	383,3	302,4	x

Tab. 36 Oczyszczalnie ścieków - Miejskie i wiejskie pracujące na sieci kanalizacyjnej (b Dotyczy urządzeń do biologicznego oczyszczania. c Ludność korzystająca z oczyszczalni ścieków)— na podstawie szacunków, ludność ogółem — na podstawie bilansów.

WYSZCZEGÓLNIENIE		Ogółem	Mechaniczne	Chemiczne	Biologiczne	Z podwyższonym usuwaniem biogenów
Oczyszczalnie ścieków przemysłowych						
Liczba	2005	47	13	6	26	2
	2010	34	7	4	22	1
	2014	28	7	3	18	-
	2015	26	7	3	16	-
Przepustowość w dam ³ /d	2005	68,1	30,5	5,4	17,1	15,1
	2010	38,6	14,3	1,1	23,1	0,1
	2014	42,8	13,6	6,0	23,2	-
	2015	40,1	13,6	6,3	20,3	-
Oczyszczalnie ścieków komunalnych ^a						
Liczba	2005	90	2	-	63	25
	2010	98	2	-	67	29
	2014	109	-	-	82	27
	2015	105	-	-	80	25
Przepustowość w dam ³ /d	2005	231,3	0,5	-	65,3 ^b	165,5
	2010	237,7	0,1	-	66,2 ^b	171,5
	2014	245,1	-	-	55,9	189,3
	2015	245,8	-	-	57,9	187,9
Ludność korzystająca	2005	64,0	0,6	-	19,3	44,1
z oczyszczalni ścieków	2010	67,5	0,0	-	20,3	47,2
w % ludności ogółem ^c	2014	72,4	0,0	-	19,2	53,2
	2015	74,1	0,0	-	20,6	53,4

Tab. 37 Drogi publiczne 2015 R. (stan w dniu 31 XII)

WYSZCZEGÓLNIENIE SPECIFICATION	Drogi powiatowe District roads				Drogi gminne Communal roads			
	o nawierzchni twardej on hard surface			gruntowe unsurfaced	o nawierzchni twardej on hard surface			gruntowe unsurfaced
	ogółem total	na 100 km ² per 100 km ²	z liczby ogółem o nawierzchni ulepszonej of which of total improved		ogółem total	na 100 km ² per 100 km ²	z liczby ogółem o nawierzchni ulepszonej of which of total improved	
	w km in km							
WOJEWÓDZTWO	3450,4	24,7	3202,0	701,1	2655,5	19,0	1923,4	5657,6
VOIVODSHIP								
Podregion gorzowski								
.....	1366,9	22,4	1287,9	252,5	1 051,6	17,2	680,0	2 791,6
Subregion								
Powiaty:								
Powiats:								
Gorzowski	354,6	29,2	351,0	56,4	251,3	20,7	148,4	611,7
Międzyrzecki	314,0	22,6	293,0	82,0	133,3	9,6	113,6	733,2
Słubicki	198,1	19,8	188,2	25,6	204,3	20,5	129,3	373,4
Strzelecko-drezdenecki	186,0	14,9	174,4	28,3	239,7	19,2	120,1	627,9
Sulęciński	246,5	20,9	213,6	60,2	111,5	9,5	57,8	422,7
Miasto na prawach powiatu								
City with powiat status								
Gorzów Wlkp.	67,7	78,7	67,7	-	111,5	129,7	110,8	22,7
Podregion zielonogórski								
...	2083,5	26,5	1914,1	448,6	1603,9	20,4	1243,4	2866,0
Subregion								
Powiaty:								
Powiats:								
Krośnieński	329,6	23,7	320,3	108,6	123,2	8,9	100,2	281,7
Nowosolski	219,1	28,4	210,2	48,5	186,9	24,2	164,6	337,6
Świebodziński	333,1	35,5	270,7	82,6	201,7	21,5	124,1	254,3
Wschowski	146,3	23,4	138,0	28,6	69,9	11,2	55,7	690,6
Zielonogórski	271,7	20,1	249,3	82,1	234,0	17,3	159,4	678,5
Żagański	317,7	28,1	305,5	47,9	254,9	22,5	220,6	300,0
Żarski	415,0	29,8	371,1	48,3	395,5	28,4	282,3	306,1
Miasto na prawach powiatu								
City with powiat status								
Zielona Góra	51,0	18,4	49,0	2,0	137,8	49,7	136,5	17,2

Źródło: dane Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad.

Tab. 38 Energia elektryczna w gospodarstwach domowych wg lokalizacji odbiorcy w 2015 r.

Nazwa	odbiorcy energii elektrycznej na niskim napięciu		zużycie energii elektrycznej na niskim napięciu		zużycie energii elektrycznej na niskim napięciu na 1 mieszkańca	
	ogółem	na wsi	ogółem	na wsi	ogółem	na wsi
	[szt.]		[MWh]		[kWh]	
LUBUSKIE	362 114	119 405	676 024	246 151	663,1	689,5

Tab. 39 Odbiorcy oraz zużycie energii elektrycznej w gospodarstwach domowych

TABL. 2(107). ODBIORCY ORAZ ZUŻYCIE ENERGII ELEKTRYCZNEJ W GOSPODARSTWACH DOMOWYCH
CONSUMERS AND CONSUMPTION OF ELECTRICITY IN HOUSEHOLDS

WYSZCZEGÓLNIENIE	2005	2010	2014	2015	SPECIFICATION
Odbiorcy (stan w dniu 31 XII)					Consumers (as of 31 XII) in thous.
wtys.	346,2	359,2	358,9	362,1	
Miasta	231,7	241,5	239,9	242,7	Urban areas
Wieś	114,5	117,7	119,0	119,4	Rural areas
Zużycie (w ciągu roku):					Consumption (during the year):
W GWh	692,5	749,9	653,3	676,0	In GWh
miasta	441,2	468,0	432,9	429,9	urban areas
wieś	251,3	281,9	220,4	246,2	rural areas
W kWh:					In kWh:
miasta: na 1 mieszkańca	681,3	733,1	671,6	648,8	urban areas: per capita
na 1 odbiorcę ^a	1904,2	1938,0	1804,4	1771,1	per consumer ^a
wieś: na 1 odbiorcę ^a	2194,7	2395,0	1852,2	2061,5	rural areas – per consumer ^a

^a Do przeliczeń przyjęto liczbę odbiorców według stanu w dniu 31 XII.
Źródło: dane Ministerstwa Gospodarki.
^a The number of consumers as of 31 XII was used in calculations.
Source: data of the Ministry of Economy.

TABL. 3(108). SIĘĆ GAZOWA ORAZ ODBIORCY I ZUŻYCIE GAZU Z SIECI W GOSPODARSTWACH DOMOWYCH
Stan w dniu 31 XII
GAS SUPPLY SYSTEM AS WELL AS CONSUMERS AND CONSUMPTION OF GAS FROM GAS SUPPLY SYSTEM IN HOUSEHOLDS
As of 31 XII

WYSZCZEGÓLNIENIE	2005	2010	2014	2015	SPECIFICATION
Sieć rozdzielcza i przesyłowa w km	2956,5	3573,8	3949,3	4098,0	Distribution and transmission network in km
w tym przesyłowa	675,5	834,9	950,1	1050,1	of which transmission
miasta	50,7	92,5	63,3	108,8	urban areas
wieś	624,8	742,4	886,8	941,3	rural areas
Miasta	1459,4	1662,5	1767,3	2005,6	Urban areas
Wieś	1497,1	1911,4	2182,0	2092,4	Rural areas
Przyłącza prowadzące do budynków mieszkalnych i niemieszkalnych w szt.	38820	49498	55107	56423	Connections leading to residential and non-residential buildings in pcs
Miasta	31766	38657	42351	45875	Urban areas
Wieś	7054	10841	12756	10548	Rural areas
Odbiorcy gazu z sieci^a w tys.	180,6	191,4	191,9	192,9	Consumers of gas from gas supply system^a in thous.
Miasta	171,6	178,6	176,8	180,6	Urban areas
Wieś	9,0	12,8	15,1	12,3	Rural areas
Zużycie gazu z sieci^b (w ciągu roku):					Consumption of gas from gas supply system^b (during the year):
W hm³					In hm³
miasta	118,9	143,2	117,7	124,4	urban areas
wieś	105,1	123,3	99,9	110,9	rural areas
Na 1 mieszkańca w m ³	13,7	19,9	17,8	13,5	Per capita in m ³
miasta	117,8	139,9	115,3	122,0	urban areas
wieś	162,3	189,6	155,0	167,4	rural areas
Na 1 mieszkańca w m ³	37,9	53,3	47,2	37,9	Per capita in m ³

^a Łącznie z odbiorcami korzystającymi z gazomierzy zbiorczych. ^b W jednostkach naturalnych, według których następuje rozliczenie z odbiorcami.
^a Including consumers using collective gas-meter. ^b Consumption of gas in natural units on the basis of which settlements with clients occur.

Tab. 40 Transport drogowy i kolejowy

Transport*Transport*TABL. 1(247). **LINIE KOLEJOWE EKSPLOATOWANE ^a**

Stan w dniu 31 XII

RAILWAY LINES OPERATED^a

As of 31 XII

WYSZCZEGÓLNIENIE	2005	2010	2014	2015	SPECIFICATION
	w km in km				
O G Ó Ł E M^a	985	967	921	909	TOTAL^b
Normalnotorowe	985	967	921	909	Standard gauge
wtym zelektryfikowane	329	329	337	337	of which electrified
jednotorowe	591	566	520	508	single track
dwu – i więcej torowe	394	401	401	401	double and more track
Na 100 km² powierzchni ogółem	7,0	6,9	6,6	6,5	Per 100 km² of total area

^a Dane dotyczą sieci PKP oraz innych podmiotów, będących zarządcami sieci kolejowej. ^b Nie wystąpiły linie kolejowe szerokotorowe.

^a Data concern PKP network and other entities managing railway network. ^b Broad and gauge lines have not existed.

TABL. 2(248). **DROGI PUBLICZNE O TWARDEJ NAWIERZCHNI**

Stan w dniu 31 XII

HARD SURFACE PUBLIC ROADS

As of 31 XII

WYSZCZEGÓLNIENIE	2005	2010	2014	2015		SPECIFICATION
				ogółem total	wtym o nawierzchni ulepszonej of which improved	
O G Ó Ł E M.....	8056	8166	8647	8608	7608	TOTAL
miejskie.....	1509	1645	1812	1810	1721	urban
zamiejskie.....	6547	6522	6834	6798	5887	non-urban
Krajowe.....	838	815	908	906	906	National
miejskie.....	144	120	119	132	132	urban
zamiejskie.....	694	695	789	774	774	non-urban
Wojewódzkie.....	1580	1587	1638	1596	1576	Regional
miejskie.....	178	177	220	219	216	urban
zamiejskie.....	1402	1411	1417	1377	1360	non-urban
Powiatowe.....	3483	3493	3499	3450	3202	District
miejskie.....	407	403	393	392	383	urban
zamiejskie.....	3076	3091	3107	3058	2819	non-urban
Gminne.....	2155	2271	2601	2656	1923	Communal
miejskie.....	780	946	1080	1067	990	urban
zamiejskie.....	1375	1326	1521	1589	933	non-urban

Źródło: dane Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad.

Source: data of the General Directorate for National Roads and Motorways.

Sieć drogowa województwa jest stosunkowo dobrze rozwinięta. Główne zastrzeżenia dotyczą stanu technicznego części dróg gminnych, powiatowych i wojewódzkich, a także ciągle niewystarczającej liczby obwodnic omijających centra miast. Ważna dla regionu jest zaawansowana realizacja dużych inwestycji drogowych poprawiających dostępność zewnętrzną regionu (autostrada A18, droga ekspresowa S3).

Dobra wewnętrzna dostępność komunikacyjna determinowana jest przede wszystkim przez istnienie w regionie dwóch równorzędnych ośrodków administracyjnych. Zdecydowana większość obszaru województwa oddalona jest od jednego z nich o godzinę jazdy samochodem.

Poziom funkcjonalności sieci drogowej województwa wyraża się przede wszystkim dwoma wskaźnikami: gęstości sieci dróg oraz osiągalności czasowej. Co prawda na 100 km² przypada w regionie tylko 58,5 km, co jest w skali naszego kraju niską wartością, ale już przeliczając długość sieci na 10 tys. mieszkańców województwo notuje dobry wynik (ok. 80 km) ustępując jedynie województwom: lubelskiemu, podlaskiemu, świętokrzyskiemu, opolskiemu i warmińsko-mazurskiemu. Istotnym wskaźnikiem ukazującym sytuację transportową regionu jest osiągalność komunikacyjna, wyrażana średnim czasem dojazdu do miast będących siedzibami administracji rządowej i władz samorządowych województwa - Gorzowa Wlkp. i Zielonej Góry. Dla zdecydowanej większości mieszkańców województwa średni czas dojazdu do głównych ośrodków aglomeracyjnych wynosi od 30 do 60 minut, co stanowi jeden z lepszych rezultatów w kraju. Prawie 40% mieszkańców regionu jest oddalonych od Gorzowa Wlkp. lub Zielonej Góry o maksymalnie 30 minut jazdy samochodem. Natomiast dla ponad 90% mieszkańców dojazd samochodem do jednego z głównych ośrodków administracyjnych województwa zajmuje poniżej godziny. W przypadku województwa lubuskiego warto odnotować także brak powiatów, w przypadku których średni czas dojazdu samochodem osobowym do centrów miast wojewódzkich sięgałby dwóch, bądź trzech godzin, tak jak ma to miejsce np. w województwach zachodniopomorskim, podkarpackim czy podlaskim. Na korzystny wynik notowany przez województwo lubuskie w dużej mierze ma wpływ istnienie dwóch równorzędnych ośrodków administracyjnych. O ile bowiem hipotetyczny dojazd z okolic Żagania do Zielonej Góry czy ze Strzelec Krajeńskich do Gorzowa Wlkp. nie stanowi większego problemu, o tyle znacznie dłużej trwałby on w przypadku konieczności dostania się z południowych obszarów województwa do drugiego z tych miast i odwrotnie - z północnej części województwa lubuskiego do Zielonej Góry. Sukcesywnie poprawia się stan dróg krajowych i wojewódzkich przebiegających przez region. Złym i bardzo złym stanem nawierzchni odznaczało się nie więcej niż 15% dróg każdej z kategorii. Największymi potrzebami w zakresie rozwoju sieci drogowej na terenie województwa lubuskiego jest budowa tras szybkiego ruchu, na czele z autostradami A2 (pozostały do wykonania niektóre zjazdy i Miejsca Obsługi Podróżnych), A18 i drogą ekspresową S3 (inwestycje częściowo realizowane) oraz obwodnicami wyprowadzającymi ruch tranzytowy z centrów miast. W kontekście utrzymania spójności komunikacyjnej ważne jest skomunikowanie tych tras z drogami niższych kategorii oraz z lotniskiem w Babimocie. Dużych nakładów wymagają istniejące już trasy w zakresie sukcesywnego dostosowywania ich do nowoczesnych standardów. Podkreśla się także potrzebę budowy obwodnic miast w ciągach dróg krajowych i wojewódzkich, a także rozbudowę sieci dróg lokalnych. Ponadto w Lubuskiem występuje problem braku przepraw mostowych na Odrze w ciągach ważnych dróg, np.

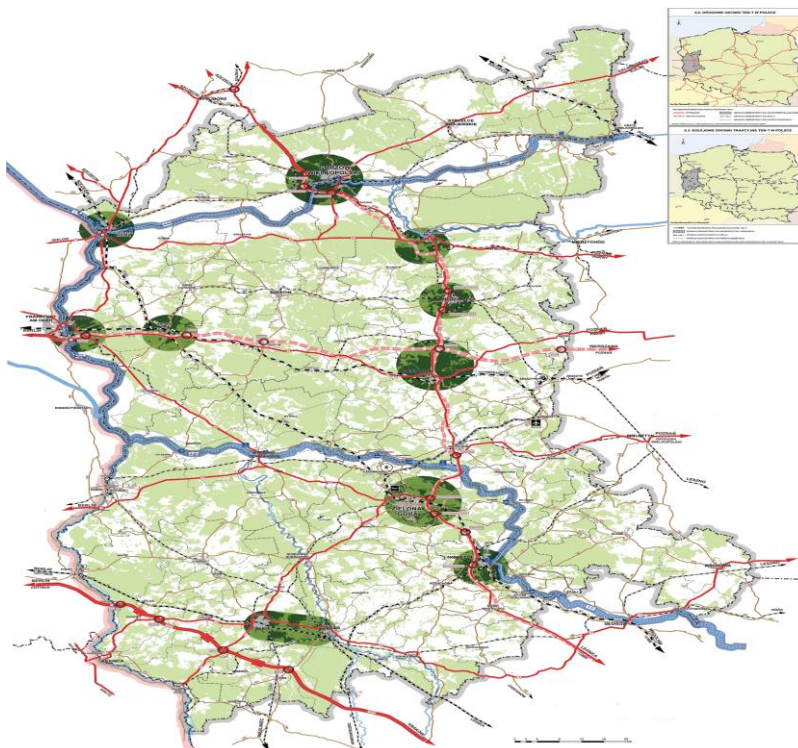
w Milsku na DW282 łączącej Zieloną Górę ze Wschową, na DW138 między Gubinem a Torzymiem i DW281 stanowiącej połączenie północnej części powiatu zielonogórskiego z jego siedzibą. Funkcjonujące w tych miejscach przeprawy promowe znacząco wydłużają czas jazdy, obniżają komfort podróżowania, a w przypadku niesprzyjających warunków atmosferycznych całkowicie uniemożliwiają podróż. Brakuje także mostów na Odrze i Nysie Łużyckiej.

Konieczne są działania wymuszające zasadniczą modernizację sieci dróg kołowych i kolejowych, zarówno tranzytowych, jak i o wewnętrznym, wojewódzkim znaczeniu. Najpilniejszym zadaniem jest zakończenie korytarza transportowego północ-południe. Niemniej istotnym jest budowa sieci dróg umożliwiających jak najszybsze dotarcie do autostrad i dróg ekspresowych. Rozwój turystyki wymagać będzie poprawy dostępności obszarów atrakcyjnych przyrodniczo, łącznie z odpowiednim zapleczem logistycznym, np. w postaci parkingów, punktów informacji.

Ważne jest stopniowe wyprowadzanie ruchu tranzytowego z ośrodków miejskich regionu. Przywrócenia funkcji transportowych wymaga układ rzeczny województwa (Odra, Warta). Ważną rolę w poprawie dostępności komunikacyjnej województwa odegrać powinien dalszy rozwój lotniska w Babimocie.

Z transportu kolejowego, korzysta ponad 2,5 mln pasażerów rocznie. Najbardziej obciążona jest linia 203 Krzyż-Gorzów Wlkp.-Kostrzyn nad Odrą- ponad 850 tys. pasażerów rocznie. Brak elektryfikacji tej linii ogranicza rozwój województwa.

Mapa nr 7 Najważniejsze linie kolejowe i drogowe w województwie lubuskim

Transport zbiorowy, dosyć dobrze rozwinięty w obu miastach wojewódzkich, na terenach bardziej peryferyjnych nie zawsze jest wystarczająco intensywny.

Na terenie województwa istnieją warunki do rozwoju dwóch dodatkowych gałęzi transportu: **lotniczego** (głównie lotnisko Babimost) i **wodnego**. Obecnie nie są one jednak intensywnie wykorzystywane.

W najbliższych latach potrzebne będą jednak kolejne projekty w tym zakresie – ciągle jeszcze są w regionie powiaty, w których dostęp do szerokopasmowego Internetu ma mniej niż 50% mieszkańców.

Wykorzystanie i dostępność internetu szerokopasmowego na OW

W Lubuskim wykonano w 2012 roku projekt realizowany w ramach RPO „Szerokopasmowe Lubuskie”, w ramach którego Orange Polska wybudowała główną sieć internetu szerokopasmowego w Lubuskim – 1418 km światłowodu. Niestety nie było środków na rozprowadzenie sieci po wsiach i doprowadzenie przyłączy do posesji na terenach wiejskich. Bez internetu pozostało 326 miejscowości i 53 tys. mieszkańców. Dopiero w 2017 roku Orange Polska wybudowała w ramach projektu pilotażowego sieć przyłączeniową w Gminie Sulęcín. Przypomnijmy, że Lubuskie było pierwszym regionem, które – we współpracy z Orange – zakończyło inwestycję budowy sieci szerokopasmowej obejmującej ponad 320 miejscowości i wsi w regionie. Sieć została doprowadzona na tereny tzw. „białych plam” w dostępie do internetu. Inwestycja została sfinansowana z Lubuskiego Regionalnego Programu Operacyjnego 2007-2013 oraz ze środków własnych firmy Orange. Dzięki temu potencjalnie nikt w regionie nie może czuć się wykluczony cyfrowo. Pod warunkiem jednak wybudowania „ostatniej mili” od punktów dostępowych (które powstały w ramach projektu Szerokopasmowego Lubuskiego) do mieszkań abonentów. Są na to pieniądze unijne w ramach Programu Operacyjnego Polska Cyfrowa. Pozyskała je firma Orange Polska, która przystępuje do realizacji szeroko zakrojonego programu inwestycyjnego, który obejmie zasięgiem 82 gminy województwa lubuskiego. – Światłowód zostanie doprowadzony do ponad 53 tys. gospodarstw domowych oraz 418 szkół – w ramach Lubuskiej Unii Światłowodowej. Daje to gminom m.in. możliwość współpracy przy uszczegółowieniu założeń projektu inwestycyjnego, promocji gminy jako lokalizacji przyjaznej inwestorom a także wprowadzenia publicznych e-usług i nowoczesnych rozwiązań. Koordynacją projektu budowy internetu na terenach wiejskich zajmuje się Centrum Projektów Polska Cyfrowa.

W ostatnich latach, w wyniku realizacji różnego rodzaju inwestycji, w tym współfinansowanych ze środków UE, szybko rośnie liczba miejscowości, w których dostępny jest **internet szerokopasmowy**.

Zmniejsza się zagrożenie wykluczenia cyfrowego w regionie, głównie dzięki przeprowadzanym przez władze województwa programom i projektom, a także ogólnemu podnoszeniu się jakości życia. Zarówno konkurencyjność gospodarki, jak i społeczeństwa, wymaga zapewnienia jak najszerszego dostępu do szerokopasmowego internetu.

Wykorzystanie OZE i potencjał dotyczący OZE

Funkcjonujące odnawialne źródła energii w województwie lubuskim:

Energia wiatrowa:

Według instytutu Metrologii i Wodnej bardzo korzystne warunki wiatrowe przebiegają w pasie od Słubic w kierunku Poznania o szerokości 40 km. Elementami decydującymi o możliwości lokalizacji elektrowni wiatrowych są również uwarunkowania przyrodnicze, kulturowe, infrastruktura techniczna oraz komunikacja. Są obiektami które stwarzają problemy z zakresu ochrony środowiska , a zwłaszcza w aspekcie ochrony przyrody (głównie ptaków) i krajobrazu oraz emisji hałasu. Szczegółowe warunki lokalizacji takich elektrowni i ich wpływu na środowisko w tym przyrodnicze określone są w raporcie o oddziaływaniu na środowisko i oceniane w postępowaniu środowiskowym, a więc w procesie wydawania decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach realizacji przedsięwzięcia, przy udziale społeczeństwa.

Problemy w zakresie rozwoju energetyki wiatrowej:

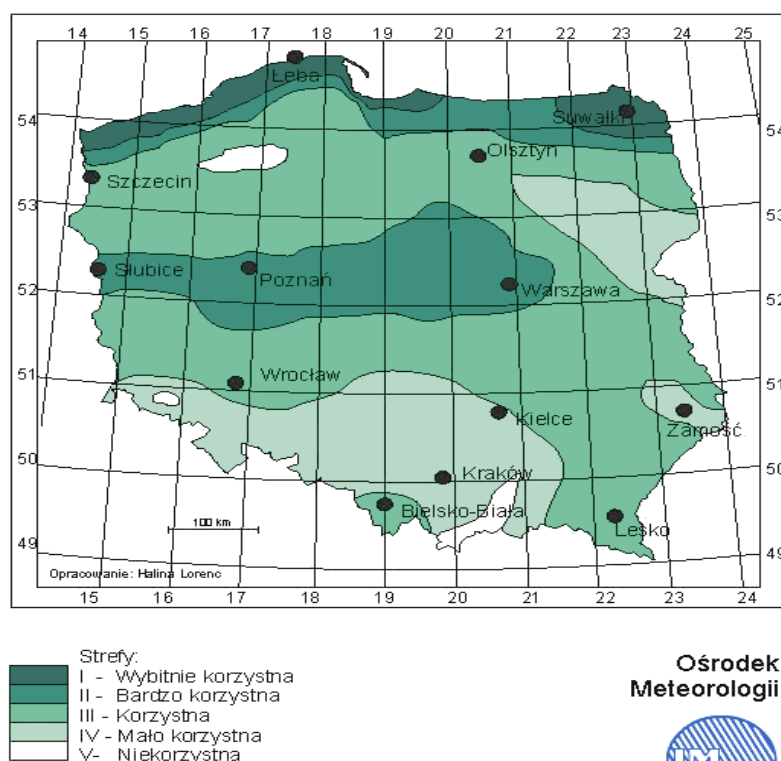
- opór i protesty społeczeństwa lokalnego dotyczące lokalizacji farm wiatrowych w pobliżu obszarów mieszkalnych,
- brak rezerw mocy i przepustowości sieci energetycznych,
- mocno rozwinięta w województwie sieć obszarów chronionych (Natura 2000, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu itd.)
- długie procedury administracyjne związane z przygotowaniem pozwolenia na budowę,
- brak szczegółowych badań lokalnych warunków wiatrowych (kilkuletnich), które należy wykonać przed przystąpieniem do inwestycji,
- brak szczegółowych planów przestrzennego zagospodarowania w gminach, które wyznaczały by obszary, na których możliwa będzie lokalizacja takich farm wiatrowych,

W przyszłości nastąpić może rozwój małych elektrowni wiatrowych przeznaczonych do użytku indywidualnego w gospodarstwach domowych, w budynkach użyteczności publicznej czy też w sektorze małych przedsiębiorstw. Tego typu instalacje będą mniej zależne od warunków środowiskowych, a czynnikami decydującymi będą uwarunkowania lokalne i cena energii dla odbiorców finalnych. Małe elektrownie wiatrowe mogą sprawdzić się w gospodarstwach rolnych i tylko tam gdzie jest możliwość instalacji na otwartej przestrzeni ze względu na zakłócenia strugi wiatru.

Tab. 41 Istniejące farmy wiatrowe w województwie lubuskim

Powiat	Gmina	Miejscowość	Inwestor/ właściciel	Ilość	Moc [MW]
Świebodziński	Świebodzin	Glińsk	Elektrownie Wiatrowe Karor Sp. z o.o. w Bydgoszczy	3	6,00
Nowosolski	Kożuchów	Stypułów	ELSETT ELEKTRONIS Sp. J w Lesznie	3	4,50
Żagański	Szprotawa	Kartowice	ELSETT ELEKTRONIS Sp. J w Lesznie	1	2,00
	Niegasłowice	Mycielin		24	48,00
Żarski	Żary	Lubanie		2	4,00
	Lubsko	Dłużek		2	4,00
Strzelecko- drezdencki	Strzelce Krajańskie	Czyżewo, Lipie Góry	Zespół Elektrowni Wiatrowych Czyżewo	3	6,00
Słubicki	Słubice	Golice	ACCIONA ENERGY Poland	19	38,00
	Rzepin	Lubiechnia Wielka		29	58,00
Gorzowski	Lubiszyn	Lubno		6	15,00
Krośnieński	Krosno Odrzańskie	Osiecznica		1	0,70
Suma:					186,20

Strefy energetyczne wiatru w Polsce Mezoskala

Aktualizacja mapy na podstawie okresu obserwacyjnego 1971-2000

Biogazowanie rolnicze

W województwie lubuskim występują bardzo dobre warunki do produkcji biogazu rolniczego, gdzie wykorzystywane są produkty odpadowe i uboczne gospodarstw rolnych, a w szczególności płynne i stałe odchody zwierzęce. Natomiast udział biogazu rolniczego w województwie jest bardzo skromny, co podyktowane było tym, że w ubiegłych latach nie zagwarantowano odpowiednich cen na odbiór energii, a koszty inwestycyjne były duże. Obecnie przyjęto nowe uregulowania prawne, gdzie wydzielono pulę certyfikatów na zakup energii tylko z biogazowni, co znacznie wpłynęło na poprawę sytuacji ekonomicznej istniejących już biogazowni. Utrzymanie się wysokiej koniunktury i wsparcie finansowe inwestycji, spowoduje opłacalność realizacji nowych projektów biogazowni rolniczych. Pozyskiwanie energii w biogazowni rolniczych rozwiązuje problem składowania odpadów, ograniczając emisję do atmosfery wysokich stężeń metanu pochodzących z fermentacji odpadów wolnoskładowanych. W województwie lubuskim występuje duży potencjał do produkcji biogazu w oparciu o pomiot drobiowy ze względu na rozwój produkcji drobiarskiej. Teoretyczny potencjał produkcji energii został obliczony na 120 MW co daje możliwość wybudowania ok. 100 biogazowni o mocy 1MW. W oparciu o gnojowicę bydlęcą ok. 10 takich instalacji, a o gnojowicę świńską 5 instalacji. Województwo lubuskie jest dużym producentem biomasy na

obszarach rolniczych i leśnych, które mogą być wykorzystane do produkcji energii cieplnej poprzez spalanie i do produkcji biogazu metodą fermentacji beztlenowej.

Obecnie w województwie lubuskim w trakcie projektowania jest około 10 nowych biogazowni rolniczych.

Tab. 42 Wykaz biogazowni rolniczych na terenie woj. lubuskiego.

Powiat	Gmina	Miejscowość	Inwestor/ właściciel	Moc [MW]
nowosolski	Otyń	Niedoradz	osoba prywatna	0,20
zielonogórski	Sulechów	Kłępsk	osoba prywatna	1,00
		Kalsk	osoba prywatna	1,00
krośnieński	Gubin	Sieńsk	osoba prywatna	0,40
Suma:				2,60

Mocne strony dla budowy biogazowni rolniczych :

utylizacja odchodów zwierzęcych (wprowadzenie OSN)

- utylizacja odpadów gorzelnianych i browarnianych
- wykorzystanie odpadów przemysłu rolno-przetwórczego
- duża ilość niewykorzystanej biomasy rolniczej w województwie
- możliwość magazynowania energii
- poprawa deficytu energii elektrycznej w województwie
- dostarczanie ciepła produkcyjnego i komunalnego
- zasilanie masą pofermentacyjną gruntów ornych- zwiększenie plonów
- produkcja tańszego prądu i ciepła na lokalne potrzeby
- miejsca pracy na terenach wiejskich

Wobec powyższego celowa jest budowa nowych instalacji biogazowni rolniczych w regionie.

Energia słoneczna

Województwo lubuskie jest predysponowane do produkcji energii fotowoltaicznej ze względu na stosunkowo duże nasłonecznienie w porównaniu do innych rejonów Polski. Około 80 % całkowitej rocznej sumy nasłonecznienia przepada na 6 miesięcy sezonu wiosenno-letniego. Preferowane są małe instalacje prosumenckie czyli produkujące energię na własne potrzeby, które najczęściej realizowane są przy wsparciu finansowym środkami zewnętrznymi. Instalacje takie montowane są w gospodarstwach indywidualnych jak i na budynkach użyteczności publicznej. Z roku na rok wzrasta liczba paneli fotowoltaicznych i rośnie popularność słońca jako źródła prądu, co wpływa na taniejącą technologię i zwiększającą się wydajność paneli.

Tab. 43 Farmy fotowoltaiczne

Powiat	Gmina	Miejscowość	Inwestor/ właściciel	Moc [MW]	Uwagi
krośnieński	Gubin	Gubin	PEG Przedsiębiorstwo	1,5	farma fotowoltaiczna

Tab. 44 Małe elektrownie słoneczne

Powiat	Gmina	Miejscowość	Obiekt	Moc [kW]	Uwagi
krośnieński Gubin		Strzegów	Zespół Szkół	3,00	
		Grabice	Zespół Szkół	4,20	
		Czarnowice	Gimnazjum	4,20	
		Bieżyce	Zespół Szkół	6,00	
		Starosiedle	Szkoła Podstawowa	3,00	
		Chlebowo	Zespół Szkół	5,00	
żarski	Brody	Brody	Zespół Szkół	7,00	
Razem:				32,40	

Mikroinstalacje prosumenckie w ramach PROW 2007-2013 :

- Gmina Świebodzin – 45 instalacji o mocy 3 kW każda na obiektach osób fizycznych,
- Gmina Międzyrzecz – 25 instalacji o mocy 3 kW każda na obiektach prywatnych, 3 instalacje o mocy 10 kW na obiektach użyteczności Publicznej (Szkoła Podstawowa w Bukowcu i w Kaławie, baza turystyczna - kulturalna w Pniewie),
- Gmina Przytoczna- 55 instalacji OZE tj. instalacje solarne (28 szt.), systemy fotowoltaiczne (23 szt. Moc każdej 3kW) oraz zestaw fotowoltaiczny z pompą ciepła

Największe nasilenie instalacji fotowoltaicznych występuje w gminie Świebodzin, Przytoczna i Międzyrzecz ze względu na otrzymaną dotację z programu PROW 2007/2013. I to pokazuje że wskazane jest uruchomienie dotacji dla odbiorców indywidualnych w strategii województwa. Ustawa nakłada obowiązek odbioru energii z instalacji prosumenckich, czyli takich które wytwarzają energię elektryczną na pokrycie własnych potrzeb w rozliczeniu rocznym.

Mapa nr 9 Lokalizacja elektrowni wodnych należących do PGE

Energia wodna

Tab. 45 Zestawienie elektrowni wodnych na terenie woj. lubuskiego należących do PGE Energia Odnawialna z siedzibą w Warszawie

Powiat	Gmina	Miejscowość	Rzeka	Właściciel	Moc [MW]
krośnieński	Bobrowice	Dychów	Bóbr	PGE Energia Odnawialna	91,30
	Krosno Odrzańskie	Stary Raduszek	Bóbr		2,98
	Gubin	Gubin	Nysa Łużycka		1,16
żagański	Żagań	Gorzupia 1	Bóbr		0,89
		Gorzupia 2	Bóbr		1,68

		Gryżyce – elektrownia „Grajówka”	Bóbr	ul. Ogrodowa 59a 00-876 Warszawa	2,93
		Żagań I	Bóbr		0,945
		Żagań II	Bóbr		1,19
	Szprotawa	Szprotawa	Bóbr		0,80
	Małomice	Małomice	Bóbr		0,80
żarski	Przewóz	Bucze „Bukówka”	Nysa Łużycka		0,84
		Dąbrowa Łużycka elektrownia „ Przesieka”	Nysa Łużycka		1,38
		Sobolice	Nysa Łużycka		0,66
	Brody	Brożek – elektrownia „Zasieki”	Nysa Łużycka		0,82
	Trzebiel	Żarki Wielkie	Nysa Łużycka		0,64
Suma:					109,015

Tab. 46 Zestawienie elektrowni wodnych grupy Kapitałowej ENEA

Powiat	Gmina	Miejscowość	Rzeka	Właściciel	Moc [MW]
międzyrzecki	Bledzew	Bledzew	Obra		0,932
strzelecko -drezdenecki	Dobiegniew	Dobiegniew - Głusko	Drawa		0,960
Suma:					1,892

Tab. 47 Zestawienie małych elektrowni wodnych

Powiat	Gmina	Miejscowość/ Nazwa	Właściciel/ użytkownik	Moc kW	Uwagi
strzelecko- drezdencki	Dobiegniew	MEW Nowy Młyn	Skarb Państwa/ użytkownik - osoba prywatna	51,00	na rzece Mierzęcka Struga
	Krzeszyce	MEW Krzeszyce I	Skarb Państwa/ użytkownik – osoba prywatna	18,00	Postomia

sulęciński		MEW Krzeszyce II	Skarb Państwa/ użytkownik – osoba prywatna	8,00	Postomia
	Sulęcín	Trzebów	Skarb Państwa/ użytkownik – osoba prywatna	6,00	Postomia
	Lubniewice	Rogi	Skarb Państwa/ użytkownik – osoba prywatna	2,00	Lubna
międzyrzecki	Międzyrzecz	MEW Szumiąca	Skarb Państwa/ użytkownik – osoba prywatna	20,00	Paklica
		MEW Kuźnik	Skarb Państwa/ użytkownik – osoba prywatna	20,00	Paklica
		MEW Kęszycza Leśna	Skarb Państwa/ użytkownik – osoba prywatna	15,00	Struga Jeziorna
		Gorzycza	osoba prywatna	95,00	
		Skoki		35,00	
krośnieński	Gubin	Starosiedle	Skarb Państwa/ użytkownik – osoba prywatna	54,00	Lubsza-Młynówka
		Czarnowice	Skarb Państwa/ użytkownik – osoba prywatna	48,00	Lubsza
		Gębice	Skarb Państwa/ użytkownik – osoba prywatna	b.d.	Młynówka Gębice- Lubsza
	Bobrowice	Młyniec	Osoba prywatna	12,00	
żarski	Jasień	Świbna	Skarb Państwa/ użytkownik – osoba prywatna	50,00	Lubsza
	Lubsko	Mierków	WILAN S.c. z siedzibą w Raculi	35,00	
nowosolski	Nowa Sól	Nowa Sól	Skarb Państwa/ użytkownik – osoba prywatna	16,00	Czarna Struga
ślubicki	Cybinka	Koziczyn	Skarb Państwa/ użytkownik – osoba prywatna	50,00	Pliszka
		Maczków	Skarb Państwa/ użytkownik – osoba prywatna	b.d.	Ilanka
		Sądów	Skarb Państwa/ użytkownik – osoba prywatna	40,00	Pliszka
	Ośno Lubuskie	Ośno Lubuskie	Skarb Państwa/ użytkownik – osoba prywatna	4,00	Ośniana
żagański	Szprotawa	Szprotawa	Skarb Państwa/ użytkownik – osoba prywatna	40,00	Szprotawa
		Szprotawa	Skarb Państwa/ użytkownik – osoba prywatna	40,00	Szprotawa i Kanał Ulgi
		Leszno Dolne	KAROR Elektrownie	900,00	

			Wodne Bydgoszcz		
		Leszno Górze	MEROL POWER Polska Sp. z o.o. Warszawa	900,00	Bóbr
		Leszno Górze II	MEROL POWER Polska Sp. z o.o. Warszawa	130,00	Bóbr – kanał energetyczny
		Leszno Górze III	MEROL POWER Polska Sp. z o.o. Warszawa	235,00	
		Dziećmiarowice	osoby prywatne	900,00	nieeksploatowana
		Henryków	Skarb Państwa/ użytkownik – osoba prywatna	50,00	Szprotawa
		Wiechlice	Osoba prywatna	55,00	nieeksploatowana
	Żagań	Żagań	Skarb Państwa/ użytkownik – osoba prywatna	100,00	Czarna Wielka – Kanał Młynówka
	Iłowa	Żaganiec	Skarb Państwa/ użytkownik – osoba prywatna	31,00	Czarna Wielka
		Iłowa	Osoba prywatna	30,00	
		Klików	Osoba prywatna	37,00	
		Czarna	Osoba prywatna	50,00	
zielonogórski	Czerwieńsk	Radziszyn	Osoba prywatna	27,00	
Suma:				4104,00	

Mapa nr 10 Elektrownie wiatrowe w lubuskim

Tab. 48 Produkcja energii odnawialnej

Lp.	Typ instalacji	Polska		Województwo Lubuskie		
		ilość instalacji	moc instalacji	ilość instalacji	moc instalacji	udział mocy
		szt.	[MW]	szt.	[MW]	[%]
3	elektrownie biogazowe	207	136,319	6	3,492	2,56
4	elektrownie biomasowe	29	876,108	1	1,8	0,21
5	elektrownie geotermalne	0	0	0	0	0
6	wytwarzające z promieniowania słonecznego	9	1,289	0	0	0
7	elektrownie wiatrowe	743	2644,9	7	56,6	2,14
8	elektrownie morskie	0	0	0	0	0
9	elektrownie wodne, w tym	771	966,236	56	118,86	12,3
	MEW do 5 MW	756	238,469	55	27,53	11,54
10	elektrownie realizujące technologie współspalania	41	0	0	0	0
	razem:	2550	4862,24	69	208,282	4,28

Wnioski:

1. Gminy i miejscowości oddalone od aglomeracji miejskich posiadają gorszą infrastrukturę, komunikację zbiorową, braki w dostępności szerokopasmowego internetu, służby zdrowia, instytucji publicznych itp.
2. Częsty sprzeciw mieszkańców, brak linii przesyłowych ograniczają rozwój OZE na terenach wiejskich
3. Brak odpowiedniej ilości mieszkań komunalnych

1.2.6. Zasoby środowiskowe na OW i zagospodarowanie przestrzenne

Najważniejszymi elementami systemu są dwa ośrodki wojewódzkie - Gorzów Wlkp. i Zielona Góra, stanowiące już obecnie bieguny wzrostu. W ośrodkach tych od lat następuje przestrzenna koncentracja ludności i działalności gospodarczej, wzrasta intensywność osadnictwa, co uwidacznia się w obejmowaniu nowymi funkcjami (gospodarczymi, mieszkaniowymi) terenów gmin sąsiadujących z głównymi miastami. Miasta, rozbudowując własne funkcje metropolitalne, wykraczają poza granice administracyjne na tereny sąsiadujących gmin wiejskich. Te nowe tereny stopniowo uzyskują coraz większy poziom urbanizacji, stając się realnymi obszarami funkcjonalnymi miast. Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju (KPZK), wprowadza obowiązek delimitacji obszarów funkcjonalnych wszystkich miast wojewódzkich w planach zagospodarowania przestrzennego województw, przy zastosowaniu jednolitych kryteriów wypracowanych wspólnie przez stronę rządową i samorządową przydziale partnerów społecznych i gospodarczych. KPZK proponuje wyznaczenie obszarów funkcjonalnych obu miast obejmujących tereny ościennych gmin - dla Gorzowa Wlkp. gminy: Kłodawa, Santok, Deszczno i Bogdaniec, a dla Zielonej Góry gminy: Zielona Góra, Sulechów, Trzebiechów, Zabór, Świdnica i Czerwieńsk. Powiązania funkcjonalne obu miast będą wykraczać poza te gminy. Już obecnie powiązania Zielonej Góry kształtują się w ramach tzw. Lubuskiego Trójiasta (Sulechów - Zielona Góra - Nowa Sól), które tworzą teren o wysokim potencjale demograficzno-inwestycyjnym (wraz z rozwojem parków przemysłowo - technologicznych w Nowym Kisielinie i Nowej

Soli). W otoczeniu Gorzowa Wlkp. powiązania funkcjonalne kształtują się w kierunku zachodnim przez Witnicę do Kostrzyna nad Odrą oraz w kierunku wschodnim przez Strzelce Krajeńskie do Drezdenka i południowym w kierunku Skwierzyny. Odległości do tych miejscowości są w odniesieniu do stopnia urbanizacji stosunkowo duże. W przyszłości powinien kształtować się również obszar przyspieszonego wzrostu inwestycyjnego pomiędzy obiema miastami wojewódzkimi, z wykorzystaniem ważnych ośrodków lokalnych, tj. Świebodzina i Międzyrzecza (dogodnie zlokalizowanych na przecięciu szlaków paneuropejskich, łączących Europę Zachodnią i Wschodnią oraz Północną i Południową), którego elementem jest droga ekspresowa S3. Gorzów Wlkp. i Zielona Góra, jako ośrodki o znaczeniu regionalnym i krajowym, stanowią dwubiegunowy układ przenoszenia wzrostu gospodarczego i społecznego na rozwój województwa lubuskiego. Mimo iż ich funkcje metropolitalne nie są w pełni rozwinięte dla województwa lubuskiego stanowią strefę koncentracji aktywności gospodarczej, funkcji naukowych, kulturalnych i społecznych. Są również ważnymi ośrodkami wzrostu dla Polski zachodniej i dla współpracy transgranicznej.

Województwo lubuskie leży w całości w obrębie Niżu Wschodnioeuropejskiego, co sprawia, że rzeźba tych terenów jest mało urozmaicona. Północną część województwa zajmują Pojezierza: Południowopomorskie i Wielkopolskie. Południowa część znajduje się w pasie Nizin Wielkopolsko-Śląskich. Najwyżej wyniesionym fragmentem jest Pojezierze Łagowskie, gdzie wysokości wzniesień przekraczają 200 m n.p.m. (Góra Żarska to najwyższe wzniesienie województwa - 227 m n.p.m.). Dominującymi formami rzeźby terenu są wysoczyzny morenowe, a całość województwa naznaczona jest równoleżnikowo biegnącymi pradolinami. Stanowi to zróżnicowany krajobraz, atrakcyjny turystycznie. Najcenniejsze przyrodniczo tereny objęte są ochroną prawną.

Aż 38,92% powierzchni całego województwa zostało objęte ochroną, największy w tym udział mają obszary chronionego krajobrazu – 31,43%. W województwie znajduje się Park Narodowy „Ujście Warty” i zachodnia część Drawieńskiego Parku Narodowego. Ponadto przyroda chroniona jest w kilkudziesięciu rezerwach, kilku parkach krajobrazowych, w postaci licznych pomników przyrody, użytków ekologicznych i znacznych obszarach krajobrazu chronionego - obszary Natura 2000. Tą formą ochrony objęto 28% terenów województwa. Obszary specjalnej ochrony ptaków (OSO) obejmują 294 176 ha, a specjalne obszary ochrony siedlisk 188 539 ha. Na jednego mieszkańca przypada około 5381 m² powierzchni chronionych – dwukrotnie więcej niż wynosi średnia krajowa. Na obszarach przyrody chronionych prawnie działalność rolnicza jest ograniczona odpowiednimi przepisami. Tereny takie w Lubuskim zajmują prawie 39% powierzchni województwa i ich udział w ogólnej powierzchni zaznacza się istotnie, będąc barierą w rozwoju rolnictwa.

Powierzchnia województwa lubuskiego: 13 987 93 ha, w tym : lasy - 727.168 ha (52% pow. województwa lubuskiego).

Obszary Natura 2000:

75 Obszarów Natura 2000 w tym:

12 Obszarów Specjalnej Ochrony Ptaków,

63 Specjalne Obszary Ochrony Siedlisk,

Rezerваты przyrody:

67 rezerwatów przyrody

Wg rodzajów:

- 7 faunistycznych
- 1 krajobrazowych
- 33 leśnych
- 16 torfowiskowych
- 2 florystycznych
- 3 wodnych
- 2 stepowych
- **Parki krajobrazowe:**

8 parków krajobrazowych:

- Barlinecko – Gorzowski PK
- PK Ujście Warty
- PK Łuk Mużakowa
- Krzesiński PK
- Łagowsko – Sulęciński PK
- Gryżyński PK
- Przemęcki PK
- Pszczewski PK

Obszary chronionego krajobrazu:

38 obszarów

Zespoły przyrodniczo – krajobrazowe 10 zespołów

- „Uroczysko Lubniewsko”
- „Jezioro Wielkie”
- „Uroczysko Ośniańskich Jezior”
- „Uroczysko Doliny Lenki”
- „Drezdeneckie Uroczysko”
- „Park Słowiański „

- „Kijewickie Kerki”,
- „Wąwozy”,
- „Park Braniborski”,
- „Liliowy Las”,

Pomniki przyrody:

1.366 pomników.

Tab. 49 Powierzchnia o szczególnych walorach

WYSZCZEGÓLNIENIE	2005	2010	2014	2015		
	w ha in ha				w % powierzchni ogólnej województwa	na 1 mieszkańca w m ²
					in % of total area of the voivodship	per capita in m ²
O G Ó Ł E M	549524,6	543885,3	544932,3	542821,0	38,8	5332
Parki narodowe	13606,4	13642,8	13642,8	13642,8	1,0	134
Rezerваты przyrody	3402,6	3674,1	3907,7	3907,7	0,3	38
Parki krajobrazowe ^b	76313,5	76933,4	76388,8	76062,2	5,4	747
Obszary chronionego krajobrazu ^b	438577,9	436441,8	437539,7	435425,2	31,1	4277
Stanowiska dokumentacyjne.....	-	5,6	5,6	5,6	0,0	0
Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe	14528,5	10052,5	10140,9	10221,9	0,7	100
Użytki ekologiczne	3095,7	3135,1	3306,9	3555,7	0,3	35

Tab. 50 Parki Narodowe

		Powierzchnia w ha				
L A T A						
Y E A R S						
		parków narodowych				
PARKI NARODOWE ^a		ogółem	w tym lasów	z liczby ogółem — pod ochroną ścisłą ^b		(strefy ochronnej)
				razem	w tym lasów	
O G Ó Ł E M	2005	13606,4	4792,4	881,9	192,9	17274,9
TOTAL	2010	13642,8	4792,4	1059,5	306,1	17274,9
	2014	13642,8	4792,4	1059,2	306,1	17274,9
	2015	13642,8	4792,4	1059,2	306,1	17274,9
Ujście Warty		8074,0	81,7	681,6	-	10453,9
Drawieński ^c		5568,8	4710,7	377,6	306,1	6821,0

Tab. 51 Rezerваты przyrody

L A T A REZERWATY		Obiekty Number	Powierzchnia Area	
			ogółem total	przeciętna 1 obiektu average of 1 establishment
			w ha in ha	
O G Ó Ł E M	2005	52	3402,6	65
	2010	59	3674,1	62
	2014	64	3907,7	61
	2015	64	3907,7	61
Faunistyczne		7	890,0	127
Krajobrazowe.....		1	188,4	188
Leśne		33	1739,8	53
Torfowiskowe		16	756,0	47
Florystyczne		2	153,7	77
Wodne		3	89,8	30
Stepowe		2	90,1	45

Tab. 52 Parki krajobrazowe

L A T A ZESPOŁY I PARKI KRAJOBRAZOWE ^a		Powierzchnia			
		ogółem	lasów	w tym użytków rolnych	wód
		w ha			
O G Ó Ł E M	2005	76915,9	37573,8	27854,2	5082,3
TOTAL	2010	77500,8	38468,1	27854,2	5082,3
	2014	77167,5	38500,6	27698,5	5082,3
	2015	77167,5	36500,6	27698,5	5082,3
Ujście Warty		18545,7	1161,7	13201,0	1205,0
Łuk Mużakowa		18200,0	10614,0	5779,0	625,0
Barlinecko-Gorzowski ^c		12142,8	8665,3	1065,0	1021,7
Pszczewski ^c		9300,0	5984,2	2184,2	1095,1
Krzesiński		8546,0	3547,0	4392,0	571,0
Łagowsko-Sulęciński.....		5367,2	3808,4	993,3	381,6
Przemęcki ^c		2000,0	2000,0	-	-
Gryżyński		3065,9	2720,0	84,0	183,0

Tab. 53 Pomniki przyrody

WYSZCZEGÓLNIENIE	2005	2010	2014	2015
O G Ó Ł E M	1785	1236	1339	1337
w tym:				

Pojedyncze drzewa	1443	1002	1074	1071
Grupy drzew	235	156	173	173
Aleje	28	23	22	22
Głazy narzutowe	40	36	36	37

Tab. 54 Zasoby mieszkaniowe - stan na 31.12.2015 r.

WYSZCZEGÓLNIENIE	Mieszkania	Izby	Powierzchnia użytkowa mieszkań w m ²	Ludność ogółem	Przeciętna				
					liczba izb w 1 mieszkaniu	liczba osób		powierzchnia użytkowa w m ²	
						w 1 mieszkaniu	na 1 izbę	1 mieszkania	na 1 osobę
Woj. LUBUSKIE	365673	1452609	26808052	1018075	3,97	2,78	0,70	73,3	26,3
MIASTA	257116	972899	17215614	661321	3,78	2,57	0,68	67,0	26,0
WIEŚ	108557	479710	9592438	356754	4,42	3,29	0,74	88,4	26,9

Tab. 55 Mieszkania wyposażone w podstawowe instalacje - stan na 31.12.2015 r.

Nazwa	Mieszkania ogółem	Mieszkania wyposażone w :				
		wodociąg	ustęp	łazienkę	gaz z sieci	centralne ogrzewanie
LUBUSKIE	365673	359597	350213	340522	201654	296301
miasto	257116	255879	250865	245504	190056	220132
wieś	108557	103718	99348	95018	11598	76169

Tab. 56 Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru regon - Podmioty wg grup rodzajów działalności PKD 2007
Stan w dniu 31 XII 2016

Nazwa	ogółem	rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo	przemysł i budownictwo	pozostała działalność
LUBUSKIE	111 756	3 418	23 656	84 682
miasto	83 712	1 111	16 153	66 448
wieś	28 044	2 307	7 503	18 234

Tab. 57 Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru regon - Podmioty wg klas wielkości (podmioty klasyfikowane według kryterium liczby pracujących).

Stan w dniu 31 XII 2016

Nazwa	ogółem	0 - 9	0 - 249	250 i więcej
LUBUSKIE	111 756	107 032	111 666	90
miasto	83 712	80 062	83 629	83
wieś	28 044	26 970	28 037	7

Wnioski:

- 1. Województwo lubuskie posiada bardzo cenne przyrodniczo i kulturowo np. Łuk Mużakowa, Park Narodowy „Ujście Warty” itp.**
- 2. Część gruntów rolnych zostaje przekształcane na tereny inwestycyjne (mieszkaniowe, drogowe, strefy gospodarcze)**
- 3. Spór związany z ingerencją w obszary wiejskie z inwestycjami uciążliwymi dla mieszkańców pobliskich miejscowości (np. kopalnia węgla brunatnego)**

1.2.7. Zasoby dziedzictwa kultury na OW

Województwo lubuskie posiada bogate i unikatowe, choć niewypromowane w dostatecznym stopniu walory dziedzictwa kulturowego. Zasoby materialne dziedzictwa uzupełniane są przez walory przyrodnicze, wśród których na pierwszy plan wysuwa się duża lesistość, imponująca liczba jezior oraz czyste, nieskażone powietrze. Wśród bogactw naturalnych województwa wskazać należy także zasoby surowcowe (przede wszystkim węgiel brunatny), których eksploatacja może przesądzić o wytworzeniu dodatkowych pól przewagi konkurencyjnej regionu. Wyraźnym wyzwaniem rozwojowym jest potrzeba zachowania wysokich wartości środowiska przyrodniczego w połączeniu z koniecznością bardziej intensywnego rozwoju społeczno-gospodarczego, w tym wysokospecjalistycznego rolnictwa. W świetle istniejących w województwie walorów przyrodniczych i kulturowych turystyka może i powinna stać się ważnym filarem rozwoju społeczno-gospodarczego. Obok efektywnej promocji, wymagać to będzie tworzenia warunków dla modernizacji i rozwoju bazy turystycznej, stopniowej poprawy dostępności komunikacyjnej regionu, zmian w zagospodarowaniu miejscowości turystycznych stosownie do zwiększonej recepcji ruchu turystycznego, także zwiększania atrakcji kulturalnych.

Zasoby dziedzictwa kultury na OW

Zasoby kulturowe województwa lubuskiego zapisane w rejestrze zabytków obejmują :

1. Ponad **3730** zabytków nieruchomych – obiekty architektoniczno-budowlane
2. **375** zespołów zabytkowych ruchomych
3. **19** cmentarzy
4. 548 stanowisk archeologicznych

Ponadto w ewidencji konserwatorskiej znajduje się :

1. Ponad **44 460** zabytków architektury i budownictwa
2. **1277** cmentarzy
3. **15300** stanowisk archeologicznych

Do najstarszych zabytków należą kościoły i bazyliki a także zamki, dwory obronne i pałace. Powyższe zabytki są w różnym stanie technicznym. Jednak właściciele i zarządcy w coraz większym stopniu inwestują w zabytkowe obiekty. Sprzyja też temu wsparcie ze środków rządowych i samorządowych różnych szczebli, które przeznaczane jest na zabytki w ostatnich latach. Wiele kościołów i wiejskich zespołów pałacowo-parkowych zostało wyremontowanych przy wsparciu ze środków UE, w ramach programów regionalnych.

W Lubuskiem działa też **14** muzeów. Z kulturą wiejską związane są między innymi:

1. *Muzeum Lubuskie* im. Jana Dekerta w Gorzowie Wielkopolskim, w tym obiekty w Bogdańcu – kultura i technika wiejska oraz Santoku – historia Grodu Santok.
2. *Muzeum Etnograficzne* w Zielonej Górze z siedzibą w Ochli- architektura i rzemiosło.
3. *Muzeum w Międzyrzeczu*.
4. *Muzeum Archeologiczne Środkowego Nadodrza z siedzibą w Świdnicy*.

W regionie mamy także ponad **360** bibliotek i punktów bibliotecznych, z czego ponad **240** na wsiach. Działają też inne jednostki kultury, w tym: ośrodki i domy kultury na czele z Regionalnym Centrum Animacji Kultury w Zielonej Górze, dwa teatry, dwie filharmonie oraz inne organizacje i stowarzyszenia kulturalne. W środowiskach wiejskich działają aktywnie koła gospodyń wiejskich, zespoły ludowe, jednostki OSP - w których obiektach prowadzona jest także działalność kulturalna.

Opracowanie pod nazwą „*Strategia rozwoju kultury dla Województwa Lubuskiego*” zostało opracowane i przyjęte uchwałą Sejmiku Województwa Lubuskiego w 2004 roku. Obecnie przystąpiono do aktualizacji strategii.

Istotnym czynnikiem wzrostu atrakcyjności województwa jest dążenie do zachowania i efektywnego wykorzystania zasobów kultury i dziedzictwa naturalnego, będącego świadectwem tożsamości regionalnej.

Zasoby przyrodnicze, historyczno – kulturowe oraz mało zanieczyszczone środowisko stanowią niewątpliwie o potencjale województwa lubuskiego. Obecna jakość infrastruktury związanej z kulturą i dziedzictwem naturalnym nie pozwala w pełni wykorzystać posiadanych zasobów. Stan techniczny wielu zabytków oraz innych obiektów kultury ulega stałemu pogorszeniu, co utrudnia ich właściwe wykorzystanie oraz promocję walorów historycznych i estetycznych.

Wsparcia wymagają działania mające na celu ochronę i zachowanie obiektów zabytkowych i zasobów kultury. Dofinansowania potrzebują inwestycje w zakresie poprawy stanu technicznego obiektów, zespołów zabytków i zasobów kultury. Inwestycje służące poprawie funkcjonowania instytucji kultury oraz polegające na dostosowaniu istniejącego obiektu do nowych funkcji kulturalnych i edukacyjnych. Szczególne znaczenie mają projekty polegające na ochronie posiadanego dziedzictwa i jego zachowaniu dla przyszłych pokoleń, jak również zabezpieczeniu obiektów przed dewastacją i zniszczeniem. Realizowane działania w sposób pośredni wpłyną na poprawę atrakcyjności turystycznej.

Istotne jest, aby realizowane projekty wynikały z regionalnych i lokalnych strategii rozwoju. Przedsięwzięcia mają przyczyniać się do poprawy dostępu do kultury, wzmocnienia funkcji edukacyjnej i zwiększenia udziału obywateli w kulturze.

Odpowiednie wykorzystanie zasobów kultury i dziedzictwa naturalnego będą mieć pozytywny wpływ na rozwój społeczno-gospodarczy regionu.

Ochrona i zachowanie obiektów zabytkowych i zasobów kultury polegające na:

- rewitalizacji, konserwacji, renowacji, rewaloryzacji, modernizacji, adaptacji historycznych i zabytkowych obiektów oraz zespołów obiektów wraz z ich otoczeniem,
- zabezpieczeniu obiektów i zespołów zabytkowych na wypadek zagrożeń zewnętrznych (w tym przed kradzieżą i zniszczeniem),
- konserwacji zabytków ruchomych,
- wyposażenie obiektów zabytkowych w sprzęt niezbędny do prawidłowej realizacji zadania (np. wystawienniczy, techniczny, multimedialny) – tylko jako element projektu.
- inwestycje w zakresie technologii informacyjno – komunikacyjnych dotyczące wykorzystania aplikacji, usług TIK i treści cyfrowych w obszarze kultury i turystyki, polegające m.in. na zakupie oprogramowania i sprzętu. Wykorzystanie dziedzictwa naturalnego do rozwoju turystyki. Ochrona i renowacja dziedzictwa naturalnego (w tym zabezpieczenie na wypadek zagrożeń zewnętrznych m.in. przed kradzieżą i zniszczeniem).

Partnerstwa międzyregionalne i międzynarodowe:

Polityka zagraniczna Województwa Lubuskiego bazuje na priorytetach współpracy zagranicznej, które zostały przyjęte przez Sejmik Województwa Lubuskiego Uchwałą nr LII/525/2010 z dnia 14 czerwca 2010 r. (poprzednia uchwała została podjęta w 1999 r.). Samorząd Województwa Lubuskiego zadeklarował w niej wyraźnie wolę rozwoju współpracy z regionami Europy oraz innych części świata, a także podejmowania inicjatyw zmierzających do wsparcia rozwoju gospodarczego i społecznego regionów partnerskich na rzecz podnoszenia poziomu życia mieszkańców. Głównym celem współpracy zagranicznej jest zrównoważony rozwój regionu pogranicza z uwzględnieniem interesów państwa. Polsko - niemiecka współpraca regionalna i transgraniczna stała się jedną z ważnych obszarów współpracy między naszymi narodami, stwarzającymi nowe możliwości rozwoju oraz budowania współpracy i partnerstwa z innymi regionami Wspólnoty Europejskiej. W związku z przygranicznym położeniem województwa lubuskiego, jego naturalnymi partnerami w zakresie współpracy są sąsiednie landy niemieckie, a w szczególności Kraj Związkowy Brandenburgia oraz Kraj Związkowy Saksonia. Początki współpracy sięgają lat 90-tych, kiedy funkcjonowały jeszcze dwa województwa: gorzowskie i zielonogórskie, a podpisanie „Wspólnego oświadczenia o współpracy pomiędzy Województwem Lubuskim a Krajem Związkowym Brandenburgia” w dniu 12 stycznia 2000 r. było jej ukonstytuowaniem.

Mając na uwadze rozwój i pogłębianie dobrosąsiedzkich stosunków międzynarodowych w listopadzie 2008 r. podpisano kolejną umowę partnerską z regionem niemieckim - Krajem Związkowym Saksonia.

Liczne umowy partnerskie między miastami, gminami i innymi jednostkami terytorialnymi są dowodem tego, iż współpraca zagraniczna odgrywa istotną rolę w rozwoju województwa. Jej modelowymi przykładami są następujące porozumienia:

- umowy partnerskie pomiędzy miastami Zielona Góra i Cottbus, Kostrzyn nad Odrą i Küstrin - Kietz, Słubice i Frankfurt nad Odrą, Gubin i Guben, Łęknica i Bad Muskau. W okresie obowiązywania Traktatu zawarto łącznie 58 umów partnerskich miast lubuskich z niemieckimi,
- umowy o utworzeniu Euroregionów „Sprewa - Nysa - Bóbr” oraz „Pro Europa Viadrina”;
- miasta bliźniacze: Słubice - Frankfurt nad Odrą, Gubin - Guben, Kostrzyn nad Odrą - Küstrin-Kietz.

Na płaszczyźnie współpracy między powiatami zawarto 16 umów partnerskich, zaś w odniesieniu do współpracy między gminami zawarto 96 umów partnerskich. Łącznie zawarto ponad 170 lubusko – brandenburskich umów partnerskich. Ważne znaczenie odgrywają ponadgminne struktury współpracy międzynarodowej w postaci euroregionów, które prowadzą intensywną współpracę w zakresie rozwoju infrastruktury, ekologii, komunikacji i zagospodarowania przestrzennego. Działalność Euroregionu „Pro

Europa Viadrina” jest również dobrym przykładem współpracy lubusko-brandenburskiej. Collegium Polonicum - wspólna placówka naukowo - badawcza w Słubicach, utworzona przez partnerskie uczelnie wyższe: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu i Europejski Uniwersytet Viadrina we Frankfurcie nad Odrą jest symbolem integrującej się Europy na terenie Euroregionu. Placówka wspiera systematycznie współpracę naukową i kulturalną między Polską i Niemcami poprzez prowadzenie badań nad regionami przygranicznymi i promowanie wiedzy o Polsce i Europie. Prowadzona na terenie Euroregionu regionalna polityka ekonomiczna i informacyjna stwarza możliwości nawiązania kontaktów dla firm szukających kooperanta. Najlepszym tego przykładem jest Słubicko-Kostrzyńsko Specjalna Strefa Ekonomiczna. Widoczne i doceniane są również przykłady aktywności Euroregionu na polu współpracy młodzieży, wydarzeń i działań kulturalno-społecznych zbliżających do siebie ludzi żyjących po obu stronach granicy. W euroregionie organizowanych jest wiele imprez kulturalnych o charakterze transgranicznym. Gminy, szkoły i stowarzyszenia organizują co roku zawody sportowe, festyny i koncerty. Dzięki bezpośrednim i codziennym kontaktom relacje pomiędzy Lubuszanami a Brandenburczykami na pograniczu ulegają widocznej zmianie. Jednym z ważniejszych form współpracy między Województwem Lubuskim a Krajem Związkowym Brandenburgia są intensywne działania w ramach Programu Europejskiej Współpracy Terytorialnej: Polska (Województwo Lubuskie) – Kraj Związkowy Brandenburgia na lata 2007 - 2013. Uczestnictwo we współpracy transgranicznej jest szansą na przyspieszenie rozwoju społeczno-gospodarczego regionu oraz przyczynia się do większej integracji obszarów polsko-niemieckiego pogranicza. Działania podejmowane w ramach Komitetu ds. Współpracy Międzyregionalnej przyczyniają się do rozwoju bezpośrednich kontaktów oraz współpracy regionalnej i lokalnej, są sprawnym narzędziem realizacji obustronnie korzystnej współpracy, działającej skutecznie w nowych realiach stosunków dwustronnych i otoczenia unijnego. Istotną rolę odgrywa nawiązywanie i rozwój współpracy sieciowej między miastami i gminami w Europie. Polityka regionalna angażuje obywateli w projekty europejskie, zbliżając tym samym Europę obywatelom. Regiony stają się częścią sieci. Pomaga to zrozumieć, że przyszłość ich regionów zależy od nich samych. Jedną z kluczowych inicjatyw współpracy transgranicznej, w której województwo lubuskie uczestniczy jest „Partnerstwo Odry”, zapoczątkowane w Berlinie w kwietniu 2006 r. Celem tej platformy porozumienia jest podejmowanie wszelkich działań służących budowaniu wspólnego obszaru transgranicznego, szukaniu nowych rozwiązań sprzyjających jego rozwojowi oraz jego uatrakcyjnieniu. Współpraca obejmuje następujące dziedziny: gospodarkę, infrastrukturę komunikacyjną i transportową oraz turystykę. Partnerami są cztery wschodnie kraje związkowe Niemiec: Saksonia, Brandenburgia, Meklemburgia – Pomorze Przednie i Berlin oraz ze strony polskiej cztery województwa: lubuskie, dolnośląskie, zachodniopomorskie i wielkopolskie. We współpracę Województwa Lubuskiego z Krajem Związkowym Brandenburgia zaangażowane są liczne Departamenty Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubuskiego oraz

instytucje, stowarzyszenia i organizacje podległe Kancelarii Stanu po stronie niemieckiej i podległe jej jednostki. W ramach kompetencji i zadań realizowane są przedsięwzięcia o zróżnicowanej tematyce. Województwo Lubuskie i Land Brandenburgia organizują coroczne spotkania partnerskie, w których uczestniczą przedstawiciele brandenburskich ministerstw i poszczególnych departamentów Urzędu Marszałkowskiego. Na spotkaniach grup roboczych omawiane są bieżące tematy oraz podejmowane inicjatywy na przyszłość we wszystkich dziedzinach współpracy. Dwustronna współpraca Województwa Lubuskiego z Brandenburgią obejmuje dziedzinę infrastruktury, głównie kolejowej, drogowej i energetycznej. Ma ona celu rozwój kolejowych połączeń transgranicznych oraz modernizację komunikacji drogowej w pasie przygranicznym.

W zakresie transportu kolejowego prowadzona jest bezpośrednia współpraca ze Związkiem Komunikacyjnym Berlin - Brandenburg w kwestii uzgodnień kolejowych połączeń transgranicznych, w tym rozkładów jazdy i skomunikowań na stacjach granicznych. Główne tematy współpracy obejmują:

- uruchomienie połączenia kolejowego Zielona Góra – Guben – Cottbus,
- poprawa oraz zwiększenie połączenia pomiędzy Berlinem a Gorzowem Wielkopolskim
- poprawa połączenia kolejowego pomiędzy Berlinem a Zieloną Górą,
- rewitalizacja i rozbudowa infrastruktury na trasie Berlin - Cottbus - Żary – Legnica – Wrocław.
- elektryfikację linii Krzyż Wlkp.- Gorzów Wlkp.- Kostrzyn nad Odrą - Berlin

W obszarze komunikacji lotniczej podejmowane są kroki zmierzające do wznowienia współpracy lotniska Zielona Góra/Babimost (IEG) z lotniskiem w Dreźnie (DRS) w zakresie połączeń lotniczych Zielona Góra – Drezno – Warszawa (lub Gdańsk); Zielona Góra – Drezno – Bruksela lub Drezno – Zielona Góra – Moskwa oraz w zakresie połączeń sezonowych. Zamierza się też nawiązać współpracą Portu Lotniczego Zielona Góra/Babimost z lotniskiem BBI w zakresie przewozów pasażerskich i przewozów cargo (z możliwością operowania całą dobę przez cały rok).

Ważną kwestią współpracy jest modernizacja połączeń drogowych i kolejowych z mostem na rzece Odrze w rejonie Kostrzyn nad Odrą – Küstrin/Kietz oraz połączenie drogowe z mostem na rzece Odrze w rejonie Urad – Eisenhüttenstadt. Przedsięwzięcie to jest zaplanowane w niemieckim Planie Potrzeb Federacji w zakresie dróg federalnych i autostrad jako priorytetowe.

W celu wspierania współpracy transgranicznej, w województwie zachodniopomorskim, lubuskim i wielkopolskim powstała grupa projektowa ds. współpracy w obszarze ochrony środowiska, zdrowia i ochrony konsumenta. Partnerzy uzgodnili następujące obszary współpracy:

- Ochrona powietrza – przeprowadzenie narady specjalistów na temat programów ochrony powietrza
- Program Natura 2000/ korytarze migracji dzikich zwierząt i edukacji ekologicznej

- Ocena oddziaływania na środowisko
- Gospodarka odpadami / energia odnawialna – spotkania specjalistów w celu wymiany doświadczeń, wizytowanie obiektów utylizacji odpadów.

Województwo Lubuskie bierze aktywny udział w działaniach promocyjnych z partnerami z Brandenburgii, czego przykładem są wspólne wystąpienia na międzynarodowych targach turystycznych ITB w Berlinie czy Grüne Woche, organizacja wspólnych wystaw. Realizacja tych działań odbywa się często przy współpracy Wydziału Promocji, Handlu i Inwestycji Ambasady RP w Berlinie czy Centrum Obsługi Inwestora w Zielonej Górze.

Obraz ścisłej wieloletniej kooperacji obu regionów można również zauważyć na podstawie współpracy Wydziału Turystyki Regionalnej ze Stowarzyszeniem Turystyki we Frankfurcie nad Odrą. Stowarzyszenie to bierze udział na stoisku województwa lubuskiego podczas imprez turystycznych w kraju. Organizowane są polsko - niemieckie warsztaty dla przedstawicieli branży turystycznej.

Wartym podkreślenia jest fakt, iż województwo lubuskie reprezentowane jest na jednych z najważniejszych i największych targów turystycznych w Europie tj. Międzynarodowych Targów Turystycznych ITB w Berlinie, na targach „Reisen – Freizeit – Caravan - Boot” w Cottbus oraz na targach „Frühling 2011” we Frankfurcie nad Odrą.

Współpraca zagraniczna Województwa Lubuskiego w ramach Partnerstwa Wschodniego

Województwo lubuskie aktywnie rozwija współpracę trans graniczną i międzynarodową. Głównymi, naturalnymi partnerami są sąsiadujące landy niemieckie: Brandenburgia i Saksonia, ale region nie zamyka się na inne kierunki współpracy międzynarodowej. Bezpośrednimi efektami podejmowanych działań są m.in. wymiana młodzieży, wspólna realizacja projektów kulturalnych i społecznych, inicjatywy gospodarcze itd.

Współpraca z krajami Europy Wschodniej realizowana jest w ramach Europejskiej Polityki Sąsiedztwa w formie Partnerstwa Wschodniego. Jednym z jej wymiarów jest wymiana doświadczeń w zakresie pozyskiwania funduszy unijnych, współpracy gospodarczej i kulturalnej. Podjęta współpraca opiera się na wykorzystaniu zewnętrznych środków przeznaczonych na rozwój kooperacji z partnerami wschodnimi. Województwo Lubuskie ściśle współpracuje z członkami Partnerstwa Wschodniego, regionami ukraińskim, czyli **Obwodem Iwano – Frankowskim** i **Sumskim**, mołdawskim **Municypium Kiszyniów**, posiada pozytywne relacje również z białoruskim **Obwodem Homelskim**. Nie skupiamy się wyłącznie na regionach Partnerstwa Wschodniego, ale dynamicznie rozwijamy dwustronne kontakty z rosyjskim **Obwodem Wołogodzkiem** oraz utrzymujemy dialog z **Obwodem Pskowskim**.

Nie tylko urząd marszałkowski aktywnie współpracuje z partnerami za wschodniej granicy, również lubuskie gminy dostrzegają potencjał i możliwości współpracy na arenie międzynarodowej.

Lubuskie gminy współpracują z takim państwami jak: Ukraina - 10 umów; Mołdawia – 7 umów; Białoruś – 3 umowy; Rosja – 1 umowa.

W ramach inicjatywy pn. „małe projekty wspólne MSZ i samorządu” wspólnie z obwodem wołogodzkiem zrealizowaliśmy projekt pn. „**Wymiana polsko-rosyjskiej myśli naukowej**”, dzięki któremu na terenie województwa lubuskiego oraz obwodu wołogodzkiego (Rosja) odbyły się staże pracowników Wołogodzkiego Uniwersytetu Technicznego oraz spotkania informacyjno-merytoryczne przedstawicieli administracji samorządowej, odpowiedzialnych za koordynację współpracy międzynarodowej, w szczególności w dziedzinie edukacji. Projekt ten znacznie przyczynił się do wzmocnienia zaplecza merytorycznego lubusko-wołogodzkiej regionalnej współpracy międzynarodowej.

UMWL wspiera kontakty pomiędzy organizacjami kulturalnymi, turystycznymi, edukacyjnymi i klubami sportowymi w celu realizacji wspólnych przedsięwzięć. Współpracuje z Lubuskim Oddziałem Związku Ukraińców w Polsce i Konsulem Honorowym Ukrainy w Zielonej Górze oraz wspiera finansowo działania Związku Ukraińców w ramach małych grantów w zakresie „Integracji Europejskiej”.

Lubuskie dołączyło również do trwających w Polsce akcji pn. „Razem dla dzieci Ukrainy”, organizowanych w ramach pomocy dzieciom przesiedleńców ze strefy działań wojennych na wschodzie Ukrainy.

Tab. 58 Współpraca Zagraniczna Samorządu Województwa Lubuskiego
Aktualizacja: 14 grudnia 2016

Lp	Partner Zagraniczny	Umowa/data podpisania	Adres do korespondencji
1.	Kraj Związkowy Brandenburgia (Niemcy)	Wspólne oświadczenie o współpracy – 12 stycznia 2000 r.	Ministerpräsident Dietmar Woidke Bürgerbüro des Ministerpräsidenten Heinrich-Mann-Allee 107 14473 Potsdam
2.	Wolny Kraj Związkowy Saksonia (Niemcy)	Wspólne oświadczenie o współpracy – 17 listopada 2008 r.	Ministerpräsident Stanislaw Tillich Freistaat Sachsen Sächsische Staatskanzlei 01095 Dresden
3.	Obwód Pskowski (Federacja Rosyjska)	Umowa o współpracy – 16 stycznia 2002 r.	Андрей Анатольевич Турчак Губернатор Псковской области ул. Некрасова, 23 Россия, 180001, г. Псков
4.	Obwód Wołogodzki (Federacja Rosyjska)	Umowa o współpracy – 2 czerwca 2011 r.	Олег Александрович Кувшинников Губернатор Вологодской области ул. Герцена, 2 Россия, 160000, г. Вологда
5.	Obwód Iwano–Frankowski (Ukraina)	Umowa o współpracy – 16 września 2002 r.	Олег Романович Гончарук Голова Івано-Франківської обласної державної адміністрації ул. Грушевського, 21 Україна, 76004, м. Івано-Франківськ
6.	Obwód Sumski (Ukraina)	Umowa o współpracy – 7 grudnia 2007 r.	Микола Олексійович КЛОЧКО Голова Сумської обласної державної адміністрації

			пл. Незалежності, 2 Україна, 40030, м. Суми
7.	Municipium Kiszyniów (Republika Mołdowy)	Umowa o współpracy – 14 marca 2007 r.	<u>Dorin CHIRTOACĂ</u> <u>Primar general al mun. Chişinău</u> Republica Moldova MD-2012 mun. Chişinău, Bulevardul Ştefan cel Mare 83
8.	Obwód Homelski (Republika Białoruś)	Umowa o współpracy – 7 grudnia 2007 r.	Владимир Андреевич Дворник Председатель Гомельского облисполкома пр. Ленина, 2 Беларусь, 246050, г. Гомель
9.	Samorządowy Kraj Nitrzański (Republika Słowacja)	Umowa o współpracy – 21 sierpnia 2015 r.	Doc. Ing. Milan Belica, PhD. Úrad Nitrianskeho samosprávneho kraja Štefánikova tr. 69 949 01 Nitra
10 .	Prowincja Hainan (Chińska Republika Ludowa)	Porozumienie o współpracy – 24 czerwca 2006 r.	Liu Cigui NO.9 Guo-Xing Road, 10th.floor, Haikou City Hainan, 570203, P.R.China
11 .	Departament le Lot (Republika Francuska)	Porozumienie o współpracy – 17 października 2008 r.)	Monsieur le Président Serge Rigal Conseil général du Lot Avenue de l'Europe – Regourd BP 291 46005 Cahors cedex 9
12 .	Region Abruzji (Republika Włoska)	2003 r. Porozumienie o współpracy – 2 lipca 2003 r.	Luciano D'Alfonso Il Presidente della Regione Abruzzo Via Leonardo da Vinci 6 67100 L'Aquila
13 .	Region Kreta (Republika Grecka)	Umowa o współpracy - 13 marca 2015 r.	Stavros Arnaoutakis Post Code: 71201 Heraklion Regional Governor's of Crete secretary's office

Na obszarze województwa działa stosunkowo niewiele muzeów (15 jednostek) i kin. Lepszy natomiast jest dostęp do bibliotek. Atutem województwa jest kilka cyklicznych imprez kulturalnych, przyciągających widownię z całego kraju i z zagranicy.

Dodatkowo w województwie Lubuskim obserwuje się różnice w dostępie do różnego rodzaju usług pomiędzy obszarami wiejskimi a miastami. Na terenach wiejskich znacznie mniej osób ma dostęp np. do kanalizacji, Internetu, transportu publicznego. Stąd też konieczne są inwestycje w celu większego wyrównania dostępności i jakości usług na terenach wiejskich i miejskich.

W województwie lubuskim **stałej poprawy wymagają wskaźniki jakości życia ludności** przesądzające o atrakcyjności przestrzeni do zamieszkania. W świetle kształtowania konkurencyjności regionu jakość życia wydaje się szczególnie ważna. Największymi wyzwaniami dla regionu w tym zakresie będą:

- zmniejszanie bezrobocia i ubóstwa poprzez kształcenie ustawiczne i lepsze dostosowywanie zasobów rynku pracy do potrzeb gospodarki, w tym wyrównywanie szans edukacyjnych i aktywizację mieszkańców terenów wiejskich i zmniejszanie tzw. „bezrobocia ukrytego”,
- podniesienie jakości i różnorodności oferty kulturalnej i sportowej skierowanej zarówno do mieszkańców regionu jak i różnego rodzaju turystów, a także zwiększenie aktywności sportowej dzieci i młodzieży.

Turystyka w województwie lubuskim, jest kluczowym obszarem budowania wizerunku regionu.

Z tego powodu jednostki samorządu terytorialnego, wraz z branżą turystyczną, jednoczą wysiłki w celu wykreowania spójnego, zgodnego z wyróżnionymi produktami turystycznymi obrazu regionu w świadomości Polaków.

Lubuskie posiada szereg rzeczywistych wyróżników na turystycznej mapie kraju. Region dysponuje ponadprzeciętnymi walorami w zakresie następujących form turystyki: enoturystyka, turystyka militarna, turystyka wodna, turystyka rowerowa. W województwie funkcjonują dwie stolice – równorzędne ośrodki miejskie oraz sieć niezwyklej urody miast i miasteczek stanowiących rezerwuariusz rozwoju turystyki. Dostępność drogowa w połączeniu z zapleczem wód i lasów czynią z Lubuskiego idealny cel podróży. Wiele festiwali i wydarzeń o tematyce kulturowej kulinarnej uatrakcyjnia pobyt w regionie szczególnie w sezonie turystycznym. Powstająca sieć tras rowerowych, stanowi niezbędny łącznik pomiędzy różnorodnymi regionami atrakcyjnymi turystycznie. Nazwa województwa powoli wchodzi w świadomość Polaków, jednak ciągle nie na wystarczającym dobrym poziomie. Brak skojarzeń wynikać może z rozproszonej i mało skutecznej komunikacji marketingowej regionu w zakresie turystyki. Dodatkowo sytuację pogłębia niedostateczna prezentacja walorów i oferty turystycznej regionu w zasobach sieci internet. W regionie nie funkcjonuje efektywna platforma współpracy branży turystycznej i samorządów, która zajmowałaby się koordynacją i ukierunkowaniem wysiłków podmiotów współtworzących gospodarkę turystyczną. Region kojarzony jest z winnicami, dobrym produktem regionalnym, drogami wodnymi i militarnymi. Lubuskie jednak ma do zaoferowania turystom znacznie więcej, mowa tu o unikalnych walorach przyrodniczych, sieci szlaków rowerowych, różnorodnych wydarzeniach i festiwalach. Wszystkie one są dostępne w ramach zintegrowanych produktów sieciowych. Kluczem do nich jest skuteczna informacja turystyczna dostępna zarówno w wydawnictwach, Internecie jak i zauważana w przestrzeni fizycznej. Pewne grupy odbiorców mogą liczyć na miejsca, które znakomicie uatrakcyjnią pobyt turystyczny, mogąc stanowić główny cel podróży są to m.in. Rzeczpospolita Ptasia na terenie ujścia Warty, Przystanek Woodstock, Festiwal Filmowy w Łagowie (Łagów – perełka Lubuskiego), Geopark Łuk Mużakowa, turystyka transgraniczna Słubice\Frankfurt nad Odrą.

Cele rozwoju turystyki:

- Stworzenie konkurencyjnego wizerunku turystycznego regionu – wizerunek jest wartością, który wpływa pośrednio na dokonywanie wyborów turystycznych. Należy zbudować pożądany wizerunek regionu, który będzie powiązany z jego unikatowymi ofertami.
- Stworzenie kompleksowego systemu informacji i promocji turystycznej oraz oznakowania turystycznego w regionie – dostarczenie wyczerpujących i atrakcyjnej informacji o ofercie lubuskiego. Informacja musi być dostępna za równo w zasobach sieci internet, podczas imprez targowych w punktach i centralach informacji turystycznej.
- Rozwój produktów turystycznych.
- Budowa regionalnych i transgranicznych ścieżek rowerowych- np. TRWN (Trasa Rowerowa Warta-Noteć)- Kostrzyn nad Odrą- Gorzów Wlkp- Drezdenko- Krzyż, trasa Gubin-Krosno Odrzańskie- Zielona Góra – Kargowa, Słubice- Ośno Lubuskie- Sulęcín
- Rozwój infrastruktury turystycznej – baza noclegowa oraz gastronomia. Polepszenie infrastruktury szlaków turystycznych w tym kluczowych w regionie szlaków wodnych i rowerowych, przystani wodniackich, pomostów i wież widokowych, wiat turystycznych.
- Wzmacnianie platform kooperacji i doskonalenie kadr dla turystyki w regionie – konieczne jest wzmacnianie stałej współpracy pomiędzy podmiotami branży turystycznej, jednostkami samorządu terytorialnego, organizacjami zajmującymi się rozwojem funkcji turystycznej regionu.
- Rozwój wiodących form turystyki – warto pracować nad rozwojem form szczególnie predysponowanych i wzmacniać ich potencjał m.in. Lubuski Szlak Miodu i Wina, Winobranie w Zielonej Górze, Muzeum Wina w Zielonej Górze, Zielonogórskie Bachusy, Międzyrzecki Rejon Umocniony, Złot miłośników Fortyfikacji w Boryszynie, Łagów – jako perełka województwa Lubuskiego.
- Rozwój sportu powszechnego i rekreacji zdrowotnej.
- Działania promujące produkt regionalny na arenie ogólnopolskiej jak i europejskiej.
- Rozwój turystyki transgranicznej i wykorzystanie szans przygranicznego położenia.

Wnioski:

1. Duża ilość działań gospodarczych, społecznych podejmowanych z partnerami zagranicznymi wpłynęła na poprawę infrastruktury i więzi między mieszkańcami obu narodowości (szczególności z Niemiec)
2. Historyczne uwarunkowania geograficzne mogą wpłynąć w znacznym stopniu na rozwoju turystyki i enoturystyki

1.3. Diagnoza sytuacji w rolnictwie w danym województwie

1.3.1. Zasoby ziemi rolniczej i struktura jej użytkowania

Gleby województwa lubuskiego są utworami zróżnicowanej genezy, czego przyczyn należy szukać w różnorodności materiału macierzystego, modyfikacjach związanych z przejściem lodowców, różnicach w pokrywie roślinnej oraz działalności człowieka. Ogólnie, współczesne gleby opisywanego obszaru należą do słabych pod względem możliwości i ich rolniczego użytkowania.

Tereny województwa lubuskiego leżą w zasięgu kilku makroregionów, co ma bezpośrednie przełożenie na zróżnicowanie warunków glebowych. Poszczególne typy gleb występujące to przede wszystkim:

1. Gleby bielcowe i pseudobielcowe - pokrywają największy obszar. Są one wykształcone na najmniej zasobnych, luźnych utworach piaszczystych lub słabogliniastych. Pod względem bonitacyjnym wartość tych gleb mieści się w V i VI klasie. Dla rolnictwa gleby te nie mają większego znaczenia, pokryte są głównie lasami.
2. Gleby brunatne - pokrywają niewielką powierzchnię województwa. Większe ich skupienie występuje na terenie okolic Wschowy, Nowego Miasteczka, Sieniawy i Żagania. Należą one do najlepszych gleb województwa, a ich wartość bonitacyjna odpowiada II, III i IV klasie.
3. Czarne ziemie - występują obok gleb brunatnych w niższych położeniach na terenie całego województwa. Największe powierzchnie tych gleb spotyka się na terenie gmin: Brody, Gubin, Krosno Odrzańskie, Lubsko, Nowe Miasteczko, Strzelce Krajeńskie, Szczaniec, Szlichtyngowa, Świebodzin i Wschowa. Są to gleby wysoko produktywne i odpowiadają II i III klasie bonitacyjnej.
4. Mady - występują w pradolinach i dolinach rzecznych województwa. Charakteryzują się wysoką produktywnością i zaliczane są do II i III klasy bonitacyjnej. Gleby te mają duże znaczenie dla rolnictwa, zwłaszcza dla trwałych użytków zielonych. Mady są trudne w uprawie.
5. Gleby bagienne - wykorzystywane są głównie pod użytki zielone. Największe kompleksy gleb występują w pradolinie Noteci, w dolinie Szprotawy, dolinie Odry i w północnej części powiatu wschowskiego.

Spośród gruntów użytkowanych w gospodarstwach rolnych znakomitą większość stanowią uprawy rolne w dobrej kulturze. Wśród nich największe obszary zajmują powierzchnie pod zasiewami (69,33%) oraz łąki trwałe (20,10%). Kolejne rodzaje: grunty ugorowane (5,27%), pastwiska trwałe (3,41%), sady (1,40%), ogrody przydomowe (1,26%) oraz pozostałe uprawy trwałe (0,24%), stanowią łączny udział nieco powyżej 10,5% w całości użytkowanych gruntów (PSR 2010). Wśród gruntów rolnych na terenie województwa lubuskiego najwięcej jest gleb słabych i najslabszych – klas V i VI - 44,1%. Gleby średnie i średniosłabe klas IVa i IVb zajmują ok. 36%, a gleby dobre i średniodobre (klas IIIa i IIIb) – 18,3%. Gleby bardzo dobre, klasy II to tylko 0,4%, natomiast gleby klasy najlepszej - I, nie występują. Wśród gruntów

rolnych wydzielonych zostało 14 kompleksów przydatności rolniczej, w województwie lubuskim występuje 9 z nich:

- gleby kompleksu pszennego bardzo dobrego - zaliczane są do II klasy bonitacyjnej, tworzą one niewielkie zespolenia w gminach: Brody, Kozuchów i Nowe Miasteczko;
- gleby kompleksu pszennego dobrego obejmują gleby klasy IIIa i IIIb, występują głównie w gminach: Brzeźnica, Dobiegniew, Niegosławice, Siedlisko, Szprotawa, Żagań i Żary;
- gleby kompleksu pszennego wadliwego – można spotkać w gminach: Bytom Odrzański, Krosno Odrzańskie, Szczaniec i Świebodzin;
- kompleks żytni bardzo dobry - największe powierzchnie występują w gminach: Santok, Skąpe, Sława, Strzelce Krajeńskie, Sulechów, Szczaniec, Szprotawa, Świebodzin, Zbąszynek, Żagań i Żary;
- kompleks żytni dobry obejmuje gleby o wszechstronnej przydatności rolniczej, większe obszary tego typu gleb występują w gminach: Bogdaniec, Deszczno, Górzycza, Rzepin, Sława, Sulęcín, Szprotawa, Świebodzin, Torzym, Zbąszynek, Żagań i Żary;
- kompleks żytni słaby - największe powierzchnie położone są w gminach: Dobiegniew, Gubin, Kozuchów, Ośno Lubuskie, Pszczew, Sława, Sulechów, Szprotawa, Świebodzin, Trzciel i Żagań;
- kompleks żytni bardzo słaby - występuje na terenie gmin: Gubin, Siedlec, Sława, Torzym i Zielona Góra;
- kompleks zbożowo-pastewny mocny - większe powierzchnie spotykane są w gminach: Cybinka, Czerwieńsk, Górzycza, Gubin, Krzeszyce, Nowogród Bobrzański, Siedlisko, Słońsk, Słubice i Trzebiechów;
- kompleks zbożowo-pastewny słaby - znaczne powierzchnie tych gleb leżą w gminach: Kostrzyn, Lubsko, Nowogród Bobrzański, Siedlec, Sława, Witnica, Zielona Góra i Zwierzyn.

Tab. 59 Dzierżawa stan na dzień 31.08.2017 (ODDZIAŁ i FILIA)

Grupa obszarowa	Powierzchnia		Liczba umów					
	gruntów w ha				Powierzchnia	%	Liczba	% umów
	osoby fizyczne	osoby prawne	osoby fizyczne	osoby prawne		powierzchni	umów	
do 1,00	587,9423	4,7565	1 445	11	592,6988	0,89%	1 456	30,44%
1,01 - 1,99	1 016,6831	6,5273	722	5	1 023,2104	1,54%	727	15,20%
2,00 - 4,99	2 668,3920	46,1256	856	12	2 714,5176	4,08%	868	18,15%
5,00 - 9,99	3 706,2015	114,8175	522	16	3 821,0190	5,74%	538	11,25%
10,00 - 19,99	6 902,3250	192,1207	477	12	7 094,4457	10,65%	489	10,22%
20,00 - 49,99	13 020,4716	681,1634	445	24	13 701,6350	20,58%	469	9,81%
50,00 - 99,99	7 833,9947	1 121,1086	114	16	8 955,1033	13,45%	130	2,72%
100,00 - 299,99	8 383,1025	5 196,3351	51	28	13 579,4376	20,39%	79	1,65%
300,00 - 499,99	2 868,6159	4 128,0632	8	11	6 996,6791	10,51%	19	0,40%
500,00 - 999,99	0,0000	3 838,9186	0	5	3 838,9186	5,76%	5	0,10%
1000,00 i więcej	1 179,7347	3 095,1193	1	2	4 274,8540	6,42%	3	0,06%
RAZEM GRUNT	48 167,4633	18 425,0558	4 641	142	66 592,5191	100,00%	4 783	100,00%

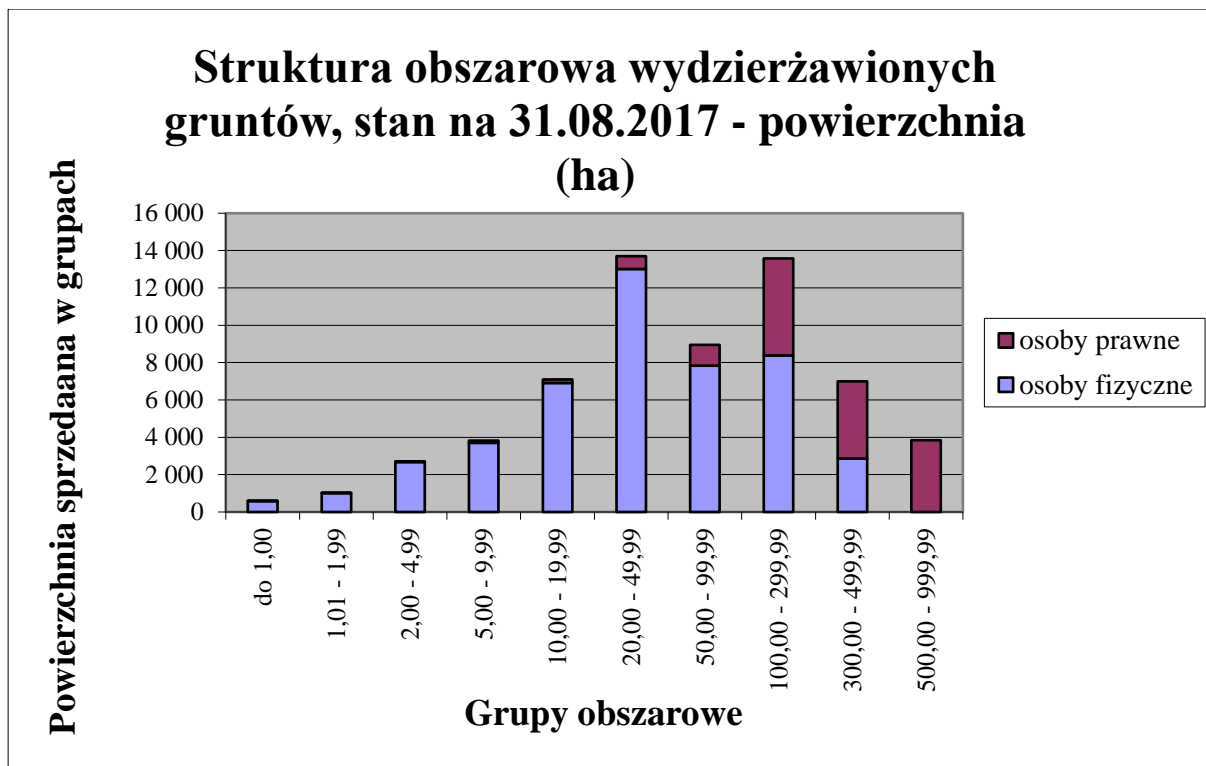
średnia pow.
umowy:

10,3787

129,7539

13,9228

Wykres nr 7 Struktura obszarowa wydzierżawionych gruntów - powierzchnia

Wykres nr 8 Struktura obszarowa wydzierżawionych gruntów – liczba umów

Tab. 60 Sprzedaż ziemi w okresie 01.01.2002 - 31.08.2017 FILIA

Grupa obszarowa	Powierzchnia		Liczba umów		Powierzchnia	%	Liczba	%
	gruntów w ha							
w ha	osoby fizyczne	osoby prawne	osoby fizyczne	osoby prawne		powierzchni	umów	
do 1,00	1 869,5710	30,4034	5 485	135	1 899,9744	2,42%	5 620	47,93%
1,01 - 1,99	2 626,4843	45,1181	1 848	30	2 671,6024	3,41%	1 878	16,02%
2,00 - 4,99	5 176,2378	173,2249	1 626	54	5 349,4627	6,82%	1 680	14,33%
5,00 - 9,99	5 907,5700	243,6085	836	35	6 151,1785	7,85%	871	7,43%
10,00 - 19,99	9 034,8488	754,6227	640	53	9 789,4715	12,49%	693	5,91%
20,00 - 49,99	22 863,0244	2 168,9782	720	66	25 032,0026	31,94%	786	6,70%
50,00 - 99,99	6 711,8347	1 492,8618	93	19	8 204,6965	10,47%	112	0,96%
100,00 - 299,99	9 343,4453	3 191,8633	52	18	12 535,3086	15,99%	70	0,60%
300,00 - 499,99	3 040,2722	2 485,5852	7	6	5 525,8574	7,05%	13	0,11%
500,00 - 999,99	716,7220	506,8852	1	1	1 223,6072	1,56%	2	0,02%
1000,00 i więcej	0,0000	0,0000	0	0	0,0000	0,00%	0	0,00%
RAZEM GRUNT	67 290,0105	11 093,1513	11 308	417	78 383,1618	100,00%	11 725	100,00%

Tab. 61 Sprzedaż ziemi w okresie 01.01.2002 - 31.08.2017 ODDZIAŁ

Grupa obszarowa w ha	Powierzchnia	Liczba umów						
	gruntów w ha					%	Liczba	% umów
	osoby fizyczne	osoby prawne	osoby fizyczne	osoby prawne	Powierzchnia	powierzchni	umów	
do 1,00	1 093,9206	36,4343	3 674	111	1 130,3549	1,55%	3 785	50,08%
1,01 - 1,99	1 304,5310	29,8910	926	19	1 334,4220	1,83%	945	12,50%
2,00 - 4,99	2 985,3896	155,8964	943	48	3 141,2860	4,32%	991	13,11%
5,00 - 9,99	3 709,1144	157,9610	517	23	3 867,0754	5,32%	540	7,14%
10,00 - 19,99	6 670,7044	468,1653	463	32	7 138,8697	9,82%	495	6,55%
20,00 - 49,99	15 214,4274	1 009,8302	481	31	16 224,2576	22,31%	512	6,77%
50,00 - 99,99	10 142,0808	1 248,2676	145	19	11 390,3484	15,66%	164	2,17%
100,00 - 299,99	12 237,6593	3 862,7796	75	22	16 100,4389	22,14%	97	1,28%
300,00 - 499,99	3 973,4107	4 666,9995	10	12	8 640,4102	11,88%	22	0,29%
500,00 - 999,99	501,2200	3 259,8235	1	6	3 761,0435	5,17%	7	0,09%
1000,00 i więcej	0,0000	0,0000	0	0	0,0000	0,00%	0	0,00%
RAZEM GRUNTY	57 832,4582	14 896,0484	7 235	323	72 728,5066	100,00%	7 558	100,00%

Tab. 62 Sprzedaż w okresie 01.01.2002 - 31.08.2017 (ODDZIAŁ i FILIA)

	Powierzchnia							
Grupa obszarowa	gruntów w ha	Liczba umów						
w ha	osoby fizyczne	osoby prawne	osoby fizyczne	osoby prawne	Powierzchnia	% powierzchni	Liczba umów	% umów
do 1,00	2 963,4916	66,8377	9 159	246	3 030,3293	2,01%	9 405	48,77%
1,01 - 1,99	3 931,0153	75,0091	2 774	49	4 006,0244	2,65%	2 823	14,64%
2,00 - 4,99	8 161,6274	329,1213	2 569	102	8 490,7487	5,62%	2 671	13,85%
5,00 - 9,99	9 616,6844	401,5695	1 353	58	10 018,2539	6,63%	1 411	7,32%
10,00 - 19,99	15 705,5532	1 222,7880	1 103	85	16 928,3412	11,20%	1 188	6,16%
20,00 - 49,99	38 077,4518	3 178,8084	1 201	97	41 256,2602	27,30%	1 298	6,73%
50,00 - 99,99	16 853,9155	2 741,1294	238	38	19 595,0449	12,97%	276	1,43%
100,00 - 299,99	21 581,1046	7 054,6429	127	40	28 635,7475	18,95%	167	0,87%
300,00 - 499,99	7 013,6829	7 152,5847	17	18	14 166,2676	9,37%	35	0,18%
500,00 - 999,99	1 217,9420	3 766,7087	2	7	4 984,6507	3,30%	9	0,05%
1000,00 i więcej	0,0000	0,0000	0	0	0,0000	0,00%	0	0,00%
RAZEM GRUNTY	125 122,4687	25 989,1997	18 543	740	151 111,6684	100,00%	19 283	100,00%

Średnia pow.
umowy

6,7477

35,1205

7,8365

Wykres nr 9 Struktura obszarowa sprzedanych gruntów – powierzchnia (ha) od 01.01.2002-31.08.2017

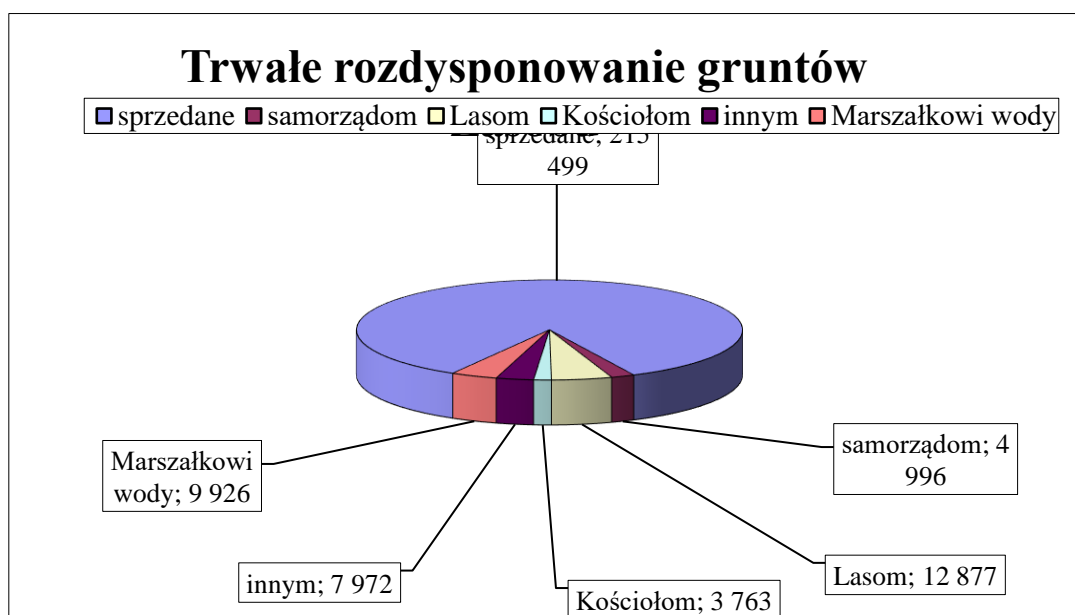

Tab. 63 Zasoby gruntów - zagospodarowane w ha (stan na dzień 31.08.2017)

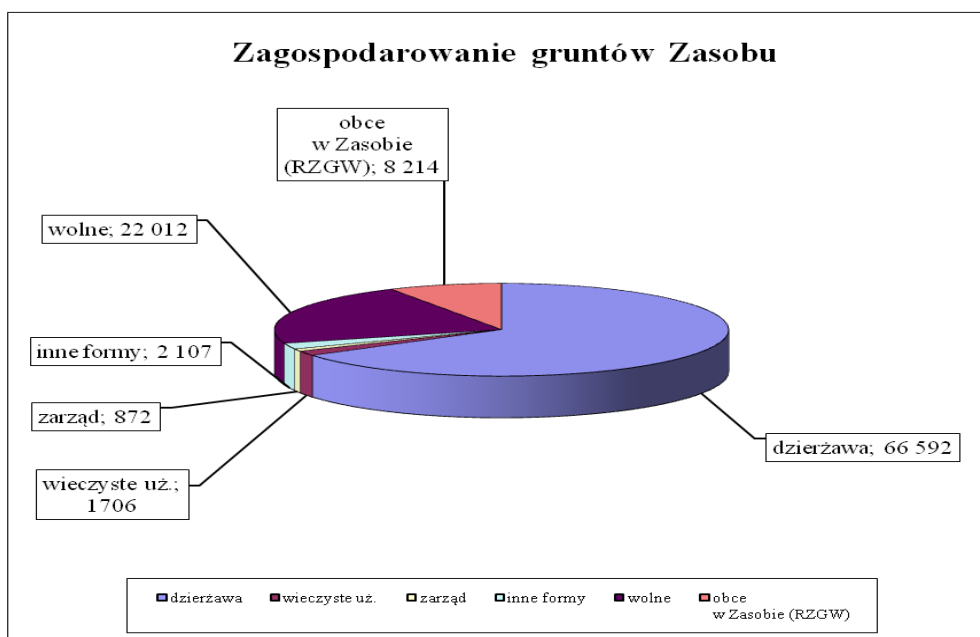
Zagospodarowanie gruntów Zasobu WRSP - w ha
(stan na 31.08.2017 r.)

		Grunty							Grunty pozostające w Zasobie WRSP według stanu na 31.08.2017							
									z tego							
		przejęte	przekazane nieodpłatnie					pod wodami		w	w	w	w	pozostaje	obce	
Lp.	Województwo	do		jednostkom	Lasom	osobom	nieodpł.	przekazane		dzierżawie	wieczyst.	trwałym	innym	do	grunty	
		Zasobu	sprze-	samorządu	Państwo-	prawnym	innym	do RZGW	razem		użytkow.	zarządzie	zagospoda-	rozdy spo-	w	
		WRSP	dane	terytorial-	wym	Kościół-		lub					rowaniu*)	nowania	Zasobie**)	
				nego		łów		Marszałka								
								Wojew.								
			(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)		10	11	12	13	14	15	
			356 536	215 499	4 996	12 877	3 763	7 972	9 926	101 503	66 592	1 706	872	2 107	22 012	8 214
		przejęto	sprzedane	samorządom	Lasom	Kościółom	innym	Marszałkowi wody		dzierżawa	wieczyste uż.	zarząd	inne formy	wolne	obce w Zasobie (RZGW)	
RAZEM		356 536	215 499	4 996	12 877	3 763	7 972	9 926	101 503	66 592	1 706	872	2 107	22 012	8 214	
						29 608										
		100,00%	60,44%	1,40%	3,61%	1,06%	2,24%	2,78%	28,47%	18,68%	0,48%	0,24%	0,59%	6,17%	2,30%	
						8,30%			100,00%	65,61%	1,68%	0,86%	2,08%	21,69%	8,09%	

Rys. 4 Trwale rozdysponowanie gruntów

Rys. 5 Zagospodarowanie gruntów (Zasobu)

Tab. 64 Powierzchnia przyjęta do Zasobów SP

od	Powierzchnia przyjęta do Zasobu, w tym:	356 536	356 536	Przyjęto do Zasobu, w tym:	100,0%
	rozdysonowano trwale, w tym:	255 032	255 032	rozdysonowano trwale:	71,5%
101	sprzedaż (w tym w trybie przetargowym)	154 119	215 499	sprzedano (45 644 umowy)	60,4%
102	(od marca 2007) - sprzedaż nieruchomości na zasadzie pierwszeństwa bytemu właścicielowi lub jego spadkobiercom, jeżeli nieruchomość została przejęta na rzecz SP przed dniem 1.01.1992 r.	0,2			
103	sprzedaż gruntu związana ze sprzedażą domów, lokali mieszkalnych, budynków gospodarczych, garaży i ogródków przydomowych	1 207			
104	odpłatne przekazanie gruntów (z urządzeniami, obiektami i sieciami) niezbędnych dla prowadzenia działalności przez określone jednostki na rzecz tych jednostek	3,6			
106	sprzedaż nieruchomości użytkownikowi wieczystemu	23			
107	(od marca 2007) - sprzedaż nieruchomości na zasadzie pierwszeństwa dzierżawcy, jeżeli dzierżawa trwała faktycznie przez okres co najmniej trzech lat	60 036			
109	(od marca 2007) - sprzedaż nieruchomości na zasadzie pierwszeństwa zarządzającemu specjalną strefą ekonomiczną w odniesieniu do nieruchomości położonych w granicach specjalnych stref ekonomicznych	50			

110	odpłatne przekazanie na rzecz samoistnego posiadacza gruntu, który w dobrej wierze wznosił na powierzchni budynek	3,4	4 996	samorządom	1,4%
111	sprzedaż i odpłatne przekazanie gruntów odpłatne przekazanie na rzecz jednostek samorządowych	7,1			
112	inna sprzedaż bezprzetargowa	0,1			
113	sprzedaż nieruchomości bez przetargu osobom chcącym nabyć tę nieruchomość lub jej część w celu poprawy warunków zagospodarowania nieruchomości przyległych stanowiących ich własność	1,3			
156	zniesienie współwłasności za odpłatnością	48			
115	nieodpłatne przekazanie jednostkom samorządu terytorialnego w związku z reformą administracji publicznej	1,4			
116	przejście z mocy prawa na własność gminy, powiatu, województwa	528			
117	nieodpłatne przekazanie województwu	483			
118	nieodpłatne przekazanie na rzecz powiatu	183			
120	nieodpłatne przekazanie gminie	3 770			
133	nieodpłatne przekazanie gruntów, w tym zabudowanych obiektami infrastruktury technicznej towarzyszącej budynkom mieszkalnym, na własność gminie	30	12 877	Lasom Państwowym	3,6%
119	nieodpłatne przekazanie Lasom Państwowym w drodze umowy	9 892			
122	nieodpłatne przekazanie Lasom Państwowym w drodze decyzji administracyjnej	2 986			
123	nieodpłatne przekazanie na rzecz kościelnych osób prawnych	3 763	3 763	kościelnym osobom prawnym	1,1%
132	protokolarne przekazanie wód organom właściwym do spraw gospodarowania wodami publicznymi	9 926	9 926	organom właściwym ds. gospodarowania wodami publicznymi	2,8%
114	nieodpłatne przekształcenie prawa użytkowania wieczystego przysługującego osobom fizycznym w prawo własności	0,04	7 971	innym podmiotom	2,2%
121	nieodpłatne przekazanie gruntów zabudowanych obiektami infrastruktury technicznej towarzyszącej budynkom mieszkalnym na własność spółdzielni utworzonej przez nabywców mieszkań	78			
124	nieodpłatne przekazanie Polskiej Akademii Nauk, Izbie Rolniczej, Krajowej Radzie Izb Rolniczych, państwowej szkole wyższej lub państwowej jednostce badawczo-rozwojowej	512			
125	nieodpłatne przekazanie byłym właścicielom (przywrócenie własności nieruchomości)	59			
126	nieodpłatne nadanie na własność na rzecz osób – dożywotnich użytkowników	3 263			
127	nieodpłatne przekazanie gruntów (z urządzeniami, obiektami i sieciami) niezbędnych dla prowadzenia działalności przez określone jednostki na rzecz tych jednostek (obiekty i sieci energetyczne, wodnokanalizacyjne, ciepłownicze telekomunikacyjne)	2,5			

128	nieodpłatne przekazanie na rzecz fundacji oraz organizacji pożytku publicznego	0,5				
129	przekształcenie prawa użytkowania wieczystego przysługującego osobom fizycznym w prawo własności	28				
130	nieodpłatne przekazanie w zarząd parkom narodowym w związku z utworzeniem parku lub zmianą jego granic	3 264				
135	nieodpłatne przekazanie nieruchomości zamiennej na rzecz osób wywłaszczonych	28				
136	nieodpłatne przekazanie bezrobotnym pod zalesienie	12				
141	wniesienie aportem do spółki innej niż jednoosobowa spółka Agencji	1,6				
148	przekształcenie prawa użytkowania wieczystego przysługującego uczelniom publicznym w prawo własności	8				
149	odpłatne przekształcenie prawa użytkowania wieczystego przysługującego osobom fizycznym w prawo własności	20				
151	scalenie i wymiana gruntów	303				
152	zamiana nieruchomości	33				
155	zniesienie współwłasności	8				
173	inwestycje w zakresie budowy przeciwpowodziowych	8				
174	nieodpłatne przekazanie Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad	161				
175	nieodpłatne przekazanie Agencji Budowy i Eksploatacji Autostrad gruntów na pasy drogowe autostrad	134				
178	zbycie w wyniku zasiedzenia	22				
199	inne trwale rozdysponowanie	25				
	Powierzchnia w Zasobie, w tym:	101 503	101 503	Powierzchnia w Zasobie, w tym:	28,5%	100,0%
	czasowo zagospodarowane, w tym:	79 492	79 492	czasowo zagospodarowane:	22,3%	78,3%
200	w wieczystym użytkowaniu	1 706	1 706	w wieczystym użytkowaniu	0,5%	1,7%
205	w dożywotnim użytkowaniu	901	901	w dożywotnim użytkowaniu	0,4%	1,1%
210	w dzierżawie	66 592	66 592	w dzierżawie (4 783 umowy)	18,7%	65,6%
240	w trwałym zarządzie	4	872	w zarządzie	0,2%	0,9%
250	przekazanie w zarząd jednostkom ochrony przyrody określonym w ustawie o ochronie przyrody	31				
251	przekazanie w zarząd Lasom Państwowym, na potrzeby funkcjonowania tej jednostki	754				
252	przekazanie w zarząd pozostałym państwowym jednostkom organizacyjnym nie posiadającym osobowości prawnej (parki krajobrazowe i inne jednostki)	68				

254	przekazanie w zarząd jednostkom organizacyjnym samorządu województwa na zadania związane z melioracjami wodnymi	12,5				
273	inwestycje w zakresie budowy przeciwpowodziowych	1,9				
274	nieodpłatne przekazanie Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad	217				
276	grunty obce – inne niż oznaczone kodami 277, 278, 279	25	8 214	gruntu obce w Zasobie (RZGW, GDDKiA)	2,3%	8,1%
279	użytkowane przez podmioty określone w ustawie Prawo wodne	7 971				
295	bezumowne użytkowanie / korzystanie	1 207	1 207	bezumowne użytkowanie	0,3%	1,2%
	grunty wolne do zagospodarowania	22 012	22 012	grunty wolne do zagospodarowania	6,2%	21,7%

Tab. 65 Dzierżawa oraz sprzedaż powierzchni rolnych

Wydzierżawiono ha w roku 2015, w tym:	7 297
w przetargach ograniczonych ustnych	4 598
w przetargach ofertowych:	0
w przetargach nieograniczonych:	2 698

Wydzierżawiono - liczba umów - w roku 2015, w tym:	491
w przetargach ograniczonych ustnych	225
w przetargach ofertowych:	0
w przetargach nieograniczonych:	266

Sprzedano ha w roku 2015, w tym:	7 150
w przetargach ograniczonych ustnych	1 947
bez przetargu na zasadzie pierwszeństwa przysługującego dzierżawcy	3 443

Sprzedano - liczba umów - w roku 2015, w tym:	1 224
w przetargach ograniczonych ustnych	172
bez przetargu na zasadzie pierwszeństwa przysługującego dzierżawcy	232

Wydzierżawiono ha w roku 2016, w tym:	9 144
w przetargach ograniczonych ustnych	6 657
w przetargach ofertowych:	1 381
w przetargach nieograniczonych:	1 106

Wydzierżawiono - liczba umów - w roku 2016, w tym:	1 113
w przetargach ograniczonych ustnych	543
w przetargach ofertowych:	68
w przetargach nieograniczonych:	502

Sprzedano ha w roku 2016 , w tym:	2 750
w przetargach ograniczonych ustnych	47
bez przetargu na zasadzie pierwszeństwa przysługującego dzierżawcy	2 533

Sprzedano - liczba umów - w roku 2016 , w tym:	142
w przetargach ograniczonych ustnych	9
bez przetargu na zasadzie pierwszeństwa przysługującego dzierżawcy	57

Wydzierżawiono ha w roku 2017 , w tym:	3 923
w przetargach ograniczonych ustnych	2 452
w przetargach ofertowych:	1 302
w przetargach nieograniczonych:	169

Wydzierżawiono - liczba umów - w roku 2017 , w tym:	351
w przetargach ograniczonych ustnych	240
w przetargach ofertowych:	86
w przetargach nieograniczonych:	25

Sprzedano ha w roku 2017 , w tym:	135
w przetargach ograniczonych ustnych	52
bez przetargu na zasadzie pierwszeństwa przysługującego dzierżawcy	17

Sprzedano - liczba umów - w roku 2017 , w tym:	252
w przetargach ograniczonych ustnych	56
bez przetargu na zasadzie pierwszeństwa przysługującego dzierżawcy	16

Tab. 66 Średni czynsz dzierżawy gruntów z Zasobu WRSP na 31.12.2012

Powierzchnia w dzierżawie ha			Średni czynsz dt/ha		
os fizyczne	os. prawne	razem	os fizyczne	os. prawne	razem
60 312	28 235	88 547	2,84	3,62	3,09

Tab. 67 Zawarte umowy dzierżawy w roku 2012

Powierzchnia wydzierżawiona w 2012 ha			Średni czynsz dt/ha		
os fizyczne	os. prawne	razem	os fizyczne	os. prawne	razem
1 148	154	1 303	7,37	10,30	7,72

1 734 ha	w wieczystym użytkowaniu	0,5%
----------	---------------------------------	------

901 ha	w dożywotnim użytkowaniu	0,4%
75 066 ha	w dzierżawie (6 291 umów)	21,1%
876 ha	w zarządzie	0,2%
9 302 ha	gruntu obce w Zasobie (RZGW, GDDKiA)	2,6%
766 ha	bezumowne użytkowanie	0,2%
37 344 ha	grunty wolne do zagospodarowania	10,5%

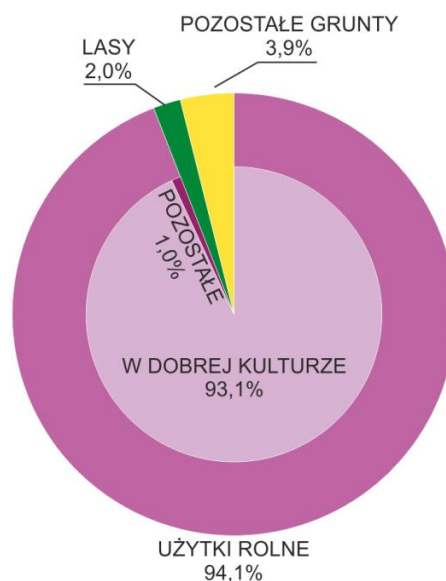
Tab. 68 Powierzchnia użytkowania mienia - bezumowna

Stan na:	Powierzchnia w Zasobie WRSP	Powierzchnia wolna	Powierzchnia w BUM	BUM jako % powierzchni w Zasobie	BUM jako % powierzchni wolnej
31.12.2010	166 328	33 799	1 790	1,08%	5,30%
31.12.2011	153 933	37 588	1 213	0,79%	3,23%
31.12.2012	141 790	40 193	1 036	0,73%	2,58%
31.12.2013	125 989	37 347	766	0,61%	2,05%
31.03.2014	123 221	35 843	695	0,56%	1,94%

Tab. 69 Mieszkania w zasobie WRSP

	OT Gorzów	Filia	OT razem
Liczba mieszkań przejętych do Zasobu + powstałych w Zasobie WRSP	12 838	8 697	21 535
Liczba mieszkań trwale rozdysponowanych ogółem	12 832	8 686	21 518
z tego: sprzedanych	11 236	8 014	19 250
przekazanych nieodpłatnie_razem, w tym:	1 416	605	2 268
samorządom	1 107	445	1 552
spółdzielniom mieszk.	309	160	469
inne	0	0	0
zlikwidowanych i połączenie lokali	180	57	237
inne	0	10	10
Stan mieszkań w Zasobie WRSP	6	11	17

Rys. 6 Struktura użytkowania gruntów w gospodarstwach rolnych w 2016 r.
Stan w czerwcu, według siedziby użytkownika

Wnioski do tego punktu są szczegółowo opisane w Analizie SWOT.

1.3.2. Środowiskowy wymiar produkcji rolnej

Rolnictwo wywiera duży wpływ na kształtowanie środowiska naturalnego gdyż bezpośrednio użytkuje jego zasoby w procesach produkcji. Intensywna produkcja rolna wymaga stosowania wielu przemysłowych środków produkcji (nawozy mineralne, środki ochrony roślin), których nieumiejętne lub nadmierne stosowanie może powodować istotne zagrożenie dla środowiska. Produkcja zwierzęca wytwarza duże ilości nawozów naturalnych zasobnych w azot, potas i fosfor, które niewłaściwie stosowane i przechowywane, mogą stanowić źródło zanieczyszczenia środowiska, zwłaszcza wód.

Innymi czynnikami powodującymi degradację środowiska w działalności rolniczej to: nieprawidłowa gospodarka ściekowa w obrębie gospodarstwa, emisja do powietrza substancji gazowych i pyłowych pochodzących z intensywnego chowu lub hodowli zwierząt, niewłaściwe postępowanie z odpadami.

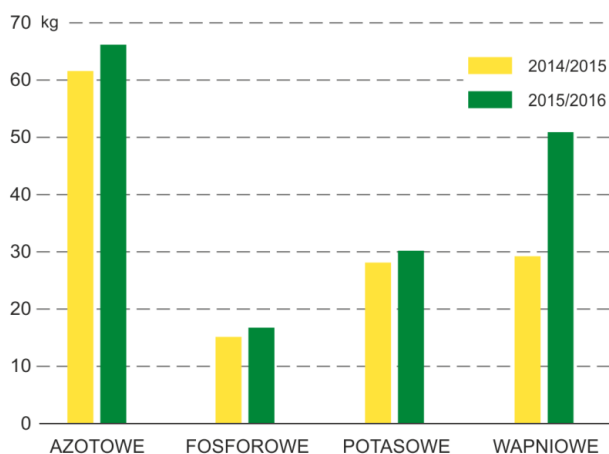
Rolnicy funkcjonujący w gospodarce rynkowej muszą produkować zgodnie z potrzebami społecznymi i jednocześnie maksymalizować efekty produkcyjnych i ekonomicznych w rolnictwie nie zawsze idzie w parze z celami środowiskowymi i ogólnospołecznymi.

Rozwojowi gospodarki towarzyszy zużywanie zasobów naturalnych, takich jak: ziemia, lasy, dzika flora i fauna, powietrze, paliwa kopalne i surowcowe. Wiele stosowanych obecnie metod i technologii ma niekorzystny wpływ na środowisko, co z kolei może ograniczyć dostępność tych zasobów w przyszłości. Rolnictwo wywiera ogromną presję na środowisko. Działalność produkcyjna w rolnictwie może negatywnie wpływać na wody powierzchniowe i podziemne, glebę czy powietrze. Niewłaściwe stosowanie przemysłowych środków produkcji takich jak nawozy sztuczne i środki ochrony roślin może

prowadzić do zaniku naturalnej flory i fauny, zakłócać gospodarkę wodną i mikroklimat i w konsekwencji niekorzystnie wpływać na wiele ekosystemów.

ŚRODKI PRODUKCJI W ROLNICTWIE

Wykres nr 10 Zużycie nawozów mineralnych lub chemicznych i wapniowych w przeliczeniu na czysty składnik na 1 ha użytków rolnych w kg

Tab. 70 Zużycie nawozów mineralnych lub chemicznych i wapniowych w przeliczeniu na czysty składnik

WYSZCZEGÓLNIENIE	2014/2015	2015/2016		
	ogółem	w tym gospodarstwa indywidualne		2014/2015=100
W TONACH				
Nawozy mineralne lub chemiczne ^a	41036	43687	37321	106,5
Azotowe	24140	25589	21682	106,0
Fosforowe	5897	6450	5585	109,4
Potasowe	10999	11648	10054	105,9
Nawozy wapniowe ^b	11413	19685	16994	172,5
NA 1 ha UŻYTKÓW ROLNYCH w kg				
Nawozy mineralne lub chemiczne ^a	104,9	113,1	112,8	107,8
Azotowe	61,7	66,3	65,5	107,5
Fosforowe	15,1	16,7	16,9	110,6
Potasowe	28,1	30,2	30,4	107,5
Nawozy wapniowe ^b	29,2	51,0	51,3	174,4

^a Łącznie z wieloskładnikowymi. ^b Przeważnie w postaci wapna palonego; łącznie z wapnem defekacyjnym.

Tab. 71 Nakłady na środki trwale służące ochronie środowiska i gospodarki wodnej

WYSZCZEGÓLNIENIE	2005	2010	2014	2015
	w tys. zł in thous. zł			
Ochrona środowiska	154368,2	232667,0	364378,3	429797,7
w tym:				
Ochrona powietrza atmosferycznego				
i klimatu	29535,0	29547,1	60523,7	95447,6
w tym nakłady na nowe techniki				
i technologie spalania paliw				

oraz modernizację kotłowni i ciepłowni	19341,4	14028,3	7272,8	3468,3
Gospodarka ściekowa i ochrona wód	102779,5	187798,1	242718,7	267188,7
w tym nakłady na:				
oczyszczanie ścieków komunalnych	17328,5	50328,1	50551,7	41997,4
sieć kanalizacyjną odprowadzającą ścieki				
i wody opadowe	73019,5	135940,6	179167,4	215958,3
Gospodarka odpadami, ochrona i przywróce-				
nie wartości użytkowej gleb, ochrona wód				
podziemnych i powierzchniowych	19062,7	9133,1	9400,1	27220,8
w tym nakłady na:				
zbieranie odpadów ^b i ich transport	792,6	667,7	8047,9	4334,4
w tym selektywne zbieranie odpadów	276,6	580,0	1006,9	3165,5
usuwanie i unieszkodliwianie odpadów ^b	974,2	6413,5	135,0	12843,5
rekultywację hałd, stawów osadowych i				
składowisk odpadów oraz innych				
terenów zdewastowanych				
i zdegradowanych.....	70,0	324,9	-	8126,7
Ochrona różnorodności biologicznej				
i krajobrazu.....	-	16,0	8797,8	1174,7
Zmniejszanie hałasu i wibracji	468,8	-	12332,0	75,1
Gospodarka wodna	37547,5	136145,5	120992,1	100191,3
Ujęcia i doprowadzenia wody	22508,4	36762,2	21778,6	19023,4
Stacje uzdatniania wody	3175,0	9606,6	11088,5	39053,6
Zbiorniki wodne	3195,5	80451,7	7695,3	5091,4
Regulację i zabudowę rzek i potoków	1348,6	4921,0	20389,9	8302,1
Obwałowania przeciwpowodziowe	7320,0	4404,0	40265,3	25284,6
Stacje pomp na zawałach i obszarach				
depresyjnych	-	-	19774,5	3436,2

Tab. 72 Efekty rzeczowe uzyskiwane w wyniku przekazania do użytku inwestycji w ochronę środowiska i gospodarkę wodną.

WYSZCZEGÓLNIENIE	2005	2010	2014	2015
OCHRONA ŚRODOWISKA				
Ochrona powietrza atmosferycznego i klimatu				
Zdolność przekazanych do eksploatacji urządzeń do redukcji zanieczyszczeń w t/r:				
pyłowych	14059	506	130	305
gazowych	-	344	-	-
Gospodarka ściekowa i ochrona wód				
Sieć kanalizacyjna w km odprowadzająca:				
ścieki	156,1	157,1	347,5	290,6
wody opadowe	18,1	28,4	23,0	20,3
Oczyszczalnie ścieków:				
obiekty	2	3	3	1
w tym oczyszczalnie komunalne	2	3	3	1

mechaniczne	-	1	-	-
biologiczne (bez komór fermentacyjnych)	2	2	3	1
przepustowość oczyszczalni w m ³ /d	53	1503	480	6070
w tym oczyszczalni komunalnych	53	1503	480	6070
mechanicznych	-	150	-	-
biologicznych (bez komór fermentacyjnych)	53	1353	480	6070
Oczyszczalnie ścieków indywidualne (przysadowe):				
obiekty.....	2	2	564	190
przepustowość w m ³ /d	1	10	1713	207
Gospodarka odpadami				
Urządzenia do unieszkodliwiania odpadów:				
wydajność w t/r	-	53	-	520000
Składowiska dla odpadów komunalnych:				
powierzchnia w ha	-	0,2	-	4,0
wydajność w t/r	-	5	-	20000
GOSPODARKA WODNA				
Wydajność ujęć wodnych w m ³ /d	11524	1686	3818	1819
Uzdatnianie wody w m ³ /d	2040	2748	2680	6039
Sieć wodociągowa w km	157,2	108,6	148,5	88,8
Pojemność zbiorników wodnych w m ³	-	-	16000	140000
Regulacja i zabudowa rzek i potoków w km.....	23,6	20,0	32,6	33,5
Obwałowania przeciwpowodziowe w km.....	-	4,0	27,2	8,0

Zasobność gleb województwa lubuskiego

Gleba stanowi bardzo ważny składnik środowiska przyrodniczego powstały w wyniku działania naturalnego procesu glebotwórczego, na który składają się:

oddziaływania klimatu, skały macierzystej, położenia w rzeźbie terenu i przede wszystkim organizmów roślinnych i zwierzęcych. Gleby, obok procesu tworzenia podlegają również procesom degradacji. Wyróżnia się procesy degradacji fizycznej, chemicznej i biologicznej gleb. Degradacja fizyczna polega na stracie określonej masy gleby w wyniku procesów emisji wodnej i wietrznej oraz pogorszeniu właściwości powietrzno- wodnych gleby. Degradacja chemiczna polega na stratach składników pokarmowych roślin, nagromadzeniu się substancji szkodliwych oraz na zakwaszeniu i zasoleniu gleby. Procesy te prowadzą do zmniejszenia się żyzności gleby, czyli jej zdolności uzyskiwania odpowiednich tak ilościowo jak i jakościowo plonów.

W warunkach klimatyczno- glebowych Polski szczególnie szkodliwy i groźny jest proces zakwaszenia gleby, natomiast proces zasolenia nie odgrywa znacznej roli.

Degradacja biologiczna obejmuje procesy zmniejszania się zawartości substancji organicznej oraz niekorzystne zmiany w składzie mikroflory i mikrofauny gleby.

Gleba posiada naturalne zasoby składników i związków stanowiących źródło zachodzących w niej procesów życiowych. W miarę pobierania składników pokarmowych przez rośliny zachodzi konieczność ich uzupełniania poprzez dostarczenie do gleby tych składników, które pobierane są w największych

ilościach, tzw. makroelementów - azotu, fosforu, potasu, magnezu i wapnia oraz z grupy pierwiastków pobieranych co prawda w bardzo małych ilościach niemniej również niezbędnych do wzrostu i rozwoju roślin, tzw. mikroelementów głównie: boru, miedzi, manganu, cynku oraz żelaza. Znajomość zawartości w glebach składników (pierwiastków) przyswajalnych jak i metali ciężkich oraz znajomość zakwaszenia gleb stała się za tym podstawowym wymogiem i koniecznym warunkiem utrzymania równowagi ekologicznej, prawidłowej rejonizacji produkcji roślinnej i zwierzęcej, produkcji „bezpiecznej” dla zdrowia i życia człowieka, utrzymania środowiska glebowego w takim stanie by mogło zabezpieczać potrzeby nie tylko współczesnego człowieka lecz służyć również następnym pokoleniom.

Badania pozwalające na określenie właściwości fizyko-chemicznych gleb, stanu zakwaszenia, zawartości przyswajalnych makro i mikroelementów, a w ostatnich latach zawartości metali ciężkich w glebie wykonywane są na terenie województwa lubuskiego przez Stację Chemiczno-Rolniczą Oddział w Gorzowie Wlkp. Oprócz badań wymienionych powyżej wykonywane są również badania właściwości fizyko-chemicznych gleb, pozwalające na prawidłową wycenę uzyskanych wyników, w zależności od gatunku gleby, jej ciężkości, zawartości części organicznych. Wyniki badań odczynu i przyswajalnych makro (fosfor, potas, magnez) i mikroelementów (bor, miedź, mangan, cynk i żelazo) są bezpośrednio przekazywane użytkownikom gospodarstw rolnych, dając podstawę do ustalenia prawidłowych dawek nawozowych. Tego rodzaju badania wykonywane są cyklicznie od wielu dziesiątków lat; odczyn i zawartość makroelementów winny być badane co 4 lata, zawartość mikroelementów po wykonaniu badań rozpoznawczych, w przypadkach podejrzeń o wystąpienie ich niedoborów na użytkach rolnych.

Badania zawartości metali ciężkich w glebach na terenie województwa lubuskiego wykonano w latach 1992 - 1997 na zlecenie Ministerstwa Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej.

Celem było rozpoznanie i ocena stanu zanieczyszczenia gleb metalami ciężkimi i siarką.

Wykonywane są również badania zlecane bezpośrednio przez użytkowników i dotyczących wybranych pól na których zachodzi obawa zanieczyszczeń metalami ciężkimi; wyniki są podstawą określenia stopnia zanieczyszczenia i trybu postępowania w wypadku jego stwierdzenia.

Od 1997 r. Stacje Chemiczno-Rolnicze podjęły ciągłe badania monitoringowe zawartości azotu mineralnego w glebach ornych Polski. Ostatnie, z różnych przyczyn niekorzystne dla rolnictwa lata, spowodowały dodatkowe obniżenie produktywności gleb. Zmniejszeniu ulega ilość stosowanych nawozów i wapna nawozowego, popełniane są błędy w ich stosowaniu, powoduje to zmniejszanie urodzajności gleb. W połączeniu z dopływem do środowiska, z działalności poza rolniczej, związków i składników chemicznych może się zwiększać zagrożenie zarówno dla środowiska jak i bezpośrednio dla produkcji żywności.

Prezentowana w przedstawionym opracowaniu ocena stanu zakwaszenia i zawartości przyswajalnych makro i mikroelementów gleb użytkowanych rolniczo na terenie województwa lubuskiego daje odpowiedź

na pytanie jak wygląda zasobność w przyswajalne składniki pokarmowe i jaki jest stan ekologiczny gleb województwa lubuskiego.

Do przedstawienia stanu zasobności oparto się wyłącznie na wynikach badań wykonanych w Stacji Chemiczno-Rolniczej Oddział Gorzów Wlkp.

Badanie odczynu i zasobności z lat 1998 - 2001 prezentowane w opracowaniu wykonano na 65 266 próbkach glebowych.

Tak znaczna reprezentacja wyników badań gleb pozwala na dokonanie podsumowań i wyciągnięcie wniosków dotyczących podjęcia działań zapobiegających nieprawidłowościom i chroniących środowisko.

Odczyn (pH) gleb użytkowych rolniczo i skutki zakwaszenia gleb

Powodem zakwaszenia gleb są: procesy geologiczne i glebotwórcze zachodzące w glebie, ubytki wapnia i innych jonów zasadowych z gleby wskutek wymywania, pobieranie wapnia przez rośliny, działanie nawozów fizjologicznie kwaśnych, emisje kwasotwórczych zanieczyszczeń powietrza SO₂, NO_x NH₄ oraz niektóre procesy naturalne zachodzące w glebie.

Wyniki badań gleb przeprowadzone w latach 1998 - 2001 w odniesieniu do całego województwa lubuskiego są następujące:

gleby bardzo kwaśne	- 18 %
gleby kwaśne	- 35 %
gleby lekko kwaśne	- 33 %
gleby obojętne	- 11 %
gleby zasadowe	- 3 %

Wskaźnik bonitacji negatywnej odczynu wynosi 69,5 %.

Skutkiem zakwaszenia gleb utrudnione jest pobieranie przez rośliny podstawowych składników pokarmowych.

Bardziej uaktywniają się toksyczne związki glinu, manganu i żelaza a także pobieranie metali ciężkich: ołowiu i kadmu. Prowadzi to do zmniejszenia plonów roślin uprawnych i pogorszenia jakości uzyskanych produktów nawet przy prawidłowym nawożeniu mineralnym innymi składnikami.

Znaczny wpływ na zakwaszenie gleb ma działalność człowieka i to zarówno poprzez regulowanie odczynu na drodze wapnowania gleb jak i poprzez wywoływanie przyczyn powodujących zwiększenie kwasowości.

Potrzeby wapnowania

Podstawowym wskaźnikiem do określenia potrzeb wapnowania stanowi odczyn, natomiast drugim kryterium jest skład granulometryczny gleby, określany jako kategoria agronomiczna

- grupa gleby.

W polskim systemie agrochemicznej oceny gleb wyróżnia się 5 przedziałów potrzeb wapnowania.

Tab. 73 Przedziały potrzeb wapnowania

Kategoria agronomiczna	Zakresy pH dla przedziałów potrzeb wapnowania				
gleby	konieczne	potrzebne	wskazane	ograniczone	zbędne
bardzo lekkie	do 4,0	4,1-4,5	4,6-5,0	5,1-5,5	od 5,6
lekkie	do 4,5	4,6-5,0	5,1-5,5	5,6-6,0	od 6,1
średnie	do 5,0	5,1-5,5	5,6-6,0	6,1-6,5	od 6,6
ciężkie	do 5,5	5,6-6,0	6,1-6,5	6,6-7,0	od 7,1
użytki zielone	do 5,0	5,1-5,5	5,6-6,0	---	---

Potrzeby wapnowania są stosunkowo duże w całym województwie.

W przedziale wapnowania określone jako „wapnowanie konieczne” znajduje się 23 % gleb, „wapnowanie potrzebne” - 17 %, „wapnowanie wskazane” - 18%. Pozostałe 42 % dotyczy gleb dla których potrzeby wapnowania określono jako „ograniczone” (16%) lub „zbędne” (26%).

Wielkość zalecanych dawek nawozów wapniowych zależy od odczynu gleby i składu granulometrycznego.

Całkowite zapotrzebowanie na nawozy wapniowe wynosi w skali kraju około 30 milionów ton CaO, a w przeliczeniu na 1 ha gruntów ornych około 2 tony CaO/ ha (Fotyma).

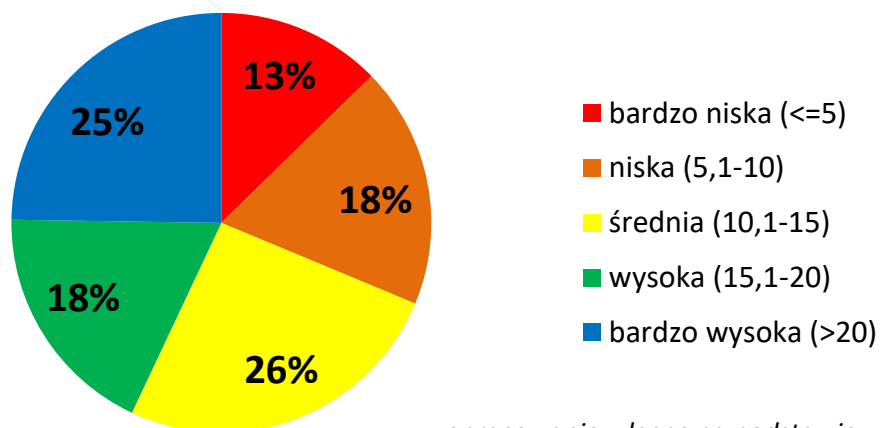
Ujmując rzecz teoretycznie jednorazowe zastosowanie tej ilości wapna pozwoliłoby na uregulowanie odczynu gleb w Polsce i wyeliminowało odczyn jako czynnik ograniczający produktywność gleb w naszym kraju. Ze względów organizacyjnych i finansowych program odkwaszenia gleb musi być oczywiście rozłożony na szereg lat. Rzeczywiste zużycie nawozów wapniowych w ostatnim dziesięcioleciu nie przekraczało 2,5 miliona ton CaO / rocznie (Boguszewska).

Oznacza to, że czasokres realizacji potrzeb wapnowania gleb w Polsce wynosi ok. 15 lat.

W tym okresie procesy odkwaszania gleb w wyniku wapnowania i ich ponownego zakwaszania wynikającego z przyczyn antropogenicznych będą się w praktyce równoważyły i w perspektywie 2015 roku udział gleb w województwie lubuskim w przedziałach odczynu będzie najprawdopodobniej analogiczny do przedstawionych wyników badań z lat (1998 - 2001).

Rys. 7 pH gleb w woj. lubuskim

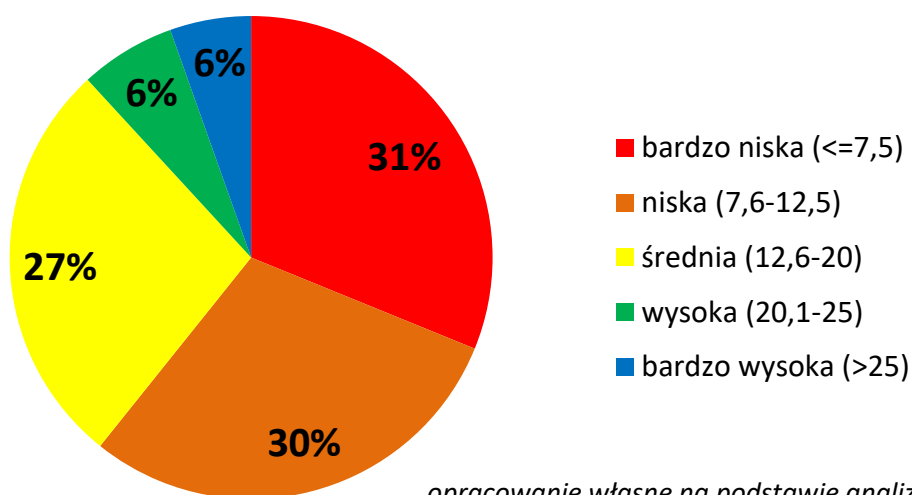
Zawartość fosforu ($P_2O_5/100g$) w glebach w Województwie Lubuskim

opracowanie własne na podstawie analiz glebowych wykonanych w LODR

Rys. 8 Zawartość potasu w glebach w województwie lubuskim

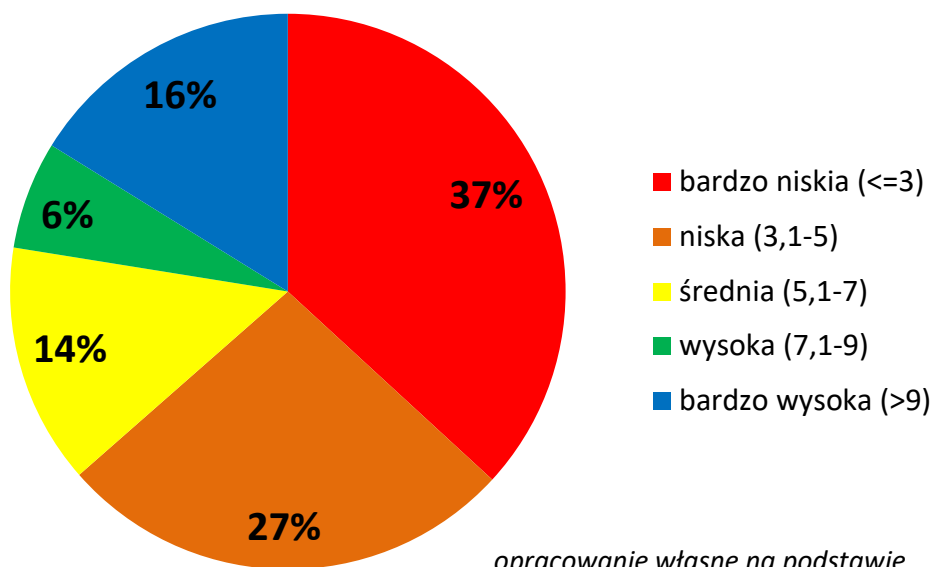
Zawartość potasu ($K_2O/100g$) w glebach w województwie Lubuskim

opracowanie własne na podstawie analiz glebowych wykonanych w LODR Kalsk.

Rys. 9 Zawartość magnezu w glebach w województwie lubuskim

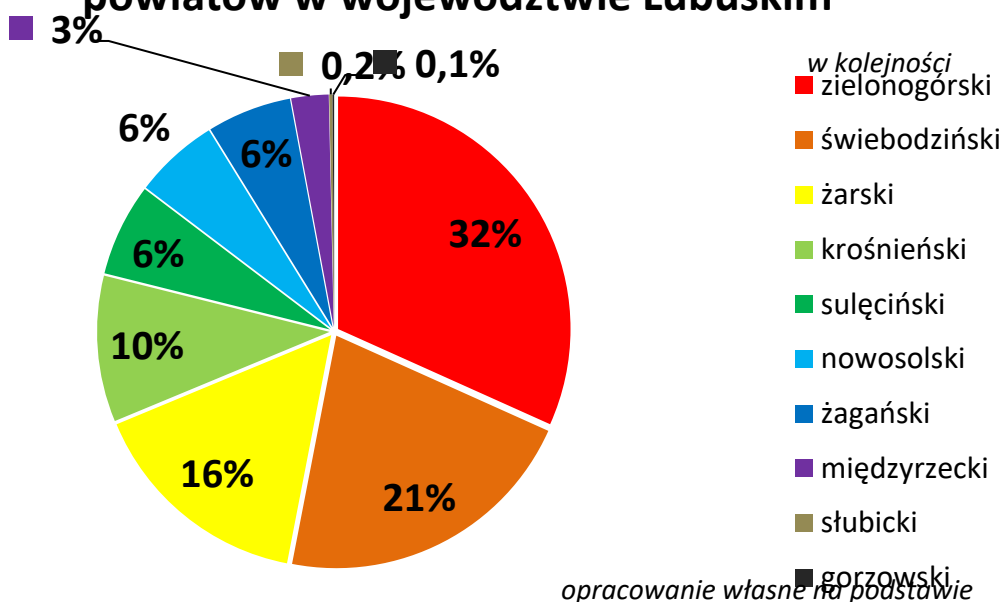
Zawartość magnezu (Mg/100g) w glebach w województwie Lubuskim

opracowanie własne na podstawie analiz glebowych wykonanych w LODR

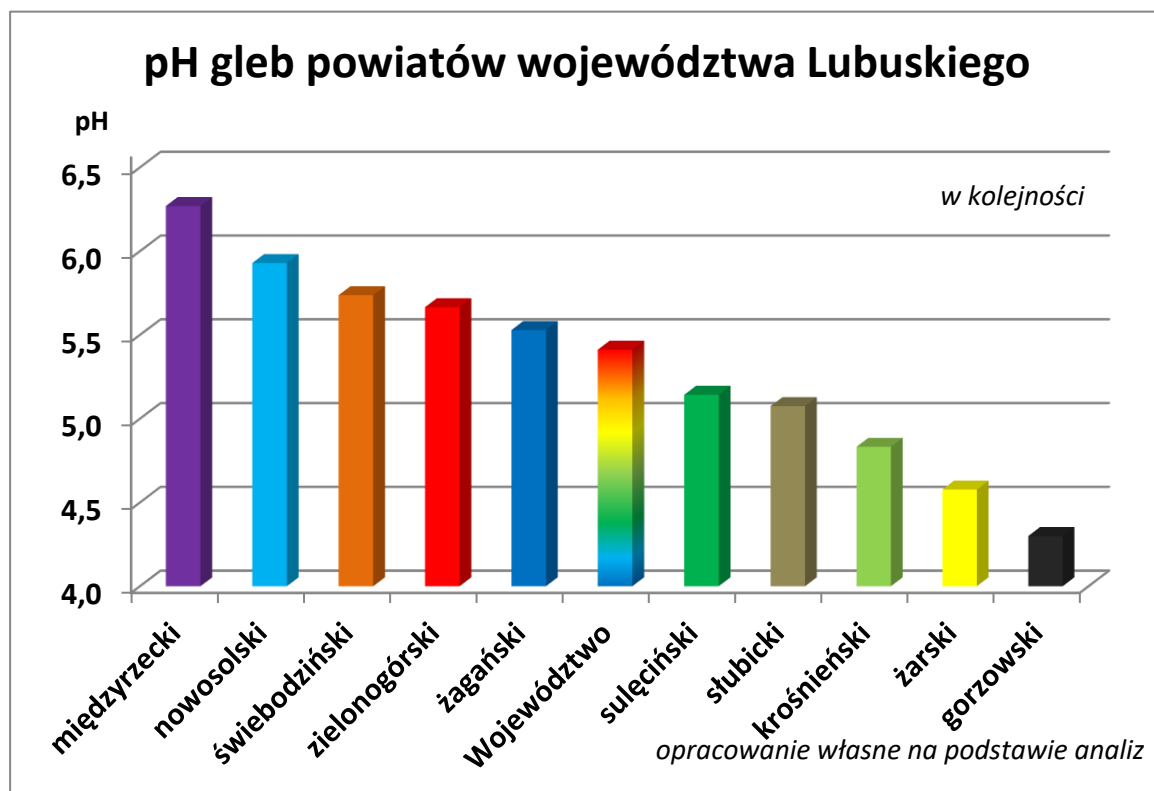
Rys. 10 Udział procentowy gleb z poszczególnych powiatów w województwie lubuskim

% udział analiz gleb z poszczególnych powiatów w województwie Lubuskim

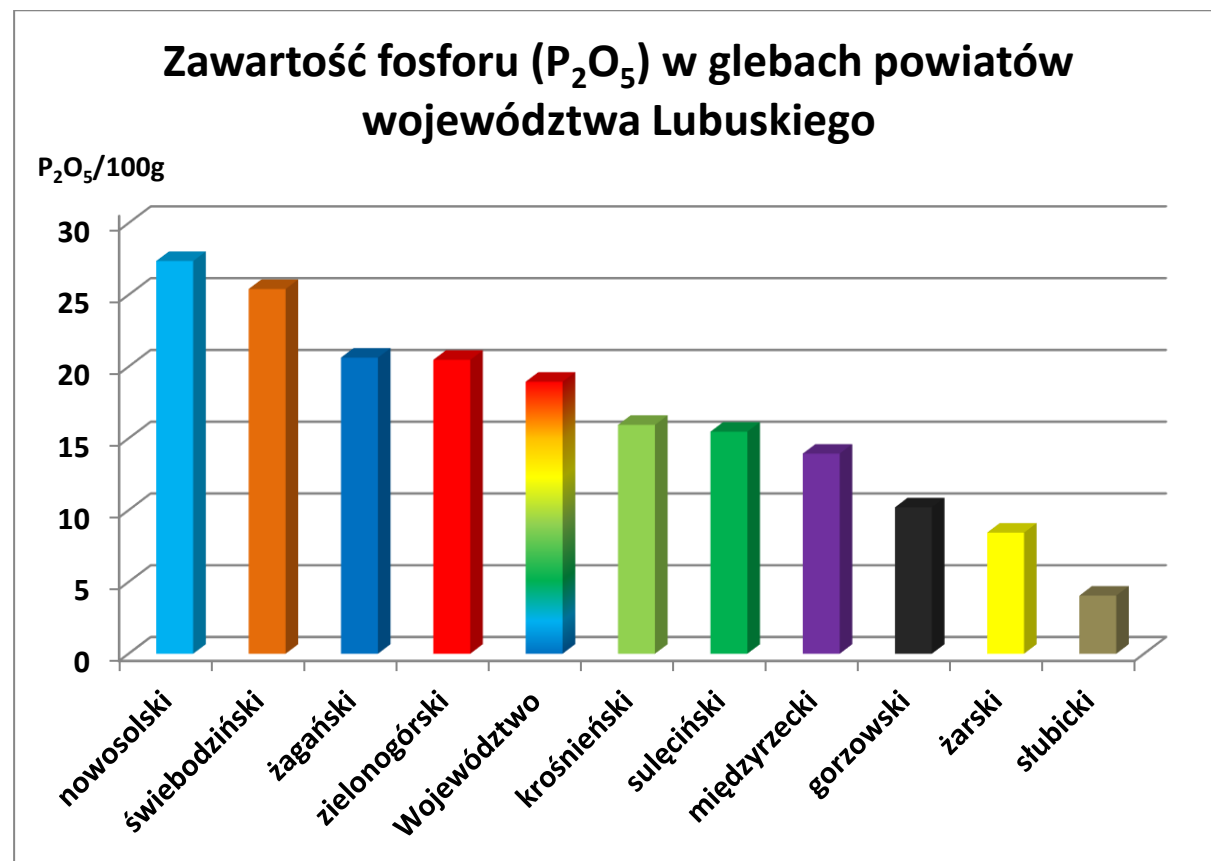

opracowanie własne na podstawie

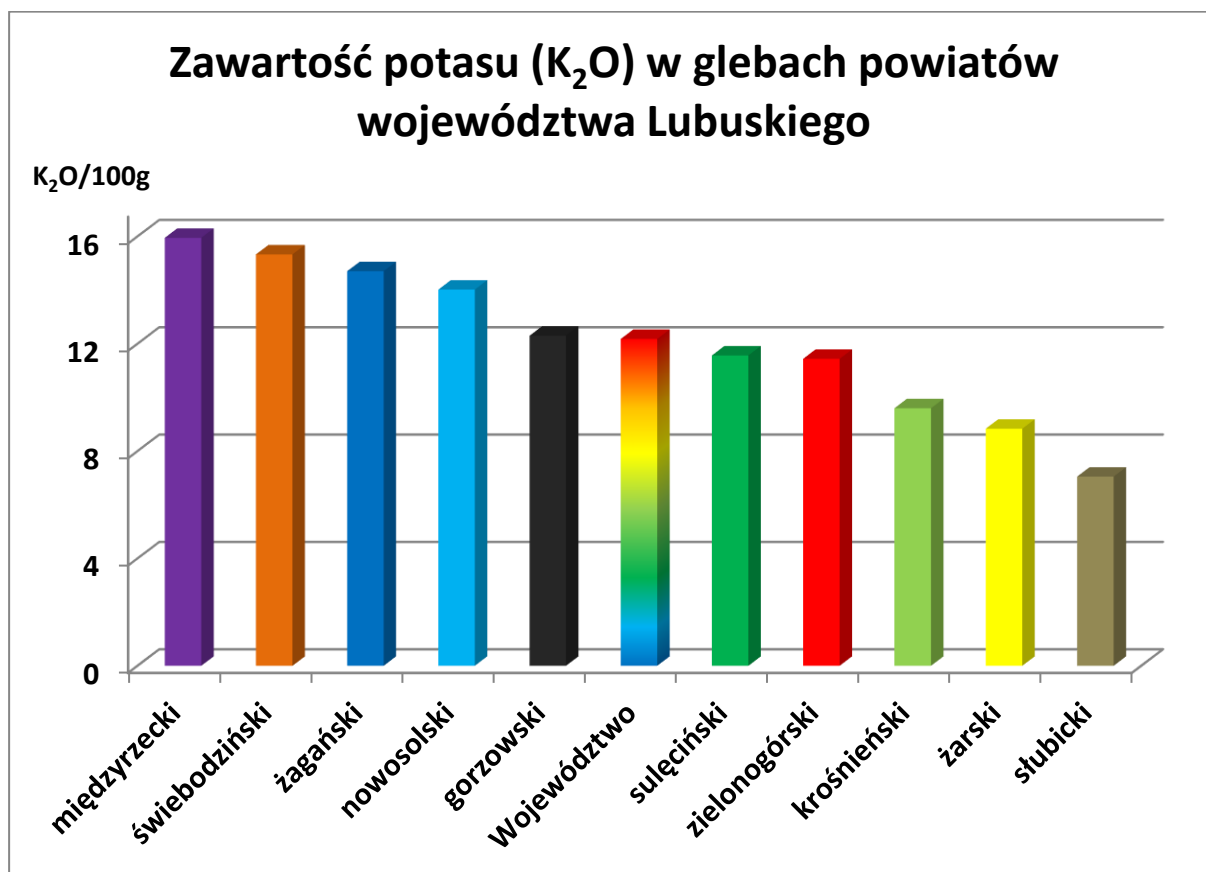
Wykres nr 11 pH gleb powiatów w woj. lubuskim

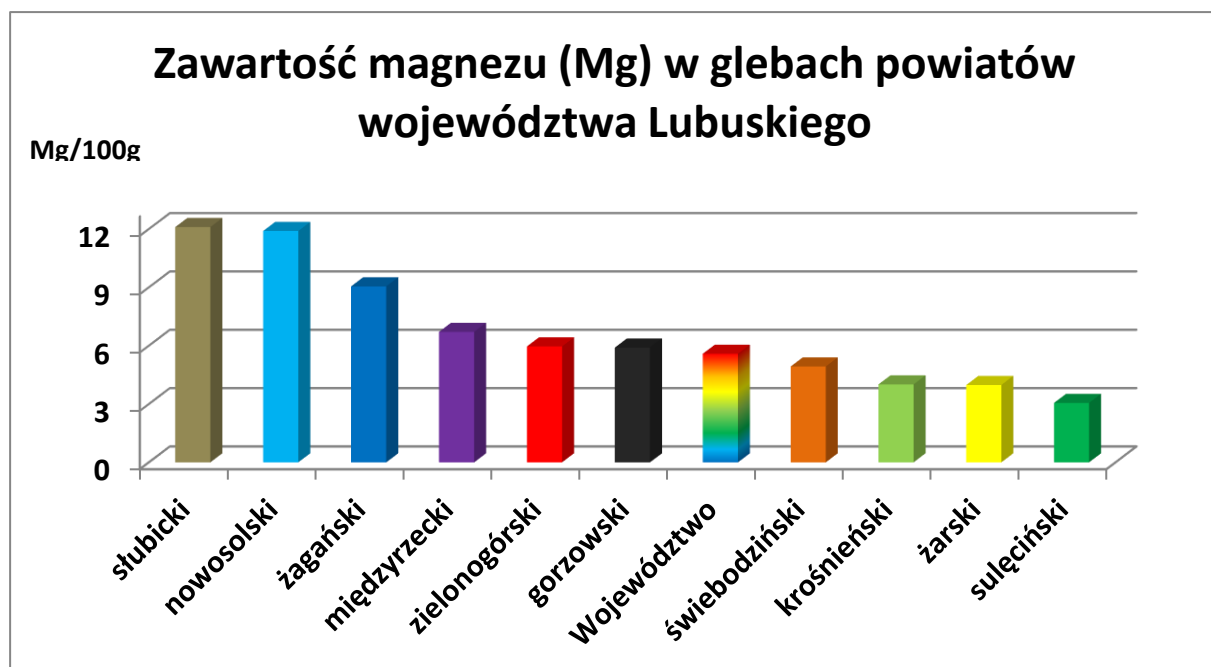
Wykres nr 12 Zawartość fosforu w glebach powiatów województwa lubuskiego

Wykres nr 13 Zawartość potasu w glebach powiatów województwa lubuskiego

Wykres nr 14 Zawartość magnezu w glebach w województwie lubuskim

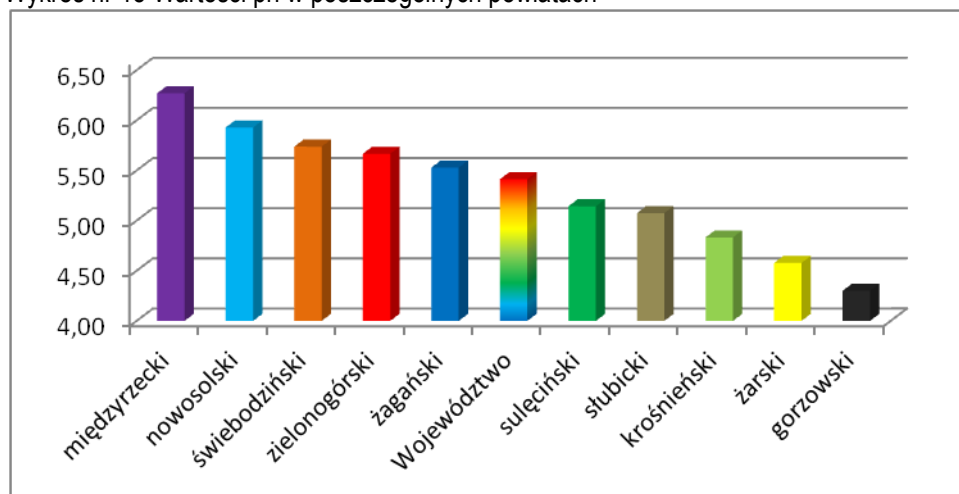
Tab. 74 Wartości pH, fosforu, potasu oraz magnezu

	pH			fosfor			potas			magnez		
Powiaty	min.	max.	średnia	min.	max.	średnia	min.	max.	średnia	min.	max.	średnia
gorzowski	4,3	4,3	4,30	10,2	10,2	10,20	12,3	12,3	12,30	5,9	5,9	5,90
krośnieński	3,5	7,6	4,83	1,56	106	15,94	1,4	57	9,60	0,2	26,6	4,01
międzyrzecki	3,8	7,5	6,27	1,2	42,1	13,94	5,3	27,5	15,95	0,25	14,5	6,71
nowosolski	3,95	7,8	5,93	1,6	590	27,36	1,3	77,5	14,02	0,7	46	11,90
ślubicki	4,65	5,5	5,08	1	7,1	4,05	5	9,1	7,05	8,2	16	12,10
sulęciński	4,2	7,2	5,14	9,2	27,3	15,47	7,5	19	11,56	1,2	5,9	3,06
świebodziński	3,7	7,8	5,74	1,2	133	25,41	3	160	15,33	0,6	28	4,93
zielonogórski	3,45	8,1	5,67	0,3	197	20,47	0,8	49	11,44	0,3	28,2	5,96
żagański	3,85	7,1	5,53	0,1	89,5	20,63	2	39	14,70	0,4	19,3	9,05
żarski	3,65	7,3	4,58	0,34	34,9	8,44	1,9	29,4	8,84	0,1	24,8	3,98
Województwo	3,45	8,1	5,41	0,1	590	18,95	0,8	160	12,18	0,1	46	5,58

Tab. 75 Wartości pH w poszczególnych powiatach

międzyrzecki	6,27
nowosolski	5,93
świebodziński	5,74
zielonogórski	5,67
żagański	5,53
Województwo	5,41
sulęciński	5,14
ślubicki	5,08
krośnieński	4,83
żarski	4,58
gorzowski	4,30

Wykres nr 15 Wartości pH w poszczególnych powiatach

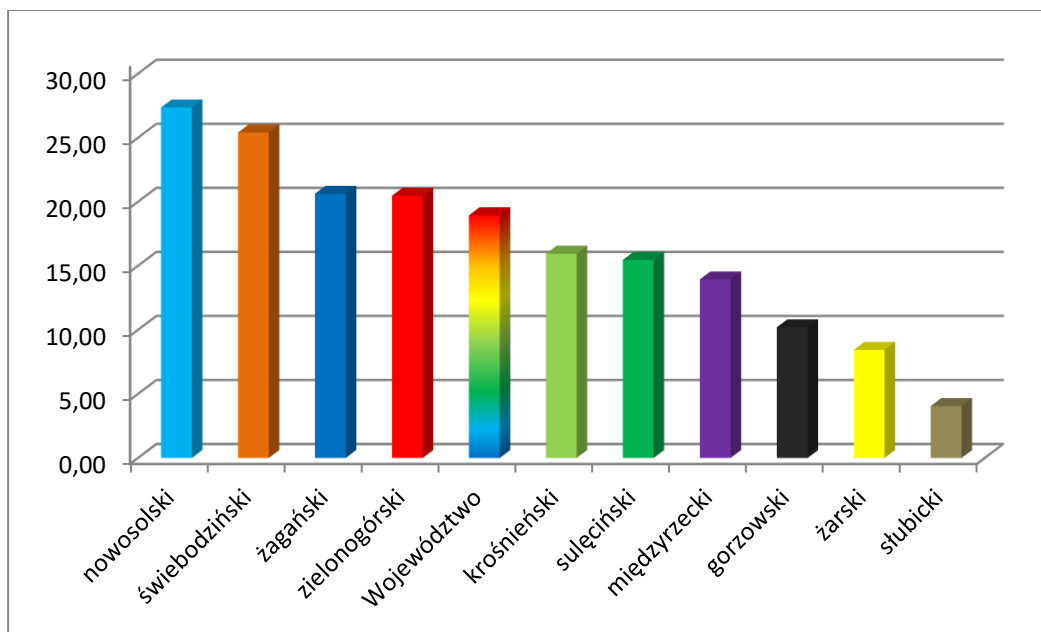

Tab. 76 Wartości fosforu w poszczególnych powiatach

nowosolski	27,36
świebodziński	25,41
żagański	20,63
zielonogórski	20,47

Województwo	18,95
krośnieński	15,94
sulęciński	15,47
międzyrzecki	13,94
gorzowski	10,20
żarski	8,44
słubicki	4,05

Wykres nr 16 Wartość fosforu w poszczególnych powiatach

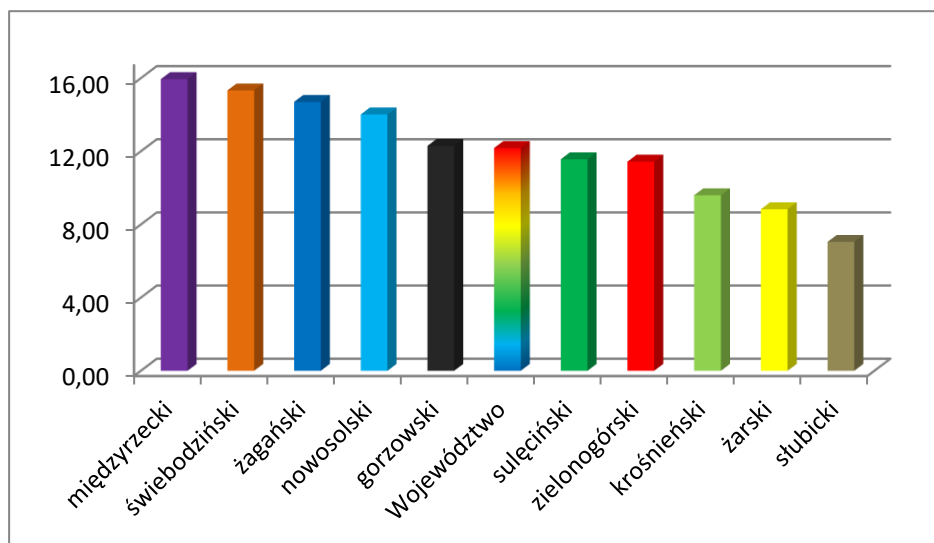

Tab. 77 Wartości potasu w poszczególnych powiatach

międzyrzecki	15,95
świebodziński	15,33
żagański	14,70
nowosolski	14,02
gorzowski	12,30
Województwo	12,18
sulęciński	11,56
zielonogórski	11,44
krośnieński	9,60
żarski	8,84
słubicki	7,05

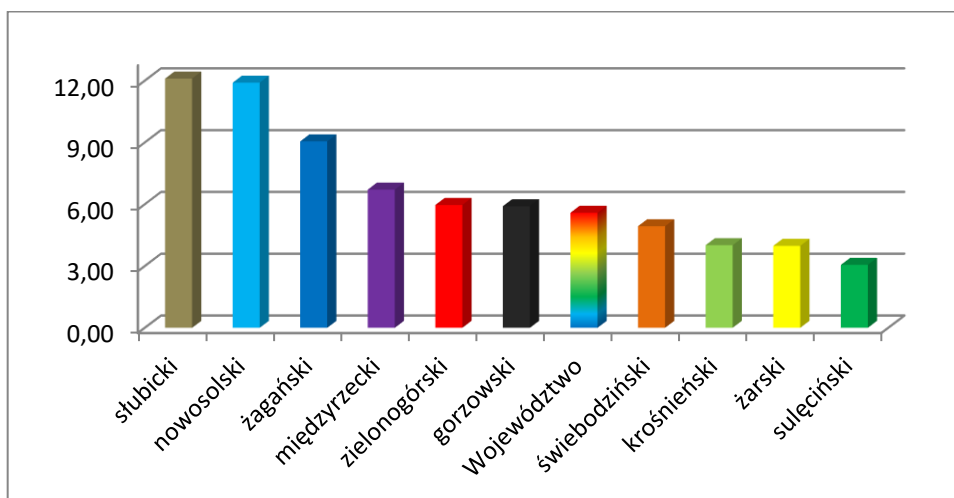
Wykres nr 17 Wartości potasu w poszczególnych powiatach

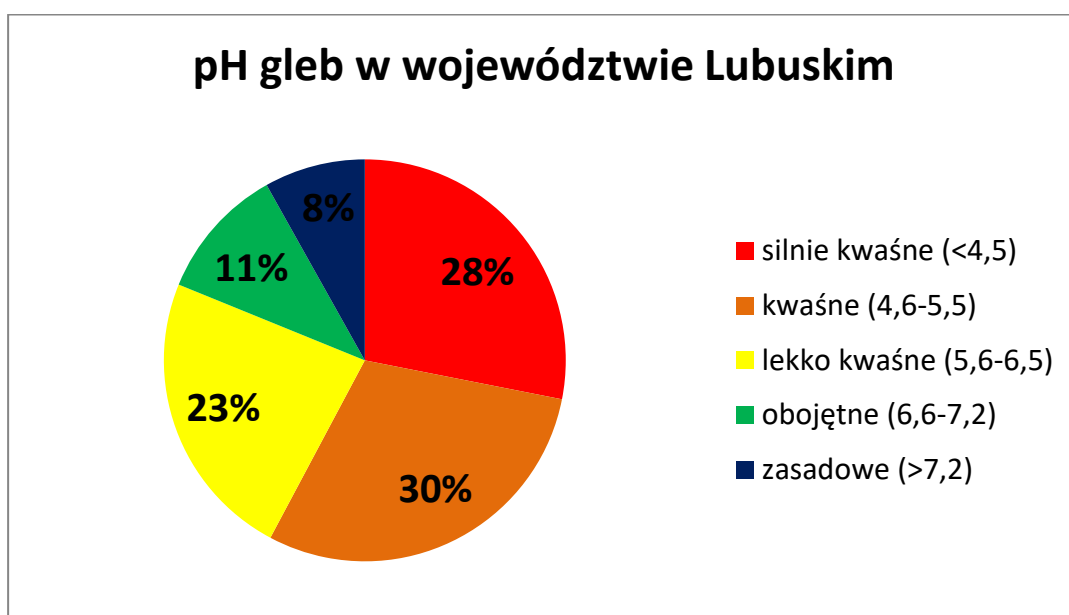
Tab. 78 Wartości magnezu w poszczególnych powiatach

słubicki	12,10
nowosolski	11,90
żagański	9,05
międzyrzeczki	6,71
zielonogórski	5,96
gorzowski	5,90
Województwo	5,58
świebodziński	4,93
krośnieński	4,01
żarski	3,98
sulęciński	3,06

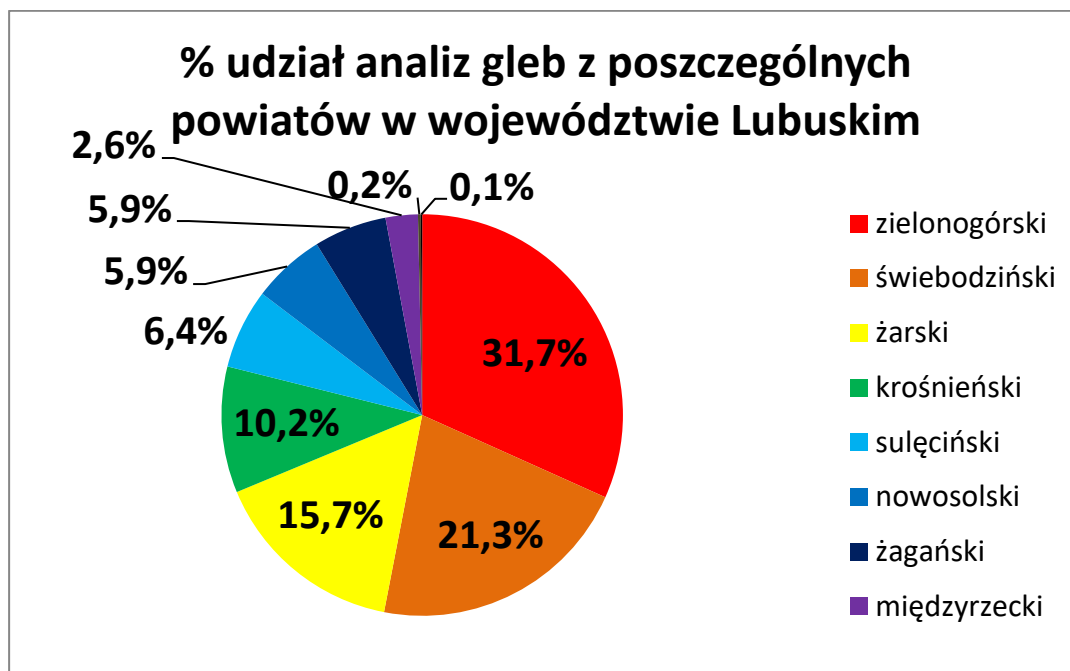
Wykres nr 18 Wartość magnezu w poszczególnych powiatach

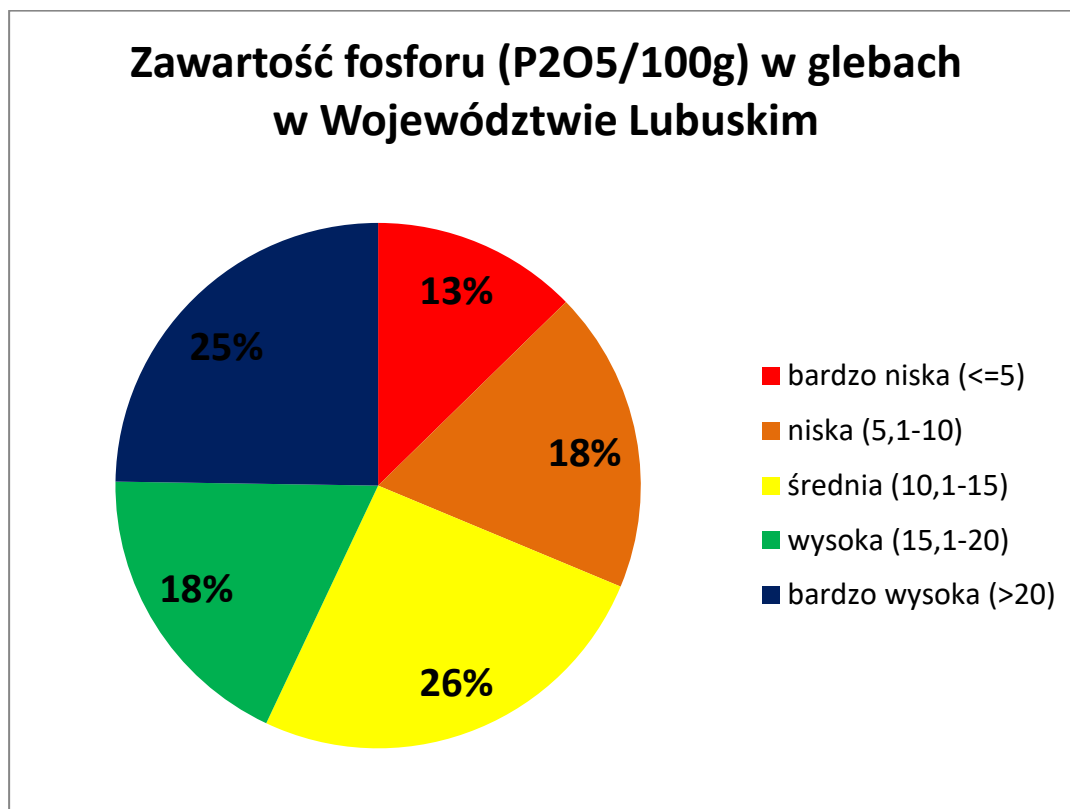
Rys. 11 pH gleb w woj. lubuskim

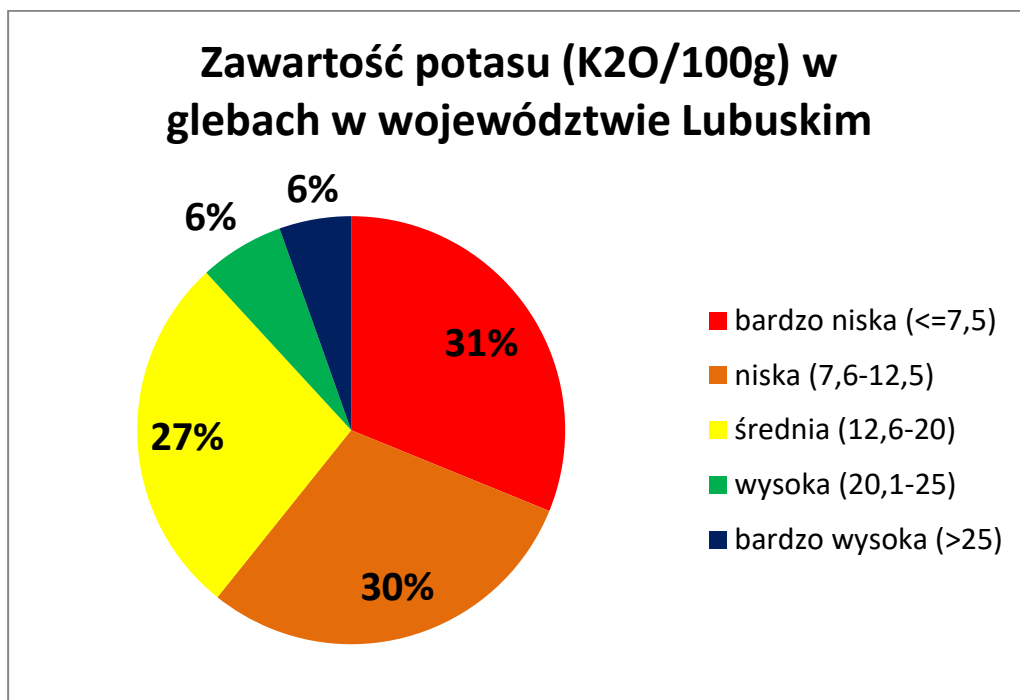
Rys. 12 Udział procentowy analiz gleb z poszczególnych powiatów w woj. lubuskim

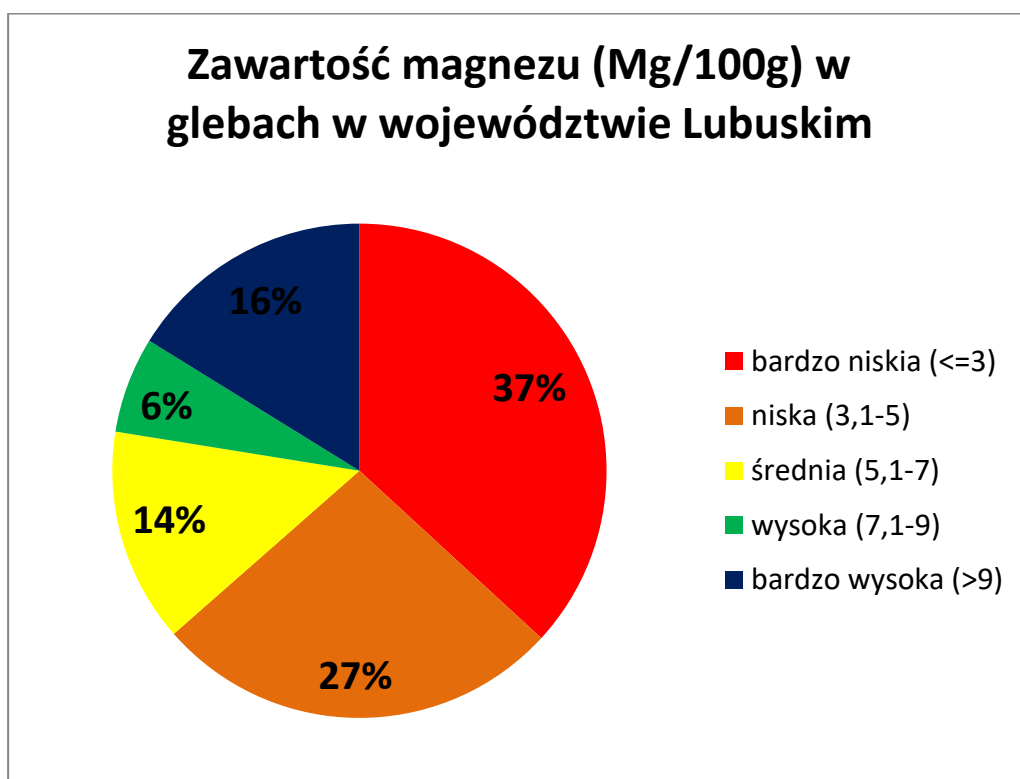
Rys. 13 Zawartość fosforu w glebach w woj. lubuskim

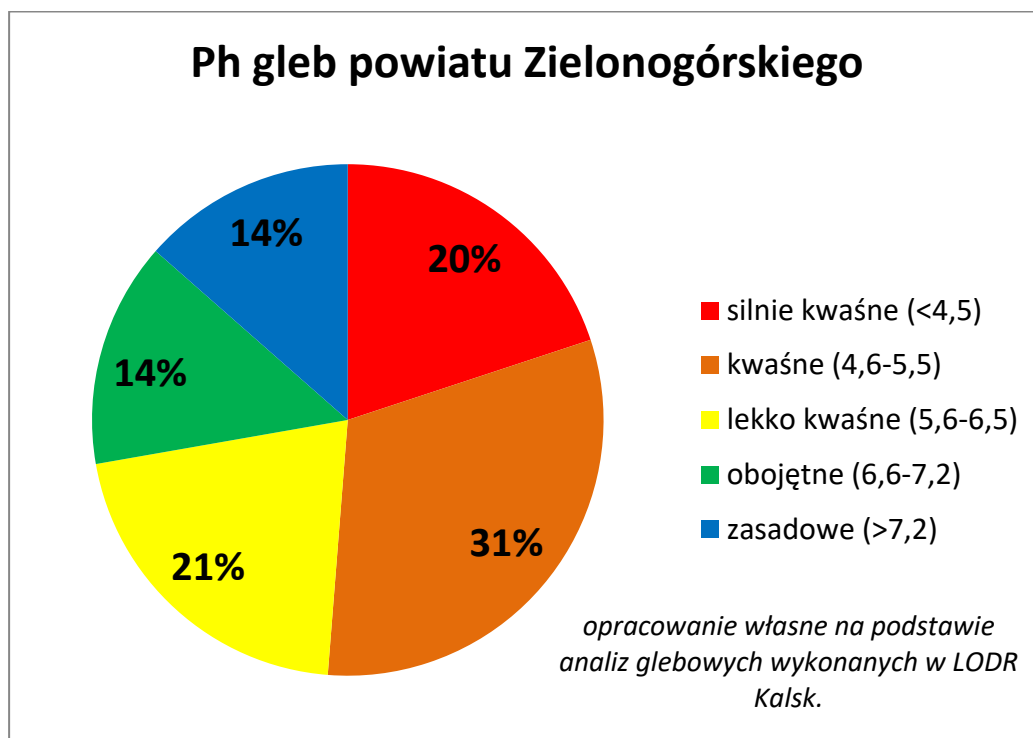
Rys. 14 Zawartość potasu w glebach w woj. lubuskim

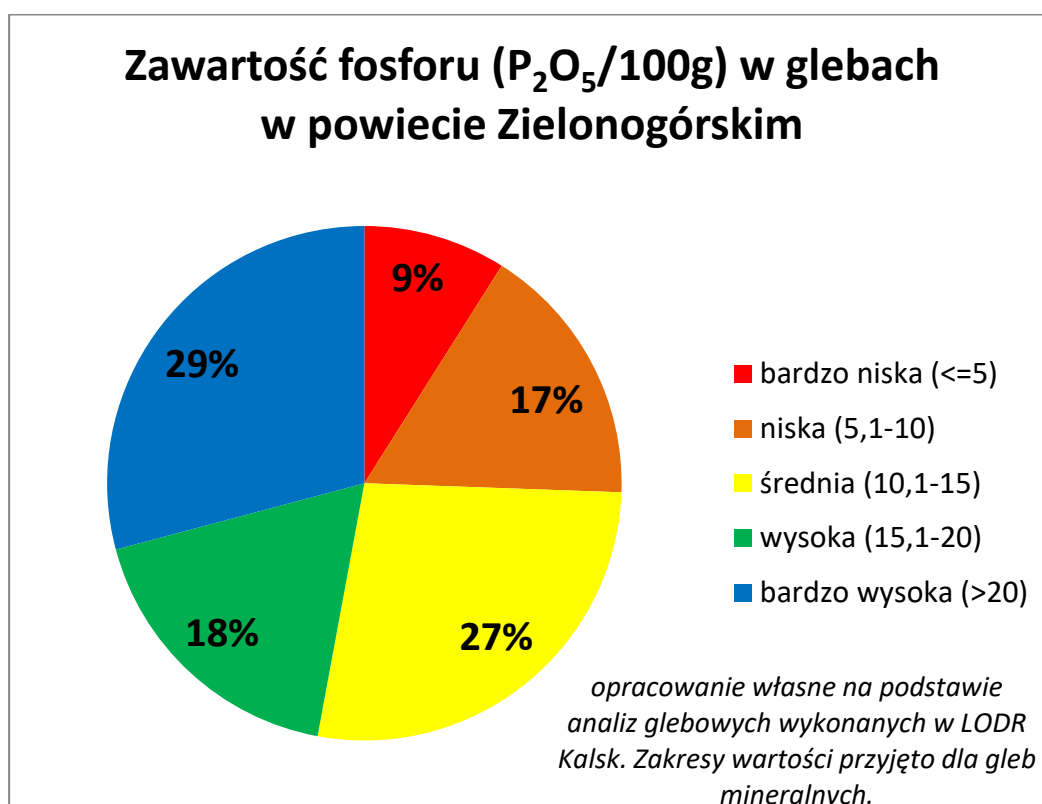
Rys. 15 Zawartość magnezu w glebach w woj. lubuskim

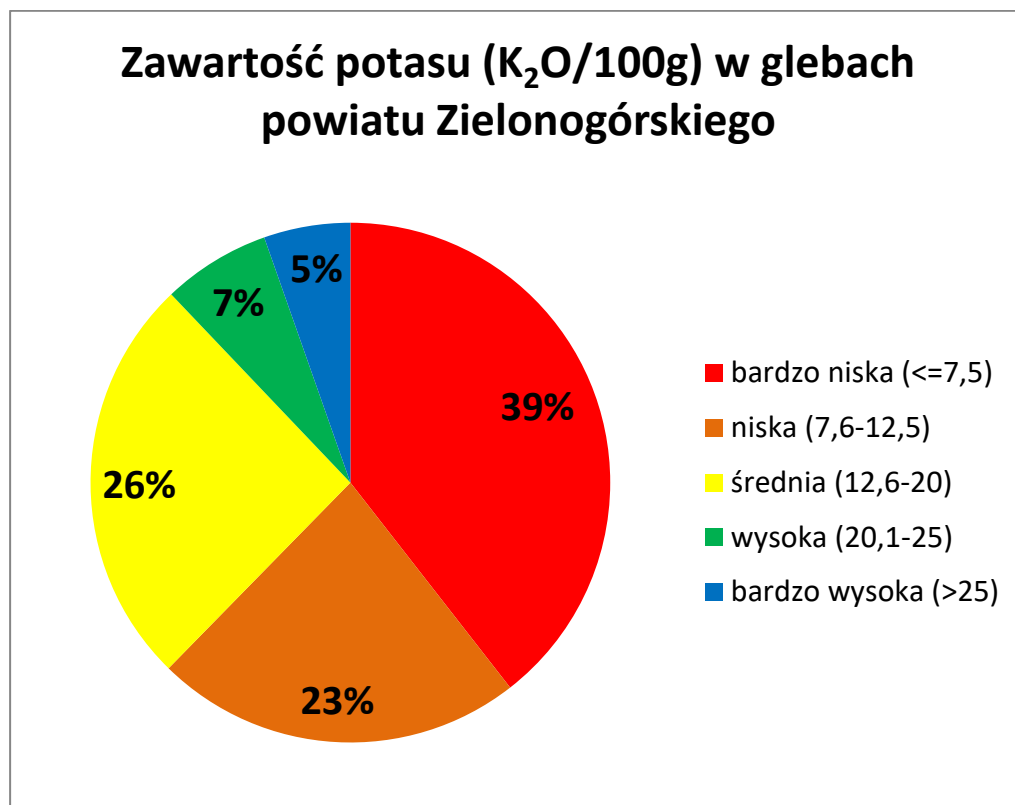
Rys. 16 ph gleb powiatu zielonogórskiego

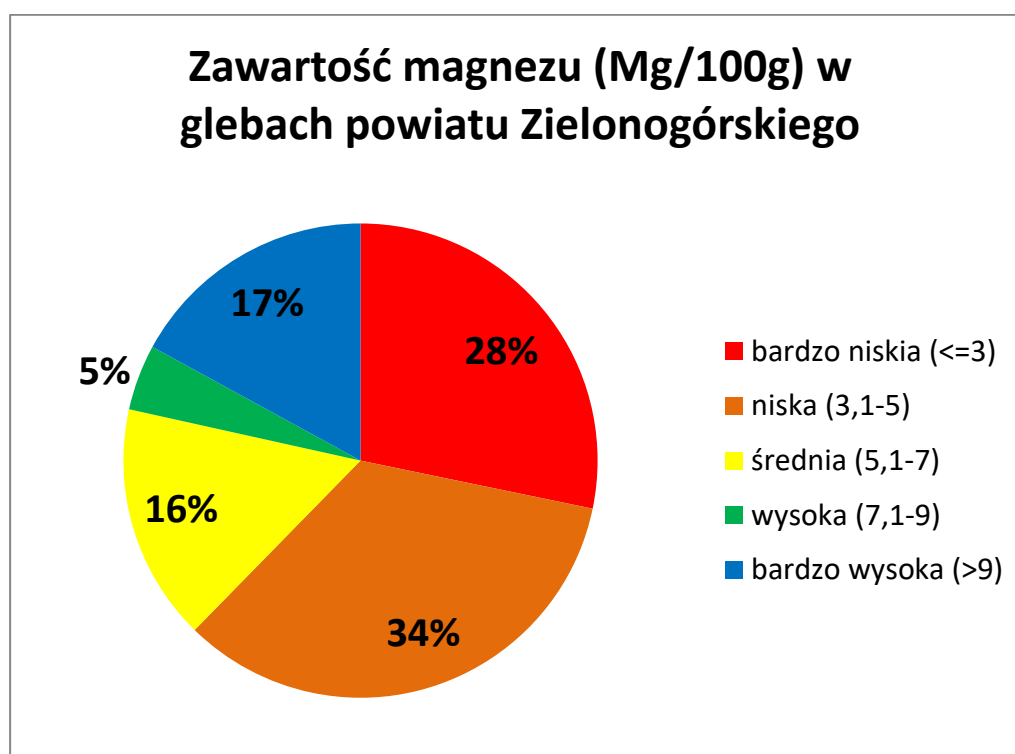
Rys. 17 Fosfor w glebach powiatu zielonogórskiego

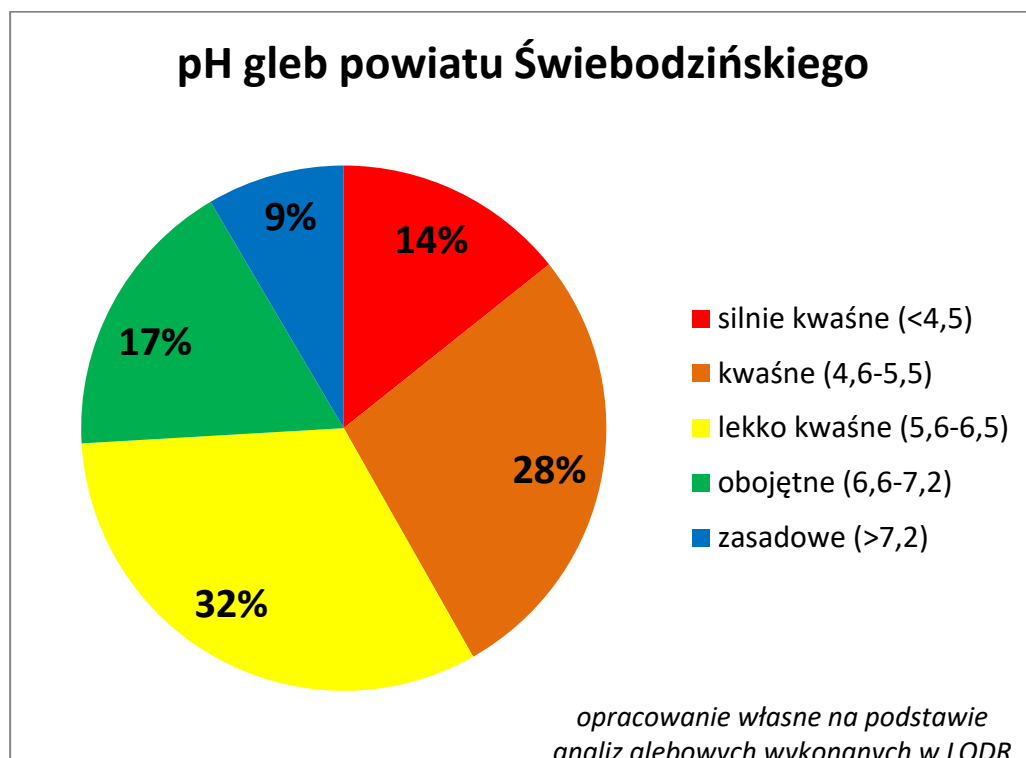
Rys. 18 Potas w glebach powiatu zielonogórskiego

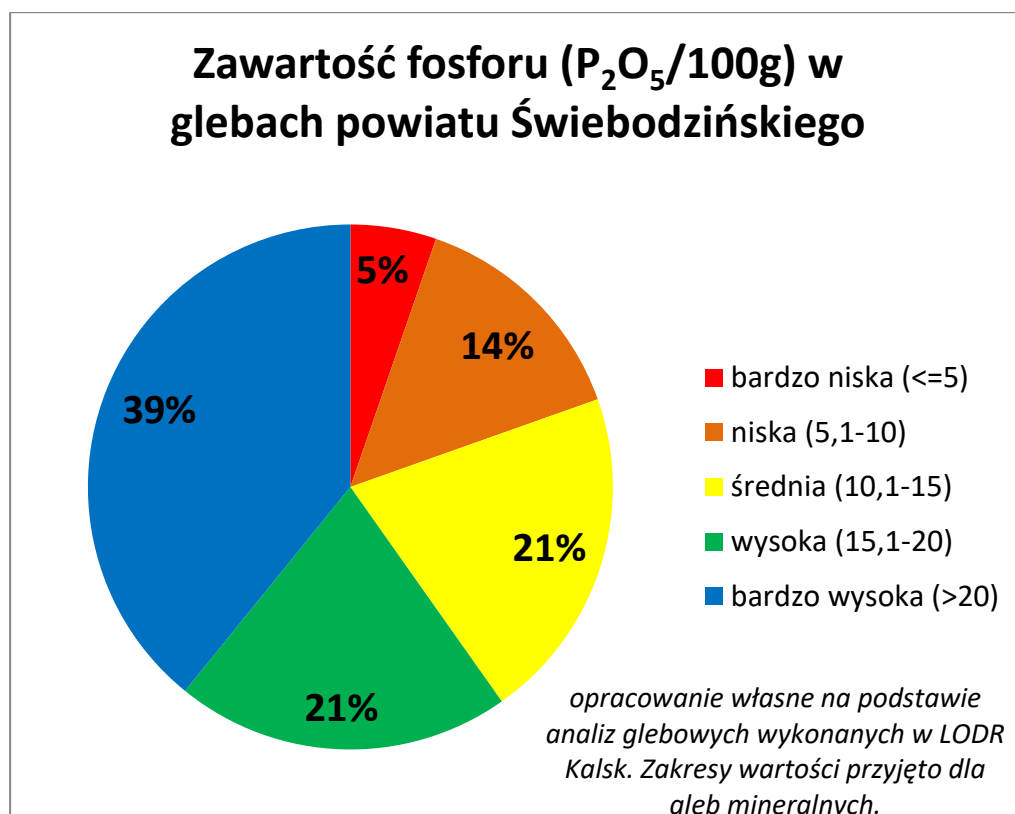
Rys. 19 Magnez w glebach powiatu zielonogórskiego

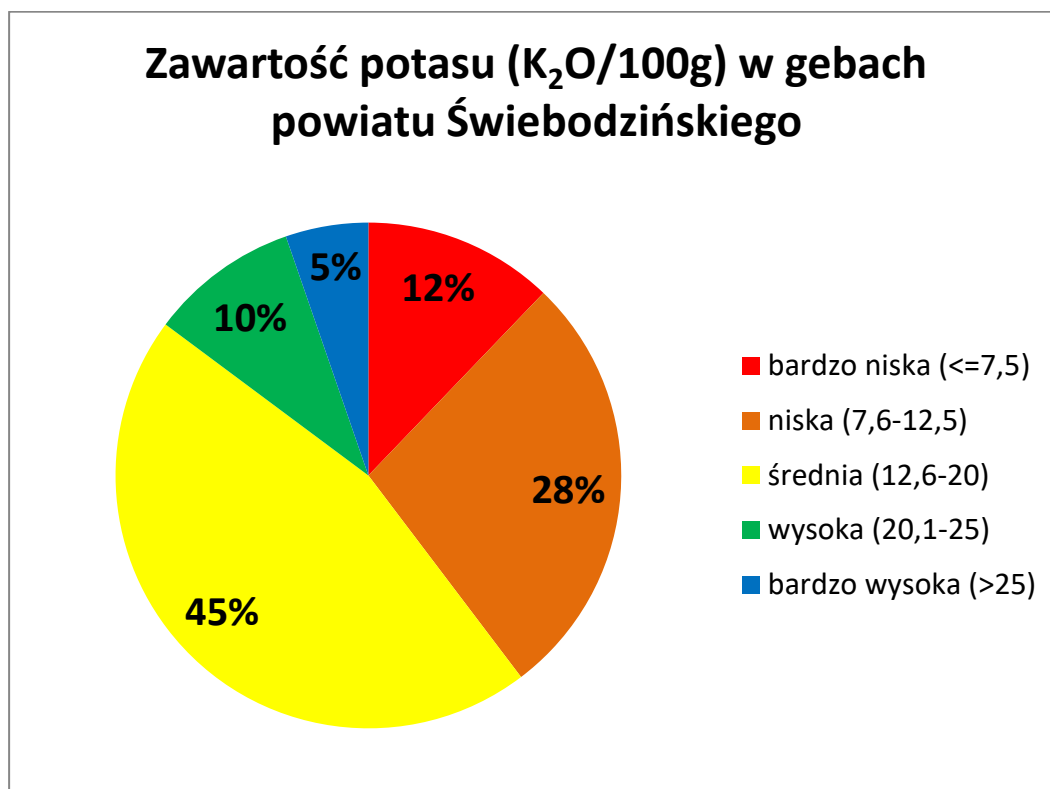
Rys. 20 pH gleb powiatu świebodzińskiego

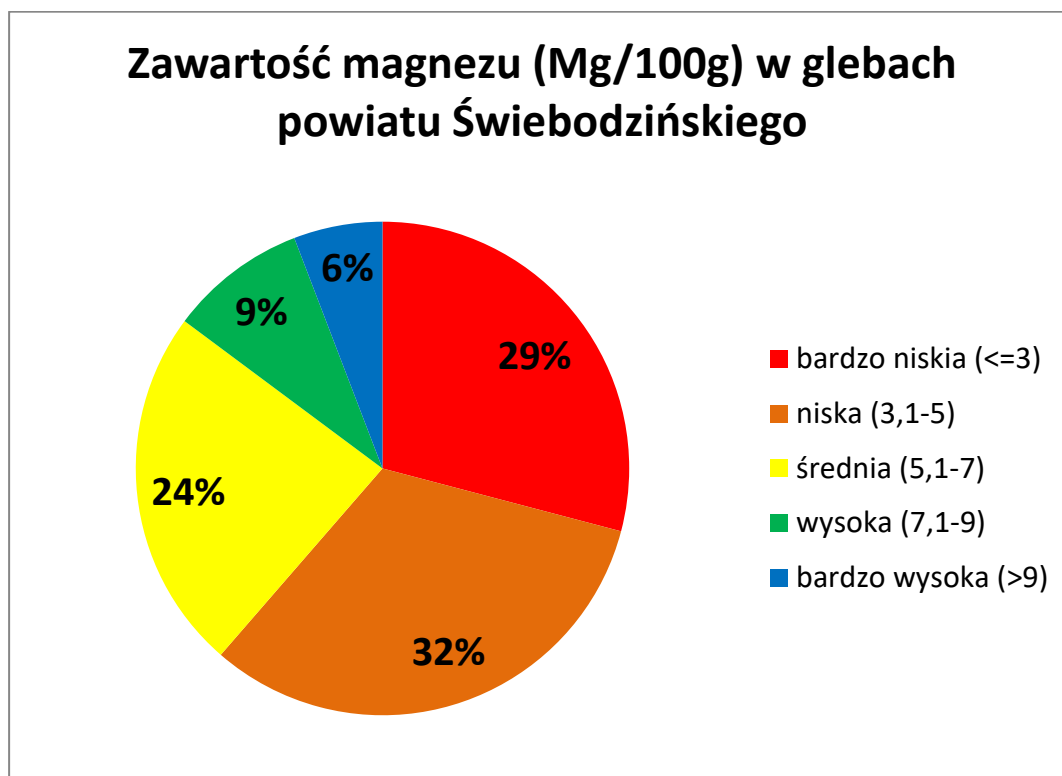
Rys. 21 Fosfor w glebach powiatu świebodzińskiego

Rys. 22 Potas w glebach powiatu świebodzińskiego

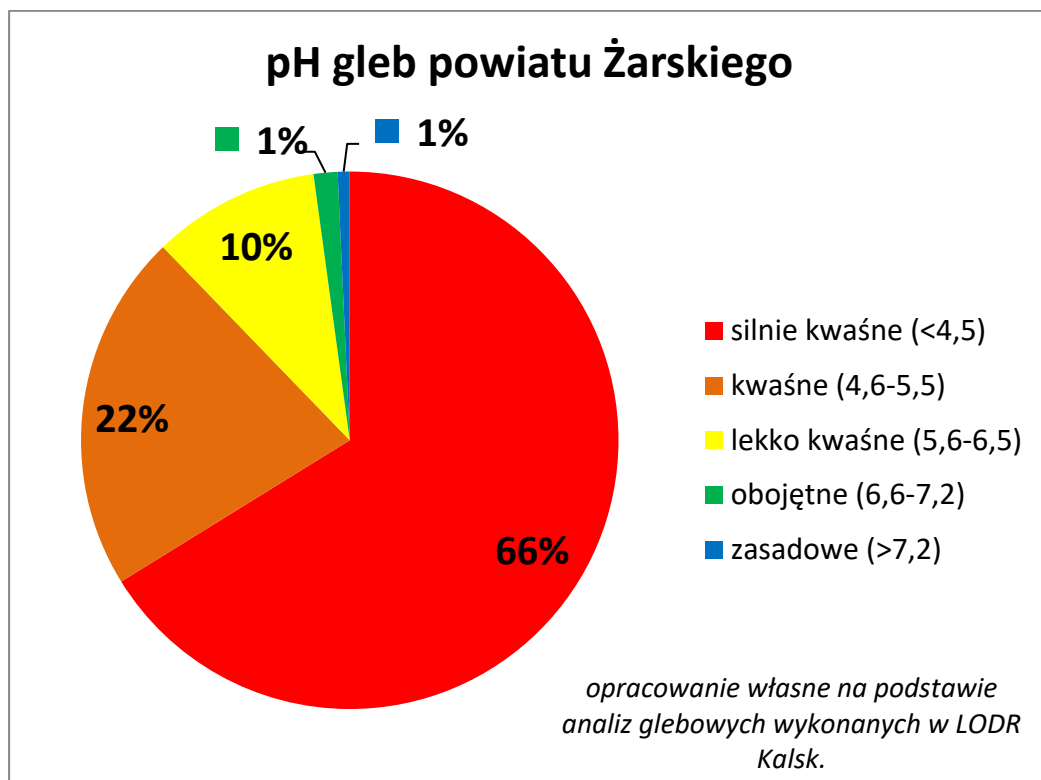

Rys. 23 Magnez w glebach powiatu świebodzińskiego

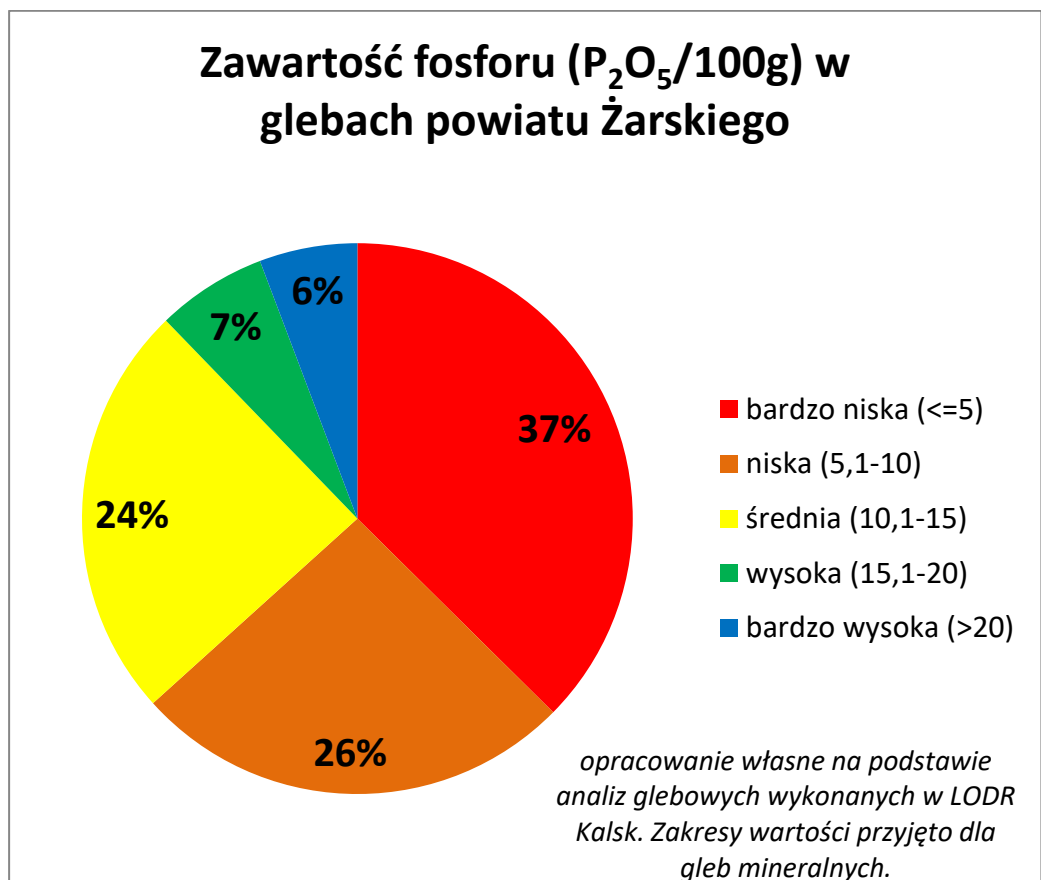

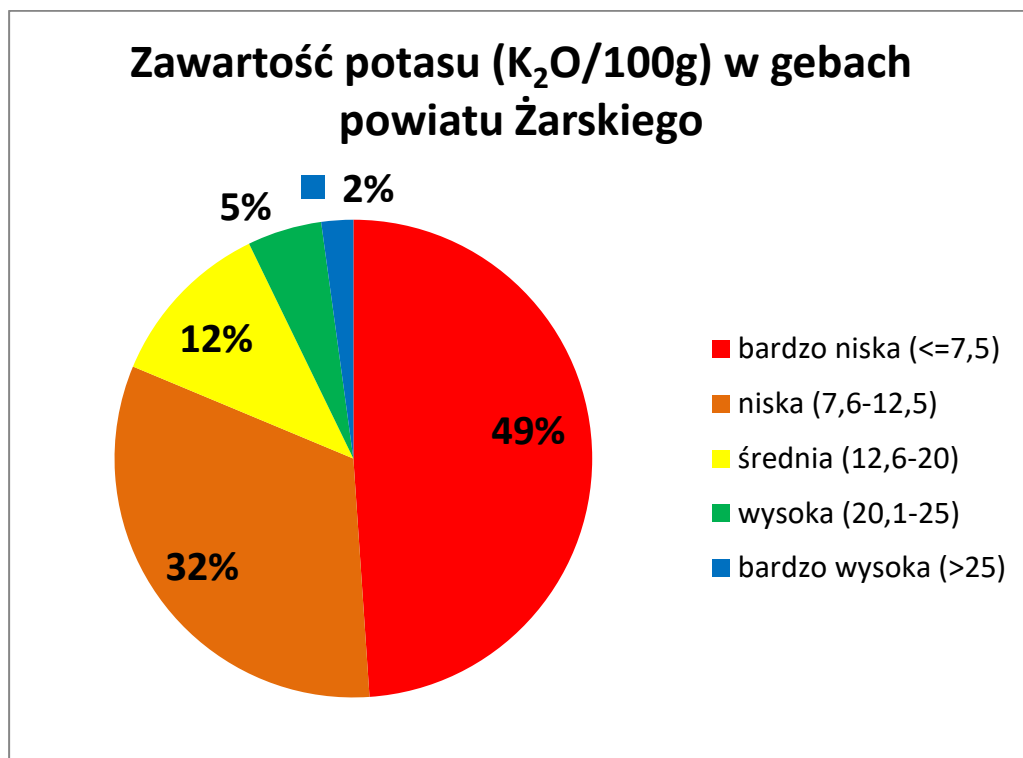
Rys. 24 pH gleb powiatu żarskiego

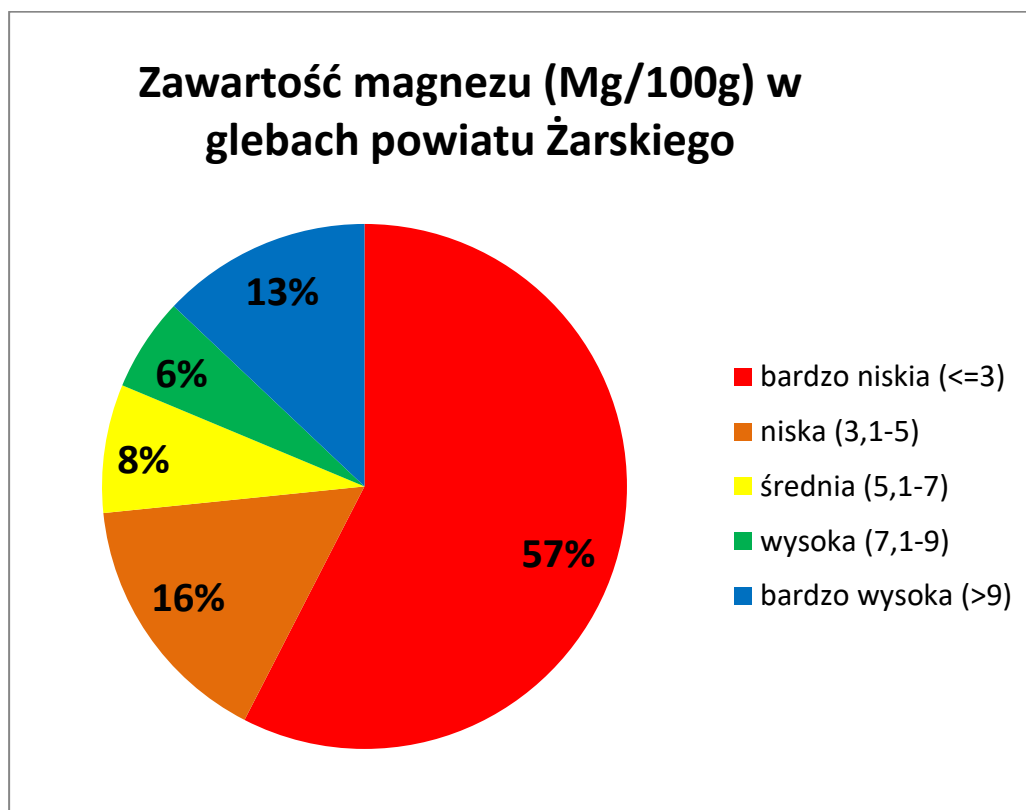
Rys. 25 Fosfor w glebach powiatu żarskiego

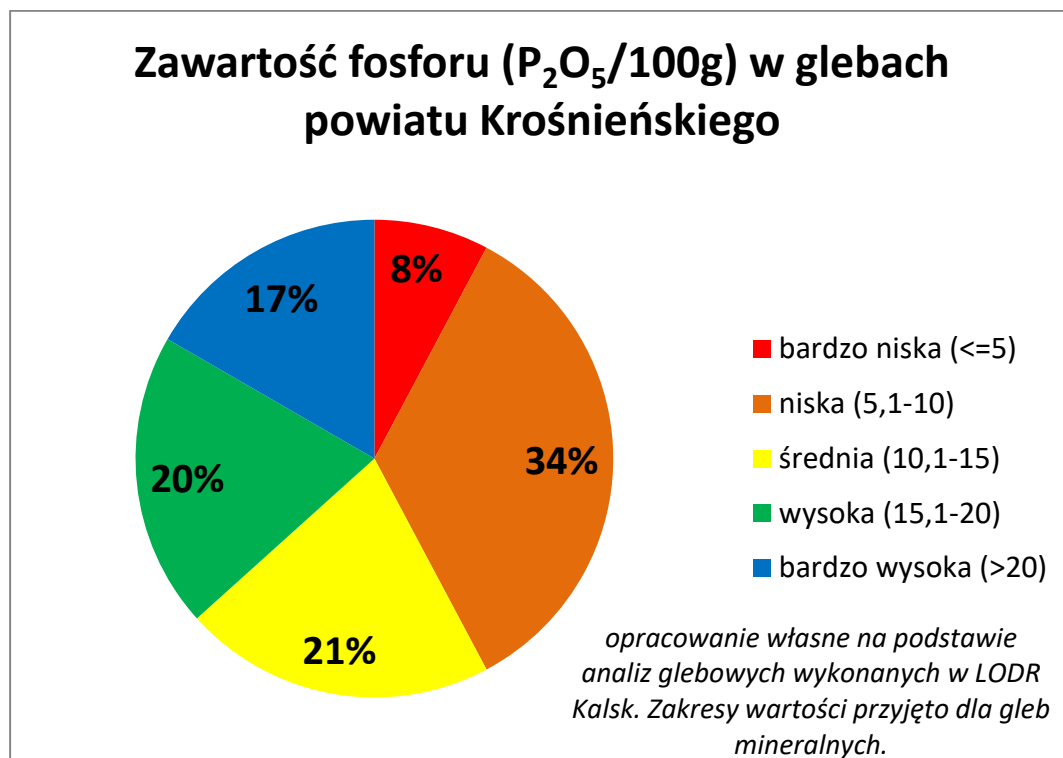
Rys. 26 Potas w glebach powiatu żarskiego

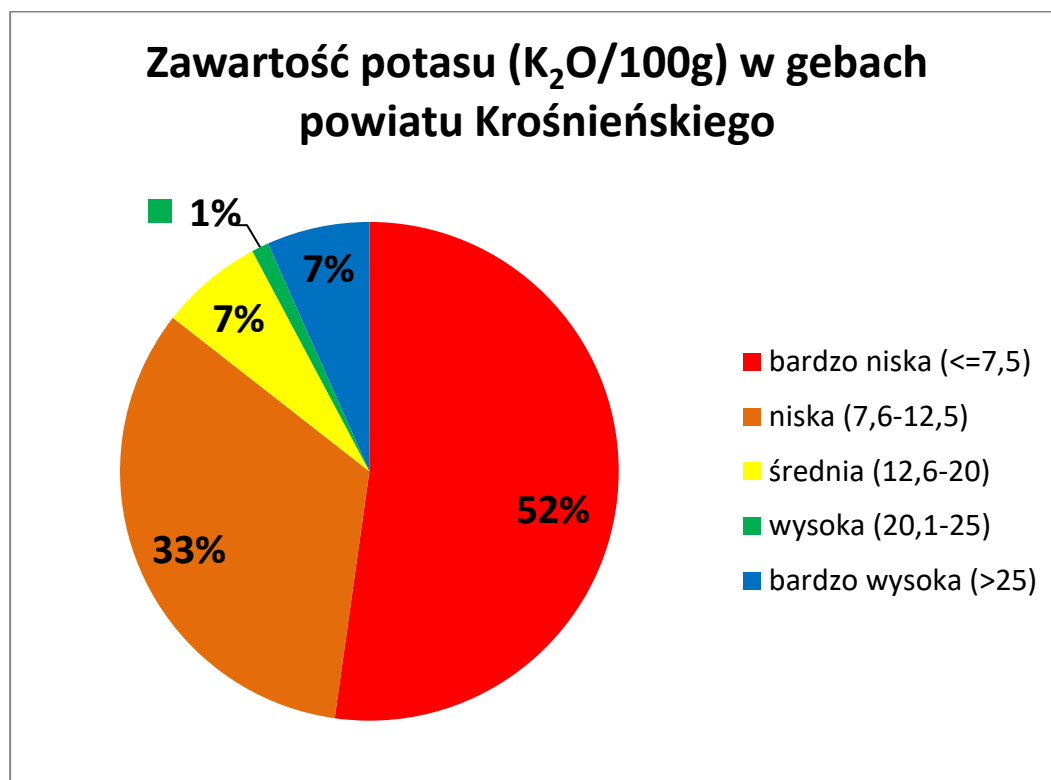
Rys. 27 Magnez w glebach powiatu żarskiego

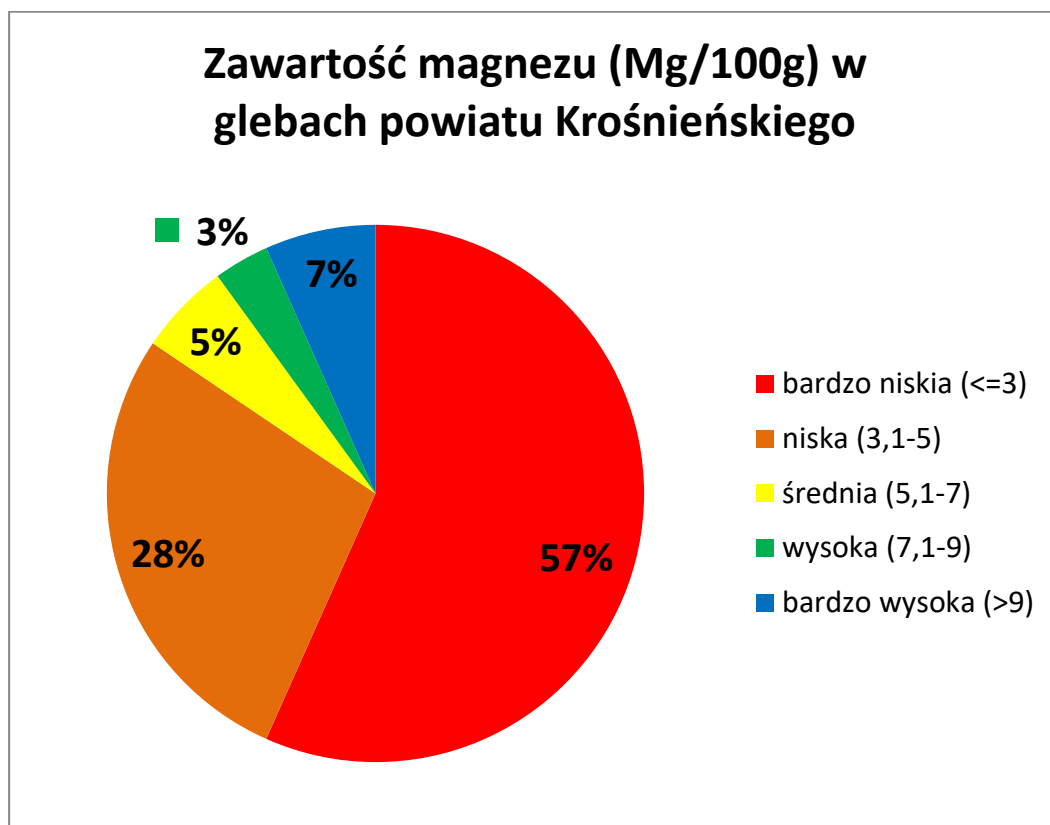
Rys. 28 Fosfor w glebach w powiecie krośnieńskim

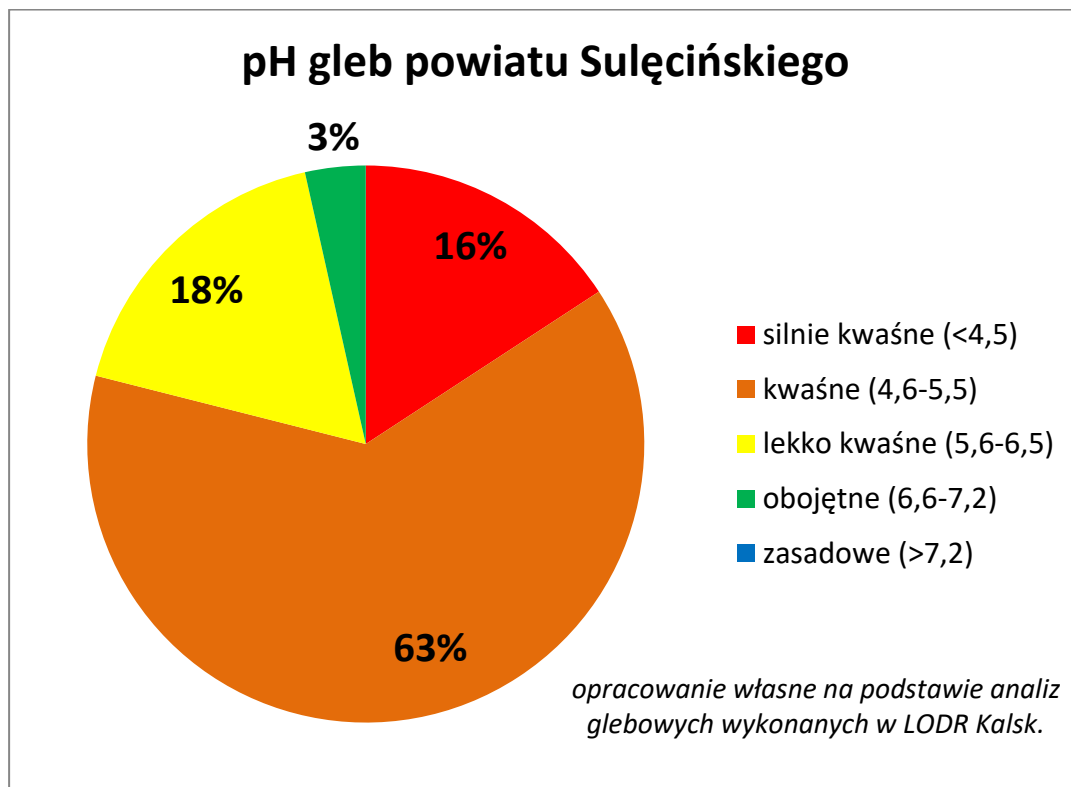
Rys. 29 Potas w glebach w powiecie krośnieńskim

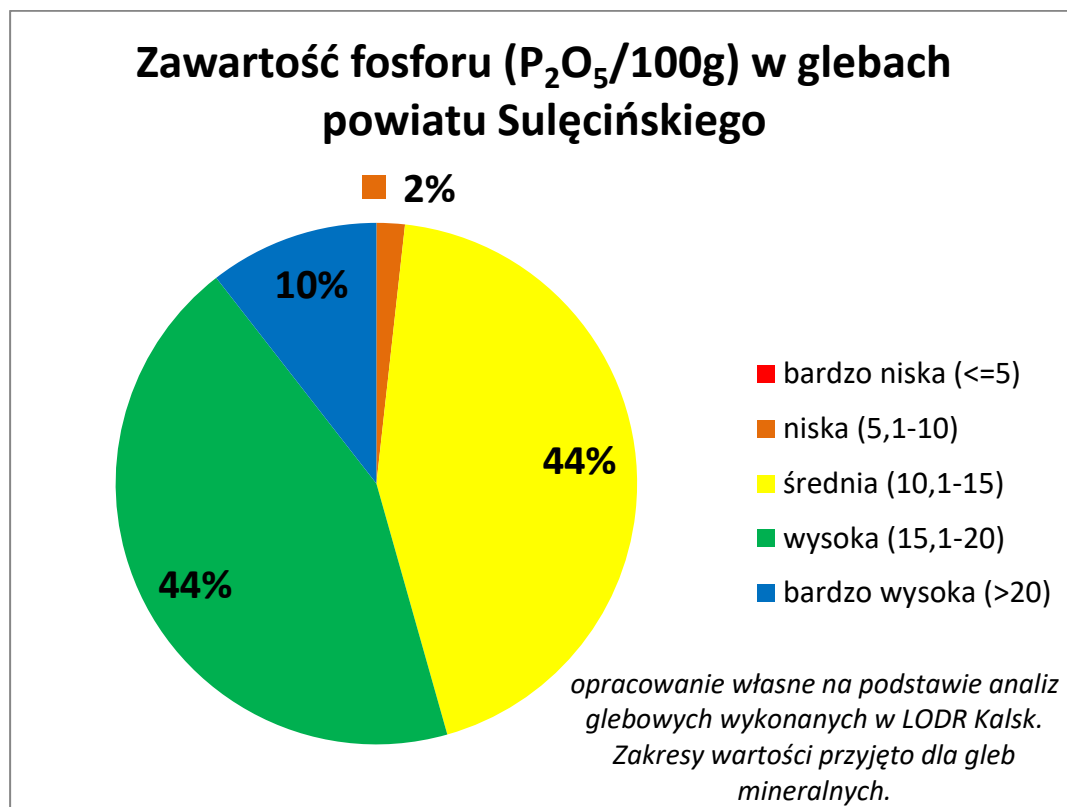
Rys. 30 Magnez w glebach w powiecie krośnieńskim

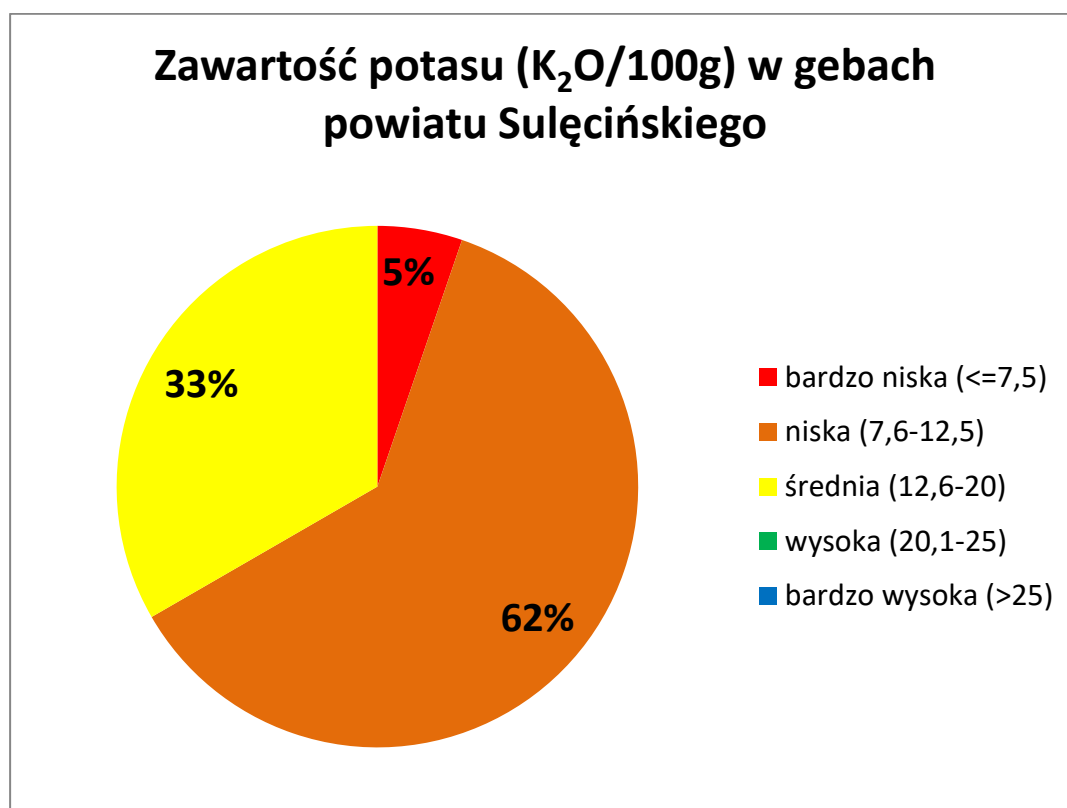
Rys. 31 pH gleb w powiecie sulęcińskim

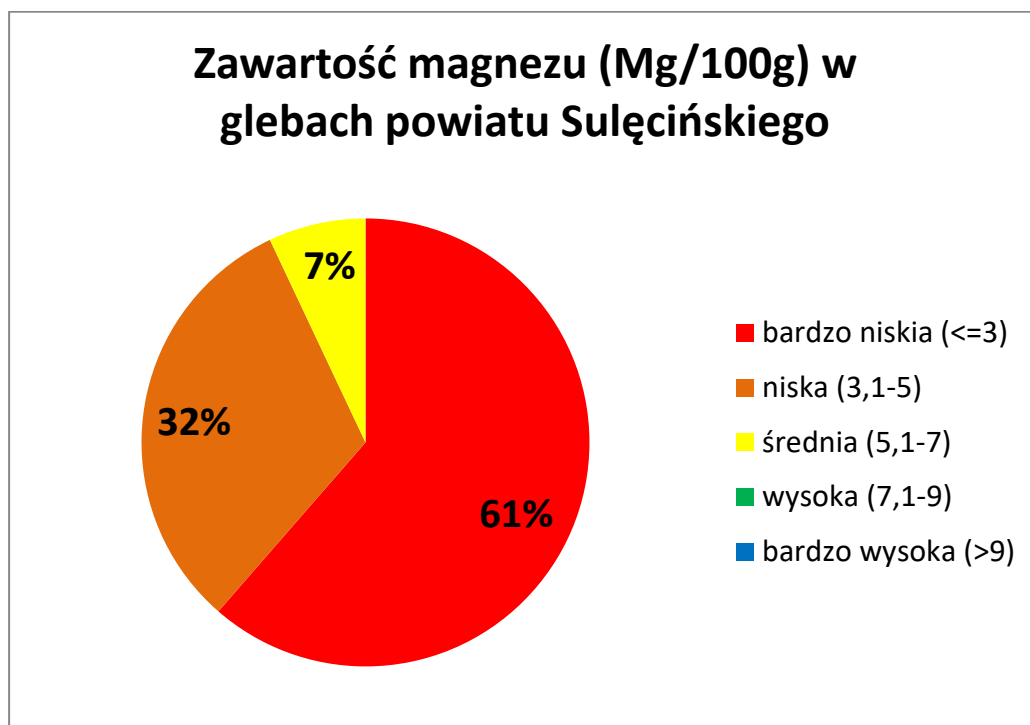
Rys. 32 Fosfor w glebach w powiecie sulęcińskim

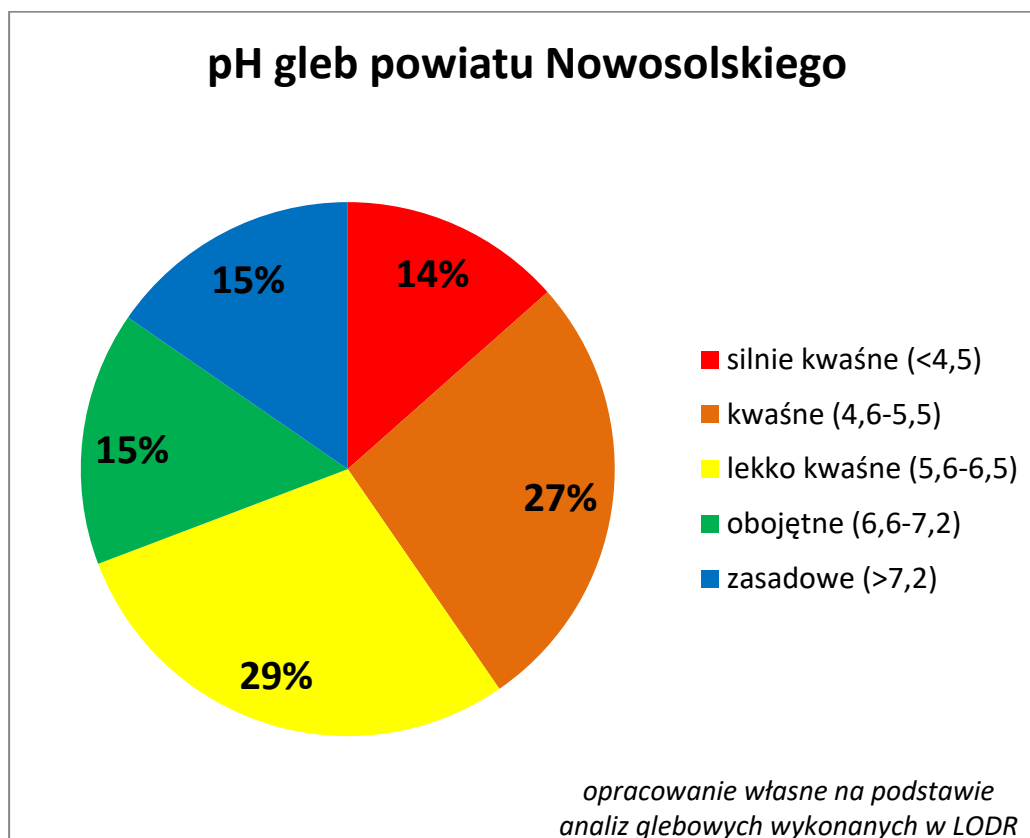
Rys. 33 Potas w glebach w powiecie sulęcińskim

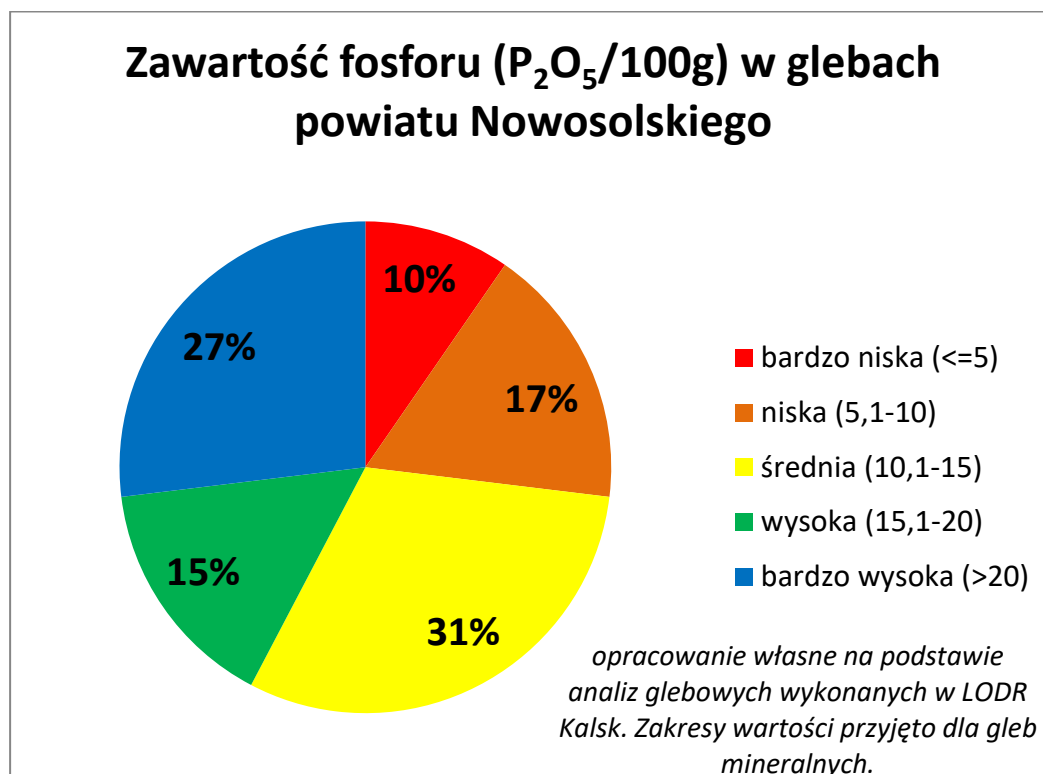
Rys. 34 Magnez w glebach w powiecie sulęcińskim

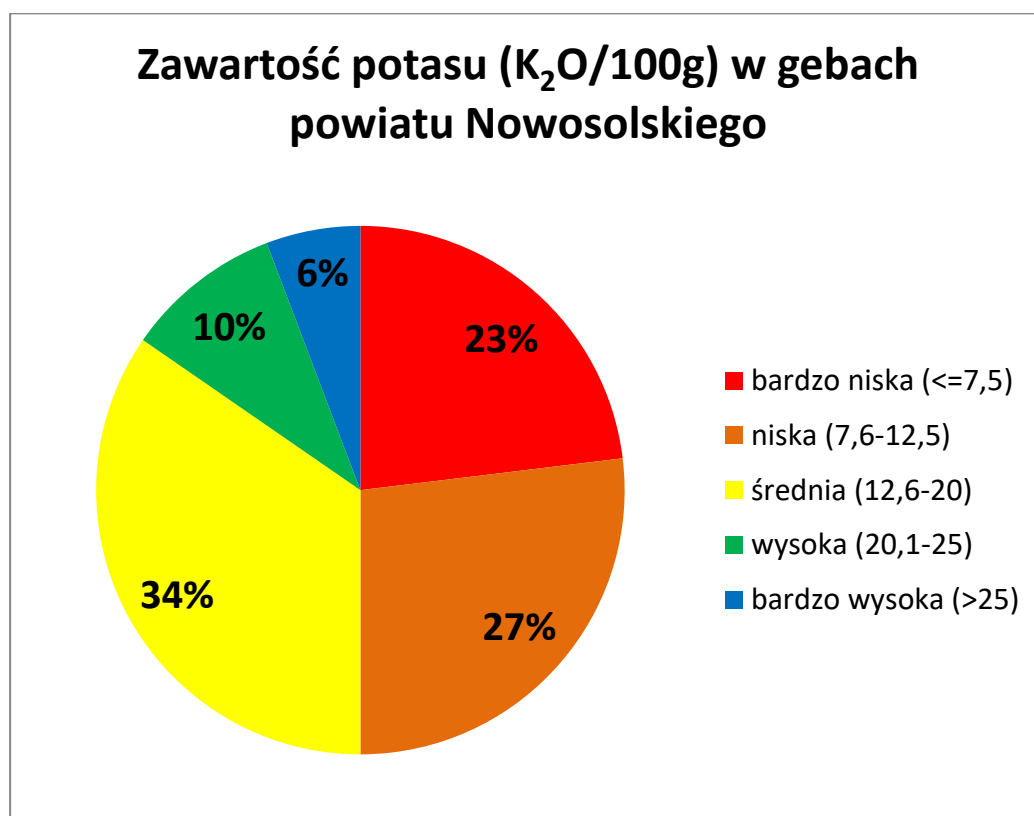
Rys. 35 pH gleb w powiecie nowosolskim

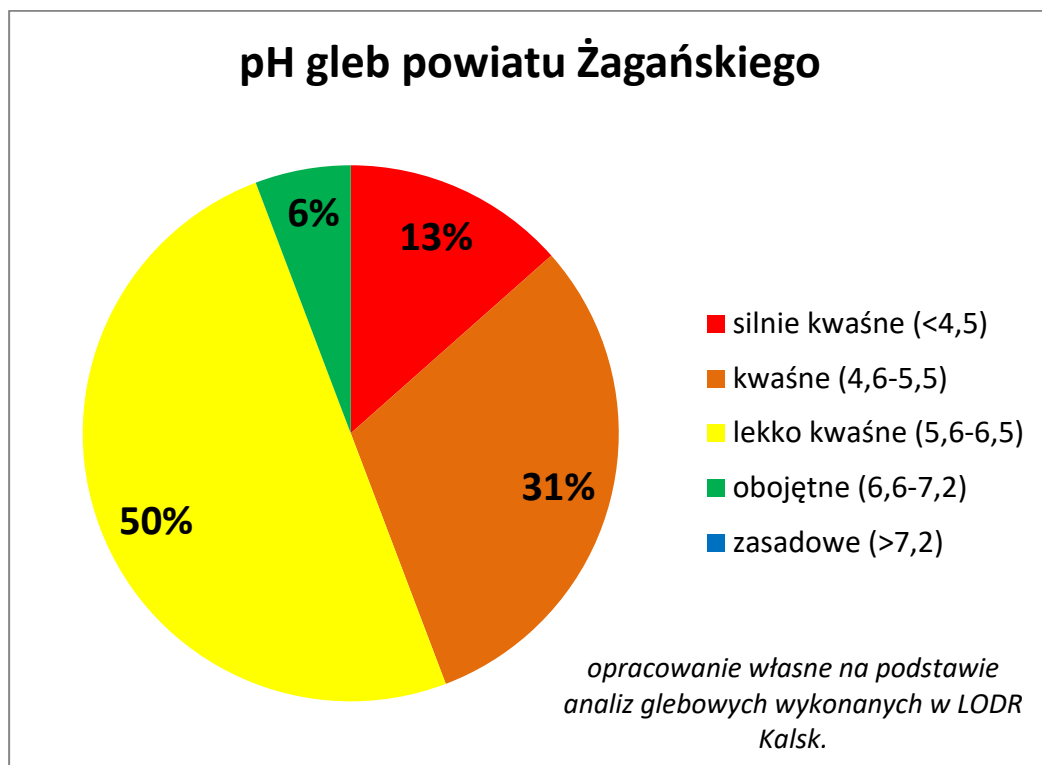
Rys. 36 Fosforu w glebach w powiecie nowosolskim

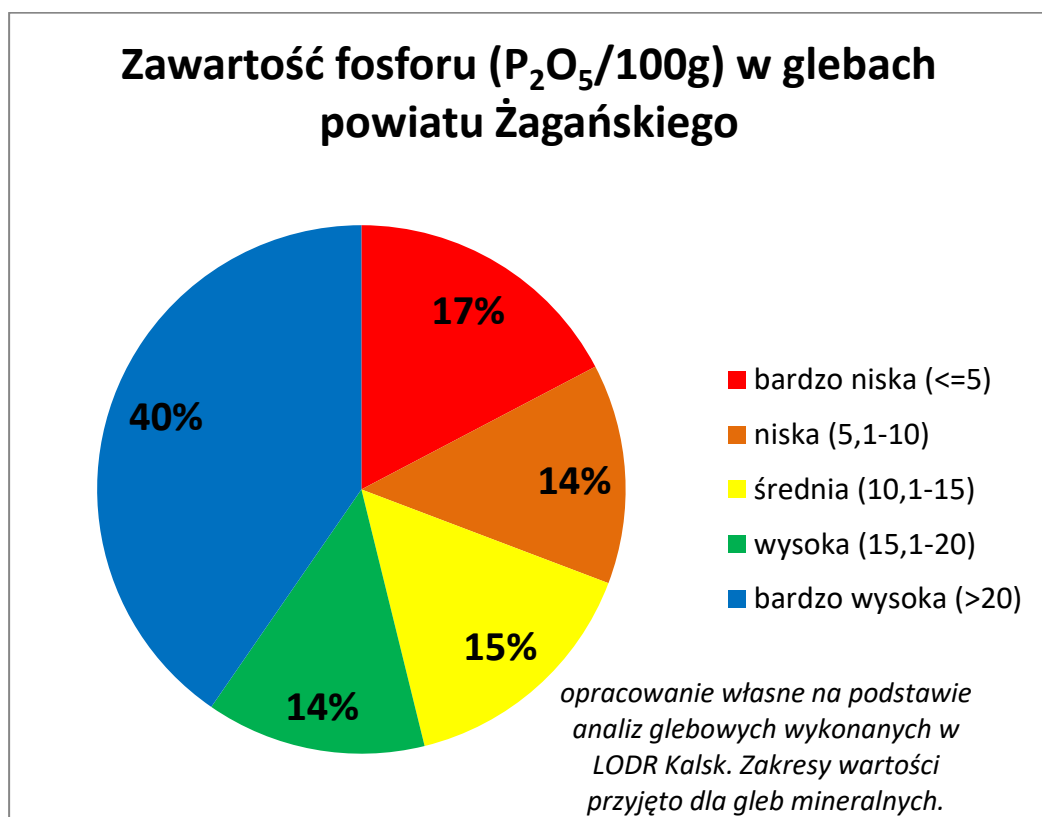
Rys. 37 Potas w glebach w powiecie nowosolskim

Rys. 38 pH gleb w powiecie żagańskim

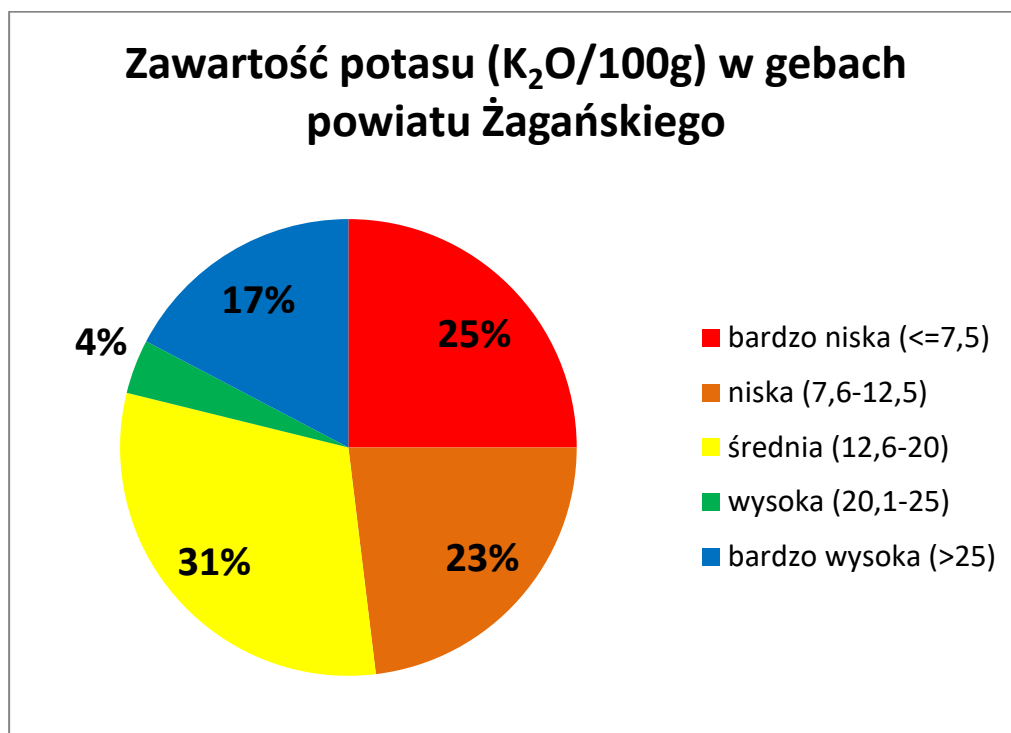

Rys. 39 Fosfor w glebach w powiecie żagański

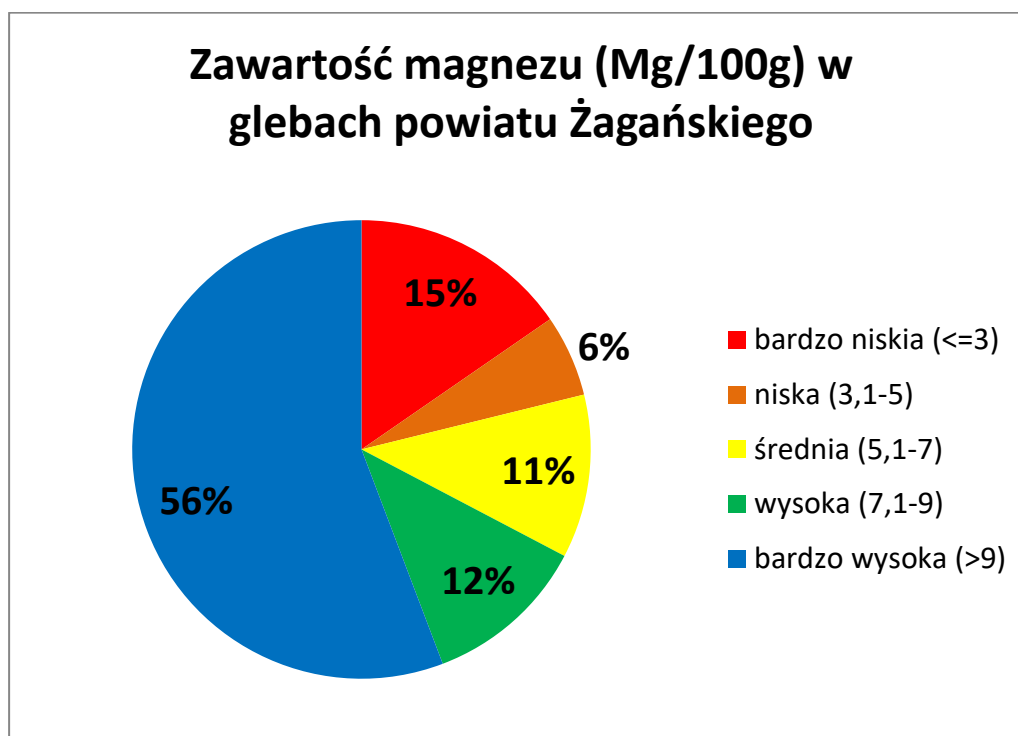

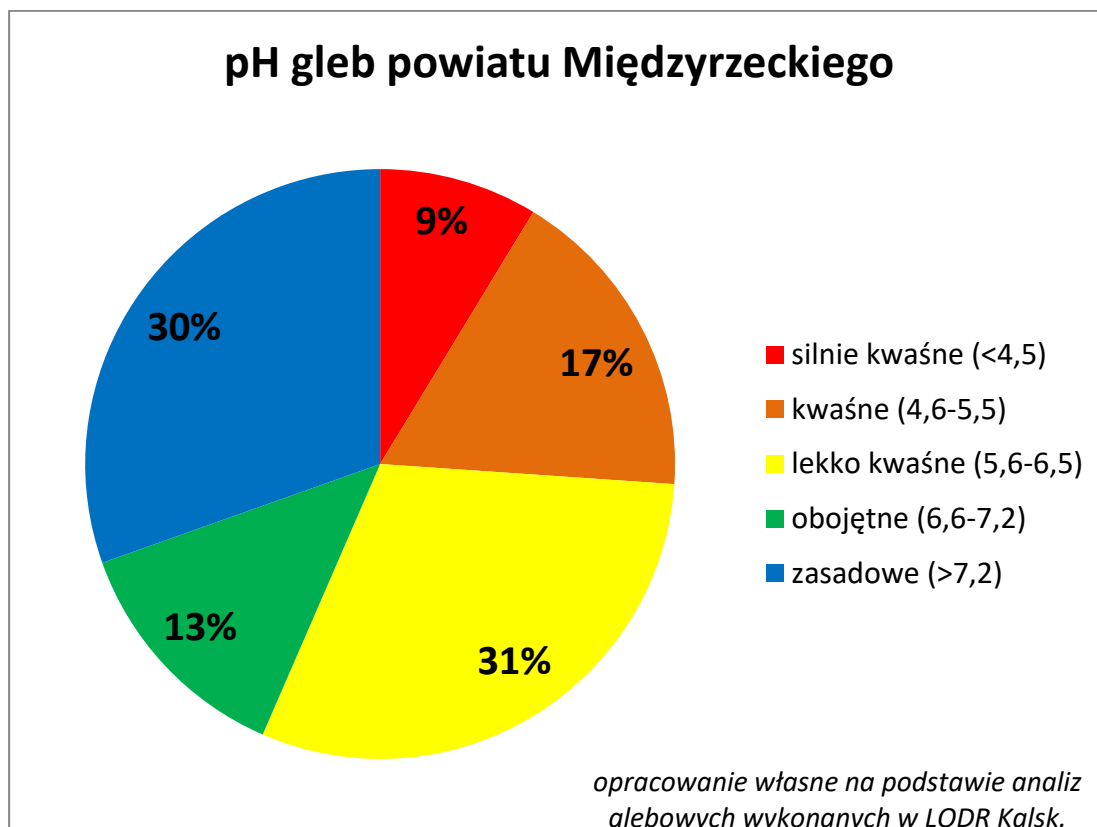
Rys.40 Potas w glebach w powiecie żagańskim

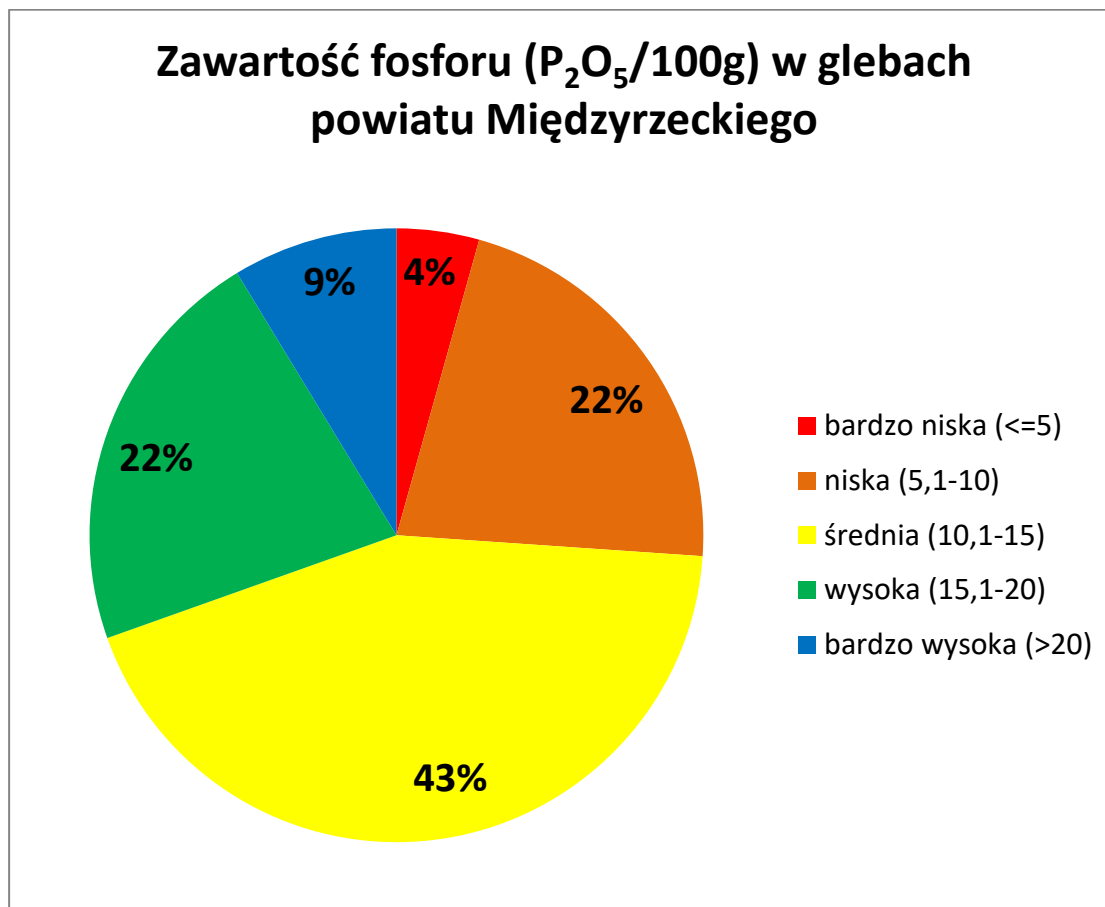
Rys. 41 Magnez w glebach w powiecie żagańskim

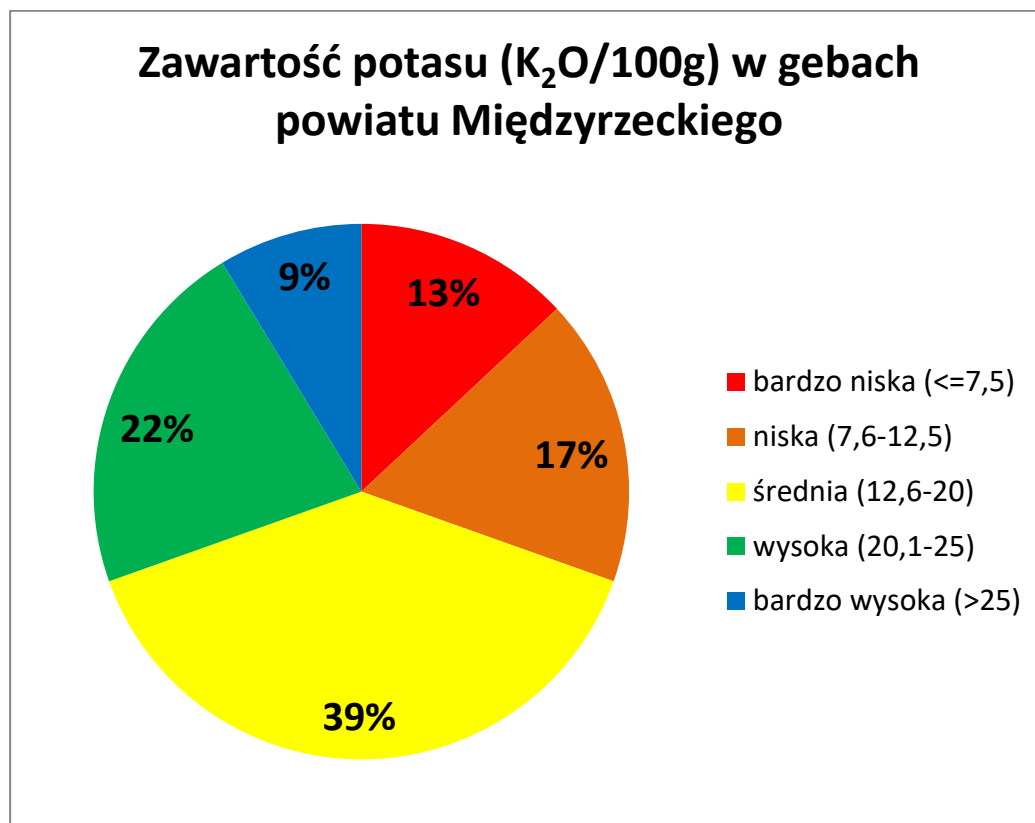
Rys. 42 pH gleb powiatu międzyrzeckiego

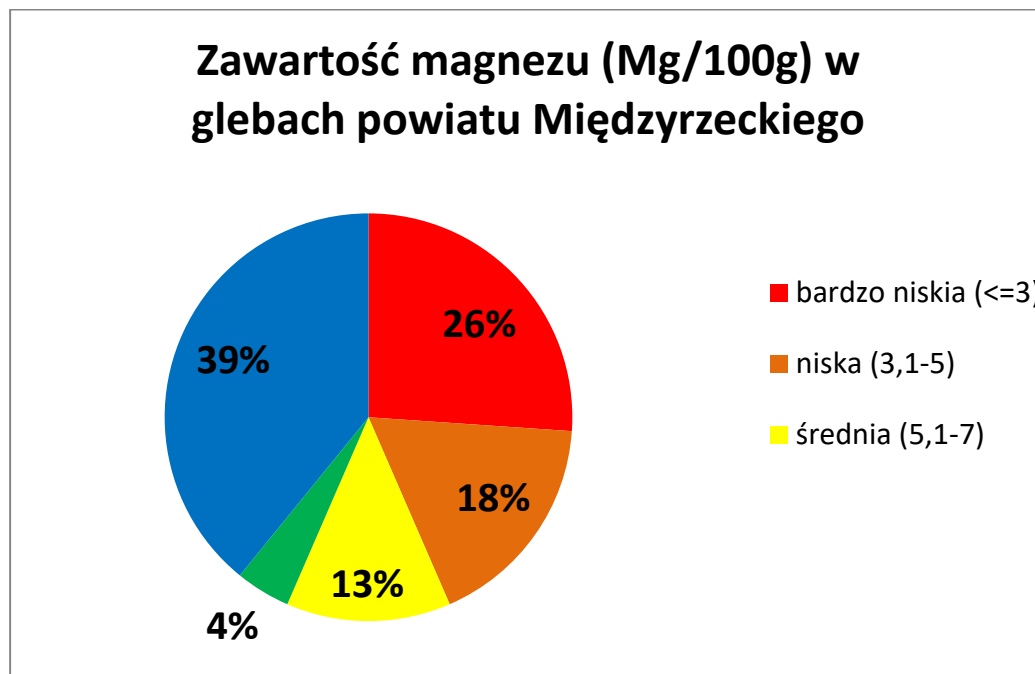
Rys. 43 Fosfor w glebach powiatu międzyrzeckiego

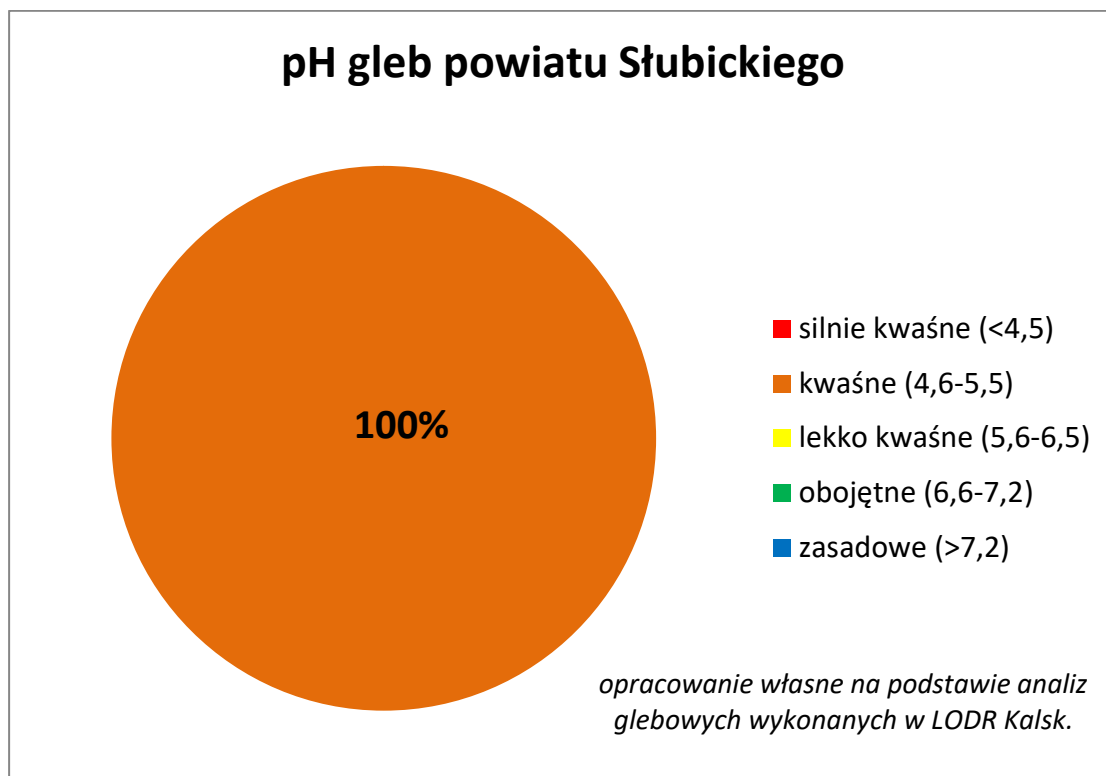
Rys. 44 Potas w glebach powiatu międzyrzeckiego

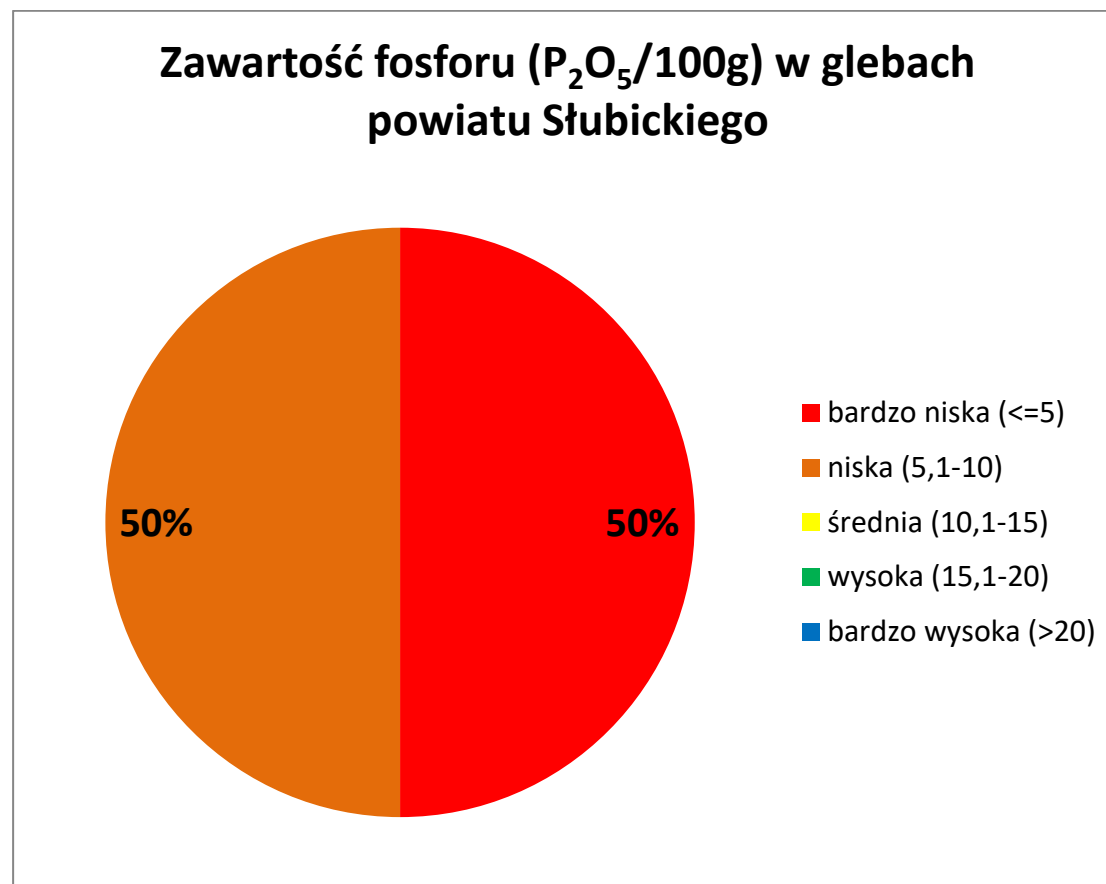
Rys. 45 Magnez w glebach powiatu międzyrzeckiego

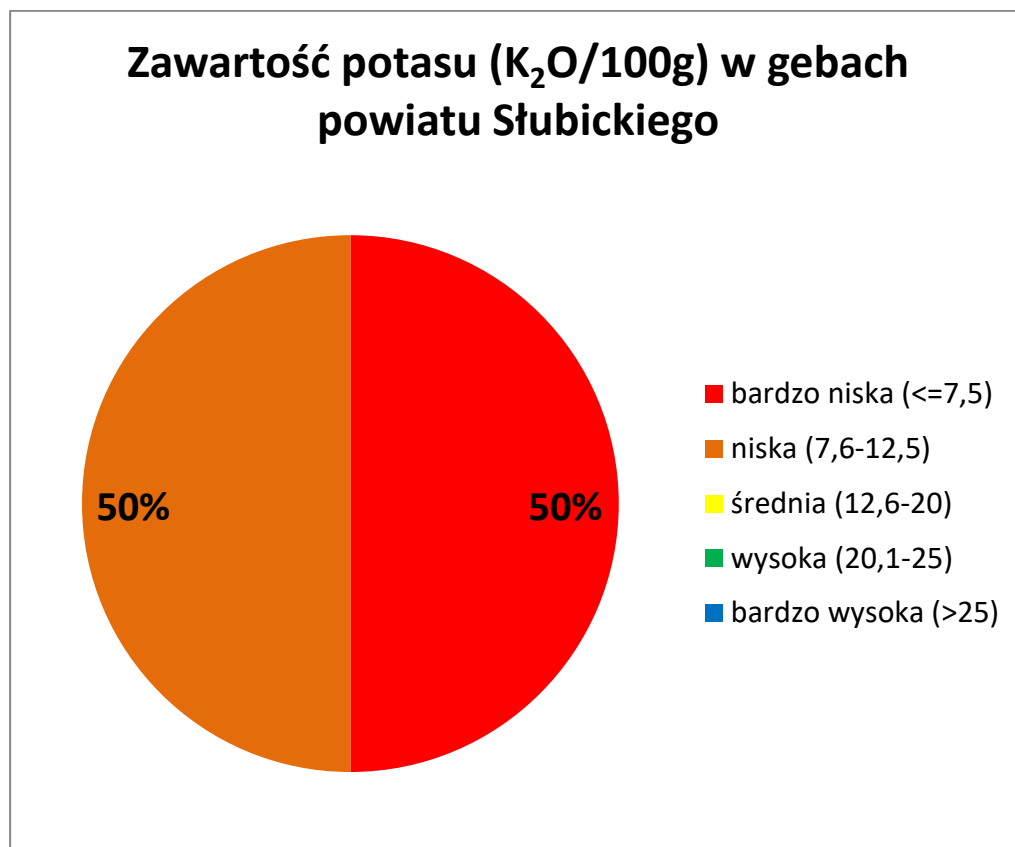
Rys. 46 pH gleb powiatu słubickiego

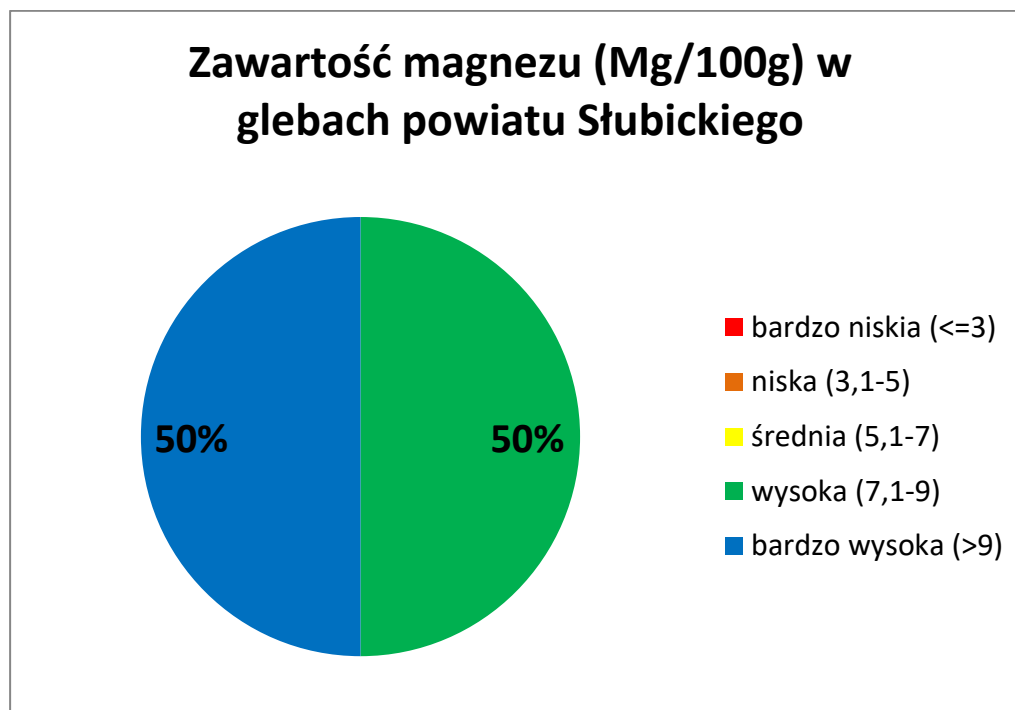
Rys. 47 Fosfor w glebach powiatu słubickiego

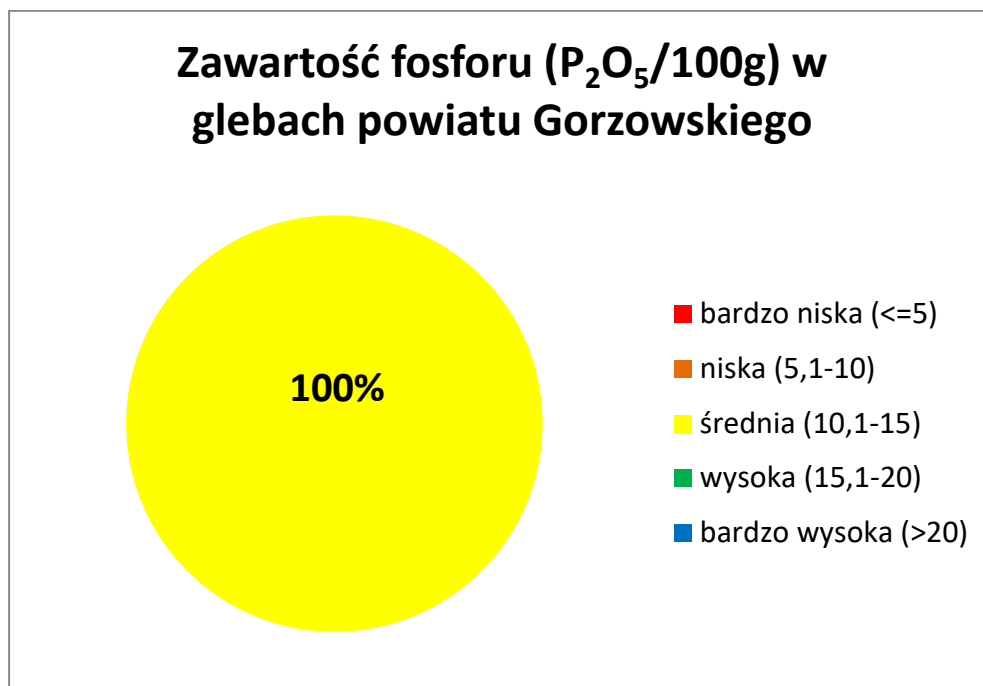
Rys. 48 Potas w glebach powiatu słubickiego

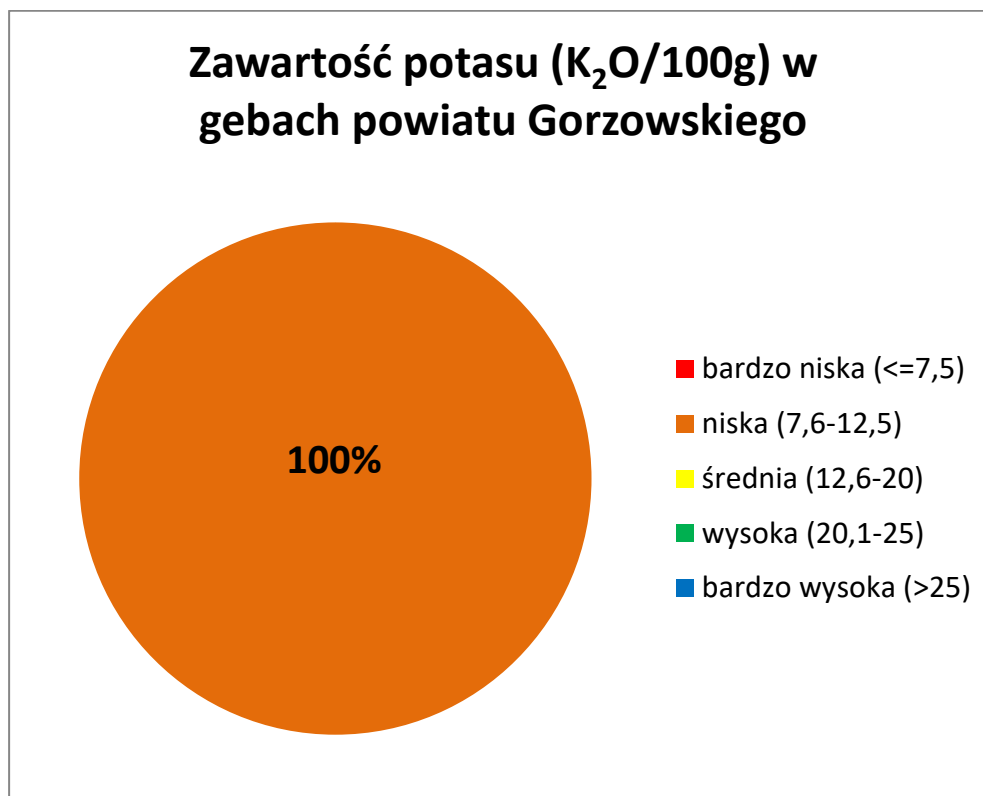
Rys. 49 Magnez w glebach powiatu słubickiego

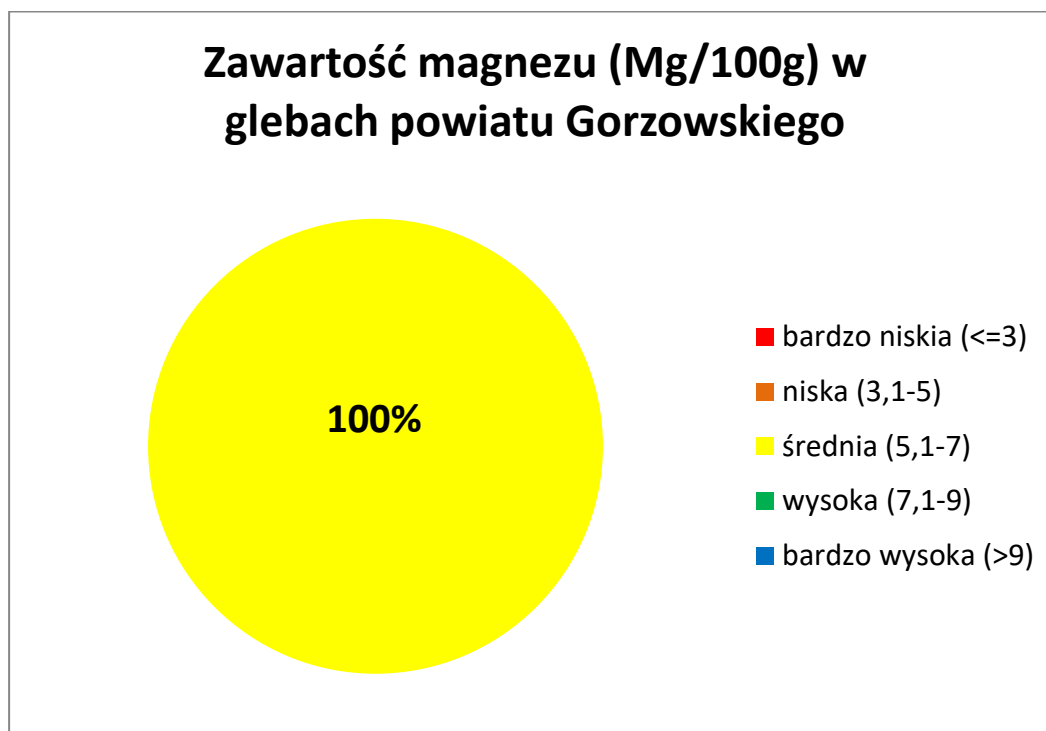
Rys. 50 Fosfor w glebach powiatu gorzowskiego

Rys. 51 Potas w glebach powiatu gorzowskiego

Rys. 52 Magnez w glebach powiatu gorzowskiego

Wnioski:

1. Produkcja zbóż (konsumpcyjne, paszowe) w województwie powinna opierać się na zasadzie planowania i mieć odzwierciedlenie w zapotrzebowaniu na ziarno, czy to do przemysłu spożywczego, czy paszowego. W tej sytuacji rolnicy mieliby zapewniony zbył po cenach zapewniających opłacalność produkcji.
2. Należałoby położyć większy nacisk na badania dotyczące upraw roślin wysokobiałkowych w tym soi w celu zapewnienia bazy paszowej.
3. Należałoby znaleźć możliwości dofinansowania zakupu wapna nawozowego przez rolników w celu rekultywacji zakwaszonych gleb użytkowanych rolniczo w województwie lubuskim.

1.3.3. Struktura gospodarstw

Liczba gospodarstw zarejestrowana w ARiMR wg danych na koniec lipca br. wyniosła ponad 35 tys.

W rozbiciu na poszczególne podmioty zarejestrowane w ARiMR przedstawia poniższa tabela:

Tab. 79 Liczba gospodarstw zarejestrowanych w ARiMR na koniec lipca 2017

WOJEWÓDZTWO	OSOBA FIZYCZNA	OSOBA PRAWNA	J.O.N.P.O.P.*	SPÓŁKA CYWILNA	SUMA
Lubuskie	33 865	1 327	152	73	35 417

Powierzchnia użytków rolnych wg danych na podstawie złożonych wniosków o płatności obszarowe w roku 2017 wynosi ok 410 tys. ha. Natomiast średnia wielkość gospodarstwa w województwie lubuskim ustalana przez Prezesa Agencji (Dz. Urz. MRiRW z dnia 30 września 2016 r.) wyniosła 21,14 ha. Pasuje to woj. Lubuskie na trzecim miejscu w kraju pod względem średniej gospodarstwa. Przekrój złożonych wniosków wskazuje że lubuscy rolnicy preferują produkcję roślinną (80% gospodarstw), a pozostała część w produkcji zwierzęcej oraz produkcjach mieszanych. Gospodarstw ekologicznych na podstawie złożonych wniosków roku 2017 w województwie lubuskim było 1191.

Liczba osób pracujących w gospodarstwie przyjęto dane z GUS wg których w województwie lubuskim pracujących na 100 ha jest ok 10 osób. Wobec powyższego oraz mając na uwadze średnią powierzchnie gospodarstwa w lubuskim wynoszącą 21,14 ha liczba osób pracujących w gospodarstwie wynosi 2 osoby. Ponadto wg prognoz GUS liczba osób pracujących w gospodarstwie będzie stale malała i wg założeń w roku 2016 wyniesie 2,66 osób/gospodarstwo, a w 2020 roku ma wynieść 2,56 osób/gospodarstwo do 2,43 osoby/gospodarstwo w roku 2050.

*Wg danych z GUS ilość ciągników w gospodarstwach w województwie lubuskim wynosiła 19,6 tys. szt/gospodarstwo.

Tab. 80 Struktura agrarna w województwie lubuskim w latach 2002-2009 i prognoza do roku 2020

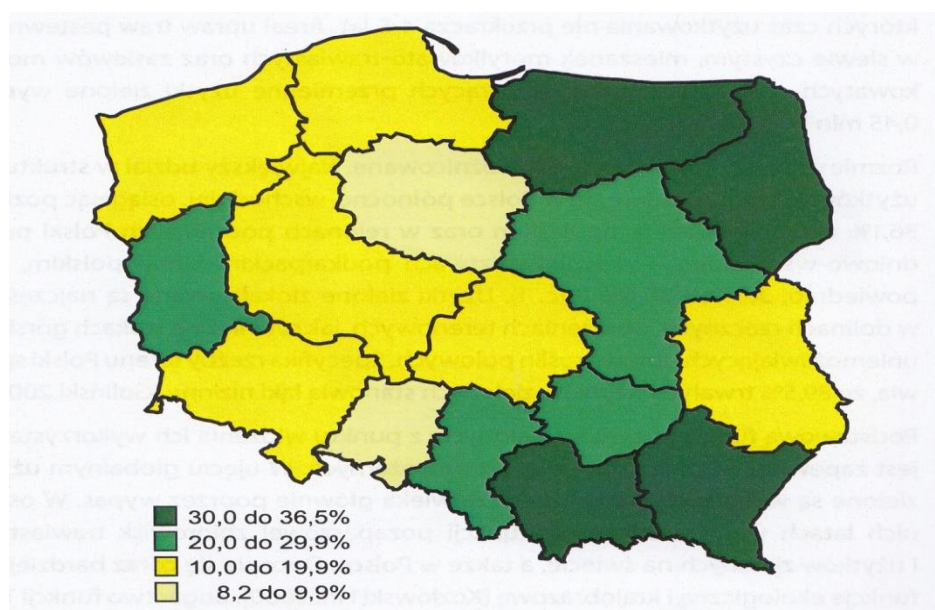
Lata	Gospodarstwa o powierzchni użytków rolnych w ha				
	1 - 5	5 - 10	10 - 20	20 - 50	>50
2002	63,4	15,3	12,1	6,5	2,7
2009	57,9	20,2	12,1	6,0	3,8
2012	53,2	24,6	11,1	6,6	4,5
2016	50,6	28,7	8,5	6,6	5,6
Prognoza					
2020	47,6	33,3	5,6	6,7	6,8

Tab. 81 Średnia wielkość powierzchni gruntów rolnych w gospodarstwach rolnych na poszczególne województwa.

Jednostka podziału administracyjnego kraju	Średnia wielkość powierzchni gruntów rolnych w gospodarstwie rolnym w 2016 roku (w hektarach)
Województwo dolnośląskie	16,30
Województwo kujawsko-pomorskie	15,51
Województwo lubelskie	7,65
Województwo lubuskie	21,14
Województwo łódzkie	7,67
Województwo małopolskie	4,02
Województwo mazowieckie	8,54
Województwo opolskie	18,30
Województwo podkarpackie	4,73
Województwo podlaskie	12,19
Województwo pomorskie	19,09
Województwo śląskie	7,56
Województwo świętokrzyskie	5,63
Województwo warmińsko-mazurskie	22,70
Województwo wielkopolskie	13,49
Województwo zachodniopomorskie	30,20

Mapa nr 11 Udział powierzchni trwałych użytków zielonych w powierzchni użytków rolnych (GUS 2016)

Gospodarstwa ekologiczne:

Rolnictwo ekologiczne to najbardziej przyjazna środowisku produkcja rolnicza.

Systematycznie wzrasta liczba gospodarstw ekologicznych z danych opublikowanych przez Główny Inspektorat Jakości Handlowej Artykułów Rolno Spożywczych wynika, że w roku 2015 w województwie lubuskim liczba producentów ekologicznych to 1214, produkcji rolnej - 1202, przetwórstwa produktów ekologicznych oraz produkcji pasz - 9. (wg stanu na 31 grudnia 2015 r.).

Tab. 82 Powierzchnia ekologicznych użytków rolnych w Polsce w roku 2015

Województwo	Powierzchnia ekologicznych użytków rolnych w okresie konwersji (w ha)	Powierzchnia ekologicznych użytków rolnych po okresie konwersji (w ha)	Łączna powierzchnia ekologicznych użytków rolnych (w ha)
Lubuskie	4 465,58	29 585,84	34 051,42

Dane GJHARS

Tab. 83 Wykaz gospodarstw ekologicznych na terenie województwa lubuskiego (dane Lubuski Ośrodek Doradztwa Rolniczego).

Lp.	Powiat	Położenie gospodarstwa ekologicznego miejscowość	Powierzchnia uprawy ekologicznej [ha]	Rodzaj produkcji
1.	gorzowski	Zdroisko	3,52	drób, drób ozdobny, jaja, świnie wietnamski
2.	krośnieński	Gryżyna	49,00	gryka, owies
3.		Dęby	65,97	borówka wysoka, żyto ozime, owies, gryka, łubin słodki, siano
4.		Strużka	9,85	borówka wysoka, siano, aronia
5.		Osiecznica	76,00	porzeczka czarna, porzeczka czerwona, aronia
6.		Lubiatów	16,94	borówka wysoka
7.		Bobrowice	5,05	borówka wysoka
8.		Granice, Dęby	18,60	gryka, zielonka
9.		Janiszowice	7,05	borówka wysoka, siano
10.		Skórzyn	450,00	tucznik, jałóWKi, cielęta, w gospodarstwie utrzymywane są żubry
11.		Gębice	10,84	owies, pszenica, żyto

12.	międzyrzecki	Marianowo	11,76	zbiór i przetwórstwo ziół, bób, dynia, fasola, jabłka, ocet winny
13.	międzyrzecki	Wojciechówek	136,24	proso, użytki zielone
14.		Jasieniec	20,00	świnie, bydło opasowe, zboża
15.	nowosolski	Solniki	1,10	marchew, burak ćwikłowy, kapusta, cebula, ziemniaki, kapusta kiszona
16.	słubicki	Białków	200,00	żyto, owies, proso, świnie wypiek chleba
17.		Kunowice	19,11	siano, żyto ozime
18.		Słubice	32,35	Daniele
19.		Stańsk	68,00	proso, konie do rekreacji, agroturysta
20.	sulęciński	Słońsk	200,00	młode bydło do 300 kg, krowy
21.		Słońsk	11,37	młode bydło do 300 kg
22.		Słońsk	12,66	cielęta do 300 kg
23.		Sulęcín	32,20	żywiec wieprzowy, proso, łubin
24.		Lemierzycy	13,83	krowy, jałówki opasy 600 kg
25.		Lemierzycy	14,58	młode bydło do 300 kg
26.		Jamno	36,00	żywiec wołowy
27.		Lemierzyczo	50,00	młode bydło do 300 kg krowy, opasy do 700 kg
28.		Krzeszycy	50,00	bydło opasowe Limousine
29.	strzelecko- drezdencki	Pławín	45,00	Siano
30.		Pławín	360,00	Jelenie, danielę, siano, sianokiszczonka
31.	świebodziński	Pławín	45,00	siano
32.		Niekarzyn	62,94	pszenżyto ozime
33.		Owczary	95,40	siano, wełna, owce rasy wrzosówka, drzewka owocowe (certyfikat ekologiczny tylko na siano)
34.		Darnawa	60,00	łubin, żyto, topinambur
35.	wschowski	Krzepielów	29,45	sery krowie podpuszczkowe, masło, mleko, jaja, twarogi, śmietana, żywiec wieprzowy i wołowy, króliki, drób,

				zboża, gryka, mieszanka zbożowo- strączkowa
36.		Siedlnica	15,00	mleko
37.	zielonogórski	Łaz	20,84	śliwa węgierska, jaja, łubin żółty, pszenica, owies, owce, króliki
38.		Zielona Góra	49,50	łubin żółty nasienny
39.		Zielona Góra	23,37	kapusta, kalafior, dynia, fasola, ogórki, proso
40.		Zielona Góra	33,47	porzeczka czarna, sianokiszonka
41.		Radowice	12,00	kozy, bydło opasowe, gęsi
42.		Grabowiec	50,00	daniele
43.		Grabowiec	41,00	króliki, siano
44.		Czyżówek	161,68	bydło opasy
45.	żagański	Gościeszowice	1,90	porzeczka, maliny, truskawki, pszenica, jaja kurze, warzywa
46.		Nowa Rola	22,00	żywiec wołowy
47.	żarski	Czerna	4,02	żyto, ziemniaki, siano
48.		Gręzawa	15,60	żyto, pietruszka, zioła (hyzop, tymianek) agroturystyka
49.		Guzów	72,45	bydło
50.		Łazy	42,29	gryka, łubin słodki, owies, stawy rybne, agroturystyka
51.		Tuplice	17,70	gryka, łubin słodki, żyto ozime, żywica wieprzowy
52.		Bieniów	4,62	króliki, ziemniaki, owoce
53.		Piotrów	52,00	jęczmień, owies, pszenżyto

Gospodarstwa zajmujące się produkcją metodami ekologicznymi stanowią obecnie nie wielki odsetek gospodarstw rolnych ale wraz ze wzrostem świadomości konsumentów wzrastać będzie znaczenie rolnictwa ekologicznego i zapewne ilość takich gospodarstw. Polska mimo dobrych warunków wyraźnie odstaje od średniego w UE udziału gospodarstw i arealu objętego produkcją ekologiczną.

Pożądanym kierunkiem zmian jest rozwój grup producentów rolnych zarówno skupiających producentów konwencjonalnych jak i ekologicznych. Wsparcie naukowo -badawcze z e strony uczelni wyższych może przyczynić się do rozwiązania wielu problemów dotyczących zarówno produkcji rolniczej jak i przetwórstwa rolno - spożywczego.

Region od dawna kojarzony jest z winiarstwem, w wielu regionach Polski - lubuskie- postrzegane jest jako kolebka winiarstwa. Do działań promocyjnych można zaliczyć powstanie i funkcjonowanie Lubuskiego Szlaku Wina i Miodu, organizowanie drzwi otwartych w winnicach.

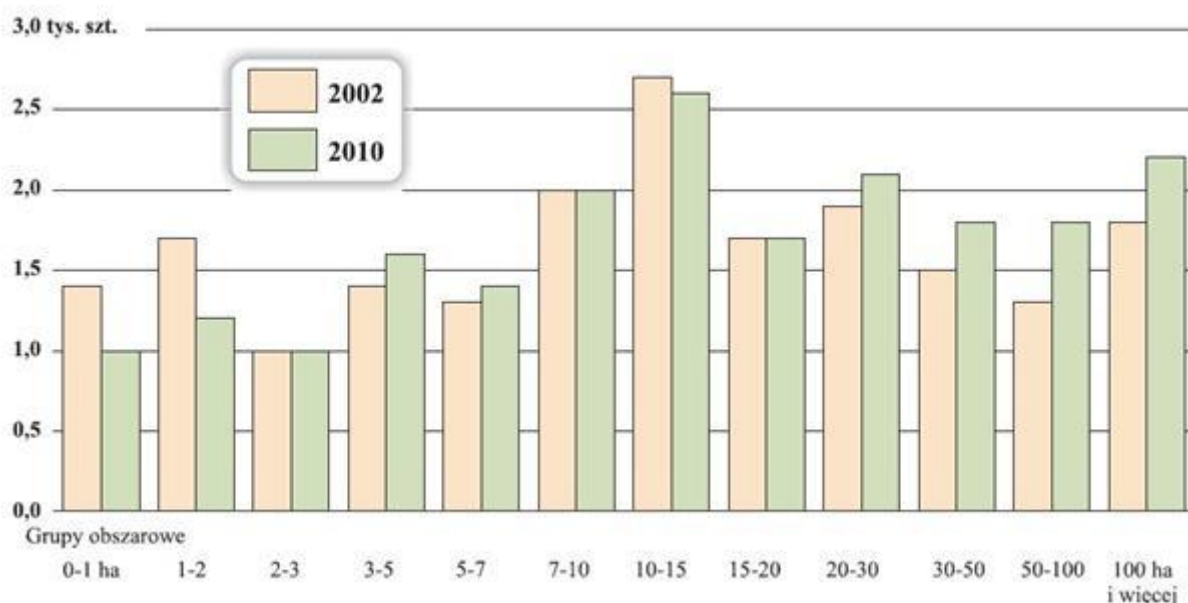
Powierzchnia upraw winorośli - 85 ha (w tym 35 ha posiada największa w Polsce winnica – zlokalizowana w **Lubuskim Centrum Winiarstwa w Zaborze** - 10000 sadzonek i 21 odmian winorośli).

Lubuski Szlak Wina i Miodu pozwala na poznanie specyfiki i tradycji Regionu Lubuskiego poprzez tematyczną podróż związaną z winem i miodem, z których wytwarza się oryginalne produkty według miejscowych receptur. Wina deserowe, ocet, miód, soki, wosk pszczeli, napoje miodowo-owocowe – to tylko niektóre ze specjalistów oferowanych przez gospodarzy.

Poziom mechanizacji

W 2010 roku w województwie lubuskim spisano 20,3 tys. ciągników rolniczych co wskazuje na wzrost o 2,7% w stosunku do 2002r. Dominowały ciągniki o mocy 25 do 40 kW. Zmniejszył się udział ciągników o mocy do 15 kW, natomiast wzrosło wyposażenie gospodarstw w ciągniki o dużej mocy (pow. 60 kW), które stanowiły w ogólnej liczbie ciągników 20,0% wobec 15,5% w 2002r.

Wykres nr 19 Ilość ciągników w rozbiciu na grupy obszarowe użytków rolnych w woj. lubuskim.

Przeciętnie w województwie lubuskim na 1 gospodarstwo przypadało 1 szt. ciągnika, natomiast w poszczególnych grupach obszarowych UR większa ilość ciągników przypadała na gospodarstwa duże. Przykładowo w gospodarstwach poniżej 10 haUR wykorzystywano średnio 0,2 szt. ciągnika na gospodarstwo, w grupie 10-30 haUR było to 1,4 ciągnika, 30-100 haUR 2,2 szt., a w gospodarstwach o powierzchni 100 haUR i więcej przypadało średnio 3,5 szt. ciągników. Od 2002 roku zmiany zachodzące

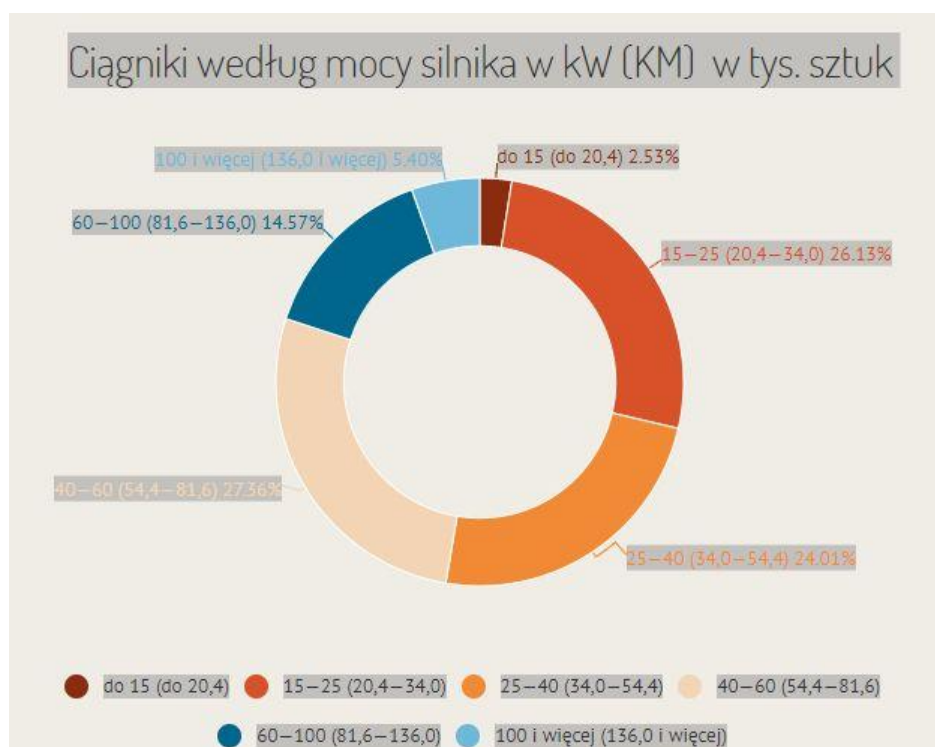
w strukturze powierzchni podstawowych upraw oraz postępujący proces modernizacji rolnictwa, wpłynęły m.in. na aktualny stan wyposażenia gospodarstw w maszyny i urządzenia rolnicze. Utrzymującą się wysoka powierzchnia zasiewów zbóż oraz wzrost powierzchni uprawy rzepaku i kukurydzy na ziarno, spowodowały wzrost liczby kombajnów do zbioru tych upraw o 21,3%. Zmniejszyła się natomiast liczba kombajnów do zbioru buraków o 60,9%, powodem czego był spadek powierzchni upraw buraków cukrowych. Natomiast ilość kombajnów do zbioru ziemniaków, pomimo spadku powierzchni uprawy tej rośliny, wzrosła o 4,4%. W 2010r. na 100 gospodarstw rolnych przypadało średnio 6,2 szt. kombajnów do zbioru zbóż (4,0 szt. w 2002r.), 0,3 szt. kombajnów do zbioru buraków (0,5 szt. w 2002r.) i 1,4 szt. kombajnów do zbioru ziemniaków (1,0 szt. w 2002 r.).

W całym kraju w gospodarstwach rolnych jest zarejestrowanych prawie 1,5 mln (dokładnie 1464,4 tysięcy) ciągników. W których województwach po polach jeżdżą najliczniej? Najwięcej ciągników mają rolnicy w województwach mazowieckim (222,2 tys.), lubelskim (180,2 tys.) i wielkopolskim (155,1 tys.). Ich najmniejsza liczba znajduje się w regionach lubuskim (19,5 tys.), zachodniopomorskim (31,6 tys.) i opolskim (36,4 tys.), podaje Główny Urząd Statystyczny.

Rys. 53 Liczba ciągników w poszczególnych województwach Polski (2016 rok)

Rys. 54 Ciągniki według mocy silnika w Kw (KM) w tys. Sztuk (2016 rok)

Wniosek:

1. Ilość ludzi, która pracuje w gospodarstwie statystycznie nie odzwierciedla stanu faktycznego ponieważ wiele osób ubezpieczonych w KRUS podejmuje prace „na czarno”

1.3.4. Wartość produkcji rolniczej

Opłacalność produkcji rolniczej oraz dochód rolniczy uzyskany przez gospodarstwa rolne uczestniczące w PL FADN – Region Pomorze i Mazury - w tym województwo lubuskie.

Opłacalność produkcji rolniczej w regionie Pomorze i Mazury w roku 2014

Tab. 84 Grupowanie gospodarstw według działów rolniczych

Lp	Zmienna	Uprawy polowe	Uprawy ogrodnicze	Uprawy trwałe	Krowy mleczne	Zwierzęta trawożerne	Trzoda chlewna	Drób	Mieszane	Średnio
1	Produkcja ogółem bez dopłat	220577	178662	61430	200119	47037	402303	2534300	147357	202508
2	Koszty ogółem	199735	128983	73744	151576	57617	366729	1983077	146242	182219
3	Opłacalność - relacja produkcja ogółem/koszty ogółem	1,10	1,39	0,83	1,32	0,82	1,10	1,28	1,01	1,11

4	Dochód na gospodarstwo rolne w tym dopłaty	83797	65665	27687	86057	24239	79187	606650	39548	66074
5	Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego na osobę pełnozatrudnioną z rodziny	47616	37604	21552	46720	16749	46472	277391	20724	35856

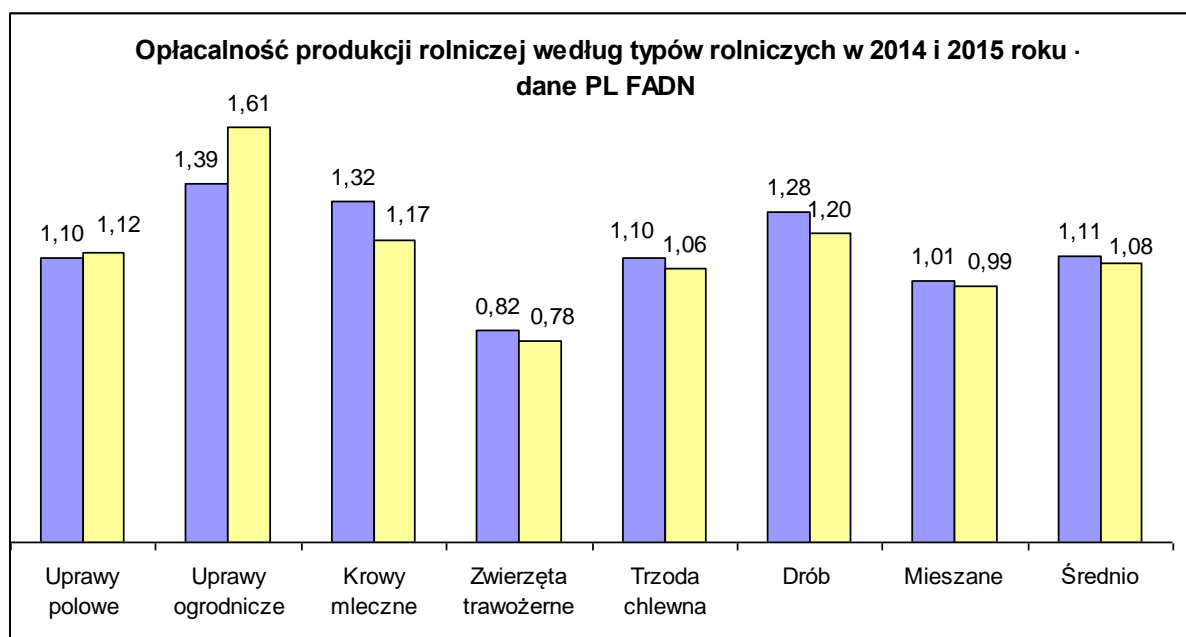
Opłacalność produkcji rolniczej w regionie Pomorze i Mazury w roku 2015

Tab. 85 Grupowanie gospodarstw według działów rolniczych

Lp	Zmienna	Uprawy polowe	Uprawy ogrodnicze	Uprawy trwałe	Krowy mleczne	Zwierzęta trawożerne	Trzoda chlewna	Drób	Mieszane	Średnio
1	Produkcja ogółem bez dopłat	219895	236177	brak danych	175966	46733	331067	1907012	142837	192964
2	Koszty ogółem	197147	146804		150063	60189	313748	1583886	144165	178327
3	Opłacalność - relacja produkcja ogółem/koszty ogółem	1,12	1,61		1,17	0,78	1,06	1,20	0,99	1,08
4	Dochód na gospodarstwo rolne w tym dopłaty	70458	102414		71998	22543	50588	352370	30267	53222
5	Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego na osobę pełnozatrudnioną z rodziny	43616	65296		39561	16721	29024	128693	19553	31541

Wykres nr 20 Opłacalność produkcji rolniczej według typów rolniczych w 2014 i 2015 roku (dane PL FADN)

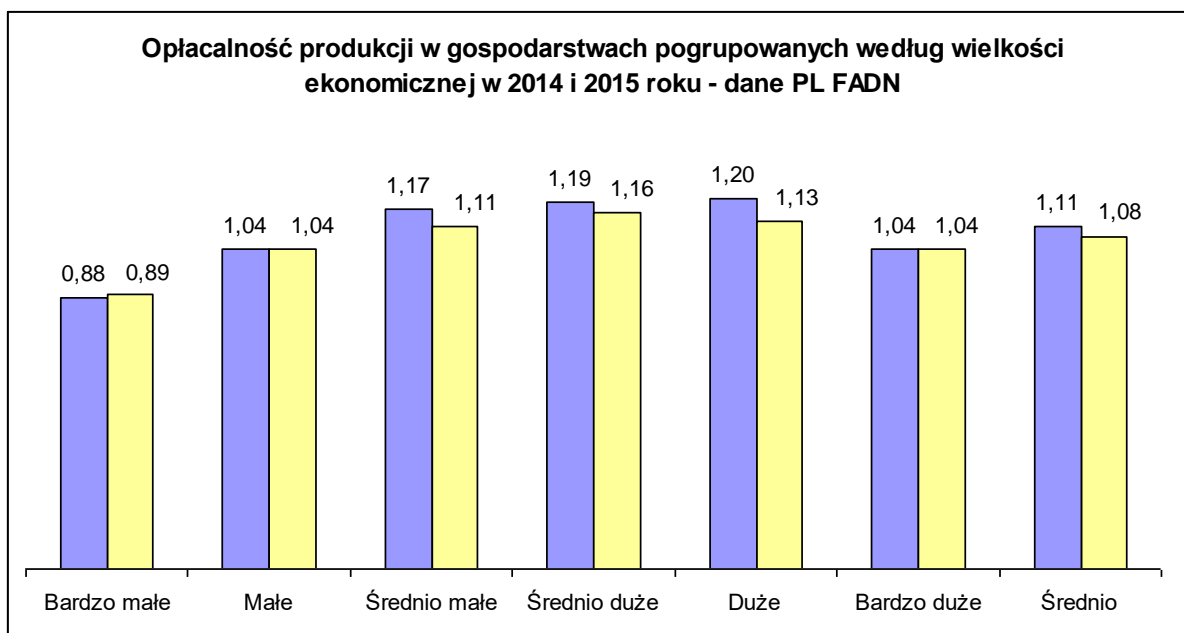
Tab. 86 Grupowanie gospodarstw według klas wielkości ekonomicznej (wyrażonej w wartości SO) rok 2014

Lp	Zmienna	Bardzo małe	Małe	Średnio małe	Średnio duże	Duże	Bardzo duże	Średnio
	zakres w tysiącach euro	2 do 8	8 do 25	25 do 50	50 do 100	100 do 500	powyżej 500	
1	Produkcja ogółem bez dopłat	27314	69381	162906	356172	1232580	6402137	202508
2	Koszty ogółem	30866	66692	139261	299246	1030235	6134154	182219
3	Opłacalność -relacja produkcja ogółem/koszty ogółem	0,88	1,04	1,17	1,19	1,20	1,04	1,11
4	Dochód na gospodarstwo rolne w tym dopłaty	11496	28300	66665	139414	417824	1116412	66074
5	Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego na osobę pełnozatrudnioną z rodziny	9012	18923	37947	74042	207850	273142	35856

Tab. 87 Grupowanie gospodarstw według klas wielkości ekonomicznej (wyrażonej w wartości SO) rok 2015

Lp	Zmienna	Bardzo małe	Małe	Średnio małe	Średnio duże	Duże	Bardzo duże	Średnio
	zakres w tysiącach euro	2 do 8	8 do 25	25 do 50	50 do 100	100 do 500	powyżej 500	
1	Produkcja ogółem bez dopłat	27579	69804	150831	337719	1162183	6042963	192964
2	Koszty ogółem	31107	67023	135397	291660	1024116	5831294	178327
3	Opłacalność - relacja produkcja ogółem/koszty ogółem	0,89	1,04	1,11	1,16	1,13	1,04	1,08
4	Dochód na gospodarstwo rolne w tym dopłaty	8676	28651	61381	122905	284550	642353	53222
5	Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego na osobę pełnozatrudnioną z rodziny	7424	18905	35776	68003	146553	396980	31541

Wykres nr 21 Opłacalność produkcji w gospodarstwach

Opracowano na podstawie:

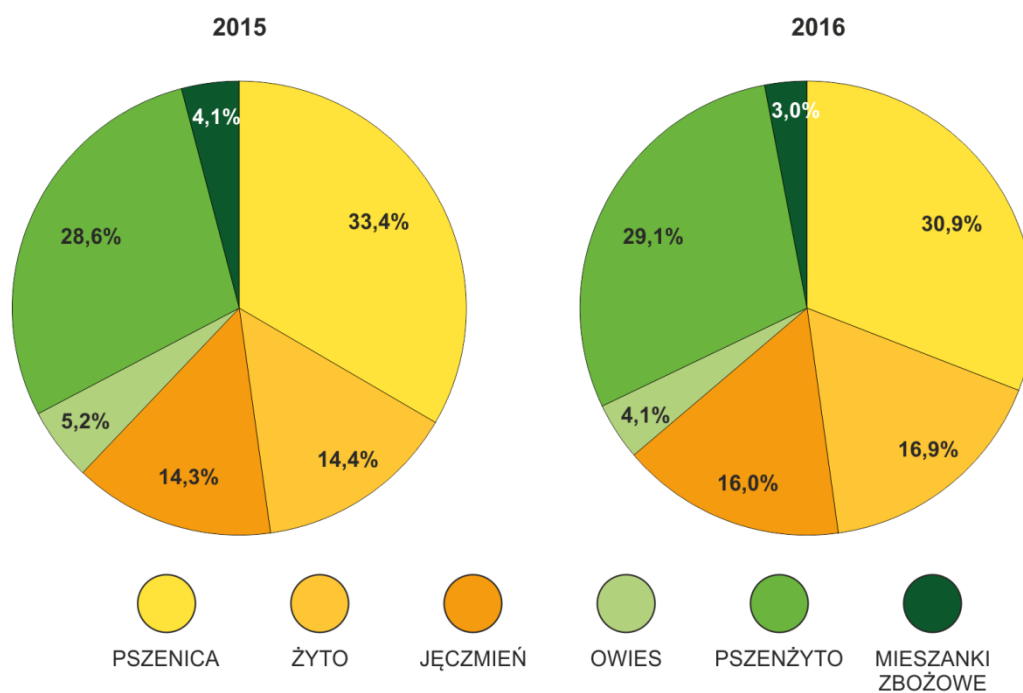
Wyniki standardowe 2014 uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN – Region FADN 785 Pomorze i Mazury, IERiGŻ PIB, Warszawa 2016

Wyniki standardowe 2015 uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN – Region FADN 785 Pomorze i Mazury, IERiGŻ PIB, Warszawa 2017

Tab. 88 Globalna produkcja roślinna i zwierzęca

globalna produkcja roślinna i zwierzęca						
WYSZCZEGÓLNIENIE	2005	2010	2011	2012	2013	2014
	w odsetkach					
PRODUKCJA GLOBALNA						
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Produkcja roślinna	53,2	53,0	50,9	63,9	60,7	59,3
Zboża	23,3	18,7	17,4	30,0	26,9	25,6
w tym zboża podstawowe	20,1	16,1	14,2	25,3	21,9	20,5
w tym: pszenica	7,8	7,3	6,7	9,5	9,4	9,7
żyto	3,2	2,2	2,0	4,4	4,4	2,7
jęczmień	3,5	2,1	2,1	4,2	2,3	2,7
Ziemniaki	4,3	2,1	3,5	4,0	1,9	2,0
Przemysłowe	4,9	6,6	5,9	9,2	8,8	8,3
w tym buraki cukrowe	1,7	0,4	0,4	0,9	0,4	0,7
Warzywa	6,2	8,2	9,2	7,0	8,0	8,4
Owoce	2,0	2,5	2,3	3,1	4,3	3,6
Siano łakowe	2,4	3,1	2,8	2,4	2,0	2,3
Pozostałe	10,1	11,8	9,8	8,2	8,9	10,7
Produkcja zwierzęca	46,8	47,0	49,1	36,1	39,3	40,7
Żywiec rzeźny	30,7	33,5	32,1	24,9	26,7	27,3
w tym:						
bydło (bez cieląt)	1,5	1,8	2,8	2,0	1,7	1,7
cielęta	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1
trzoda chlewna	11,7	10,2	10,6	3,2	7,2	6,8
owce	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
drób	17,4	21,2	18,5	19,5	17,7	18,6
Przyrost stada (podstawowego i obrotowego)	0,5	-0,4	1,4	-1,6	0,0	0,7
Mleko krowie	8,2	6,2	7,2	6,6	5,3	5,7
Jaja kurze	5,2	6,3	7,1	4,9	6,0	5,9
Obornik	0,9	0,7	0,7	0,7	0,6	0,6
Pozostałe	1,3	0,7	0,6	0,6	0,6	0,6
PRODUKCJA TOWAROWA						
O G Ó Ł E M	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Produkcja roślinna	40,6	53,8	37,5	47,2	52,7	49,5
Zboża	17,1	19,8	10,9	19,0	19,8	20,9
w tym zboża podstawowe	14,0	17,7	8,1	14,7	16,5	16,4
w tym: pszenica	7,0	7,8	4,8	6,9	6,3	9,2
żyto	3,4	5,7	1,1	3,3	4,9	2,4
jęczmień	2,0	2,1	1,0	2,1	1,4	1,5
Ziemniaki	1,7	1,6	1,8	2,1	1,3	1,7
Przemysłowe	6,9	12,4	4,0	8,1	10,5	6,6
w tym buraki cukrowe	2,4	0,8	0,6	1,3	0,7	0,7
Warzywa	6,5	8,1	10,5	8,2	9,3	9,6
Owoce	2,2	3,0	2,4	3,2	5,0	3,8
Pozostałe	6,2	8,9	7,9	6,6	6,7	6,8
Produkcja zwierzęca	59,4	46,2	62,5	52,8	47,3	50,5
Żywiec rzeźny ^b	41,6	32,0	44,9	37,2	33,9	37,1
w tym:						
bydło (bez cieląt)	2,0	2,0	3,8	2,8	2,2	2,2
cielęta	0,0	0,1	0,1	0,2	0,1	0,2
trzoda chlewna	15,2	7,6	14,8	4,7	8,5	9,2
owce	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
drób	24,2	22,2	26,2	29,3	23,1	25,4
Mleko krowie	9,6	8,8	9,3	9,2	6,5	7,1
Jaja kurze	6,7	4,4	7,7	5,9	6,3	5,9
Pozostałe	1,5	1,0	0,6	0,5	0,6	0,5

Rys. 55 Struktura powierzchni zasiewów zbóż podstawowych z mieszankami zbożowymi
Stan w czerwcu

Tab. 89 Powierzchnia uprawy głównych ziemiopłodów
Stan w czerwcu

Wyszczególnienie	2015	2016	
	w ha		2015=100
Zboża ogółem	178444	196313	110,0
w tym zboża podstawowe z mieszankami zbożowymi.....	149809	173275	115,7
pszenica	50028	53573	107,1
żyto	21589	29336	135,9
jęczmień	21369	27626	129,3
owies	7856	7145	90,9
pszenżyto	42816	50349	117,6
mieszanki zbożowe	6151	5246	85,3
Rzepak i rzepik.....	36776	33864	92,1
Ziemniaki.....	5012	4664	93,1
Buraki cukrowe.....	1183	1429	120,8

Tab. 90 Plony i zbiory głównych ziemiopłodów
Stan w czerwcu

Wyszczególnienie	2015	2016		2015	2016	
	plony			zbiory		
	w dt/ha		2015=100	w dt		2015=100
Zboża ogółem	36,4	41,4	113,7	6492376	8135555	125,3
w tym zboża podstawowe z mieszankami zbożowymi..	37,4	37,9	106,1	5601121	6880550	122,8
pszenica.....	43,8	45,8	104,6	2189132	2454806	112,1
żyto	29,9	32,1	107,4	645819	941743	145,8
jęczmień.....	34,2	35,8	104,7	731817	990265	135,3
owies.....	25,8	28,8	111,6	202951	206019	101,5
pszenżyto.....	38,7	42,3	109,3	1656735	2128806	128,5
mieszanki zbożowe	28,4	30,3	106,7	174667	158911	91,0
Rzepak i rzepik.....	29,6	27,3	92,2	1089774	924256	84,8
Ziemniaki.....	191	316	165,4	976263	1509654	154,6
Buraki cukrowe.....	582	708	121,6	739847	1012071	136,8

Tab. 91 Powierzchnia paszowa
Stan w czerwcu

Wyszczególnienie	2015	2016	
	w ha		2015 = 100
OGÓŁEM	122700	112122	91,4
Trwałe użytki zielone	97139	93300	96,0
Polowe uprawy pastewne	25561	18822	73,6

Tab. 92 Produkcja roślin pastewnych na paszę
Stan w czerwcu

Wyszczególnienie	2015	2016	
	w dt		2015 = 100
Okopowe pastewne	29032	46403	159,8
Strączkowe pastewne	124887	41291	33,1
Motylkowe drobnonasienne ^a	3190274	2703697	84,7
Kukurydza na zielonkę	1840178	2828458	153,7

Trwałe użytki zielone ^b			
.....	3946192	4152864	105,2
łąki trwałe			
.....	3672423	3780705	102,9
pastwiska trwałe			
.....	273769	372159	135,9

^a Łączne z innymi pastewnymi trawami i pastwiskami polowymi. ^b W przeliczeniu na siano.

PRODUKCJA GŁÓWNYCH UPRAW OGRODNICZYCH

Tab. 93 Zbiory warzyw gruntowych
Stan w czerwcu

Wyszczególnienie	2015	2016	
	w dt		2015 = 100
OGÓŁEM			
.....	839094	882948	105,2
Kapusta			
.....	255603	231168	90,4
Kalafiory			
.....	24491	19486	79,6
Cebula			
.....	136736	156346	114,3
Marchew jadalna			
.....	128528	146495	114,0
Buraki ćwikłowe			
.....	58078	69227	119,2
Ogórki			
.....	50814	55510	109,2
Pomidory			
.....	33348	34760	104,2
Pozostałe ^a			
.....	151498	169957	112,2

^a Pietruszka, pory, selery, rzodkiewka, sałata, rabarbar, szparagi, koper i inne.

Tab. 94 Zbiory owoców z drzew
Stan w czerwcu

Wyszczególnienie	2015	2016	
	w dt		2015 = 100
OGÓŁEM			
.....	271385	349735	128,9
Jabłonie			
.....	195587	266037	136,0
Grusze			
.....	9087	8391	92,3
Śliwy			
.....	23567	25916	110,0

Wiśnie	24366	29180	119,8
Czereśnie	12293	13750	111,9
Pozostałe ^a	6485	6461	99,6
w tym orzechy włoskie	3155	3367	106,7

^a Morele, brzoskwinie, orzechy włoskie.

Tab. 95 Zbiory owoców z krzewów owocowych
Stan w czerwcu

Wyszczególnienie	2015	2016	
	w dt		2015 = 100
OGÓŁEM	129360	86467	66,8
Truskawki i poziomki	97476	53537	54,9
Maliny ^a	1361	1700	124,9
Porzeczki	19508	20309	104,1
Agrest	980	1272	129,8
Pozostałe ^b	10035	9649	96,2

^a Łącznie z jeżyną bezkolcową. ^b Aronia, borówka wysoka, winorośl, leszczyna i inne.

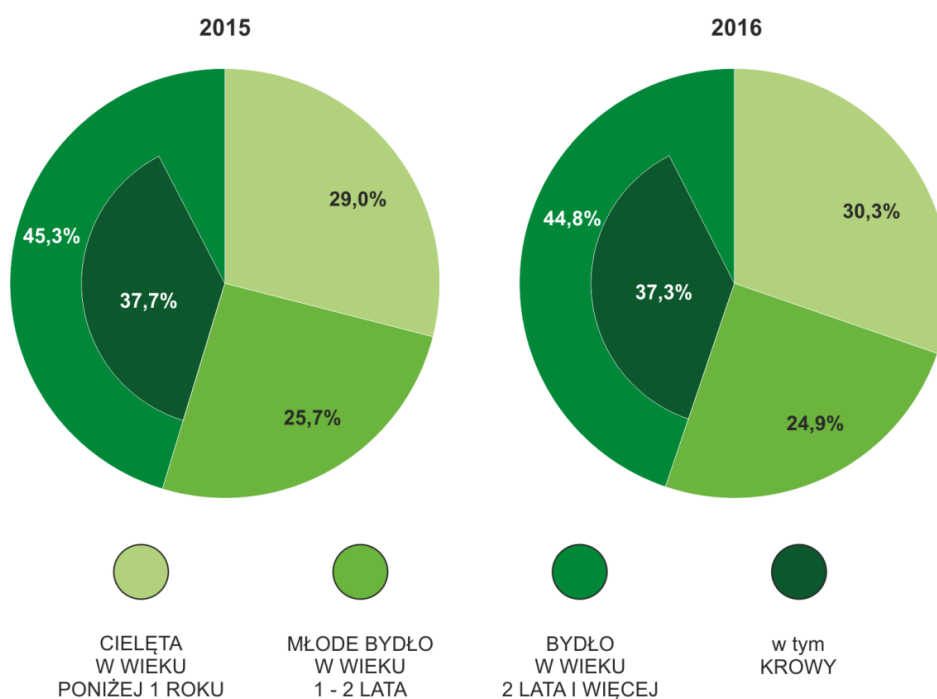
ZWIERZĘTA GOSPODARSKIE

Województwo lubuskie posiada największą w kraju wydajność krów mlecznych wśród bydła będącego pod oceną. Pod względem jakościowym bydło ras mięsnych również mieści się w czołówce krajowej, czego wyrazem jest zdobywanie przez lubuskich hodowców wielu tytułów championów i super championów na wystawach krajowych. Ponieważ województwo lubuskie dysponuje znaczną ilością użytków zielonych celowe jest podejmowanie działań zachęcających rolników do chowu bydła aby jego ilość odpowiadała możliwościom paszowym naszych terenów, a w szczególności dotyczy to w niewielkim stopniu wykorzystanych trwałych użytków zielonych położonych w zwartych kompleksach dolin rzecznych w naszym województwie.

Podstawowym kierunkiem produkcji zwierzęcej regionu stała się produkcja drobiarska, która wyróżnia się na tle kraju pod względem ilościowym chowu i tuczu drobiu kurzego oraz indyków i stawia nasze

województwo na czołowym miejscu w Polsce. Znacząca ilość drobiu sprawia, że w regionie są zlokalizowane nowoczesne zakłady przetwórstwa mięsa drobiowego zlokalizowane m.in. w Świebodzinie, Sławie, Trzebiechowie i Nowej Soli, a także zakłady związane z przemysłem paszowym. Produkcja z lubuskiego trafia na rynek krajowy i unijny.

Rys. 56 Struktura pogłowia bydła
Stan w czerwcu

Tab. 96 Pogłowie zwierząt gospodarskich w 2016 r.

Stan w czerwcu

Wyszczególnienie	Ogółem		VI 2015 = 100	XII 2015 = 100
	w szt.	w tym gospodarstwa indywidualne		
Bydło	75325	63543	102,1	103,6
w tym krowy	28080	23845	101,0	99,9
Owce	4397	4114	98,7	98,8
w tym maciorki	1948	1816	73,4	47,4
Drób ^a ogółem	5581386	5434619	88,6	106,0
Trzoda chlewna	147549	105447	102,6	108,0 ^b
w tym lochy	10802	6384	105,4	107,5 ^b

^a Dane nie są porównywalne z prezentowanymi w poprzednich edycjach publikacji w związku z uwzględnieniem w badaniach od 2016 r. całego pogłowia drobiu (do 2015 r. – w wieku powyżej 2 tygodni). ^b Marzec 2016 = 100.

Uwagi do danych statystycznych

Szacuje się, że z naszego województwa pochodzi ok. 30% indyka rzeźnego. W kraju jest ok. 900 ferm, które w 2016 wyprodukowały 510 tys. ton (KRDIP). Przyjmując ten wskaźnik wyprodukowano w województwie ok. 170 tys. ton żywca indyjskiego. Deklarowane możliwości ubojowe zakładów bijących indyka wynoszą ok. 188,5 tys. ton. Biję się ok. 90 tys. Różnice te wynikają z tego, że część ptaków wyjeżdża poza teren województwa, a część jest wwożona. Uboju żywca dokonują w województwie 3 zakłady, reszta prowadzi przetwórstwo. W 2015 roku ubito 120,5 tys. ton żywca drobiowego pozyskując 84 400 ton mięsa, tłuszczu i podrobów. Na podstawie informacji z terenu i możliwości ubojowych mogę oszacować, iż w województwie w 2016 roku ubito ok. 94 tys. ton żywca indyjskiego.

W województwie ubojem brojlera kurzego zajmują się tylko 2 ubojnie, które szacuję, że biją rocznie ok. 33 tys. Ton żywca kurzego. Występuje tu podobna sytuacja jak z żywcem indyjskim, ptaki wyjeżdżają poza województwo lub do niego wjeżdżają. Biorąc pod uwagę stany brojlera z grudnia 2015 roku oraz podane przez WIW w Zielonej Górze ilości podmiotów zajmujących się produkcją brojlera kurzego – 136 można sądzić, że zarejestrowano dla każdego podmiotu budynek o pojemności 20 tys. sztuk. Wynika z tego, że w województwie możemy ubić całego wyprodukowanego brojlera.

Drób wodny ubijany jest w jednej ubojni. Według danych pozyskanych z WIW w Zielonej Górze w 2016 roku ubito 427 911 sztuk kaczek rzeźnych i 73 523 gęsi rzeźnych (zawierają zapewne ubój interwencyjny – grypa).

Uwagi do rozwoju

Drobiarstwo jest bardzo zindywidualizowaną dziedziną rolnictwa można jedynie stworzyć warunki i ułatwienia do jej rozwoju. I tak czynnikiem decydującym będą ceny żywca, a co za tym idzie opłacalność

produkcji. W pewnym stopniu można liczyć na zintensyfikowanie produkcji, bo to wynika z liczebności rzutów np. brojlera kurzego (aktualnie ok. 4-5). Ogranicznikiem jednak zawsze będą warunki otoczenia, możliwości zagospodarowania obornika itp.

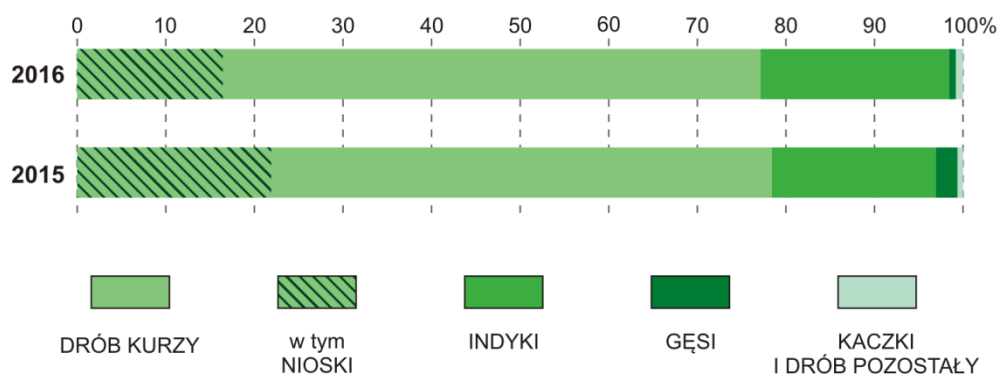
Wydaje się więc, że niezbędne jest:

- Wyznaczenie w planach zagospodarowania stref produkcyjnych, które nie będą nikomu przeszkadzały, a dadzą możliwość swobodnej rozbudowy istniejących ferm.
- Stworzenie warunków (w tym i finansowych) do bezwzględnego wdrożenia programu bioasekuracji i stworzenia stref wolnych od chorób, a tym samym stref eksportu.
- Zagospodarowanie odpadów i ścieków poubojowych, poprodukcyjnych – może z nauką.
- Opracowanie dopuszczalnych norm hałasu, produkowanych gazów i innych zanieczyszczeń pochodzących z ferm (wszystko niby jest) – tu też przydała by się współpraca w zakresie tanich i skutecznych sposobów, urządzeń ograniczania emisji.
- Stworzenie warunków finansowych rozwoju np. kredyty nie konieczne komercyjne.

Tab. 97 Stany ilościowe drobiu, uboje i produkcja mięsa oraz produkcja jaj

Gatunek	ROK				
	2005	2010	2014	2015	
				ogółem	w tym w gosp. indywidualnych
Stany ptaków					
Kury:(szt.)	2 503 900	3 690 000	3 243 600	4 153 700	4 120 500
w tym nioski(szt)	776 100	1 285 000	1 164 600	1 446 100	1 445 400
pozostałe kury	1 727 800	2 405 000	2 079 000	2 707 600	2 675 100
Indyki (szt)	1 728 600	1 717 900	1 109 900	1 046 800	880 700
Gęsi(szt)	134 100	210 000	68 400	16 200	16 200
Kaczki (szt)	122 700	42 900	113 700	48 200	48 200
na 100 ha					
Kury / 100ha uż rolnych (szt):	521,50	843,10	738,60	1061,70	1226,30
w ty nioski	161,70	293,60	265,30	369,60	430,20
Uboje i produkcja mięsa					
Żywiec rzeźny (w tonach wagi żywej)	75 200	94 800	113 700	120 500	111 200
Produkcja mięsa, tłuszczów, i podrobów	52 700	66 300	79 600	84 400	
Produkcja jaj					
jaj (szt)	239 000 000	259 500 000	360 700 000	343 700 000	343 600 000
jaj od 1 kury nioski	228	201	307	258	259

Wykres nr 22 Struktura gatunkowa pogłowia drobiu ogółem - stan w czerwcu

Tab. 98 Zakłady wylęgowe

Lp.	Rodzaj działalności	Liczba zakładów ogółem	Liczba zakładów działających
ZAKŁADY WYLĘGOWE			
	wylęgarnie ogółem: w tym	17	12
1.	kury i brojler	9	7
2.	indyk rzeźny	2	2
3.	gęsi	4	2
4.	kaczki	0	0
5.	bażanty	2	1

Tab. 99 Zakłady Przetwórstwa i Uboju Drobiu

Działalność	Ubój	Przetwórstwo	Tygodniowa zdolność ubojowa (szt./tydz.)	Gorzowska część	Zielonogórska część
Ogółem drób w tym:	6	24	526 000	118 000	408 000
ubój	6	6	526 000	118 000	408 000
przetwórstwo	0	18	x	x	x

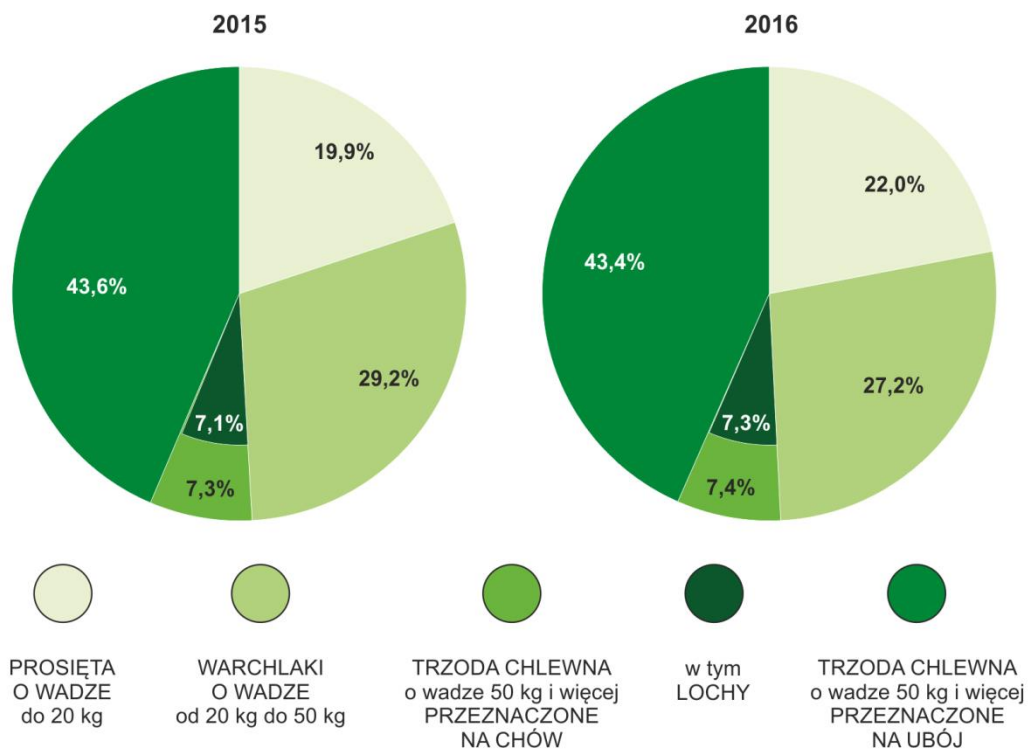
Tab. 199 Fermy (ilość)

		Liczba zakładów ogółem	Liczba zakładów działających	dane GUS z XII 2015
Lp.	Rodzaj działalności			
Zakłady odchowu				
	ogółem w tym:	20	11	

1	kur (reprodukcja i odchow)	17	9
2	indyk rzeźny (odchów i reprodukcja)	3	2
Zakłady reprodukcyjne			
	ogółem w tym:	23	16
1	kury	12	9
2	indyki	1	1
3	gęsi	7	4
4	bażanty	3	2
Żywiec rzeźny - podmioty zarejestrowane			
	ogółem w tym:	442	442
1	brojler kurzy	136	136
2	indyk rzeźny	217	217
3	kaczki rzeźne	23	23
4	gęsi rzeźnych	66	66

dane z 2017 za MW

Rys. 57 Struktura pogłowia trzody chlewnej- stan w czerwcu

Tab. 101 Zwierzęta gospodarskie - stan w czerwcu

WYSZCZEGÓLNIENIE		Bydło		Trzoda chlewna		Owce		Drób ^a	
		ogółem	w tym krowy	ogółem	w tym lochy	ogółem	w tym maciorki	ogółem	w tym drób kurzy
		w sztukach							
OGÓŁEM									
OGÓŁEM	2015	73757	27792	143787	10253	4457	2654	6297449	4937449
	2016	75325	28080	147549	10802	4397	1948	5581386	4307449
W tym gospodarstwa indywidualne	2015	64327	24264	98437	5932	4457	2654	6235195	4915172
	2016	63543	23845	105447	6384	4114	1816	5434619	4306707
NA 100 ha UŻYTKÓW ROLNYCH									
OGÓŁEM	2015	18,9	7,1	36,8	2,6	1,1	0,7	1609,7	1262,0
	2016	19,5	7,3	38,2	2,8	1,1	0,5	1445,0	1115,2
W tym gospodarstwa indywidualne	2015	19,1	7,2	29,3	1,8	1,3	0,8	1855,7	1462,8
	2016	19,2	7,2	31,8	1,9	1,2	0,5	1639,5	1299,3

^a Dane nie są porównywalne z prezentowanymi w poprzednich edycjach publikacji w związku z uwzględnieniem w badaniach od 2016 r. całego pogłowia drobiu (do 2015 r. – w wieku powyżej 2 tygodni).

Tab. 102 Bydło według użytkowników w 2016 r.

WYSZCZEGÓLNIENIE		Ogółem	Cielęta w wieku poniżej 1 roku	Młode bydło w wieku 1-2 lata	Bydło w wieku 2 lata i więcej	
					razem	w tym krowy
W SZTUKACH						
OGÓŁEM	czerwiec	75325	22825	18742	33758	28080
	grudzień	72972	21011	17921	34040	27493
W tym gospodarstwa indywidualne...	czerwiec	63543	19424	15580	28539	23845
	grudzień	61305	17047	15533	28725	22969
W ODSETKACH						
OGÓŁEM	czerwiec	100,0	30,3	24,9	44,8	37,3
	grudzień	100,0	28,8	24,6	46,6	37,7
W tym gospodarstwa indywidualne...	czerwiec	100,0	30,6	24,5	44,9	37,5
	grudzień	100,0	27,8	25,3	46,9	37,5
ROK POPRZEDNI = 100						
OGÓŁEM	czerwiec	102,1	106,7	98,8	101,1	101,0
	grudzień	100,3	104,9	102,8	96,5	97,9
W tym gospodarstwa indywidualne...	czerwiec	98,8	104,4	93,4	98,3	98,3
	grudzień	104,3	104,3	106,3	103,2	104,3

Tab. 103 Trzoda chlewna według użytkowników w 2016 r.

WYSZCZEGÓLNIENIE	Ogółem	Prosięta o wadze do 20 kg	Warchlaki o wadze od 20 kg do 50 kg	Trzoda chlewna o wadze 50 kg i więcej			
				na ubój	na chów		
					razem	w tym lochy	
						razem	w tym prośne
W SZTUKACH							
OGÓŁEM .....marzec	136592	28775	39611	58037	10169	10048	7333
.....czerwiec	147549	32440	40148	64020	10942	10802	8168
.....grudzień	153245	31242	50124	60774	11104	10987	7232
W tym gospodarstwa indywidualne marzec	94924	19876	27567	41203	6278	6164	4613
.....czerwiec	105447	21684	29195	48055	6514	6384	4490
.....grudzień	107798	18074	38691	44511	6521	6408	4250
W ODSETKACH							
OGÓŁEM .....marzec	100,0	21,1	29,0	42,5	7,4	7,4	5,4
.....czerwiec	100,0	22,0	27,2	43,4	7,4	7,3	5,5
.....grudzień	100,0	20,4	32,7	39,7	7,2	7,2	4,7
W tym gospodarstwa indywidualne marzec	100,0	20,9	29,0	43,4	6,6	6,5	4,9
.....czerwiec	100,0	20,6	27,7	45,6	6,2	6,1	4,3
.....grudzień	100,0	16,8	35,9	41,3	6,0	5,9	3,9
ROK POPRZEDNI = 100							
OGÓŁEM .....marzec	85,2	85,6	82,1	88,0	82,2	82,7	87,6
.....czerwiec	102,6	113,4	95,5	102,1	104,8	105,4	118,9
.....grudzień	105,9	85,5	124,5	107,1	98,7	99,2	102,0
W tym gospodarstwa indywidualne marzec	86,1	90,9	77,5	91,7	79,8	80,5	89,4
.....czerwiec	107,1	104,6	99,5	113,7	106,6	107,6	108,9
.....grudzień	109,0	78,2	128,5	114,0	98,0	98,7	108,6

Tab. 104 Dynamika produkcji wg rodzajów rynków

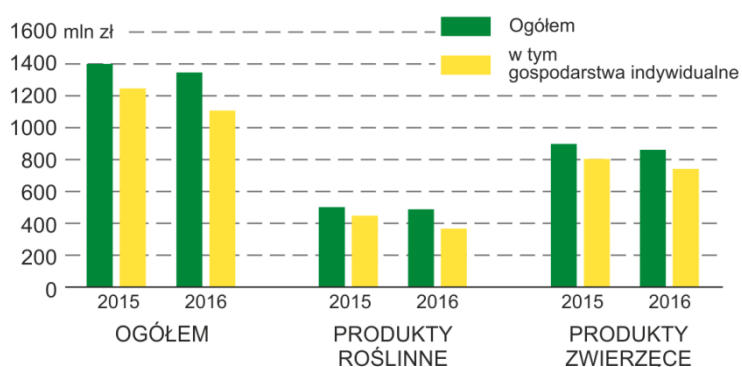
WYSZCZEGÓLNIENIE	2005	2010	2011	2012	2013	2014
	ogółem					
	rok poprzedni = 100 %					
Produkcja globalna	102,0	95,8	110,1	100,1	101,5	108,1
roślinna	97,5	86,1	96,1	124,5	95,9	109,1
zwierzęca	107,8	109,7	129,7	74,4	111,4	106,6
Produkcja końcowa	97,1	94,4	115,5	96,0	104,1	111,3
roślinna	84,0	78,0	98,9	130,9	98,0	115,8
zwierzęca	108,2	110,5	129,8	74,0	111,3	106,9
Produkcja towarowa	107,6	99,1	106,4	95,8	112,8	103,9
roślinna	107,9	84,0	84,5	124,5	119,2	101,7
zwierzęca	107,3	114,1	126,0	79,5	106,5	106,2

Tab. 105 Produkcja energii odnawialnej

Lp.	Typ instalacji	Polska		Województwo Lubuskie		
		ilość instalacji	moc instalacji	ilość instalacji	moc instalacji	udział mocy
		szt.	[MW]	szt.	[MW]	[%]
3	elektrownie biogazowe	207	136,319	6	3,492	2,56
4	elektrownie biomasowe	29	876,108	1	1,8	0,21
5	elektrownie geotermalne	0	0	0	0	0
6	wytwarzające z promieniowania słonecznego	9	1,289	0	0	0
7	elektrownie wiatrowe	743	2644,9	7	56,6	2,14
8	elektrownie morskie	0	0	0	0	0
9	elektrownie wodne, w tym	771	966,236	56	118,86	12,3
	MEW do 5 MW	756	238,469	55	27,53	11,54
10	elektrownie realizujące technologie współspalania	41	0	0	0	0
	razem:	2550	4862,24	69	208,282	4,28

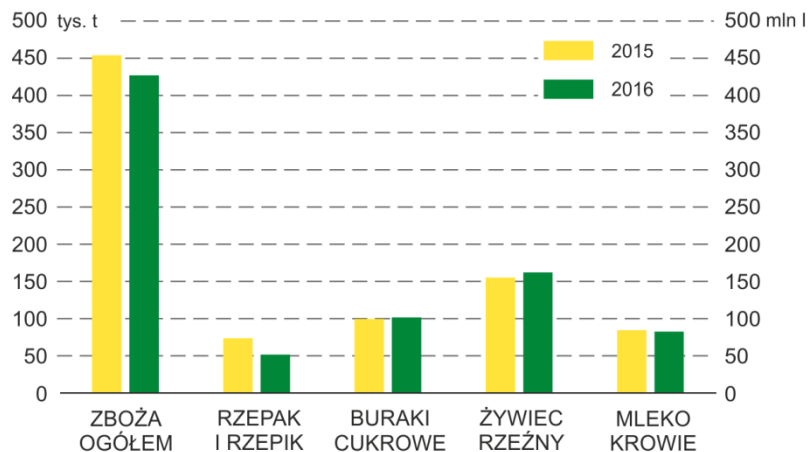
Skup produktów rolnych

Wykres nr 23 Wartość skupu produktów rolnych

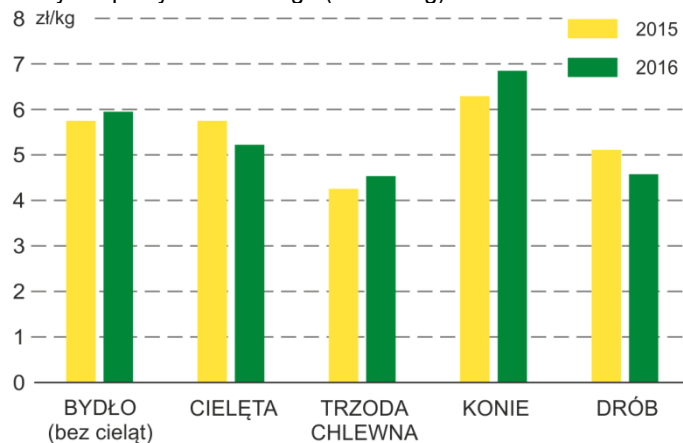

Wykres nr 24 Skup podstawowych produktów rolnych

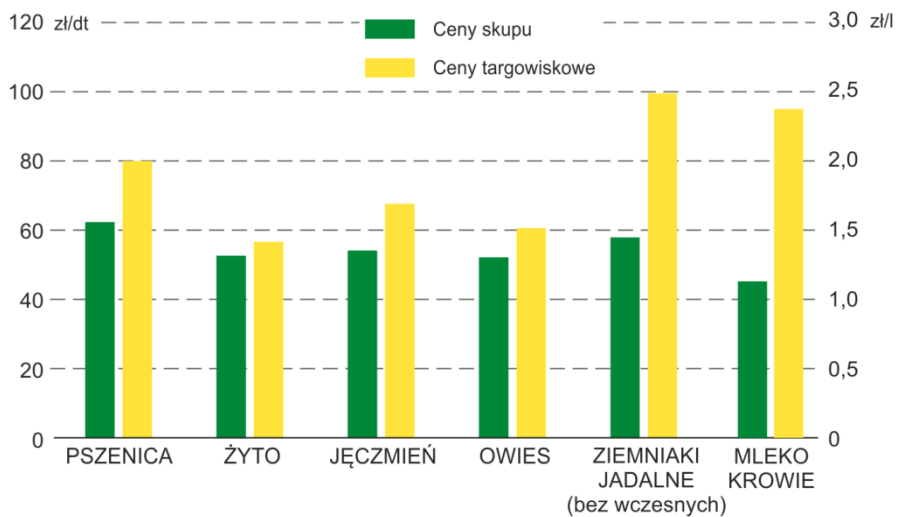
CENY PRODUKTÓW ROLNYCH

Wykres nr 25 Przeciętne ceny skupu żywca rzeźnego (w zł za kg)

W 2016 r. średnia cena skupu **ziemniaków** ogółem kształtowała się na poziomie 26,39 zł za dt i

Wykres nr 26 Ceny skupu i ceny targowiskowe podstawowych produktów rolnych w 2016 r.

Tab. 106 Użytkowanie gruntów w gospodarstwach rolnych według rodzaju użytków i użytkowników
Stan w czerwcu

WYSZCZEGÓLNIENIE	Powierzchnia ogólna	Użytki rolne					
		ogółem	w dobrej kulturze rolnej				w tym sady
			razem	pod zasiewami	grunty ugorowane	uprawy trwałe	
						razem	
W HEKTARACH							
OGÓŁEM 2015	419363	391225	386209	277543	6374	4807	3254
2016	410204	386242	381965	277221	7374	3666	2911
W tym gospodarstwa indywidualne	352895	331475	329619	235374	6256	3494	2800
W ODSETKACH							
OGÓŁEM	100,0	94,2	93,1	67,6	1,8	0,9	0,7
W tym gospodarstwa indywidualne	100,0	93,9	93,4	66,7	1,8	1,0	0,8
2015 = 100							
OGÓŁEM	97,8	98,7	98,9	99,9	115,7	76,3	89,5
W tym gospodarstwa indywidualne	97,5	98,7	99,2	98,9	128,6	79,8	87,6

(dok.)

WYSZCZEGÓLNIENIE	Użytki rolne				Lasy i grunty leśne	Pozostałe grunty
	w dobrej kulturze rolnej			pozostałe		
	ogrody przydomowe	łąki trwałe	pastwiska trwałe			
W HEKTARACH						
OGÓŁEM 2015	346	87352	9787	5016	12027	16110
2016	405	82797	10502	4277	8034	15928
W tym gospodarstwa indywidualne	400	74354	9740	1857	7247	14173
W ODSETKACH						
OGÓŁEM	0,1	20,2	2,6	1,0	2,0	3,9
W tym gospodarstwa indywidualne	0,1	21,1	2,8	0,5	2,1	4,0
2015 = 100						
OGÓŁEM	117,1	94,8	107,3	85,3	66,8	98,9
W tym gospodarstwa indywidualne	115,6	97,3	115,5	51,5	64,1	97,9

a Według siedziby użytkownika.

Tab. 107 Powierzchnia zasiewów według grup ziemiopłodów i użytkowników - stan w czerwcu

WYSZCZEGÓLNIENIE	Ogółem	Zboża ^a	Strączkowe konsumpcyjne	Ziemniaki	Przemysłowe	Pastewne ^b	Pozostałe
W HEKTARACH							
OGÓŁEM 2015	277543	178444	4885	5012	39429	44033	5741
2016	277221	196313	10855	4664	39185	18796	7408
W tym gospodarstwa indywidualne	235374	168848	9004	4551	30925	15629	6417
W ODSETKACH							
OGÓŁEM	100,0	70,8	3,9	1,7	14,1	6,8	2,7
W tym gospodarstwa indywidualne	100,0	71,7	3,8	1,9	13,1	6,6	2,7

a Zboża podstawowe, owies z jęczmieniem i inne zbożowe mieszanki, kukurydza na ziarno, gryka, proso i inne zbożowe. b Łącznie z mieszankami zbożowo-strączkowymi na ziarno.

Tab. 108 Wartość skupu produktów rolnych (ceny bieżąca)

WYSZCZEGÓLNIENIE		W tys. zł		Na 1 ha użytków rolnych w zł	
		ogółem	w tym od gospodarstw indywidualnych	ogółem	w tym od gospodarstw indywidualnych
OGÓŁEM	2015	1399866	1248550	3578	3191
	2016	1348549	1108612	3491	3344
Produkty: roślinne	2015	500652	447443	1280	1144
	2016	486492	366419	1260	1105
zwierzęce	2015	899214	801107	2298	2048
	2016	862057	742193	2232	2239

^a Płacone dostawcom; bez podatku VAT.

Tab. 109 Skup ważniejszych produktów rolnych

PRODUKTY ROLNE	2015	2016		
	ogółem	2015 = 100	z liczby ogółem od gospodarstw indywidualnych	
Zboża w t	455314	428415	94,1	333880
w tym zboża podstawowe ^a	380036	356750	93,9	282922
pszenica	176791	201396	113,9	153939
żyto	61612	50372	81,8	41790
jęczmień	37510	32729	87,3	26675
owies i mieszanki zbożowe	3649	2711	74,3	2621
pszenżyto	100474	69542	69,2	57897
w tym zboża konsumpcyjne i paszowe	453971	426310	93,9	331960
w tym zboża podstawowe ^a	378708	354645	93,6	281002
pszenica	176341	200505	113,7	153233
żyto	61612	50290	81,6	41708
jęczmień	37011	32213	87,0	26159
owies i mieszanki zbożowe	3565	2581	72,4	2491
pszenżyto	100179	69056	68,9	57411
Strączkowe konsumpcyjne ^b w t	2	2	100,0	2
Ziemniaki w t	13888	21024	151,4	17517
Buraki cukrowe w t	98879	101207	102,4	86522
Rzepak i rzepik ^b w t	73341	50188	68,4	36369

Warzywa w t.....	9054	14123	156,0	14097
Owoce w t.....	4637	2387	51,5	2377
Żywiec rzeźny ^c w t.....	154787	162365	104,9	140605
w tym:				
bydło (bez cieląt)	5202	5322	102,3	5108
cielęta	10	19	190,0	19
trzoda chlewna	29651	31466	106,1	27294
konie	110	190	172,7	190
drób	119812	125368	104,6	107994
Żywiec rzeźny w przeliczeniu na mięso (łącznie z tłuszczami) w t	109753	115155	104,9	99620
Mleko krowie w tys. l	84342	81743	96,9	68115
Jaja konsumpcyjne w tys. szt.	111934	86183	77,0	86159

a Łącznie z mieszkankami zbożowymi. b Bez ziarna siewnego. c W wadze żywej.

Tab. 110 Przeciętne ceny skupu ważniejszych produktów rolnych

WYSZCZEGÓLNIENIE	2015	2016	
	w zł		2015 = 100
<i>Ziarno zbóż konsumpcyjnych i paszowych – za 1 dt:</i>			
pszenicy	67,12	62,34	92,9
żyta	50,82	52,63	103,6
jęczmienia	56,71	54,17	95,5
owsa i mieszanek zbożowych	53,53	52,12	97,4
pszenżyta	57,70	57,80	100,2
<i>Ziemniaki – za 1 dt .....</i>	27,86	26,39	94,7
w tym: jadalne (bez wczesnych)	40,05	57,94	144,7
przemysłowe	21,30	20,56	96,5
<i>Buraki cukrowe – za 1 dt .....</i>	11,96	11,62	97,2
<i>Rzepak i rzepik przemysłowy – za 1 dt .....</i>	143,07	160,51	112,2
<i>Żywiec rzeźny – za 1 kg:</i>			
bydło (bez cieląt)	5,76	5,96	103,5
cielęta	5,76	5,23	90,8
świnie.....	4,26	4,54	106,6
konie	6,30	6,86	108,9
drób	5,12	4,58	89,5
<i>Mleko krowie – za 1 l .....</i>	1,19	1,13	95,0
<i>Jaja kurze konsumpcyjne – za 1 szt. ....</i>	0,23	0,18	78,3

Tab. 111 Przeciętne ceny uzyskiwane przez rolników na targowiskach

WYSZCZEGÓLNIENIE	2015	2016	
	w zł		2015 = 100
Ziarno zbóż – za 1 dt:			
pszenicy	79,92	80,08	100,2
żyta	55,69	56,63	101,7
jęczmienia	70,24	67,70	96,4
owsa	59,97	60,65	101,1
Ziemniaki (bez jadalnych wczesnych) – za 1 dt	83,97	99,73	118,8
Mleko krowie – za 1 l	2,46	2,38	96,7
Jaja kurze konsumpcyjne – za 1 szt.	0,62	0,64	103,2

Wnioski:

1. Zwiększyć produkcję zwierzęcą (bydło mięsne, trzoda chlewna)
2. Zoptymalizowanie i dopasowanie produkcji do naturalnych warunków gospodarstw
3. Poszukiwanie alternatywnej gałęzi produkcji

1.3.5. Rola rolnictwa w kształtowaniu wzrostu gospodarczego województwa i kraju

Tab. 112 Wskaźnik PKB w mln zł

Jednostka terytorialna	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Dynamika 2010/2009	Dynamika 2011/2010	Dynamika 2012/2011	Dynamika 2013/2012	Dynamika 2014/2013
POLSKA	1372208	1445297	1566813	1629392	1656842	1719704	105,33	108,41	103,99	101,68	103,79
Łódzkie	83820	88485	95463	99633	101070	104951	105,57	107,89	104,37	101,44	103,84
Mazowieckie	291920	313641	340046	356699	366343	381551	107,44	108,42	104,9	102,7	104,15
Małopolskie	105041	109617	120671	125081	128119	134008	104,36	110,08	103,65	102,43	104,6
Śląskie	177997	186432	202299	207295	206348	213589	104,74	108,51	102,47	99,54	103,51
Lubelskie	53549	56449	61502	64275	65753	67074	105,42	108,95	104,51	102,3	102,01
Podkarpackie	53454	55567	60737	62915	65104	67350	103,95	109,3	103,59	103,48	103,45
Podlaskie	31508	32975	35665	36337	37536	38605	104,66	108,16	101,88	103,3	102,85
Świętokrzyskie	36177	37218	39629	40359	39876	41304	102,88	106,48	101,84	98,8	103,58
Lubuskie	31053	32449	34517	35888	36582	38416	104,5	106,37	103,97	101,93	105,01
Wielkopolskie	131833	135780	147508	154866	159835	166508	102,99	108,64	104,99	103,21	104,17
Zachodniopomorskie	53134	55280	58785	61055	61651	64356	104,04	106,34	103,86	100,98	104,39
Dolnośląskie	113281	123353	134991	139892	140251	145512	108,89	109,43	103,63	100,26	103,75
Opolskie	30504	31390	33755	34572	34882	36393	102,9	107,53	102,42	100,9	104,33
Kujawsko-pomorskie	62411	65327	69722	72092	73880	76063	104,67	106,73	103,4	102,48	102,95
Pomorskie	78724	81784	89013	94537	95039	97833	103,89	108,84	106,21	100,53	102,94
Warmińsko-mazurskie	37800	39547	42512	43895	44573	46191	104,62	107,5	103,25	101,54	103,63
Relacja Lubuskie/POLSKA	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	###	###	###	###	###

- Wykonanie operacji jest niemożliwe lub niecelowe.

Tab. 113 Wskaźnik osób pracujących wg. faktycznego miejsca pracy

Wskaźnik	Jednostka terytorialna	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Pracujący wg faktycznego miejsca pracy [osoby]	POLSKA	13778253	13911203	13850506	13919826	14237452	14504269
		323049	324565	319643	320293	330493	334597
	Lubuskie						

1.3.6. Przetwórstwo rolno – spożywcze i pozostała działalność gospodarcza związana z rolnictwem

Tab. 114 Pracujący w gospodarce narodowej według sekcji i gmin

	Wyszczególnienie	Ogółem	Sektor		Rolnictwo, leśnictwo, rybołówstwo	Przemysł i budownictwo	Handel, transport, gosp. magazynowa, zakwaterowanie i gastronomia	Pozostałe usługi
			publiczny	prywatny				
Gminy wiejskie	Bogdaniec	603	290	313	#	211	#	203
	Deszczno	776	221	555	28	339	198	211
	Kłodawa	622	248	374	103	144	179	196
	Lubiszyn	688	214	474	#	240	#	220
	Santok	1127	243	884	28	564	258	277
	Górzycza	319	189	130	25	91	30	173
	Bledzew	216	168	48	#	56	#	122
	Przytoczna	1001	408	593	71	467	148	315
	Krzeszyce	568	166	402	33	325	76	134
	Słońsk	611	252	359	31	308	112	160
	Pszczew	672	166	506	#	404	#	201
	Stare Kurowo	668	129	539	#	434	#	123
	Zwierzyn	384	117	267	#	202	#	126
	Bobrowice	457	125	332	81	199	49	128
	Bytnica	281	128	153	#	#	#	70
	Dąbie	398	205	193	40	120	39	199
	Gubin	666	206	460	#	#	138	181
	Maszewo	132	99	33	36	#	#	82
	Kolsko	248	107	141	#	120	#	100
	Nowa Sól	776	171	605	44	514	57	161
	Otyń	468	153	315	83	123	90	172
	Siedlisko	251	105	146	46	70	39	96
	Lubrza	585	#	#	24	#	#	0
	Łagów	688	242	446	41	201	169	277
	Skąpe	1045	#	#	85	#	#	#
	Szczaniec	285	107	178	47	60	18	160
	Brzeźnica	233	121	112	#	103	#	108
	Niegosławice	259	177	82	36	56	0	167
	Wymiarki	285	103	182	40	#	#	87
	Żagań	325	137	188	#	98	#	136
	Bojadła	308	#	#	#	86	#	123
	Świdnica	847	230	617	92	288	267	200
	Trzebiechów	699	#	#	40	#	#	229
	Zabór	435	270	165	#	#	83	270
	Brody	245	126	119	#	#	55	115
	Lipinki Łużyckie	271	97	174	#	101	#	90
	Przewóz	227	126	101	35	78	22	92
	Trzebiel	482	243	239	#	#	150	227
	Tuplice	223	117	106	#	59	#	106
	Żary	1869	309	1560	#	#	138	360

Znak (#) – oznacza, że dane nie mogą być opublikowane ze względu na konieczność zachowania tajemnicy statystycznej w rozumieniu ustawy o statystyce publicznej.

Grupy producenckie

Zauważa się również postępujący proces zrzeszania się rolników w grupy producentów rolnych. Korzyści wynikające z uczestnictwa w grupie producenckiej stwierdziło już wielu producentów rolnych, którzy tworzą w województwie lubuskim 47 GPR (stan na styczeń 2012r.), z czego prawie połowę tworzą producenci związani z produkcją drobiarską.

Grupy producentów rolnych w 2017 roku:

Nazwa produktu	Liczba grup	Liczba członków grupy
„jaja ptasie”	2	10
„mleko krowie”	5	147
„nasiona roślin oleistych”	1	6
„świnie żywe, prosięta, warchlaki, mięso wieprzowe: świeże, chłodzone, mrożone”	5	34
„ziarno zbóż i nasiona roślin oleistych”	8	52
„ziarno zbóż”	1	6
drób żywy: Indyki	15	79
drób żywy: kurczaki	7	38
produkty rolnictwa ekologicznego	1	9
Suma końcowa	45	381

Wszystkie funkcjonujące od roku 2004-2017 (łącznie z wykreślonymi)

Nazwa produktu	Liczba grup	Liczba członków grupy
„jaja ptasie”	3	20
„mleko krowie”	9	644
„nasiona roślin oleistych”	1	6
„rośliny w plonie głównym, całe lub rozdrobnione uprawiane z przeznaczeniem na cele energetyczne lub do wykorzystania technicznego”	1	6
„świnie żywe, prosięta, warchlaki, mięso wieprzowe: świeże, chłodzone, mrożone”	8	106
„ziarno zbóż i nasiona roślin oleistych”	19	145
„ziarno zbóż”	3	16
bydło żywe: zwierzęta rzeźne lub hodowlane. Mięso wołowe: świeże, chłodzone, mrożone	1	6
drób żywy: Indyki	24	127
drób żywy: kurczaki	11	53
produkty rolnictwa ekologicznego	1	9
Suma końcowa	81	1138

Wnioski do tego punktu są szczegółowo opisane w Analizie SWOT.

II. ANALIZY SWOT

2.1. Analiza SWOT obszarów wiejskich województwa

Tab. 115 Analiza SWOT obszarów wiejskich województwa

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> - stosunkowo dobra struktura wiekowa mieszkańców wsi - dobre warunki dla rozwoju turystyki (duża ilość rzek i jezior, lasów) - sąsiedztwo rynków zbytu - rynku krajów zachodnich (w szczególności Niemiec) - duże ilość przedsiębiorstw związanych z przetwórstwem drzewnym, w tym zlokalizowanych na obszarach wiejskich - najwyższy w skali kraju udział lasów w powierzchni województwa - wysoki poziom aktywności społecznej - dobra komunikacja drogowa (wieś-miasto) - dobre uwarunkowania naturalne do pozyskiwania OZE - malownicze położenie wsi i miasteczek lubuskich 	<ul style="list-style-type: none"> - wysoki poziom bezrobocia na obszarach wiejskich, bezrobocie pokoleniowe - duże zadłużanie w rolnictwie i na obszarach wiejskich (zaciąganie kredytów) - niedostatecznie rozwinięta lub degradowana infrastruktura społeczna (szkoły, instytucje kulturalne, poczta) - niewystarczająco rozwinięta infrastruktura techniczna (wodociągi, kanalizacja) - niewystarczająco rozwinięta infrastruktura komunalna (chodniki, drogi rowerowe, parkingi śródleśne i wiejskie) - duże dysproporcje w dochodowości pomiędzy mało a wielkoobszarowymi gospodarstwami - zróżnicowanie rozwoju obszarów województwa - degradacja znacznych obszarów wiejskich na terenach popegeerowskich - niekorzystne saldo migracji - brak internetu szerokopasmowego - brak lin przesyłowych do odbioru energii produkowanej z OZE - słabe utożsamianie się z regionem zamieszkania (wielokulturowość osób przybyłych na te tereny po II wojnie światowej)
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> - dalsze objęcie Polski funduszami strukturalnymi - planowana realizacja Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) 	<ul style="list-style-type: none"> - konieczność poniesienie dużych nakładów finansowych (zaciąganie kredytów) na dostosowanie się do standardów unijnych, w tym modernizacji gospodarstw

<ul style="list-style-type: none"> - rozwój pozarolniczej działalności na obszarach wiejskich - przekwalifikowanie się mieszkańców obszarów wiejskich (szkolenie ustawiczne) - rozwój produkcji ekologicznej żywności - duży potencjał regionu w zakresie produkcji czystej energii - dalszy rozwoju agroturystyki, turystyki wiejskiej, enoturystyki (turystyka winiarska) 	<ul style="list-style-type: none"> - skutki niedrożnej melioracji spowoduje zagrożenie częstsze podtopienia bądź lokalne powodzie - słaba komunikacja pomiędzy obszarami wiejskimi a miejskimi (zły stan dróg gminnych i powiatowych, coraz gorsza komunikacja autobusowa i kolejowa, niewystarczająca liczba ścieżek rowerowych) - marginalizacja terenów położonych na obszarach wiejskich - niewykorzystany potencjał rozwoju turystyki
--	--

W ramach rozwoju OZE przygotowywane są projekty budowy nowych biogazowni rolniczych w Lubuskiem, głównie w obrębie małych miasteczek i wsi. Pozwoli to na likwidację niektórych starych kotłowni komunalnych, zakładowych i indywidualnych oraz przyczyni się do wykorzystania lokalnych rozwoju gospodarczego przyległych obszarów.

Marką Lubuskiego jest mi. wino i miód. Mamy na południu regionu Lubuskie Centrum Winiarstwa w Zaborze i celowe jest, ażeby na północy regionu powstało Lubuskie Centrum Pszczelarstwa. Wnioskują o to lubuscy pszczelarze- Gorzowski Związek Pszczelarzy a popierają to gminy i część radnych Sejmiku. Warto rozważyć zmianę ustawy i rozporządzeń dotyczących ochrony gruntów rolnych i leśnych w zakresie terenów przeznaczonych pod budownictwo. Pozwoli to na zwiększenie środków na FOGR i przeznaczenia większych środków na drogi rolnicze i infrastrukturę na terenach rolniczych.

Celowe jest zwiększenie środków na remonty dróg lokalnych do 2-3 mld rocznie. Drogi lokalne (gminne, powiatowe) są mocno zdegradowane i większe środki na ich remonty będą bardzo pozytywnie przyjęte przez mieszkańców wsi.

Wskazane jest, w porozumieniu z gminami, zmienić zasady podatków lokalnych, które w obecnych realiach i strukturze wsi są często krytykowane. Warto wysłać ankietę do gmin, jakich zmian oczekują w tym zakresie.

Warto rozważyć możliwość przejmowania nieodpłatnie przez gminy części gruntów rolnych i leśnych niezbędnych do budowy infrastruktury technicznej, komunikacyjnej i turystycznej. Sprzyjać to będzie szybszemu rozwojowi obszarów wiejskich.

2.2. Analiza SWOT rolnictwa, w tym przetwórstwa, w województwie

Tab. 116 Analiza SWOT rolnictwa, w tym przetwórstwa, w województwie

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> - niewykorzystany potencjał użytków zielonych (tuzy, trawy na gruntach ornych) - duża produkcja drobiarska i prowadzona na bardzo wysokim poziomie - występowanie dużych gospodarstw na terenie województwa sprzyja rozwojowi i propagowaniu najnowszych technologii stosowanych w rolnictwie (wielu rolników z zimniejszych gospodarstw „podpatruje” nowe rozwiązania i część wprowadza w swoich gospodarstwach) - duże gospodarstwa nie odbiegają swoim poziomem w technologii produkcji, a nawet je przewyższają - najwyższa wydajność od jednej krowy za laktację w Polsce - z uwagi na duży rynek wewnętrzny i zewnętrzny ,możliwość sprzedaży żywności ekologicznej - warunki klimatyczno-glebowe w województwie sprzyjają uprawie produkcji borówki i jagody kamczackiej oraz winorośli - uprawa zbóż i rzepaku oraz kukurydzy 	<ul style="list-style-type: none"> - mała ilość dużych gospodarstw w strukturze w województwa - duże koszty związane z rozpoczęciem produkcji roślin jagodowych i winnic (od 50 do 100 tys. Zł) - brak przetwórstwa powoduje utrudniony zbył zbóż, rzepaku oraz nasion kukurydzy - duże zakwaszenie gleb - słaba jakość gleb - zła jakość melioracji odwadniająco-nawadniającej - zły rozkład opadów atmosferycznych (susze lub podtopienia) - brak małej retencji - brak utwardzonych dróg śródpolnych oraz niedostosowanie szerokości przepustów do nowoczesnego sprzętu rolniczego - mała produkcja trzody chlewnej - właścicielami gruntów bądź dzierżawcami są osoby z poza regionu - brak ośrodków naukowo-badawczych w naszych województwie ściśle współpracujących z gospodarstwami rolnymi - mimo z jednej z najwyższych średnich gospodarstwa, posiadamy bardzo duże rozdrobnienie - posiadamy małą ilość grup producenckich - ograniczona możliwość zatrudnienia poza rolnictwem
Szanse	Zagrożenia

<ul style="list-style-type: none"> - użytki zielone dają możliwości rozwoju produkcji zwierzęcej (bydło, owce, kozy; chów i hodowla zwierzyny dzikiej – jelenie, daniela) - najmniejsza ilość krów pod oceną w Polsce - możliwości rozwoju żywności ekologicznej - wyrównanie dopłat bezpośrednich dla rolników, z tymi z UE 	<ul style="list-style-type: none"> - brak zakładu ubojowego z możliwością eksportu mięsa na rynki zewnętrzne - brak stabilności w opłacalności produkcji zwierzęcej - produkcja skupiona w północnej części województwa w sąsiedztwie Parku Narodowego „Ujście Warty”, co może sprzyjać rozwojowi ptasiej grypy - brak jasnych i przejrzystych procedur w sytuacji kryzysowej - na dzień dzisiejszy brak alternatywy zmiany produkcji (brak programów pomocowych, które pozwoliłyby na zmianę profilu produkcji np. trzoda chlewna) - brak wapnowania spowoduje dalszą degradację gleb - nieprzewidywalny rynek makro w produkcji drobiarskiej - brak dobrze rozbudowanego rynku zbytu dla żywności ekologicznej
---	--

Województwo lubuskie przez 10 lat bytności Polski w strukturach Unii Europejskiej pozyskało szeroki strumień funduszy unijnych, dzięki którym mogło się szybciej rozwijać na wielu płaszczyznach. Infrastruktura na obszarach wiejskich, dzięki dotacjom z UE, zanotowała pozytywny wzrost wartości i użyteczności. Dzięki temu zwiększa się atrakcyjność tych obszarów dla osadnictwa, jednak stan dróg gminnych na obszarach wiejskich w dalszym ciągu potrzebuje nakładów finansowych. Rolnictwo dla zwiększenia produkcji i wzrostu tempa produkcji wymaga sieci dróg dojazdowych do pól i łączących małe miejscowości w lepszym niż obecnie stanie. Wiąże się to bezpośrednio ze wzrostem udziału ciężkich maszyn i ciągników stosowanych w rolnictwie. Modernizacja powinna dotyczyć także mostów i przepustów drogowych, które coraz częściej stanowią barierę w dojazdach do pól dla nowoczesnego sprzętu rolniczego. Silną stroną lubuskiego przetwórstwa jest branża drobiowa, w szczególności przetwórstwo mięsa indyczego. Warto podnieść jej pozycję poprzez działania marketingowe promujące lubuskie mięso. Należy także wykorzystać doświadczenia podmiotów z tej branży, kontakty handlowe, do rozwoju innych gałęzi przetwórstwa. Uwzględniając rozwijającą się w społeczeństwie polskim tendencję do prowadzenia zdrowego stylu życia oraz sprzeciw wobec wprowadzania na rynek żywności zmodyfikowanej genetycznie (GMO), należy rozwijać produkcję ekologiczną w regionie. Istniejący producenci powinni być zachęceni do tworzenia własnych przetwórni - indywidualnie, bądź w ramach spółdzielni rolniczych. Zmieniające się nawyki żywieniowe otwierają również furtkę dla produktów regionalnych i tradycyjnych. Lista zarejestrowanych produktów tradycyjnych województwa lubuskiego nie jest długa, ale systematycznie powiększa się, również za sprawą działań informacyjnych i promocyjnych, które należy kontynuować. Dużą barierą, wpływającą na ilość produktów tradycyjnych i regionalnych, są uregulowania prawne odnoszące się między innymi do warunków ich produkcji i sprzedaży, zwłaszcza na poziomie gospodarstw rolnych. Zarówno rozporządzenie dotyczące sprzedaży bezpośredniej, jak i działalności marginalnej, lokalnej i ograniczonej są zbyt restrykcyjne i zniechęcają rolników do podejmowania takiej formy działalności. Zmiana prawodawstwa i złagodzenie przepisów, na wzór innych państw członkowskich UE, jak np. Niemcy, czy Francja, może odwrócić tę sytuację, wpływając przy tym na wizerunek regionu, gdyż wysokiej jakości produkty tradycyjne i regionalne są wizytówką każdego województwa.

Sektor winiarski jest stopniowo rozwijany od wstąpienia Polski do UE, szczególnie intensywny jego rozwój zaobserwowano w ostatnich latach. Wysiłki władz samorządowych oraz nakłady pieniężne poniesione na budowę Winnicy lubuskiej mogą przynieść korzyści dla regionu, płynące z rozwoju turystyki oraz produkcji wina. Należy obserwować zmiany w prawie polskim dotyczące rynku wina i podjąć dodatkowe działania na szczeblu władz samorządowych w celu zmian przepisów, aby umożliwić lokalnym winnicom rozwinięcie produkcji i sprzedaży win. Bazując na bogatej historii i tradycjach lubuskiego winiarstwa oraz wciąż pozytywnych skojarzeniach miasta Zielona Góra z winem, można odbudować

markę, która będzie przynosić korzyści. Należałoby powrócić do tradycyjnej formy święta Winobrania, zwiększając liczbę stoisk handlowych oferujących lokalne wino, regionalną, tradycyjną żywność czy rękodzieło. Biorąc pod uwagę warunki naturalne, walory krajobrazowe i znaczącą ilość obiektów atrakcyjnych historycznie, pożądanym kierunkiem dalszego rozwoju regionu jest turystyka i agroturystyka. Istniejący Szlak Wina i Miodu jest przykładem pozytywnego zagregowania usług hotelarskich, enoturystycznych i gastronomicznych, należy jednak przeznaczyć dodatkowe środki na jego promocję, również w sąsiedniej Brandenburgii i innych niemieckich regionach. Ponadto brakuje różnych wersji językowych ulotek opisujących szlak, co jest istotne w regionie przygranicznym i może przynieść większe za-interesowanie zagranicznych turystów. Należy ponadto podnosić standard oferowanych usług turystycznych i agroturystycznych. Walory krajobrazowe województwa lubuskiego niosą za sobą również zagrożenia dla produkcji rolniczej. W związku z siecią rzek i kanałów oraz niedostatecznym stanem urządzeń melioracji podstawowej i szczegółowej, praktycznie corocznie odnotowuje się straty w uprawach powodowane ich zalaniem bądź podtopieniami. Zmniejszenie tych strat będzie wiązało się ze zwiększeniem nakładów na modernizację lub odtworzenie urządzeń melioracyjnych. Pomocne w tych działaniach byłoby również przywrócenie spółek wodnych działających na terenie gmin. Sąsiedztwo pól i lasów to typowy krajobraz lubuskiej wsi. Taki układ przyczynia się coraz częściej do powstawania strat w płodach rolnych powodowanych przez zwierzynę łowną wychodzącą na pola uprawne. Jest to duży problem dla producentów rolnych, którzy uważają, że obecna ustawa Prawo łowieckie niewystarczająco chroni ich własność i zabezpiecza przed szkodami wyrządzonymi przez zwierzęta dziko żyjące. W tej materii konieczne jest wypracowanie mechanizmów mających na celu zminimalizowanie szkód łowieckich, a w przypadku ich wystąpienia, wypłacanie odszkodowań adekwatnych do poniesionych strat.

Od momentu przystąpienia Polski do Unii Europejskiej zauważa się przemiany zachodzące w sektorze rolnym i obszarach wiejskich. Pierwotne obawy rolników, że polskie rolnictwo zostanie zdominowane przez wyspecjalizowane, intensywne rolnictwo zachodnioeuropejskie stopniowo ustąpiły, o czym świadczy systematyczny wzrost liczby podmiotów rejestrowanych w Ewidencji Producentów w ARiMR. Zniesienie barier celnych ułatwiło sprzedaż produktów rolnych poza granicami kraju i zostały one docenione na rynku europejskim. Rolnicy coraz chętniej wnioskowali o dotacje na poprawę warunków produkcji. Województwo lubuskie w skali kraju charakteryzuje się dużymi gospodarstwami, mimo to nadal występuje na jego terenie znaczne rozdrobnienie agrarne. Małe gospodarstwa, ze względu na brak lub niewystarczającą ilość środków własnych, nie uczestniczą w działaniach skierowanych na modernizację gospodarstw, tym samym inwestycje w tych podmiotach są niewielkie. Należałoby dla takich gospodarstw, które nadal chcą uczestniczyć w produkcji, stworzyć przyjazne mechanizmy finansowania, niezbędne do podniesienia konkurencyjności inwestycji. Większość gospodarstw w województwie wyspecjalizowana jest w produkcji roślinnej, bądź mieszanej. Brak stabilizacji cenowej na rynku żywc

rzeźnego, zwłaszcza trzody chlewnej, spowodował wycofanie się znacznej grupy gospodarstw z hodowli tych zwierząt. Chcąc utrzymać obecną produkcję na pewno potrzebne będą mechanizmy utrzymujące ceny na pułapie opłacalności. Dobrym kierunkiem jest zrzeszanie się rolników w grupy producenckie, dzięki czemu mogą tworzyć jako całość silniejsze ekonomicznie i produkcyjnie podmioty. W województwie lubuskim obecnie są tylko 73 GPR. Stosunkowo niewielka ich liczba może świadczyć, że barierą w ich zawiązywaniu jest raczej mentalność ludzka, a nie brak produkcji na odpowiednim poziomie. Potrzebne w tej materii są przedsięwzięcia informacyjne, aby jak najszerzej zobrazować korzyści wynikające ze wspólnej pracy w grupie producenckiej. Wykorzystanie środków finansowych z budżetu unijnego ma duże znaczenie w restrukturyzacji i modernizacji gospodarstw rolnych. Dotychczasowe limity regionalne, w przypadku województwa lubuskiego są zdecydowanie za niskie, o czym świadczy zainteresowanie rolników wsparciem, w szczególności na działania dotyczące modernizacji gospodarstw. Liczba starających się o dotację jest o wiele większa od wysokości limitu przyznawanych środków. Rozwiązaniem w tej kwestii mogłaby być regionalizacja polityki rolnej, a ilość środków pomocowych przekazywana województwom, czy regionom, uzależniona byłaby od specyfiki gospodarstw na danym obszarze i prowadzonej w nich produkcji rolniczej.

III. ROZWÓJ FUNKCJONALNY I PRZESTRZENNY OBSZARÓW WIEJSKICH

3.1. Zróźnicowanie funkcjonalne obszarów wiejskich

3.1.1. Dominujące typy obszarów wiejskich w województwie wynikające z głównych funkcji gospodarczych np. obszary typowo rolnicze, obszary usług publicznych, obszary turystyczne - jeśli można je wyodrębnić

Powiat Strzelecko - Drezdenecki:

Teren powiatu można podzielić na dwie części. Gminy Dobiegniew i Strzelce Kraj gdzie dominują gospodarstwa towarowe z produkcją roślinną (zboża, kukurydza na ziarno, rzepak ziemniaki przemysłowe i jadalne oraz w niewielkim zakresie produkcja sadownicza) bez produkcji zwierzęcej. Gminy Drezdenko, Zwierzyn, Stare Kurowo gdzie dominują gospodarstwa łąkarskie z produkcją mleczną i żywca wołowego i w minimalnych ilościach uprawa zbóż paszowych.

W powiecie działają gospodarstwa wychodzące poza zasięg gminy. Są to duże gospodarstwa rolne mające grunty w kilku gminach i zajmujące się tylko produkcją roślinną (rzepak, zboża, ziemniaki).

Tereny Przyrodnicze to Drawieński Park Narodowy, Park Narodowy Ujście Warty, Dolina Dolnej Noteci, Barlinecko-Gorzowski Park Krajobrazowy.

Turystyka regionu rozwija się na bazie posiadanych zasobów krajobrazowych lasów rzek i jezior. Szczególny rozwój zauważa się na bazie Zespołu Jezior Długie w Strzelcach Kraj, tak zwanych

Dobiegniewskich Mazur, jezior Gościmia i Lubiatowa, Dankowa, Chrapowa . Również Rzeka Drawa i jej spływy kajakowe na całej długości sprzyjają rozwojowi turystyki. Duży wpływ na zainteresowanie turystyczne regionem ma położenie w obszarze Drawieńskiego Park Narodowy, Parku Narodowego Ujście Warty, Doliny Dolnej Noteci, Barlinecko-Gorzowski Parku Krajobrazowego. Duże obszary leśne przyciągają turystów. Agroturystyka rozwija się bardzo powoli na obrzeżach powiatu w miejscowościach Danków, Głusko, Przysieka, Drawiny, Przeborowo, Sarbinowo. Nie ma ona większego znaczenia w zakresie obsługi turystów i rozwoju regionu.

Powiat Żarski:

Powiat zajmuję 1394 km², zamieszkiwany jest przez około 100 200 osób, skupia 10 gmin. Na wsi żyje około 37,8% mieszkańców. Pod względem ukształtowania powierzchni teren powiatu jest mało zróżnicowany. Jedną z największych atrakcji przyrodniczych jest największa na świecie morena czołowa, na bazie której utworzony został park krajobrazowy „Łuk Mużakowa”. Jest 7 obszarów Natura 2000 – obszary siedliskowe, na części powiatu jest 1 obszar Natura 2000 – obszary ptasie, oraz Ośrodek Edukacji Przyrodniczo – Leśnej w Jeziorach Wysokich w gminie Brody. .

Na terenie powiatu przeważają ziemie o słabej i średniej bonitacji gleb. Słabą żyzność gleb potwierdza klasyfikacja jakości gruntów według klas bonitacyjnych. I klasa nie występuje, II klasa to zaledwie 0,5%, III klasa – 12,1%, IV klasa 39,6%, V i VI klasa 47,8%.

W powiecie żarskim najwięcej gospodarstw agroturystycznych jest w gminie Brody – 9, w gminie Żary – 3, w gminach Tuplice, Lubsko, Przewóz i Trzebiel po 2, w gminie Łęknica- 1.

Powiat słubicki:

W powiecie słubickim pod względem zajmowanego obszaru przeważają duże gospodarstwa rolne powyżej 300 ha- dzierżawcy po byłych PGR-ach. Przeważają gleby ciężkie – mady.

Choć w powiecie słubickim dużą powierzchnię zajmują lasy i jeziora to gospodarstw agroturystycznych w rejonie niewiele. Najbardziej znane są:

- „Ranczo” w Drzecinie w gminie Słubice,
- Gospodarstwo z Ośna Lubuskiego,
- Gospodarstwo agroturystyczne z Białkowa.

Powiat międzyrzecki:

Powiat międzyrzecki zajmuje powierzchnię 1388 km². Powiat obejmuje gminy: Międzyrzecz, Skwierzyna, Trzciel, Przytoczna, Pszczew i Bledzew. Grunty rolnicze są mocno zróżnicowane pod względem klas od bardzo dobrych i dobrych na gminach Międzyrzecz i Bledzew po bardzo słabe na gminach Pszczew i Trzciel. Dominują gospodarstwa o wielkości małej (do 10 ha) i średniej od 10 do 30 ha. Przeważa produkcja roślinna mieszana (głównie zboża, a gospodarstwach z lepszymi gruntami kukurydza i rzepak). Są również stada bydła mięsnego (w ostatnich latach rozwijające się) i mlecznego (w niewielkiej ilości),

przemysłowy odchów trzody chlewnej, produkcja drobiu (kury i indyki). W rolnictwie zatrudnienie znajduje poniżej 15% ludności powiatu. Gospodarstwa swoją produkcję traktują głównie jako lokalną ale produkcja mleka jest zbywana poza teren województwa podobnie produkcja bydła opasowego i tuczników (głównie pochodzących z odchowu przemysłowego). Jeziora mają pochodzenie polodowcowe więc są ułożone w rynny, częściowo połączone ze sobą co umożliwia tworzenie szlaków na spływy kajakowe. Pod tym względem atrakcyjna jest również rzeka Odra, która na terenie gminy Trzciel przepływa przez jeziora np. Wielkie uatrakcyjniając szlak spływu.

Atrakcyjność terenów pod względem turystycznym zarówno w okresie letnim (wypoczynek nad wodami jezior) jak i jesiennym (grzybobrania) powoduje możliwość rozwoju agroturystyki. Niestety właściciele gospodarstw agroturystycznych nie posiadają środków na rozwój i uatrakcyjnianie swojej oferty oraz bazy noclegowej, a klienci są coraz bardziej wymagający. W agroturystyce można się dopatrywać szansy na rozwój szczególnie na terenie gmin Pszczew, Trzciel, Bledzew i Międzyrzecz.

Jedną z największych atrakcji turystycznych naszego powiatu jest Międzyrzecki Rejon Umocniony, który co roku odwiedza wielu gości. Te poniemieckie fortyfikacje podziemne stały się zimowiskiem dla wielu gatunków nietoperzy i dlatego zostały one objęte ochroną – Rezerwat Nietoperek.

Powiat gorzowski:

W powiecie gorzowskim pod względem zajmowanej powierzchni dominują gospodarstwa rolne od 5 ha do 20 ha. Przeważającą strukturę zasiewów stanowią zboża oraz rzepak. Wśród pogłowia zwierząt dominuje bydło.

Na terenie powiatu mocno rozwinięta jest także produkcja drobiarska oraz działają dwie ubojnie drobiu. Istotne znaczenie odgrywa też produkcja warzyw w gruncie i pod osłonami. Działa tu jedno z największych w kraju gospodarstwo ogrodnicze produkujące pomidory szklarniowe– ZO "MULARSKI". Atrakcją przyrodniczo-turystyczną jest Barlinecko-Gorzowski Park Krajobrazowy.

Duży potencjał turystyczny jest w międzynarodowym szlaku wodnym E-70 – Odra-Warta- Noteć-Wisła oraz w rozwoju transgranicznych połączeń kolejowych: Berlin- Kostrzyn- Gorzów- Drezdenko- Krzyż.

Aktywnie działa Gorzowski Związek Pszczelarzy – miód jako marka promocyjna regionu.

Agroturystyka regionu jest dość dobrze rozwinięta. W powiecie znajduje się dziewięć prężnie działających gospodarstw prowadzących tego typu działalność.

Powiat zielonogórski:

Gospodarstwa w powiecie: wokół Zielonej Góry dominują gospodarstwa ogrodnicze, gmina Sulechów - 2 fermy mleczne na ponad 1000 krów dojnych każda oraz 1 ferma tuczu z produkcją ponad 10 000 tuczników rocznie. W powiecie 8 ferm drobiu z produkcją ponad 15 000 szt. rocznie każda. Dominują jednak roślinne gospodarstwa towarowe.

Projekt Lubuski Szlak Wina i Miodu ma na celu promocję wpływającą na pozytywny wizerunek województwa lubuskiego i Polski w zakresie kultury sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego oraz udostępnienie szerokiej grupie turystów polskich oraz zagranicznych informacji na temat sztandarowego produktu turystycznego województwa lubuskiego, jedynego tego rodzaju w Polsce. W województwie lubuskim a w szczególności w powiecie zielonogórskim rozwija się enoturystyka i enologia, która ma na celu powrót do tradycji winiarskich jakie miały miejsce przed II wojną światową na środkowym nadodrzu. Na terenie powiatu zielonogórskiego znajduje się Skansen w Ochli, w którym prezentowane są różne typy architektury ludowej czterech sąsiadujących ze sobą regionów etnograficznych: Zachodniej Wielkopolski, Dolnego Śląska, Wschodnich Łużyc, obszaru środkowo - lubuskiego oraz historycznej Bukowiny.

Powiat żagański:

Położony w południowo-wschodniej części województwa lubuskiego i graniczy na zachodzie z powiatem żarskim, na wschodzie i południu z województwem dolnośląskim (powiat zgorzelecki, powiat polkowicki, powiat bolesławiecki), na północnym wschodzie z powiatem nowosolskim oraz na północy – z powiatem zielonogórskim. Odległość do Zielonej Góry wynosi ok. 46 km, a do Gorzowa Wielkopolskiego ponad 160 km. Przez powiat żagański przebiega m.in. autostrada A18 o międzynarodowym znaczeniu (z Niemiec na wschód) oraz droga krajowa nr 12 o przebiegu Łęknica – Żary – Żagań – Szprotawa – Dorohusk – Berdyszcze.

Liczący blisko 82 tysiące mieszkańców powiat żagański zajmuje powierzchnię 1132 km². Złożony jest z dziewięciu jednostek: miasta Gozdnicza, miasta Żagań, gminy Żagań, gminy Brzeźnica, miasta i gminy Iłowa, miasta i gminy Małomice, gminy Niegosławice, miasta i gminy Szprotawa, gminy Wymiarki.

Na terenie powiatu żagańskiego występują gleby o różnym stopniu przydatności rolniczej. Wśród gruntów ornych znaczną część zajmują gleby kompleksu żyniego, który zaliczany jest do typu gleb brunatnych i pseudobielicowych. Rolniczy charakter mają gminy Brzeźnica i Niegosławice. Gleby tej ostatniej charakteryzują się najlepszym wskaźnikiem bonitacji w województwie lubuskim. Poszczególne typy gleb w powiecie żagańskim to przede wszystkim:

- gleby bielicowe i pseudobielicowe – pokrywają największy obszar. Pod względem bonitacyjnym wartość tych gleb mieści się w V i VI klasie. Dla rolnictwa gleby te nie mają większego znaczenia, pokryte są głównie lasami.
- gleby brunatne – większe ich skupienie występuje na terenie gminy Żagań. Należą one do najlepszych gleb województwa, a ich wartość bonitacyjna odpowiada II, III i IV klasie.

Wśród gruntów ornych powiatu wydzielono cztery kompleksy przydatności rolniczej gruntów ornych:

Gleby kompleksu pszennego dobrego obejmują gleby klasy IIIa i IIIb, występują głównie

w gminach: Brzeźnica, Niegosławice, Szprotawa i Żagań. Na glebach tego kompleksu wzrastają wszystkie rośliny uprawne.

Kompleks żytni bardzo dobry – największe powierzchnie występują w gminach: Szprotawa i Żagań. Przy gospodarce ekstensywnej najlepsze plony uzyskuje się na tych glebach z produkcji ziemniaków i żyta. Kompleks żytni dobry obejmuje gleby o wszechstronnej przydatności rolniczej. Większe obszary tego kompleksu występują w gminach: Szprotawa i Żagań.

Kompleks żytni słaby – są słabo przepuszczalne i mało przydatne rolniczo. Największe powierzchnie można spotkać w gminach: Szprotawa i Żagań.

Największa grupa mieszkańców powiatu żagańskiego pracuje w sektorze przemysłu i budownictwa oraz usługach. Znaczna część osób trudni się rolnictwem, leśnictwem, łowiectwem lub rybactwem bądź pracuje w sektorze handlu, naprawy pojazdów, transporcie i gastronomii. Niewielki odsetek osób pracujących w powiecie zajmuje się działalnością finansową i ubezpieczeniową oraz obsługą rynku nieruchomości. Powiat żagański posiada korzystne warunki naturalne do produkcji rolnej. Zaznacza się to przede wszystkim w jakości gleb. Gleby w północno-wschodniej części powiatu należą do najlepszych w województwie. Dogodne warunki do produkcji rolnej posiadają: gmina wiejska Szprotawa, gmina Brzeźnica oraz gmina Niegosławice, w których występują gospodarstwa wielkoobszarowe. Dodatkowo powierzchnia sadów w powiecie wynosi 215 ha.

Większość gospodarstw w powiecie należy do kategorii małych, których powierzchnia nie przekracza 1 ha – aż 41%. Drugą grupą są gospodarstwa o powierzchni od 1 do 5 ha. Natomiast 14% wszystkich gospodarstw stanowią te, których powierzchnia przekracza 15 ha. Najmniej w powiecie jest gospodarstw rolnych o powierzchni 10–15 ha.

Powiat krośnieński:

Dominują gospodarstwa małe. Najwięcej jest gospodarstw do 5 ha. - około 2000 gospodarstw.

Na terenie powiatu znajdują się liczne gospodarstwa rybackie m. in. gospodarstwo "KARP" w Osiecznicy, Hodowla pstrąga w Pliszce oraz inne mniejsze łowiska. Znaczącym partnerem dla przedsiębiorców prowadzących działalność w zakresie przetwórstwa drzewnego są nadleśnictwa: - Nadleśnictwo Krosno Odrzańskie z siedzibą w Osiecznicy, Nadleśnictwo w Bytnicy, Nadleśnictwo w Gubinie oraz nadleśnictwo Brzózka z siedzibą w Dychowie. Gospodarka oparta jest na mikroprzedsiębiorstwach prowadzących małe rodzinne firmy.

Powiat nowosolski:

W powiatach nowosolskim i wschowskim dominują gospodarstwa z produkcją roślinną. Na glebach klasy bonitacyjnej od I do IIIb w gminach: Bytom Odrzański, Kożuchów, Nowe Miasteczko, Siedlisko, Wschowa, Szlichtyngowa uprawiane są rośliny towarowe: buraki cukrowe, pszenica ozima, rzepak ozimy. W gminach: Kolsko, Nowa Sól, Sława przeważają gleby IVb-VI klasy. W uprawach dominują zboża

W gminie Nowe Miasteczko jest Firma Frankiewicz, która zajmuje się uprawą zbóż, kukurydzy, rzepaku i skupem tychże.

- Balcerzak i Spółka we Wróblewie
- Ubojnia indyków „BIODAMA”
- Zakład Uboju i Rozbioru ” TG Nowa”
- Firma DOMIA-ROL gorzelnia Stare Strącze
- Firma HAJDUK gorzelnia Lipinki
- Zakład Utylizacji PROMAROL PLUS w Ciepielówku
- Wytwórnia Podłoża do pieczarek HAJDUK w Ciepielówku

Powiat świebodziński:

Mapa nr 12 Mapa powiatu świebodzińskiego

Rys. 58 Liczba ludności - około 58 tys. mieszkańców.

Powierzchnia - 937 km².

Piramida wieku mieszkańców powiatu świebodzińskiego w 2014 roku

Rzeźba terenu ma charakter równinny co jest cechą korzystną dla rolnictwa. (tylko na terenie Łagowa liczne wzgórza morenowe osiągające wysokość ok. 130 m.) Klimat jest stosunkowo łagodny, roczne amplitudy temperatur należą do najmniejszych w Polsce i wahają się od 19,9 do 20,5 stopnia. Średnia temperatura miesiąca stycznia - 1,3 ° C, a temperatura lipca 17,7 ° C. Pokrywa śnieżna zalega ok. 50 dni , a okres wegetacji wynosi 220 – 250 dni. Warunki wodne są mało korzystne, ilość opadów kształtuje

się na poziomie 530 – 590 mm rocznie / w skali punktowej 3,3 do 4,0 /, przy czym najkorzystniej w gminie Szczaniec / 6,1 punktów/.

Warunki klimatyczne są mniej korzystne niż dla pozostałej części województwa, nieco krótszy okres wegetacyjny, mniej opadów, częste susze, zbyt suche gleby (szczególnie w gminie Świebodzin)

Na znacznej części obszaru subregionu należy liczyć się z koniecznością ograniczeń w zakresie intensyfikacji produkcji rolnej (obszary chronionego obszaru wzdłuż rzeki Obry, kanałów Obrzańskich i na terenach przyległych do jezior)

Powiat leży w strefie przejściowej, objętej wpływami Atlantyku jak i Eurazji. Ze względu na położenia przy zachodnim skraju Polski uwydatniają się tu także wpływy oceaniczne. W konsekwencji występują tu mniejsze amplitudy temperatury, krótsze i łagodniejsze zimy a okres wegetacyjny rozpoczyna się wcześniej i trwa dłużej niż w centralnej i wschodniej Polsce.

Warunki klimatyczne są mniej korzystne niż w pozostałej części województwa –krótszy okres wegetacyjny, mniejsza ilość opadów, częste występowanie okresów bezopadowych, zbyt suche gleby. Ponadto występuje podwyższone zagrożenie szkodami gradowymi.

Region Świebodziński jest drugim co do jakości gleb w b. województwie zielonogórskim, stąd też możliwa jest dalsza intensyfikacja produkcji rolnej poprzez zwiększenie upraw pszenicy, jęczmienia i buraków cukrowych. Możliwe jest tu zwiększenie plantacji upraw gatunków jagodowych i sadów. Co jest ważne bo w woj. Zielona Góra jest 0,3% pow. sadów w porównaniu do średniej krajowej 0,8%.

Tab. 117 Jakość gruntów w powiecie świebodzińskim

Lp.	Gminy	% udziału poszczególnych klas bonitacyjnych użytki rolne			
		I-II	III	IV	V-VI
1	Powiat Świebodzin	0,8	25,4	40,1	33,7
2	Gm. Lubrza	*	9,3	32,6	58,1
3	Gm. Łagów	0,3	4,7	33,0	62,0
4	Gm. Skąpe	*	15,9	42,7	41,4
5	Gm. Szczaniec	1,2	47,5	36,0	15,4
6	Gm. Świebodzin	*	40,4	40,9	18,7
7	Gm. Zbąszynek	1,5	26,1	42,8	29,6

Analiza strategiczna SWOT obszaru rolnictwo powiatu świebodzińskiego

Szanse

- możliwość powiększania powierzchni gospodarstw
- rozwój rolnictwa w oparciu o duże, konkurencyjne gospodarstwa
- dogodne połączenia komunikacyjne wsi i gmin z powiatem i województwem
- łagodny klimat i długi okres wegetacyjny

- korzystna struktura wiekowa rolników
- atrakcyjne tereny – jeziora, lasy – dające możliwość dodatkowego dochód
- rozwój agroturystyki
- bliskość granicy –możliwość pozyskania rynku zbytu

Zagrożenia

- duży udział gleb słabych , mała ilość opadów, wiosenne susze
- brak zakładów przetwórczych i przechowalni
- mała aktywność rolników i społeczności wiejskiej
- brak kapitału własnego
- trudny dostęp do kredytów
- brak rozwiązań systemowych zachęcających do inwestowania w produkcję rolną

Silne strony

- korzystne położenie powiatu
- zasoby ziemi rolniczej
- dobra baza doradztwa rolniczego
- duże zasoby siły roboczej na wsi

Słabe strony

- duża ilość drobnych gospodarstw
- niski poziom wykształcenia
- mała produktywność gospodarstw
- niechęć rolników do podejmowania ryzyka
- niska bonitacja gleb

Powiat sulęciński:

Powiat sulęciński usytuowany jest w północno-zachodniej części województwa lubuskiego.

Sąsiaduje z pięcioma powiatami:

- od południa z krośnieńskim,
- od południowego wschodu ze świebodzińskim,
- od zachodu ze słubickim,
- od północy z gorzowskim,
- od wschodu z międzyrzeckim.

Powiat sulęciński jest żywo rozwijającym się regionem w północno-zachodniej części woj. lubuskiego. W skład powiatu wchodzi gminy: Sulęcín, Lubniewice, Słóńsk, Krzeszyce, Torzym. Bardzo dobra infrastruktura drogowa, strategiczne położenie przy granicy niemieckiej, rozwinięta telekomunikacja, bliskość międzynarodowych tras nr 2 i nr 22, duży stopień zalesienia czy urodzajna

gleba to kombinacja sprzyjająca rozwojowi wielu różnych sektorów gospodarki: handlu, turystyki, produkcji, przetwórstwa czy obróbki drewna. Dynamiczny rozwój powiatu jest owocem umiejętnego wykorzystania istniejących zasobów, ciągłego stwarzania nowych szans oraz konsekwentnie realizowanej strategii inwestycyjnej. Samorząd lokalny regularnie podejmuje inicjatywy, które skutecznie stymulują klimat gospodarczy i przyciągają przedsiębiorców krajowych i zagranicznych.

Miasto i Gmina Lubniewice

Miasto i gmina położone są w powiecie sulęcińskim na obszarze Pojezierza Łagowskiego. Miasto Lubniewice położone jest między jeziorami: Krajnik i Lubiąż.

Powierzchnia gminy wynosi 12.976 ha. Ogółem gminę zamieszkuje 3.050 mieszkańców. W mieście Lubniewice natomiast mieszka 1.950 osób.

Położenie gminy wśród jezior i lasów, z dala od dużych ośrodków miejskich, na dziewiczym terenie Pojezierza Łagowskiego sprawia, że przed gminą, a szczególnie przed Lubniewicami, rysują się perspektywy rozwoju jako największego ośrodka wczasowego zachodniej Polski. Obecnie jest już kilkanaście ośrodków wypoczynkowych o łącznej liczbie miejsc - 1400. Ponadto występują kempingi i pola namiotowe.

Przez gminę przebiega droga wojewódzka nr 136. Zlokalizowane są tu niewielkie zakłady takie jak: Zakład RBM w Świerczowie, Zakład Przemysłu Drzewnego „Lubdrew” w Lubniewicach, Nadleśnictwo, Lubuski Ośrodek Doradztwa Rolniczego, piekarnia CAN i kilka mniejszych firm usługowych. Turystyka i wypoczynek stanowią podstawowe źródło zatrudnienia dla miejscowej ludności.

Gmina Krzeszyce - zlokalizowana jest w północnej części województwa lubuskiego, na południowy zachód od Gorzowa, wchodzi w skład powiatu sulęcińskiego. Graniczy od północy z gminami : Bogdaniec i Deszczno, od północnego wschodu z gminą Skwierzyna, od północnego zachodu z gminą Lubniewice, od południa z gminą Ośno i Sulęcín i od zachodu z gminą Słońsk. Gmina obejmuje obszar 19.422 ha, zamieszkuje ją 4.505 osób. Na terenie gminy znajduje się 18 sołectw skupiających 23 miejscowości. Gmina położona jest w stosunkowo niewielkiej odległości od granicy z Niemcami (ok.20 km). Geomorfologicznie północna i środkowa część gminy położona jest w obrębie pradoliny Toruńsko-Erbswaldzkiej, część południowo-wschodnia leży na obszarze pasa wysoczyzn tzw. Pagórków Sulęcińsko-Świebodzińskich. Teren gminy jest zróżnicowany pod względem wysokościowym i wyraźnie opada z południowego wschodu na północny zachód. Najwyżej położony punkt (56 m n.p.m.) znajduje się w okolicach miejscowości Rudna. Najniższy punkt znajduje się w okolicach miejscowości Studzionka (dolina Warty) i wynosi 16,1 m n.p.m. Podłoże geologiczne terenu stanowią osady czwartorzędowe w postaci piasków, żwirów, glin, mułków i pospółki, lokalnie w dnach cieków wodnych zalegają namuły. Gliny na terenie gminy Krzeszyce położone są stosunkowo głęboko, ich strop zalega na głębokości

poniżej 20 m p.p.t. W części północnej i południowo-zachodniej, w dolinie Warty i Postomi wykształciły się torfowiska i złoża kredy łkowej. Podstawową sieć hydrograficzną gminy Krzeszyce stanowią rzeki, kanały oraz przeważnie zatorfione podmokłe obniżenia terenowe. Przez teren gminy przepływają rzeki Postomia, Rudzianka i Lubna oraz kanały: Bema i Krępina. Koryto Warty stanowi północną granicę gminy. Na terenie gminy występują też jeziora: Brzozowa, Czajcze, Rudna.

Podstawowymi typami gleb występującymi na terenie gminy Krzeszyce są gleby brunatne wylugowane, bielcowe, torfowe i mady. W dolinie Warty w obniżeniach terenowych występują przede wszystkim gleby typu bagienne, na tarasach - mady.

Na terenie gminy znajdują się następujące drogi o znaczeniu krajowym: nr 11 - łącząca Kostrzyn z Poznaniem, nr 131 - łącząca Nowiny Wielkie z Gorzowem, nr 134 - w kierunku Ośna Lubuskiego, nr 135 - w kierunku Sulęcina.

Na terenie gminy Krzeszyce funkcjonuje kilka zakładów przemysłowych i usługowych. Największe z nich zlokalizowane są w Krzeszycach. Należą do nich : Masarnia, Drewno sp. z oo. Krzeszyce - obróbka drewna, „SURMET”: Krzeszyce - usługi mechanizacyjne dla rolnictwa, CPN, dwie firmy zajmujące się produkcją materiałów budowlanych, cegielnia w Muszkowie.

Gmina Słońsk - jest położona w zachodniej części województwa lubuskiego, 15 km od przejścia granicznego w Kostrzynie n. Odrą. Powierzchnia gminy wynosi 159 km² i zamieszkuje w niej 4902 mieszkańców w 11 wsiach. Gmina jest typowo rolnicza, posiada ogromne walory przyrodnicze. 1/3 powierzchni gminy zajmuje unikalny w skali Europy Rezerwat Ptactwa Wodnego „Słońsk” z malowniczymi obszarami wodnymi, kanałami i rozlewiskami - znane w Europie miejsce gniazdowania, żerowania, pierzenia i odpoczynku ponad 200 gatunków ptaków wodno-błotnych, w tym ponad 100 to gatunki chronione, m.in. orzeł bielik, wiele gatunków kaczek, gęsi, łabędzie, czaple, kormorany, perkozy, ochary, bataliony. Żyją tu także wydry, bobry, norka kanadyjska oraz wiele rzadkich zwierząt występujących w środowisku wodno-błotnym. Wybudowane w 1997 roku Centrum Edukacji Ekologicznej w Chyrzynie jest siedzibą administracji Parku Narodowego „Ujście Warty”, którego teren stanowi naturalną otulinę rezerwatu, z salami dydaktycznymi do prowadzenia zajęć związanych z ochroną przyrody i środowiska oraz zapleczem restauracyjno- hotelowym na około 20 miejsc i schroniskiem młodzieżowym na około 100 miejsc.

Położone na terenie gminy Jezioro Radachowskie jest ogromnym potencjałem rozwoju turystyki. Jest ono otoczone lasami zasobnymi w grzyby i jagody, zaś wieś Ownice posiada doskonałe warunki do przekształcenia się w wieś letniskową. 1/5 powierzchni gminy zajmują lasy, znaczące źródło surowca tartaczego. Spore powierzchnie terenów podmokłych porośnięte trzciną mogą stanowić źródło materiału dla przemysłu meblarskiego. Na terenie gminy istnieją doskonałe warunki do rozwoju rolnictwa ekologicznego. Nieskażone, oddalone od wielkiego przemysłu tereny rolnicze są idealne do uprawy

wszelkiego rodzaju warzyw, ziemniaków, zbóż. Nadają się również do założenia plantacji wikliny. Są nieprzebranym źródłem paszy zielonej.

Słońsk - wieś gminna licząca 3000 mieszkańców ma długą i bardzo ciekawą historię. Godnymi uwagi i polecenia są: XVI wieczny kościół z odrestaurowanym barokowym, alabastrowym ołtarzem, ruiny zamku joannitów, pozostałości po obozie koncentracyjnym „Sonnenburg”, cmentarz poobozowy oraz muzeum martyrologii.

Gmina Słońsk z myślą o potencjalnych inwestorach przygotowała infrastrukturę niezbędną do lokalizacji obiektów nie tylko przemysłowych: w 1998 r. oddano do użytku oczyszczalnię ścieków i sieć kanalizacyjną w Przyborowie, w trakcie jest budowa kanalizacji w Słońsku. Wszystkie miejscowości gminy posiadają wodociągi i energię elektryczną.

Miasto i Gmina Sulęcín - położona jest w północno-zachodniej części województwa lubuskiego. Zajmuje powierzchnię ok. 320 km² i zamieszkiwana jest przez 16 984 mieszkańców. Na terenie gminy istnieje dobrze rozwinięta sieć dróg w niezłym stanie technicznym. Nieskażone środowisko oraz ostatnio podjęte inwestycje proekologiczne stwarzają szansę dla rozwoju rolnictwa i produkcji żywności o wysokiej wartości odżywczej. Malownicze ukształtowanie terenu oraz duża powierzchnia lasów i jezior sprzyja tworzeniu bazy turystycznej oraz rozwojowi myślistwa i wędkarstwa. Ważnym źródłem utrzymania mieszkańców gminy jest rolnictwo, w którym zatrudniona jest znaczna część mieszkańców wsi oraz część mieszkańców Sulęcina. Znacząca część użytków rolnych leżących na terenie gminy jest własnością Agencji Nieruchomości Rolnych.

Ziemie te użytkowane są przez dzierżawców reprezentujących różnorodne formy prawne przedsiębiorstw. Na dzień dzisiejszy na terenie gminy znajduje się 5 dużych gospodarstw gospodarujących na gruntach ANR. Z uwagi na zapaść ekonomiczną, w której od kilku lat znajduje się polskie rolnictwo średni poziom gospodarstw rolnych znacznie odbiega od standardów europejskich. Niebagatelny wpływ na taką właśnie sytuację ma fakt iż gleby na terenie gminy nie należą do urodzajnych. Przeważają gleby w IV i V klasie bonitacji, co dodatkowo utrudnia utrzymanie przyzwoitego poziomu ekonomicznego gospodarstw. Z powodu wyraźnej przewagi gruntów ornych rozwinęła się ostatnio uprawa zbóż i rzepaku oraz w mniejszym stopniu produkcja trzody chlewnej. Obsada bydła w ostatnich latach gwałtownie spadła i utrzymuje się obecnie na poziomie szczątkowym. Biorąc pod uwagę uwarunkowania terenowe - lasy, jeziora i urozmaicony krajobraz należałoby położyć nacisk na rozwój turystyki kwalifikowanej i agroturystyki, tym bardziej że poczyniono już w tym kierunku wyraźne kroki przygotowując szereg tras pieszych i rowerowych oraz miejsca noclegowe. Należy również dodać, że wspomniane wcześniej walory wyraźnie korespondują z proekologiczną produkcją żywności, która może stać się szansą rozwoju regionu. Szansa ta jest tym bardziej realna, że gmina znajduje się w niewielkiej

odległości od granicy z Niemcami, a więc również od granic aglomeracji berlińskiej, która jest potencjalnym potężnym odbiorcą produktów rolnych.

Miasto i Gmina Torzym - leży wzdłuż trasy A-2 (Warszawa - Berlin), około 30 km od granicy z Niemcami. Siedzibą władz gminnych jest miasto Torzym, którego historia sięga roku 1375.

Niemiecka nazwa Torzymia - Sternberg wiąże się z nazwiskiem dawnego właściciela - arcybiskupa magdeburskiego Konrada von Sternberga, który w XIII wieku zbudował tutaj swój zamek. W 1945 roku z powodu olbrzymich zniszczeń wojennych Torzym utracił prawa miejskie. Dzięki staraniom władz gminnych odzyskał je ponownie w 1994 roku. Obecnie jest jednym z najmniejszych miast w województwie lubuskim. Gmina składa się z 21 sołectw, z których wiele posiada liczne walory turystyczno - klimatyczne. Przygraniczne położenie Torzymia, na szlakach komunikacji drogowej i kolejowej o znaczeniu międzynarodowym oraz zalety środowiska naturalnego mają wpływ na rozwój miasta Torzymia i całej gminy. W turystyce widzi się szansę dalszego rozwoju, bowiem już od roku 1990 notuje się stały wzrost gospodarczy w kierunku polepszenia i rozszerzenia bazy turystyczno-usługowej. Obszar gminy wynosi ok. 375 km², z czego 235 km² zajmują lasy, a 60 km² wody jezior I i II klasy czystości. Liczba stałych mieszkańców gminy wynosi 7154 osób, z czego 3941 to ludzie w wieku produkcyjnym. Gmina ma charakter rolniczy z dużymi możliwościami zagospodarowania turystycznego. Znaczna powierzchnia lasów sosnowych i sosnowo - dębowych bogatych w różnorodną szatę roślinną, obfitującą w runo leśne i zwierzynę łowną, pomniki przyrody, torfowiska z roślinnością wodną decydują o przyrodniczych walorach Ziemi Torzymskiej. Obecnie gmina ponosi olbrzymie wydatki na inwestycje proekologiczne, aby nie dopuścić do degradacji środowiska naturalnego. Na terenie gminy działa 7 hoteli - moteli z 201 miejscami noclegowymi. W Torzymiu i na terenie gminy funkcjonuje wiele zakładów usługowych i drobnej wytwórczości, między innymi:- stacje benzynowe - 6; - stacje motoryzacyjne - 6; firmy budowlane -11; - zakłady stolarskie - 5. Na terenie Torzymia funkcjonuje szpital, nadleśnictwo i inne instytucje użyteczności publicznej o gminnym charakterze.

3.1.2. Zróżnicowanie obszarów wiejskich w województwie pod kątem stopnia urbanizacji np. obszary osadnictwa wiejskiego, obszary osadnictwa podmiejskiego - wokół małych i średnich miast, obszary osadnictwa metropolitalnego - wchodzące w skład metropolii, aglomeracji miejskich.

Powiat strzelecko-dreźnieński:

To tereny typowo rolnicze wspomagane przez lokalny handel. Przemysł jest słabo rozwinięty. Bardzo słabo rozwinięte jest również przetwórstwo rolno-spożywcze.

Powiat żarski:

Obszar powiatu żarskiego leży w dorzeczu dwóch rzek sudeckich – Nysy Łużyckiej i Bobru. Tereny zalewowe to międzywala tych rzek. Na terenie powiatu biorą początek rzeki Lubsza i Skróda. Wody stojące reprezentowane są przez polodowcowe jeziora Brodzkie, Suchodolskie, Głębokie, Płytkie, Pruszkowskie i zespół 110 zbiorników wodnych o łącznej powierzchni 150 ha, stanowiące antropogeniczne pojezierze Łuk Mużakowa. Na terenie powiatu występują duże kompleksy leśne, zajmują one obszar 705,4 km² co stanowi 51% ogólnej powierzchni powiatu.

W powiecie żarskim dominują gospodarstwa w produkcji roślinnej (pszenica ozima, rzepak, kukurydza i żyto) w produkcji zwierzęcej to bydło mięsne oraz produkcja drobiu- indyk.

W zależności od gmin w gminie Żary i Jasień dominuje przemysł w gminie Łęknica handel w pozostałych gminach rolnictwo.

Powiat słubicki:

Gospodarstwa zajmują się głównie produkcją zbóż i rzepaku. Choć powiat leży w dorzeczu Odry i Warty, gdzie dominują trwałe użytki zielone – w niewielkim stopniu wykorzystuje się paszę z łąk w hodowli bydła, a są one źródłem biomasy w produkcji energii odnawialnej.

Powiat Świebodziński:

Analiza strategiczna SWOT powiatu Świebodzińskiego - Komunikacja kolejowa i drogowa

Silne strony

- wyjątkowo korzystny układ transportowy,
- przebieg najbardziej istotnych dróg krajowych tj. drogi Nr 2 (E30) i drogi Nr 3 (E65),
- szlak kolejowy E-20 Warszawa Zachodnia – Kunowice – granica państwa,
- dogodny dostęp do portu lotniczego w Babimocie oraz do portów rzecznych w Cybince i w Krośnie Odrz.

Słabe strony

- nieodpowiedni stan nawierzchni drogowych, szczególnie niektórych dróg powiatowych i większości dróg gminnych,
- zły stan nawierzchni drogi wojewódzkiej Nr 303, relacji Świebodzin – Babimost oraz drogi Nr 277 Sulechów – Skąpe,
- brak obejść drogowych niektórych miejscowości i brak pełnej obwodnicy miasta Świebodzina w ciągu drogi krajowej Nr 3.

Szanse

- budowa autostrady A-2, wraz z infrastrukturą drogową,
- zaliczenie drogi krajowej Nr 3 do dróg ekspresowych,
- rezerwy terenów na inwestycje komunikacyjne, szczególnie w gminie Świebodzin.

Zagrożenia

- wariantowe trasy autostrady A-2 w rejonie Łagowa i drogi Nr 3 na północ od Świebodzina,
- zbyt małe środki na inwestycje komunikacyjne w zakresie dróg krajowych, wojewódzkich i powiatowych,
- postępująca degradacja techniczna dróg,
- przedłużający się brak polityki restrukturyzacji kolei.

3.2. Rozwój przestrzenny obszarów wiejskich

3.2.1. Spójność środowiskowa obszarów wiejskich w wymiarze przestrzennym

Powiat Strzelecko - Drezdenecki:

Na terenie powiatu dominują lasy i jeziora. Występują dwie większe lokalne rzeki Noteć i Drawa. Teren gmin Strzelce Kraj. Dobiegniew i część Drezdenka to lasy i jeziora oraz cieki Noteć i Drawa. Zwierzyn i Stare Kurowo i część Drezdenka to tereny leżące w Dolinie Noteci, równinne z niewielką ilością lasów i w 90% łąki i pastwiska podzielone rowami melioracyjnymi.

Występują dwa cieki wodne: Noteć przepływająca przez sąsiednie powiaty międzychodzki, gorzowski i czarnkowsko-trzcianecki oraz Drawa przepływająca przez powiat czarnkowsko-trzcianecki oraz choszczeński.

W Dolinie Dolnej Noteci występują tereny zalewowe w gminach Stare Kurowo i Drezdenko. Tereny Przyrodnicze to Drawieński Park Narodowy, Park Narodowy Ujście Warty, Dolina Dolnej Noteci, Barlinecko-Gorzowski Park Krajobrazowy.

Powiat żarski:

W powiecie około 6% gospodarstw wychodzi poza zasięg gmin to gospodarstw w produkcji roślinnej

Powiat słubicki:

Powiat słubicki zajmuje powierzchnię niespełna 100 tys. ha z czego 49% stanowią lasy (Puszcza Rzepińska). W granicach powiatu istnieją obszary Natura 2000- Park Narodowy Ujście Warty, Krzeziński Park Krajobrazowy i Dolina Środkowej Odry z Łęgami Słubickimi. Obszary te są okresowo zalewane. Są to miejsca chronione - tereny łęgowe wielu gatunków ptactwa wodnego.

Rzeki Odra i Warta obecnie nie są już żeglowne, wykorzystywane są jedynie turystycznie. Znaczenia gospodarczego nie mają.

Powiat międzyszycki:

Większą część tego obszaru pokrywają lasy niecałe 53%. Pozostała część to tereny rolnicze oraz zurbanizowane, a także liczne jeziora, których na terenie powiatu jest ponad 100 (o pow. powyżej 1ha). Dwie większe rzeki na naszym terenie to Warta i Obra. Wzdłuż nich znajdują się tereny narażone na okresowe zalewanie. Obszary chronione to przede wszystkim NATURA 2000: Jeziora Pszczewskie,

Dolina Leniwej Obry, Nietoperek, a także Pszczewski Park Krajobrazowy oraz wiele lokalnych rezerwatów przyrody.

Powiat gorzowski:

Obszar powiatu gorzowskiego przekracza 1,2 tys. km kwadratowych, z czego 43 % stanowią lasy i około tyle samo znajduje się tutaj użytków rolniczych. W terenie dominuje rolnictwo.

Rzeka Warta stanowi główny element sieci. Ziemie położone wzdłuż ujścia Warty i międzywała stanowią tereny zalewowe. Powiat gorzowski jest zróżnicowany pod względem przyrodniczym. Znajdują się tutaj malowniczo położone jeziora, zwarte kompleksy leśne (Barlinecko-Gorzowski Park Krajobrazowy rezerwat leśny w gminie Kłodawa, Barlinek i Santok), wzgórza morenowe. Park Narodowy „Ujście Warty” stanowi środowisko życia ponad 279 gatunków ptaków.

Powiat zielonogórski:

Dominują lasy, przez teren powiatu przepływają dwie duże rzeki: Odra i Bóbr. Tereny zalewowe występują w gminach: Zabór, Bojadła, Zielona Góra, Trzebiechów, Sulechów, Czerwieńsk, Nowogród Bobrzański.

Tereny przyrodnicze:

- - na terenie gminy Czerwieńsk położona jest część Gryżyńskiego Parku Krajobrazowego
- - wzdłuż rzeki Odry znajduje się Obszar Natura 2000

Powiat żagański:

Powiat położony na części Nizin Środkowopolskich i Sasko-Łużyckich przez co posiada interesujące walory przyrodnicze. Krajobraz tworzą doliny: Bobru, Kwisy i Czernej Wielkiej, wysoczyzny i morenowe wzgórza zachodniej części Wzgórz Dalkowskich i południowej części Wzgórz Żarskich, stożek Bobru, Kwisy i Czernej Wielkiej (Bory Dolnośląskie), Pradolina Wrocławsko-Magdeburgska (dolina Szprotawy) oraz Równina Szprotawska.

Umiarkowany klimat powiatu żagańskiego cechuje łagodna zima o krótkim czasie zalegania pokrywy śnieżnej (około 40 dni) z przewagą wiatrów zachodnich i południowo-zachodnich. W skali roku średnia liczba dni przymrozkowych wynosi ok. 86, dni mroźnych z ujemną temperaturą powietrza w ciągu całej doby jest ok. 29. Natomiast dni ciepłych z temperaturą minimalną powyżej 0°C jest ok. 250. Klimat panujący na tym terenie jest korzystny – szczególnie do rozwoju rolnictwa, sportu i rekreacji.

Przez teren powiatu żagańskiego przepływa rzeka Bóbr, która na około 60 kilometrowym odcinku w granicach powiatu obejmuje wody lewostronnych dopływów: rzeki Kwisy i rzeki Czernej Wielkiej (z rzeką Czarną Małą) oraz prawostronnego dopływu – rzeki Szprotawy. W północnej części powiatu płynie Brzeźnica, która jest prawym dopływem Bobru. Na obszarze powiatu żagańskiego rzeki Bóbr i Kwisa administrowane są przez Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej we Wrocławiu, natomiast pozostałe cieką znajdują się w administracji Lubuskiego Zarządu Melioracji i Urządzeń Wodnych w Zielonej Górze. Ponadto przez południowe krańce gmin Szprotawa, Żagań, Iłowa oraz wschodnią część

gminy Gozdnicza przebiega północna granica Głównego Zbiornika Wód Podziemnych (GZWP) nr 315, objętego wysoką ochroną wód. Rezerwat „Buczyna Szprotawska” – w całości położony na terenie gminy Szprotawa (o pow. 152,32 ha). Celem ochrony jest zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych fragmentu lasu mieszkalnego pochodzenia naturalnego o typie buczyn karpackich, z charakterystycznym bogatym runem.

„Dąbrowa Brzeźnicka” – w całości położony na terenie gminy Brzeźnica (o pow. 5,88 ha). Rezerwat leży w dorzeczu Odry i jej lewego dopływu – Bobru, w bezpośrednim sąsiedztwie rzeczki Brzeźniczanki.

Zespół Przyrodniczo-Krajobrazowy „Park Słowiański” położony jest na terenie miasta i gminy Szprotawa (pow. 85,74 ha). Celem ochrony jest zachowanie krajobrazu pradoliny Bobru o wyjątkowych wartościach przyrodniczo-widokowych, reprezentatywnych dla zalesionej strefy nadrzecznej z dawnymi rozlewiskami i starymi korytami rzecznyymi, zachowanie naturalnych i zbliżonych do naturalnych zbiorowisk roślinnych pradoliny oraz stworzenie warunków dla restytucji zbiorowisk przekształconych lub zniszczonych dla potrzeb naukowych, dydaktycznych i ogólnopoznawczych.

Na terenie powiatu występują fragmenty obszarów chronionego krajobrazu:

- Dolina Bobru – obszar o powierzchni 13 131 ha położony m.in. w gminach powiatu żagańskiego: Żagań 2753 ha, Małomice 715 ha, Szprotawa 1890 ha, miasto Żagań 150 ha;
- Wzgórza Dalkowskie – obszar o powierzchni 982 ha położony m.in. w gminie Niegosławice 338 ha;
- Dolina Brzeźnicy – obszar o powierzchni 2542 ha położony m.in. w gminie Brzeźnica 1040 ha;
- Dolina Szprotawki – obszar o powierzchni 5570 ha położony w gminach: Niegosławice 5070 ha, Szprotawa 500 ha;
- Bory Dolnośląskie – obszar o powierzchni 26 223 ha położony m.in. w gminach: Żagań 5737ha, Gozdnicza 1517 ha, Iłowa 7721 ha, Małomice 44 ha, Wymiarki 1571 ha.

Europejska Sieć Ekologiczna Natura 2000 jest systemem ochrony zagrożonych składników różnorodności biologicznej kontynentu europejskiego, wdrażanym od 1992 roku w sposób spójny pod względem metodycznym i organizacyjnym na terytorium wszystkich państw członkowskich Unii Europejskiej. Celem utworzenia sieci Natura 2000 jest zachowanie zarówno zagrożonych wyginięciem siedlisk przyrodniczych, jak i gatunków roślin i zwierząt w skali Europy, ale też typowych, wciąż jeszcze powszechnie występujących siedlisk przyrodniczych, charakterystycznych dla dziewięciu regionów biogeograficznych.

Obszary Natura 2000 położone na terenie powiatu żagańskiego:

- Borowina – to obszar o pow. 512,22 ha położony w gminie Szprotawa i Nadleśnictwie Szprotawa, obejmujący kompleks dobrze zachowanych łąk i łąk w „mozaikowym” krajobrazie między

Szprotawą a Kożuchowem. Granice obszaru, otaczającego od północy i zachodu miejscowość Borowina, zawierają się pomiędzy miejscowościami Siecieborzyce – Długie – Międzylesie – Dzikowice – Borowina. Przez obszar przepływa prawy dopływ Szprotawy – Sucha (Woda).

- Wilki nad Nysą – zwarty kompleks leśny o pow. 12 230,34 ha, będący fragmentem Borów Dolnośląskich, położony na prawym brzegu Nysy Łużyckiej, na południe od miejscowości Łęknica i Wymiarki, na północ od miejscowości Pieńsk. Na lewym brzegu Nysy, na terenie Niemiec, pomiędzy miejscowościami Skerbersdorf a Steinbach, leży obszar Natura 2000 Truppenübungsplatz Oberlausitz, o pow. 11 712 ha. Przepływa tu wiele większych i mniejszych cieków wodnych, m.in.: Żółta Woda, Pienia, Przełęk, Czernica i Skróda. Przeważają gleby bielicoziemne, a na siedliskach żyzniejszych występują gleby brunatne.
- Dolina Dolnego Bobru – obszar o pow. 1 730,1 ha, obejmuje biegnącą z południa na północ dolinę dolnego biegu Bobru na odcinku od Żagania do Dychowa w okolicy Krosna Odrzańskiego, z przerwą w okolicy Nowogrodu Bobrzańskiego.
- Bory Dolnośląskie – pow. 172 093,4 ha, częściowo położony w gminach: Małomice, Żagań, Iłowa, Wymiarki, Szprotawa, Niegosławice, Gozdnic. Bory Dolnośląskie obejmują jeden z największych w Polsce zwartych kompleksów leśnych. Obszar położony jest głównie na Nizinie Śląsko-Łużyckiej, południowa jego część wkracza w niewielkim stopniu na teren Pogórza Izerskiego. Bory leżą w dorzeczu Odry, a główną rzeką regionu jest Bóbr, do którego uchodzą Kwisa, Czarna Wielka i Czarna Mała.
- Buczyna Szprotawsko-Piotrowicka – obszar o pow. 1423,3 ha, częściowo położony jest na terenie gminy Szprotawa. Obejmuje kompleks lasów liściastych z dużym udziałem starodrzewi, stanowiący wyspę pośród krajobrazu Borów Dolnośląskich, z płacami kwaśnych dąbrów, wilgotnych borów, łąk oraz łąk trzęślicowych, wilgotnych łąk ze stanowiskami pełnika, wawrzynka wilczełyko, widłaka jałowcowatego. Obszar ten jest kresowym stanowiskiem żyznej buczyny sudeckiej. Jeden z nielicznych w Polsce fragmentów buczyny, gdzie starodrzew ma powyżej 160 lat i zachowane są naturalne mechanizmy funkcjonowania ekosystemu
- Dolina Dolnej Kwisy – jego pow. wynosi 5972,2 ha, częściowo położony na terenie gminy Żagań i Małomice, obejmuje obszar doliny rzeki Kwisy na odcinku od Zebrzydowej aż po ujście do Bobru. Rzeką ta charakteryzuje się bardzo czystymi wodami (należącymi do I i II klasy czystości), a koryto rzeczne na wielu odcinkach jest naturalnie uformowane. Szczególną wartość przyrodniczą ostoi stanowi fakt, że stanowi ona jedną z ważniejszych na Dolnym Śląsku ostoi pachnicy dębowej.

- Małomickie Łęgi – pow. 993 ha, w całości położony na terenie powiatu żagańskiego w gminach: Żagań, Małomice i Szprotawa. Obszar obejmuje dolinę środkowego biegu Bobru, na odcinku od miasta Szprotawy do południowo-wschodnich granic miasta Żagania. Dolina Bobru ma charakter naturalny z meandrami i starorzeczami i stosunkowo głęboko wciętym korytem oraz tarasami zalewowymi i naturalnymi stromymi skarpami, szczególnie na prawym brzegu, w części północnej. Dolina rzeki jest ograniczona wałami przeciwpowodziowymi. Obszar ma duże znaczenie dla zachowania ciągłości korytarza ekologicznego doliny rzeki wraz z występującymi tu licznymi biocenozami grądu środkowoeuropejskiego.
- Przygielkowiska koło Gozdnicy – pow. 1767,7 ha, częściowo na terenie gminy Gozdnicza. Obszar położony jest w granicach mezoregionu Bory Dolnośląskie. Szata roślinna zdominowana jest przez bory sosnowe, występują tu też rzadkie w skali kraju zbiorowiska roślinne, związane z ekosystemami wodno-błotnymi i torfowiskowymi.
- Stawy Przemkowskie – pow. wynosi 4605,4 ha, częściowo na terenie gminy Niegosławice. Ostoja obejmuje dwa kompleksy stawów o łącznej powierzchni 948 ha. Otaczają je łągi jesionowo-olszowe oraz wilgotne łąki ze skupiskami wierzbowych zarośli. Brzegi stawów porastają szuwały, zajmujące 6% ich powierzchni. Stawy, bagna oraz otaczające je lasy w dolinie rzeki Szprotawy, stanowią cenną ostoję licznych gatunków ptaków.
- Łęgi koło Wymiarek – proponowany obszar jest częścią większego, zatwierdzonego Obszaru „Uroczyska Borów Dolnośląskich”. W granicach proponowanego obszaru stwierdzono występowanie trzech siedlisk przyrodniczych. Do priorytetowych siedlisk leśnych należą łągi olszowe i olszowo-jesionowe, które są głównym przedmiotem ochrony w obszarze.
- Żagańskie Wrzosowiska – teren w całości znajduje się w gminie Żagań. Obszar obejmuje płaski teren wrzosowisk na poligonie wojskowym NATO na południe od Żagania. Całość terenu przecinana jest regularną siecią dróg gruntowych, wykorzystywanych przez pojazdy wojskowe. Działalność poligonu wojskowego sprzyja zachowaniu wrzosowisk i muraw.
- Leszniąńska Dolina Bobru – obszar proponowany przez organizacje pozarządowe w ramach Shadow List, powierzchnia 1110,9 ha, w całości położony na terenie powiatu żagańskiego w gminach Szprotawa i Małomice. Obszar obejmuje fragment doliny Bobru.

Powiat krośnieński:

Powiat krośnieński jest najbardziej zalesionym powiatem regionu województwa. - ok. 86 369 ha - co stanowi 62 % powierzchni powiatu.

Przez powiat przepływają rzeki - Odra, Bóbr, Nysa Łużycka i ich dopływy - rzeki :Lubsza, Kolna, Łomianka, Biała, Gryżynka, Młynówka. Funkcjonują 2 duże sztuczne zbiorniki wodne: Raduszec i Dychowski oraz kilkadziesiąt jezior - największe to Jańsko, Głębokie, Borek, Bytnickie, Bleszno.

W powiecie występują tereny zalewowe i są to dolina Odry, Nysy Łużyckiej i Bobru. Ponad połowa terenu powiatu (56 %) zajmują obszary prawnie chronione. Na terenie powiatu występuje Gryżyński Park Krajobrazowy, Krzesiński Park Krajobrazowy, obszary chronionego krajobrazu i Obszary Natura 2000, 93 pomniki przyrody, użytki przyrodnicze, rezerваты przyrody.(Rezerwat "Dębiec","Uroczysko Węglińskie","Gubińskie Mokradła".

Powiat nowosolski:

W zachodniej części powiatu wschowskiego w gminie Sława jest duży kompleks lasów- Puszcza Tarnowska. Tereny zalesione są w północnej części gminy Kożuchów, w gminie Kolsko, Nowa Sól i wzdłuż granicy gmin Sława i Wschowa. Największym i najważniejszym ciekim wodnym jest rzeka Odra. Z lewego brzegu do rzeki wpływają: Biała Woda, Czarna Struga, Ślaska Ochla. Z prawego brzegu wpływa: Barycz, Krzycki Rów, Kanał Kopanica. Największym zbiornikiem wodnym jest jezioro sławskie. Mniejsze jeziora to Tarnowskie Duże, Tarnowskie Małe, Błotne oraz Lgiń Mały i Lgińsko. Wokół tych jezior znajdują się liczne ośrodki wypoczynkowe.

Tereny zalewowe są po obu brzegach Odry tzw. Międzywala. Dolina środkowej Odry jest objęta obszarem Natura 2000- łęgi nadodrzańskie. Na północy gminy Wschowa jest południowa część Przemęckiego Parku Krajobrazowego.

Powiat Świebodziński:

Środowisko przyrodnicze - obejmuje środkowo-wschodnią część Wysoczyzny Lubuskiej, zwanej Pojezierzem Lubuskim. Stanowi ona lokalne wyniesienie ponad otaczającymi dolinami rzek Odry na południu i zachodzie, Obry na wschodzie i Warty na północy. Przez powiat przebiega wododział między głównymi rzekami regionu: Odrą i Wartą. Powiat Świebodziński przecinają liczne rynny polodowcowe, w których rozmieszczone są głębokie jeziora rynnowe, torfowiska i rzeki z kompleksami łąk. Czynniki geologiczne i klimat oddziałujące na tutejsze tereny przez ostatnie tysiąclecia doprowadziły do wykształcenia się zróżnicowanej szaty roślinnej. Jej najbardziej charakterystycznymi elementami są rozległe bory i zachowane w wielu miejscach lasy bukowe. Urozmaicona rzeźba terenu, interesujące tereny leśne o bogatym świecie zwierzęcym oraz atrakcyjne jeziora o czystej wodzie i bogatej roślinności składają się na specyficzny krajobraz powiatu. Lasy obejmują 41,85% całkowitej jego powierzchni. Na terenie powiatu znajdują się dwa parki krajobrazowe: Łagowski Park Krajobrazowy, na terenie którego znajdują się piękne jeziora rynnowe i kompleks lasów bukowych w rejonie Łagowa oraz Gryżyński Park Krajobrazowy obejmujący ochroną rynnę rzeki Gryżynki, niezwykle malowniczą i cenną pod względem przyrodniczym. Najcenniejsze kompleksy przyrodniczo-krajobrazowe powiatu chronione są w licznych

rezerwatach: leśnych (Grodziszczce, Kręcki Łęg, Buczyzna Łagowska, Dębowy Ostrów), leśno-krajobrazowych (Nad Jeziorem Trześniowskim) oraz torfowiskowych (Pawski Ług i Pniewski Ług). Najbardziej znanym rezerwatem jest rezerwat "Nietoperek", obejmujący ochroną systemy podziemnych korytarzy i bunkrów tzw. Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego. Jest to największe w Środkowej Europie zimowisko nietoperzy. Corocznie zimuje tu do 30 tysięcy tych ssaków. Występują tu także liczne użytki ekologiczne. Najbardziej znane z nich to Jezioro Księżno w pobliżu Wilkowa oraz Torfowisko Barcikowo przy Łagowie. Liczne jeziora dają okazję do wypoczynku, wędkowania i uprawiania sportów wodnych. Do największych jezior na terenie powiatu należą: Jezioro Ciecz (Trześniowskie), Jezioro Łagowskie, Jezioro Niesłysz (j. Niesulickie), Jezioro Paklicko Wielkie (Jezioro Paklica) oraz Jezioro Goszcza Wśród 98 pomników przyrody wyróżniają się 700-letnie dęby w Przełazach, Toporowie i Łagowie oraz 400-letnie w Lubrzy i Szcząncu. Reliktem przyrody jest tulipanowiec amerykański (o obwodzie 384 cm i wysokości 28m) rosnący na Jeziorze Łagowskim.

Obszary chronionej przyrody:

1. Użytek Ekologiczny - "W dolinie Jabłonnej"

Obszar o pow. na terenie powiatu 0,80 ha (całość 15,4 ha), położony w oddz. 61 a,f. Leśnictwo Mazów, Nadleśnictwa Sulechów, gmina Skąpe i Sulechów.

2. Użytek ekologiczny "Bagno w olszynach"

Obszar o pow. 6,12 ha - położony w oddz. 55 f, 56 d. Leśnictwa Mazów, Nadleśnictwa Sulechów, gm. Skąpe.

3. Użytek ekologiczny "Szlak Wydry"

Obszar o pow. 5,67 ha - położony 197 c, 198 d,g. Leśnictwa Brody, Nadleśnictwa Sulechów, gm. Skąpe

4. Użytek Ekologiczny "Kijewo"

Obszar o pow. na terenie powiatu 9,70 ha, położony w oddziale 47 a i 48 b w leśnictwie Kosobudki, Nadleśnictwo Bytnica, gm. Łagów

5. Użytek Ekologiczny "Torfowisko Barcikowo"

Obszar o pow. 3,62 na terenie Łagowskiego Parku Krajobrazowego, Gmina Łagów, Nadleśnictwo Świebodzin, oddział 185 j

Pomniki przyrody:

1. Dąb Szypułkowy

Gmina Łagów, miejscowość Toporów, nr działki 267/4. Wiek ok. 650 lat, wysokość 20 m, obwód w pierścienicy - 770 cm.

2. Dąb Szypułkowy

Gmina Szczaniec, miejscowość - Dąbrówka Mała, nr działki 209, wiek ok. 400 lat, wysokość 22 m, obwód w pierścienicy - 500 cm.

3. Dąb Szypułkowy

Gmina Lubrza, miejscowość Zagaje, nr działki 88/2, wiek ok. 400 lat, wysokość 22 m, obwód w pierścienicy - 675 cm.

4. Lipa Drobnolistna

Gmina Lubrza, miejscowość - Przełazy, nr działki 204/4, wiek 700 lat, wysokość - 15 m, Obwód w pierścienicy 750 cm.

5. Dąb Szypułkowy

Gmina Lubrza, Nadleśnictwo Świebodzin, Leśnictwo Bucze, obręb leśny Łagów, oddział 336f. Wiek ok. 600 lat, wys. 22 m, obwód w pierścienicy - 750 cm.

Największe akweny wodne:

1. Jezioro Ciecz (Trześniowskie)

Łowisko Specjalne położone w Gminie Łagów. Obszar bardzo pięknego Łagowskiego Parku Krajobrazowego. Powierzchnia - 183 ha, Głębokość max - 58,8m.

2. Jezioro Łagowskie

Łowisko ogólnodostępne, położone w Gminie Łagów. Obszar bardzo pięknego Łagowskiego Parku Krajobrazowego. Powierzchnia - 84,4 ha, głębokość max. - 13,5m.

3. Jezioro Niesłysz (j. Niesulickie)

Łowisko ogólnodostępne, położone w gminie Lubrza. Należy do najpiękniejszych, największych i najczystszych jezior Pojezierza Lubuskiego. Powierzchnia - 486,2 ha, głębokość max - 34,7 m.

4. Jezioro Paklicko Wielkie (Jezioro Paklica)

Położone w Gminie Świebodzin. W pobliżu jeziora występują rezerваты "Dębowy Ostrów" oraz "Nietoperek". Powierzchnia 209 ha, Głębokość max - 22,5m.

5. Jezioro Goszcza

Łowisko ogólnodostępne, położone w Gminie Lubrza. Położone jest na trasie szlaku kajakowego, można nim rzeką Paklicą dopłynąć do Warty lub kanałem Ołoboku do Odry. Pow. 62,2 ha, głębokość max. - 20,2 m.

Powiat sulęciński:

Nieskażone środowisko naturalne stwarza szansę rozwoju rolnictwa i produkcji zdrowej żywności oraz przemysłu przetwórczego, szczególnie w gminach Krzeszyce i Sulęcín. Malownicze ukształtowanie terenu (las i jeziora) sprzyja tworzeniu bazy turystycznej, a ponad 60 % lasów oraz duża ilość nieużytków

i rozległe łąki nadwarciańskie to atrakcyjny obszar dla rozwoju myślistwa i łowiectwa. Walory turystyczne i klimatyczne to bogactwo gmin: Lubniewice i Torzym. Przepiękne krajobrazowo tereny obejmujące obszar dwóch gmin Sulęcín i Lubniewice – stanowią „Uroczysko -Lubniewsko”.

3.2.2. Spójność gospodarcza obszarów wiejskich w wymiarze przestrzennym

Powiat słubicki:

Przygraniczne położenie sprawia, że główną gałęzią gospodarki powiatu stanowi handel i usługi. Ogromną szansą rozwoju dla inwestorów krajowych jak i zagranicznych jest Kostrzyńsko-Słubicka Specjalna Strefa Ekonomiczna. Zajmuje ona obszar 142 ha, na którym funkcjonuje kilkanaście podmiotów gospodarczych. Pracę znalazło w nich kilkaset osób.

Na terenie powiatu znajdują się 3 przedsiębiorstwa- gospodarstwa, których działalność wychodzi poza obszar gminy czy nawet województwa a są to:

- AGRO-Bieganów Sp. z o.o. – przemysł paszowy i ferma trzody chlewnej
- RSP Golice – hodowla bydła mlecznego, przetwórstwo mleka i handel
- PRP Smogóry – przemysł spirytusowy, hodowla bydła mlecznego

W naszym rejonie znanych jest kilka zespołów śpiewaczych o charakterze ludowym i tak :

- Lubuszanki z Cybinki
- Kryniczenka z Białkowa
- Kaziuki z Rzepina
- Łęczanie z Ośna Lubuskiego

W powiecie słubickim istnieje jedna grupa ludzi przesiedlonych, którzy kultywują swoją tradycję i obyczaje – są to Poleszuki z Białkowa. Co roku organizują: „Dni Polesia i Białkowa” , „Jak to z chlebem było” i „Dzień Baby Ziemiaczanej”. Grupa ta pielęgnuje swoją odmienność – zorganizowała Izbę Pamięci Polesia w miejscowym pałacyku oraz prowadzi Muzeum Polesia im. Ludwika Weryszko, w którym miejsce znalazło wiele eksponatów i pamiątek przywiezionych ze sobą po wojnie do Białkowa.

Powiat międzyrzecki:

Większe zakłady produkcyjne i usługowe znajdują się w pobliżu miast Międzyrzecz i Skwierzyna. Większość zatrudnionych pracuje w firmach handlowo usługowych oraz w zakładach produkcyjnych. Trasa szybkiego ruchu S3 ułatwia komunikację, a bezpośrednie jej połączenie z autostradą A2 pozwala na szybki transport produktów z naszego terenu na zachód i wschód. W Międzyrzeczu powstał

Międzyrzecki Park Przemysłowy o pow. 50 ha. Na jego terenie cały czas powstają nowe firmy zatrudniające pracowników z terenu powiatu.

Powiat zielonogórski:

Największym zakładem w powiecie jest fabryka wełny mineralnej w Cigacicach. Z uwagi na położenie (miasto Zielona Góra) w powiecie dominuje przemysł, w tym przetwórczy (NORDIS, BOMADEK).

Powiat krośnieński:

W Dychowie zlokalizowana jest największa elektrownia wodna w województwie lubuskim. Na terenie powiatu znajduje się Gubińska Podstrefa Kostrzyńsko-Słubickiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej oraz strefa przemysłowa w Krośnie Odrzańskim.

3.2.3. Spójność społeczna i kulturowa obszarów wiejskich w wymiarze przestrzennym

Powiat Strzelecko - Drezdenecki:

W Powiecie działa zespół o charakterze ludowym – Zespół KRAJNA ze Strzelca Krajeńskich zajmujący się tańcem i śpiewem ludowym. Dodatkowo występują niewielkie zespoły śpiewacze ludowe przy kołach gospodyń wiejskich np. Górkowianki, Gościmczanki , które organizują się z okazji imprez okolicznościowych np. Dożynki.

W powiecie występują grupa Polaków wysiedlonych z terenów Ukrainy, Białorusi i Łemkowszczyzny. Są to trzy duże skupiska w Strzelcach Kraj., Brzozie i Ługach. Grupy te kultywują tradycje ukraińskie , białoruskie i łemkowskie. Posiadają własną kulturę, tradycje i religie. Organizują spotkania i zjazdy związane z ich kulturą np. WATRA w Ługach.

Powiat żarski:

W powiecie istnieją zespoły śpiewacze w gminie Żary jest takich zespołów – 13, a w gminach Lubsko, Tuplice, Lipinki Łużyckie i Jasień po 1. Z okresu wojny ludzi przesiedlonych z terenów Ukrainy, Czech nie ma kultywacji obyczajów i tradycji. Jedyną grupą kultywującą tradycje są Górale Czadeccy we wsi Złotnik w gminie Żary.

Powiat słubicki:

W naszym rejonie znanych jest kilka zespołów śpiewaczych o charakterze ludowym i tak :

- Lubuszanki z Cybinki
- Kryniczenka z Białkowa
- Kaziuki z Rzepina
- Łęczanie z Ośna Lubuskiego

W powiecie słubickim istnieje jedna grupa ludzi przesiedlonych, którzy kultywują swoją tradycję i obyczaje – są to Poleszki z Białkowa. Co roku organizują: „Dni Polesia i Białkowa” , „Jak to z chlebem

było” i „Dzień Baby Ziemiaczanej”. Grupa ta pielęgnuje swoją odmienność – zorganizowała Izbę Pamięci Polesia w miejscowym pałacyku oraz prowadzi Muzeum Polesia im. Ludwika Weryszko, w którym miejsce znalazło wiele eksponatów i pamiątek przywiezionych ze sobą po wojnie do Białkowa.

Powiat międzyszecki:

Tak jak w całym województwie lubuskim tak i w powiecie międzyszeckim po wojnie w miejsce wysiedlonej ludności niemieckiej przesiedlono tu ludność z terenów Polski centralnej i wschodniej, a także z wielkopolski. Z tą ludnością znalazła się również ludność Ukraińska i Łemkowska, która ma w Międzyrzeczu swoją Cerkiew Grekokatolicką. Ludność ta jednak nie kultywuje jakoś szczególnie widocznie swoich tradycji poza obrzędami religijnymi.

Ludowe zespoły śpiewacze z terenu powiatu:

- Obrzanie – Trzciel,
- Nietoperzanie – Nietoperek;
- Echo – Międzyrzecz;
- Kęszyczanki – Kęszycza Leśna,
- Ale Babki – Pieski,
- Pod Gruszą – Kursko,

Powiat gorzowski:

W regionie funkcjonują liczne zespoły śpiewacze o charakterze ludowym:

- Mali Gorzowiacy. Stowarzyszenie Przyjaciół Dziecięcego Zespołu Tańca Ludowego” (Gorzów Wlkp.)
- Gorzowiacy. Stowarzyszeniei Folklorystyczne Zespołu Tańca Ludowego (Gorzów Wlkp),
- „Jagienki” (Bogdaniec),
- „Śpiewaj mi” (Bogdaniec),
- „Brzezinki” (Kłodawa),
- „Kłodawianki” (Kłodawa),
- „Rózy kwiat” (Kłodawa),
- „Tarnowianki” (Lubiszyn),
- „Janczewianki” (Santok),
- „Santoccy Grodzianie” (Santok),
- „Cantores” (Witnica),
- „Nowinianki” (Witnica),
- „Canto” (Witnica),
- „Drzewiczanie” (Kostrzyn Nad Odrą).

W Gorzowie Wlkp. żyje około 300 osób narodowości Romskiej. Jest tutaj organizowany międzynarodowy festiwal kultury romskiej - „Romane Dyvesa”. Głównym założeniem imprezy jest ochrona oraz utrwalenie tradycji kulturowych ludności romskiej.

Powiat krośnieński:

Zespoły śpiewacze - "Szli do wsi" - Budachów. Osoby przesiedlone ze Wschodu nie kultywują tradycji. Turystyka - Szlaki kajakowe, rejsy na Odrze, szlaki nordic walking, ośrodki wypoczynkowe - Dąbie, Kołatka, Bronków, Gryżyna, Kosażyn. Stadniny koni : Tarnawa, Gryżyna, Wałowice, Gostchorze, Rzeczycza. Na terenie powiatu rozwija się agroturystyka - gospodarstw jest około 30

Powiat nowosolski:

Zespoły śpiewacze- istnieje zespół „Wierzbiczanki” z Wierzbicy gmina Bytom Odrzański. Turystyka wiejska (agroturystyka) zlokalizowana jest głównie nad jeziorami i blisko obszarów leśnych. Letni wypoczynek oraz pozyskanie runa leśnego.

IV. PROGNOZA TRENDÓW ROZWOJOWYCH DLA WOJEWÓDZTWA LUBUSKIEGO

Zmiany struktury demograficznej wg biologicznych grup wieku w założonym horyzoncie czasowym do roku 2020 prognozuje się stabilny charakter ogólnej liczby ludności województwa. Szacowana wartość w roku 2020 na poziomie prawie 1 008 tys. mieszkańców jest niższa od liczby ludności w roku 2010 o zaledwie 0,33% (dla Polski prognozowany spadek wynosi 0,97%). Jednocześnie zaobserwować można dość istotne zmiany w strukturze wiekowej mieszkańców województwa lubuskiego. Liczba ludności w wieku poniżej 15 lat powinna charakteryzować się mniej więcej stałym poziomem i wynosić w prognozowanym przedziale czasowym około 160 tys. mieszkańców. Szacuje się natomiast istotny spadek ludności w przedziale wieku 15-24 lata (czyli głównie młodzieży uczącej się) na poziomie ponad 30% (z ponad 142 tys. osób w roku 2010 do około 99 tys. w roku 2020). Taki stan rzeczy skutkować może koniecznością ponoszenia co najmniej na relatywnie podobnym jak obecnie poziomie kosztów utrzymania infrastruktury szczególnie edukacyjnej, ale i sportowej oraz kulturalnej, podczas gdy znacznie spadnie liczba osób z niej korzystających. Lekko spadkową tendencją charakteryzują się dwie kolejne grupy wiekowe (tj. 25-54 oraz 55-64) na poziomach odpowiednio 3,6% i 7,1%. Oznaczać to będzie stopniowy spadek podaży siły roboczej, co może korzystnie wpłynąć na poziom bezrobocia w regionie, jednocześnie niekorzystnym efektem takich zmian mogą być rosnące koszty pracy i spadek konkurencyjności gospodarki (szczególnie w sytuacji utrzymywania się na dotychczasowym poziomie wydajności pracy i braku daleko idących reform w zakresie zabezpieczenia emerytalnego). Najbardziej widoczną zmianą w strukturze wieku regionu będzie przyrost ludności w grupie 65 i więcej lat, szacowany na poziomie ponad 50% (z ponad 119 tys. osób w roku 2010 do prawie 180 tys. w roku 2020). W tym

przypadku istotnemu zwiększeniu będą musiały ulec wydatki związane opieką społeczną nad osobami starszymi oraz koszty opieki zdrowotnej.

Porównując zmiany struktury demograficznej w układzie miasto/wieś ze zmianami na poziomie całego województwa zauważyć można istotną różnicę w przypadku grup wiekowych 25-54 oraz 55-64. W miastach szacuje się spadek ludności w tych grupach odpowiednio na poziomie 6,7% i 14,6%, podczas gdy na obszarach wiejskich prognozowany jest wzrost liczby ludności na poziomie odpowiednio 1,7% oraz 8,3%. Jak wcześniej wspomniano, omawiane grupy składają się głównie z osób aktywnych na rynku pracy, w związku z tym istotnym wyzwaniem rozwojowym wydaje się zapewnienie dostępności komunikacyjnej, w tym infrastruktury i organizacji transportu publicznego, pozwalającej osobom mieszkającym na obszarach wiejskich sprawnie dojeżdżać do pracy w miastach. Inną widoczną różnicą jest skala przyrostu ludności w grupie wiekowej powyżej 65 lat. Wśród ludności wiejskiej przyrost w tej grupie szacowany jest na poziomie około 43%, podczas gdy w miastach wynosi on prawie 55%. Pozostałe grupy wiekowe nie wykazywały istotnych różnic w prognozowanym okresie.

Województwo lubuskie cechuje się wysoką aktywnością społeczną mieszkańców. Na jego obszarze funkcjonuje 10 Lokalnych Grupa Działania i 4 Lokalne Grupy Rybackie.

Obszary wiejskie, pomimo niedostatecznego jeszcze, aczkolwiek ciągle poprawiającego się poziomu infrastruktury i dostępności do wybranych usług, stanowią atrakcyjne miejsce do osiedlenia się i pracy, o czym może świadczyć odsetek 35,1% ludności zamieszkującej te tereny w województwie lubuskim (dane za rok 2016). Ludność wiejska od 2005 roku systematycznie rośnie. Atrakcyjność obszarów wiejskich wzrasta wraz z ilością inwestycji w nich przeprowadzanych, jednak ludność miejska decydująca się na przeprowadzenie na wieś, musi mieć na uwadze fakt, iż jest to miejsce pracy rolników, które ze względu na swoją specyfikę może emitować przede wszystkim hałas podczas prac polowych oraz zapachy związane z prowadzeniem produkcji zwierzęcej. Natomiast sam rozwój gospodarstw rolnych w dużej mierze uzależniony jest od inwestycji poprawiających systemy produkcji oraz powiększania gospodarstw poprzez zakup gruntów rolnych. Jednakże zasób ziemi, zwłaszcza tej dobrej jakościowo, systematycznie się kurczy, co z kolei powoduje coraz większe zainteresowanie jej kupnem, przyczyniając się do wzrostu cen sprzedaży, które zauważalne są zwłaszcza w przetargach na grunty będące w zasobach własności rolnej Skarbu Państwa.

W województwie lubuskim zauważyć można zmiany wielkości populacji produkcyjnej i poprodukcyjnej, choć w dłuższym horyzoncie prognoz liczba ludności w wieku produkcyjnym zdecydowanie maleje. Natomiast stałą tendencję wzrostową wykazują wskaźniki liczby ludności w wieku poprodukcyjnym. Zmiany struktury w województwie lubuskim nie odbiegają od tendencji ogólnopolskiej. W najbliższym dziesięcioleciu szacowany jest przyrost liczby emerytów w tempie ponad 30% wyższym niż wskazuje na to dynamika ostatnich lat. Wyhamowanie trendu wzrostowego w tej grupie przewiduje

się dopiero po roku 2021. Na terenach zurbanizowanych jak i na obszarach wiejskich wielkość populacji w wieku poprodukcyjnym w roku 2020 prognozowana jest na poziomie o ponad 40% wyższym niż zaobserwowana w roku 2010.

W celu pogłębienia analizy dokonano również rozbicia prognoz w układzie mieszkańców miast i wsi województwa lubuskiego. Istotną różnicą wynikającą z miejsca zamieszkania jest skala ubytku ludności w wieku produkcyjnym. O ile na wsi grupa ta ma charakter w miarę stabilny (w najbliższych latach nawet z lekką tendencją rosnącą), o tyle na terenach zurbanizowanych zaobserwować można postępujący spadek ludności w wieku produkcyjnym, co jest wynikiem innej struktury mieszkańców miast (wzrost udziału osób starszych szybszy niż przyrost udziału osób młodych). W perspektywie najbliższych dziesięciu lat opisane procesy doprowadzą do spadku liczby ludności w omawianej grupie wiekowej o około 10% w stosunku do roku 2010. W miastach spadek ten szacuje się na około 13,6%, podczas gdy na terenach wiejskich wynieść ma jedynie 3,6%. Przyglądając się względnym zmianom liczby ludności województwa lubuskiego w wieku produkcyjnym w odniesieniu do struktury całej populacji należy stwierdzić, że udział tej grupy w strukturze ludności zmniejszy się o około 6,4 pkt. proc., przy czym w miastach spadek ten wyniesie 7,9 pkt. proc., a na terenach wiejskich - 3,8 pkt. proc. Tym samym opisywane tu zjawisko w województwie lubuskim nie będzie odbiegać od tendencji ogólnopolskich, gdzie szacuje się obniżenie odsetka populacji w wieku produkcyjnym o 9 pkt. proc. w miastach oraz o 3,4 pkt. proc. na obszarach wiejskich.

Analizując prognozy pod kątem sytuacji na rynku pracy należy stwierdzić, że zarówno w województwie lubuskim, jak i w skali całego kraju oczekiwać można istotnej poprawy wskaźników zatrudnienia. Prognozuje się, że w roku 2020 wskaźnik zatrudnionych w wieku 15-64 lata w województwie lubuskim wzrośnie o 5 pkt. proc. w stosunku do roku 2016 gdzie wyniósł 64 pkt. proc. W przypadku Polski wskaźniki te kształtują się odpowiednio na poziomach 62 pkt. proc. w roku 2016 i 65 pkt. proc. prognozowane w roku 2020, czyli niższych niż założenia zapisane w Traktacie Lizbońskim i dokumencie strategicznym Komisji Europejskiej Europa 2020.

Z uwagi na coraz mniejszą liczbę ludzi zatrudnionych bezpośrednio w rolnictwie, na obszarach wiejskich tworzą się małe zakłady pracy (warsztaty samochodowo-mechaniczne, ślusarstwo, kowalstwo artystyczne, budowlane itp.)

Opisane w poprzedniej części prognozowane zmiany demograficzne mogą w istotny sposób przełożyć się na gospodarkę województwa lubuskiego. Ze względu na stopniowe odchodzenie na emeryturę roczników powojennego wyżu demograficznego, niższe wskaźniki płodności oraz wydłużanie się przeciętnej długości życia, przewiduje się znaczne obciążenie finansów publicznych w województwie lubuskim, co będzie zjawiskiem charakterystycznym w skali całego kraju. W analizie wskaźników gospodarczych wykorzystane zostały prognozy systematycznie przygotowywane na zlecenie

Ministerstwa Rozwoju Regionalnego przez Instytut Badań Strukturalnych oraz Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową. Ośrodki te dokonują ewaluacji polityki spójności UE poprzez badanie wpływu funduszy strukturalnych na kształtowanie najistotniejszych kategorii makroekonomicznych (m.in. wielkości PKB, wskaźników zatrudnienia, stopy bezrobocia), przy wykorzystaniu odpowiednio wyspecyfikowanych modeli ekonometrycznych. Modele te, obok swojego podstawowego celu, dostarczają wiarygodnych prognoz wymienionych kluczowych wskaźników gospodarczych w ujęciu regionalnym, stąd decyzja o ich wykorzystaniu na potrzeby niniejszego opracowania. Przedstawione wyniki prognoz opisują wariant pełnego wykorzystania środków unijnych, w wielkościach na podstawie danych dostarczonych przez MRR. Jednocześnie założono utrzymanie dotychczasowych trendów rozwojowych poszczególnych województw względem kraju oraz brak istotnych zmian strukturalnych w zakresie polityki fiskalnej, monetarnej czy rynku pracy.

Najmniejszą rolę w wytwarzaniu PKB województwa lubuskiego odgrywa rolnictwo (podobnie jak w całym kraju). W 2015 roku udział rolnictwa w ogólnej wartości dodanej brutto województwa lubuskiego wyniósł 3,3% przy przeciętnej w kraju 2,4% (7 lokata wśród województw). Wartość dodana brutto na 1 pracującego w województwie lubuskim wyniosła 33718 zł (przy przeciętnej w kraju 17660 zł., tj. o 90,9% więcej niż w kraju). Liczba osób pracujących w rolnictwie w woj. Lubuskim wyniosła 38 tys. (dane za rok 2016).

Rozwój infrastruktury na obszarach wiejskich zachodzący od wejścia Polski do UE, jest wspomagany funduszami Unii Europejskiej co ma pozytywny wpływ na populację i gospodarkę. Wg danych statystycznych corocznie następuje rozrost sieci wodociągowej i kanalizacyjnej, sprzyjający osadnictwu i rozwojowi przedsiębiorczości na tych terenach. W województwie funkcjonuje gęsta sieć dróg, obejmująca również drogi transportu rolniczego. W przeważającej części są one w stanie złym lub zadowalającym, ograniczając możliwości rolnictwa, zwłaszcza w okresie zbiorów. Stan tych dróg będzie systematycznie poprawiany dążąc do utwardzenia dróg gruntowych, aby zmniejszyć wpływ warunków atmosferycznych na funkcjonowanie rolnictwa.

Do roku 2030 całe województwo lubuskie powinno być objęte szybkim szerokopasmowym Internetem. W 100% z wodociągowanie i z kanalizowane obszary wiejskie, a przy tym racjonalne gospodarowanie zasobami wody (budowa małej retencji) – to również priorytety do wykonania na koniec dekady 2030 roku. Wykorzystanie infrastruktury kolejowej w celu polepszenia komunikacji wewnątrz województwa, wybudowanie ścieżek rowerowych, które powinny być połączone w jedną sieć z ościennymi regionami województwa i z Niemcami. Udrożnienie szlaków wodnych w celu przywrócenia komunikacji rzecznej i transportu towarów. Gminy w województwie lubuskim powinny dysponować planami zagospodarowania przestrzennego, które ułatwią powstawanie wielu inwestycji (budowa

obiektów inwentarskich, spalarni ekologicznych itp.). To tylko niektóre podstawowe zadania jakie są do zrealizowania na Ziemi Lubuskiej.

Niewątpliwą szansą dla rozwoju obszarów wiejskich województwa lubuskiego jest rozwój sektora turystycznego. Region ten cechuje się najwyższym zalesieniem w Polsce, a jego środowisko naturalne jest stosunkowo mało przekształcone przez człowieka. Ponadto, region posiada bogatą kulturę i historię. Występowanie długiego w skali kraju okresu wegetacyjnego przyczyniło się m.in. do powstania inicjatywy oddolnej przedsiębiorców branży turystycznej i przetwórstwa spożywczego, jakim jest klaster Lubuski Szlak Wina i Miodu. Powołanie tej inicjatywy to nawiązanie do 800-letniej tradycji regionu, a także sposób promowania lokalnych produktów oraz ekoturystyki. Powstawanie podobnych produktów turystycznych aktywizuje rozwój obszarów wiejskich województwa i prowadzić będzie w dalszej perspektywie do rozpoznawalnej marki jaką jest *Ziemia Lubuska*.

Z uwagi na relatywnie długi okres wegetacyjny (ponad 220 dni) i łagodne zimy, województwo lubuskie posiada korzystne warunki do rozwoju pewnych gałęzi sektora rolnego, które nie mogłyby się rozwinąć w innych częściach Polski, jak uprawa winorośli. Biorąc jednak pod uwagę inne czynniki środowiskowe, województwo lubuskie cechuje się niekorzystnymi warunkami dla rozwoju rolnictwa. Przeważają ubogie w składniki mineralne gleby bielcowe i pseudobielcowe, wykształcone na piaskach (V i VI klasa bonitacyjna); są to nieprzydatne dla uprawy tereny leśne z powszechną monokulturą sosnową. Utwory najslabsze zajmują aż 44,1% powierzchni gruntów ornych. Najlepszymi glebami w województwie są brunatne, zajmujące niewielkie obszary w okolicach Wschowy, Nowego Miasteczka, Sieniawy i Żagania, łącznie stanowiąc 18,3% gruntów ornych. W województwie lubuskim gleby I klasy bonitacyjnej nie występują. W uprawach przeważają zboża oraz rzepak. Hodowla zwierząt opiera się na produkcji drobiu (w tym dużego udziału hodowli indyków). Niższy od średniej krajowej jest natomiast poziom hodowli trzody chlewnej i bydła.

Natura i jej działania mają ogromny wpływ na rolnictwo, nie tylko lubuskie. Plony i zyski są ściśle związane z warunkami atmosferycznymi. Zmiany temperatury, gwałtowne opady, huragany i dzikie zwierzęta, są przyczyną ogromnych szkód w poszczególnych gospodarstwach. W ostatnich latach najdotkliwsze straty, liczone w milionach złotych, rolnicy ponieśli na skutek suszy i deszczy nawalnych. Przyroda ujawnia swą niszczycielską siłę, a jedyne co człowiek może zrobić to łagodzić jej skutki. Istnieje wiele form pomocy oraz dotacji, które pomagają poszkodowanym gospodarzom odzyskać pełnię mocy produkcyjnych. Wspólne działania instytucji rządowych oraz Unii Europejskiej pozwalają i pozwolą lubuskim rolnikom łagodzić skutki działań natury oraz wracać na rynek.

Jeśli chodzi o użycie nawozów mineralnych – to w województwie lubuskim prognozuje się w najbliższych latach wzrost ich zastosowania w produkcji roślinnej, lecz pod koniec roku 2030 ze

względem na wymiar środowiskowy i zastrzeżeń krajowych i Unii Europejskiej, przeznaczenie środków produkcji będzie spadać.

Przeprowadzone rozważania w zakresie zmian zachodzących wśród gospodarstw ekologicznych w województwie lubuskim pozwalają na sformułowanie kilku wniosków. Rynek ten przechodzić będzie dynamiczne przekształcenia. Wzrastała bowiem szybko ich liczba (do roku 2013, w tempie 25-30%). Od 2014 roku notuje się spadek liczby gospodarstw ekologicznych w województwie lubuski. Proces ten jednak wykazuje stopniową stabilizację i w dalszej perspektywie można oczekiwać, iż zmiany w zakresie wielkości produkcji będą generowane coraz bardziej przez zwiększanie wielkości obszaru tych podmiotów. W obecnych warunkach ten segment rolnictwa będzie stanowił ważne uzupełnienie produkcji konwencjonalnej, choć ta również podlega zwiększeniu znacznie czynników środowiskowych i społecznych. Jest to efektem zmian zachodzących w finansowym wsparciu rolnictwa w ramach europejskiego modelu rolnictwa. Ponadto wzrost liczby gospodarstw w województwie lubuskim do roku 2013 był szybszy od wartości średnich dla całego kraju, co było wynikiem zaskakującym z uwagi na relatywnie gorsze uwarunkowania agroprodukcyjne. Efekt ten należy łączyć z korzystnymi zmianami w zakresie uwarunkowań makroekonomicznych, w tym wzrostem dochodów per capita, a także traktować jako skutek oddziaływania rynków transgranicznych. Rozwojowi sprzyja również stabilizacja otoczenia makroekonomicznego, wyrażona za pośrednictwem stóp procentowych (ich niższego poziomu) i stóp inflacji. Bliskość rynków zagranicznych w połączeniu ze zmianami świadomości społecznych i poprawą warunków ekonomicznych pozwoliły na uzyskanie szybkiego wzrostu liczby i powierzchni gospodarstw ekologicznych. Pozwoliło to zniwelować ograniczenia wynikające z warunków naturalnych. Natomiast nie udało się wykazać bezpośredniej zależności pomiędzy wielkością finansowego wsparcia a liczbą ekologicznych gospodarstw rolnych, choć taki związek wydaje się być prawdopodobny. Występował bowiem wyraźny trend wzrostowy w ich liczbie od momentu wejścia Polski do UE i objęcia polskiego rolnictwa wspólną polityką rolną.

W zakresie struktury przestrzennej rolnictwa badane cechy z wyjątkiem udziału użytków rolnych (których udział w powierzchni ogólnej jest najniższy w skali kraju, co wskazuje na pozarolniczy charakter województwa) charakteryzują wartości powyżej przeciętnej krajowej, co pokazuje: korzystną strukturę agrarną oraz wysoką towarowość i produktywność rolnictwa.

Niewątpliwą szansą dla obszarów wiejskich województwa lubuskiego, z powodu dość słabych gleb, jest dalszy rozwój produkcji odnawialnych źródeł energii (OZE). Region cechuje się sprzyjającymi warunkami środowiskowymi do powstawania elektrowni wiatrowych i produkcji biomasy. Rekomendacją co do przyszłej perspektywy finansowej (2021-2027) jest dostosowanie poziomu wsparcia finansowego do nowych źródeł energii wykorzystujących paliwa odnawialne.

Corocznie obserwowano stabilny wzrost liczby producentów ekologicznych. Największe zainteresowanie dopłatami wykazali producenci ekologiczni zajmujący się kategorią „uprawy rolnicze” – prawie 38,5 mln zł, zaraz po nich plasują się „uprawy sadownicze i jagodowe” oraz „pozostałe uprawy sadownicze i jagodowe -22,8 mln zł, „trwałe użytki zielone” – 13,9 mln zł, „uprawy warzywne” - 3,8 mln zł. Najmniejsze dofinansowanie uzyskały „uprawy zielarskie”, wprowadzone w 2009 roku – 55,5 tys. zł. Te statystyki pokazują lubuskie rolnictwo ekologiczne jako nienastawione na przetwórstwo i sprzedaż produktów gotowych, które generują większe dochody. Niewątpliwie rolnicy, nie tylko z województwa lubuskiego, dostrzegli możliwości zwiększenia swoich finansów poprzez uzyskanie dopłat do produkcji ekologicznej, mało popularnej w naszym regionie przed akcesją. Ponadto, w społeczeństwie polskim wraz ze wzrostem świadomości na temat wpływu odżywiania się na zdrowie fizyczne i psychiczne, wzrosło zapotrzebowanie na żywność ekologiczną. Wykształciło się zjawisko mody na zdrowe odżywianie się i styl życia. Pojawiło się także wiele publikacji i reportaży na temat żywności modyfikowanej genetycznie (GM), której sprzeciwia się większość (65%) Polaków. Te czynniki niewątpliwie przełożyły się na świadomość konsumentów i zapotrzebowanie na ekologiczną żywność, nakierunkowanie na jej produkcję i mogąca stać się jednym z czynników warunkujących rozwój województwa lubuskiego.

Produkcja zwierzęca, tak jak produkcja roślinna, uzależniona jest od opłacalności. Rosnące ceny środków do produkcji, przy jednoczesnym obniżeniu cen skupu żywca, bezpośrednio wpływają na stan pogłowia zwierząt gospodarskich. Najdotkliwiej odczuli to producenci trzody chlewnej, choć tak naprawdę dotyczy to wszystkich grup zwierząt. Brak mechanizmów ograniczających import mięsa konkurencyjnego cenowo i wsparcia dla rodzimych hodowców świń, spowodował ograniczenie lub całkowite zaniechanie tej produkcji. Na stan pogłowia zwierząt niewątpliwie mają wpływ świadomość i nawyki żywieniowe konsumentów oraz pośrednio ich zamożność. Coraz częściej wybierane jest przez nich mięso drobiowe, zastępujące wieprzowinę i wołowinę. Dużą rolę w zrównoważeniu spożycia mięsa pochodzącego od różnych zwierząt odgrywają poszczególne fundusze promocji. Również działania unijne mają za zadanie wspierać gospodarstwa hodujące zwierzęta, jednak nie są one skierowane na wszystkie grupy zwierząt jednakowo, jak również uzależnione są od ilości posiadanych zwierząt.

W województwie lubuskim znacząca większość kierujących gospodarstwami indywidualnymi (96%) to użytkownicy tych gospodarstw. Rzadziej osoby z rodziny (2,4%). Odsetek osób obcych wśród kierujących jest niski i wynosi 0,3%. Ponad połowa kierujących (65%) jest w wieku od 40 do 64 lat oraz posiada wykształcenie rolnicze (47%).

Niewątpliwie dużym stymulatorem zakupu ciągników, maszyn i urządzeń rolniczych są dotacje pochodzące z programów unijnych. Wiele gospodarstw, zwłaszcza te przejęte po Państwowych Gospodarstwach Rolnych, wymagało sporych nakładów finansowych, również na wymianę parków maszynowych. Dzięki działaniom unijnym z możliwością dofinansowania zakupu, stało się to łatwiejsze.

Jednakże ilość i rodzaj pozyskiwanego w ten sposób sprzętu uzależniona jest od potrzeb poszczególnych gospodarstw oraz przede wszystkim od ilości środków pieniężnych przeznaczanych na działania modernizacyjne dla poszczególnych województw. Lubuscy rolnicy w działaniach inwestycyjnych i modernizacyjnych z udziałem środków pochodzących z UE wykazują się niezwykle dużą aktywnością, dlatego śmiało można stwierdzić, że przyznawane limity finansowe są zdecydowanie za niskie i pokrywają ok. 30% zapotrzebowania.

Po przystąpieniu Polski do UE i wejściu do systemu płatności bezpośrednich, można zauważyć wzrost zainteresowania produkcją rolną w gospodarstwach. Płatności dodatkowe jakie można uzyskać, zwłaszcza do konkretnych upraw roślin, spowodowały przywrócenie do produkcji gruntów wcześniej nieużytkowanych. Nie przełożyło się to niestety w większym stopniu na wzrost udziału sektora rolnego w tworzeniu PKB, w przeciwieństwie do innych sektorów gospodarki. Nadal część gospodarstw, zwłaszcza tych mniejszych, wytwarza produkty na potrzeby własne. Ponadto charakter produkcji rolniczej obciążony jest ryzykiem, częstokroć większym niż w innych branżach, spowodowanym wieloma czynnikami, co powoduje destabilizację cen i zmienny rozmiar produkcji w poszczególnych latach. Nie należy jednak marginalizować znaczenia rolnictwa w województwie lubuskim, który ze względu na uwarunkowania klimatyczne, jak również małą skalę przemysłu, można zakwalifikować jako region rolniczy.

Struktura zasiewów w poszczególnych latach zmienia się, gdyż uzależniona jest od wielu czynników. Ze względu na przewagę gleb lekkich lepiej udają się w województwie lubuskim oziminy, stąd przewaga tych upraw nad jarymi. Podstawowym czynnikiem wpływającym na strukturę zasiewów jest cena skupu płodu rolnego. Przykładem tego może być wzrost zainteresowania uprawą pszenicy i rzepaku. Znaczącym bodźcem decydującym o uprawie konkretnych roślin jest prowadzenie produkcji zwierzęcej w gospodarstwach, co niejako obciąża je do uprawy roślin paszowych, głównie takich jak kukurydza oraz pszenżyto, przy których również zauważa się wzrost powierzchni zasiewów. Na strukturę zasiewów wpływa także odległość do punktów skupu. Brak cukrowni i gorzelni, niewątpliwie wpłynął na zmniejszenie upraw buraków cukrowych i ziemniaków. Dodatkowym stymulatorem w strukturze zasiewów stały się dopłaty do upraw. Zachęcające stawki płatności, spowodowały m. in. wzrost udziału roślin strączkowych w zasiewach.

W województwie lubuskim prognozuje się spadek liczby gospodarstw rolnych użytkujących poniżej 30 ha UR, natomiast największy wzrost notuje się w użytkowaniu UR mających od 30 do 100 ha. Liczba gospodarstw rolnych mających powyżej 100 ha będzie utrzymywała się na dotychczasowym poziomie, z niewielką przewagą na wzrost.

Rolnictwo przebyło długą drogę od gospodarki naturalnej do gospodarki rynkowej. Proces ten objął wszystkie kraje, ale tempo zaawansowania tego procesu jest zróżnicowane. W swojej ewolucji

rolnictwo przeszło trzy stadia: gospodarki samowystarczalnej, rolnictwa zróżnicowanego oraz gospodarstw wyspecjalizowanych. Im większe obszarowo gospodarstwo, tym bardziej wyspecjalizowane, im poziom wiedzy rolniczej i ogólnej wyższy, tym proces przejścia do gospodarki rynkowej jest bardziej zaawansowany. Dalszy rozwój rolnictwa wiąże się z kolejnymi etapami uprzemysłowienia – cyberfarmy i w kierunku agrobiznesu. Przedstawiony model rozwoju rolnictwa zmierzający w kierunku dalszego nasilenia rolnictwa przemysłowego, w warunkach europejskich traci na znaczeniu. Troska o zdrowie ludzkie, ochronę i czystość środowiska, a także zachowanie krajobrazu i kultury rolniczej sugerują nieco odmienny kierunek większości gospodarstw rolnych. Odłączenie dopłat dla rolnictwa od produkcji, preferowanie zrównoważonego rozwoju, stawia w nowym świetle kwestię opłacalności produkcji. Odłączając dopłaty rolników od produkcji, a wiążąc je z obszarem, charakterem użytków i statycznie dopłacając do powierzchni uprawy wybranych roślin, zmierzamy do zmiany dotychczasowego konwencjonalnego rolnictwa. Wydaje się, że w Polsce znaczna część gospodarstw ograniczy produkcję w ogóle bądź uprości ją do tych roślin, które będą dotowane. Dopłaty będą finansowane ze środków przeznaczonych przez Unię na rozwój wsi. Ewentualne dalsze podwyższenie dopłat bezpośrednich do limitów 55%, 60% i 65% będzie sfinansowane ze środków budżetu krajowego. Zagadnienie, które wyłania się w świetle odłączenia dopłat bezpośrednich od wysokości produkcji na rzecz powierzchni może przybrać różne scenariusze. Część rolników będzie nadal gospodarowała jak dotychczas, uzyskując dochód nie tylko z produkcji, ale i z dopłat bezpośrednich. Należy się spodziewać, że część starszych rolników skorzysta z rent strukturalnych. Dotyczyć będą one rolników, którzy ukończyli 55 lat, prowadzili gospodarstwa rolne co najmniej przez 10 lat oraz zobowiążą się do zakończenia towarowej produkcji rolnej i przekazania gospodarstwa – poprzez sprzedaż bądź dzierżawę – osobom trzecim. Pozostanie część rolników-przedsiębiorców, którzy korzystając z dopłat bezpośrednich będą nadal prowadzić intensywną produkcję rolną. Wiele wskazuje, że odłączenie dopłat dla rolników od wielkości produkcji zmniejszy zainteresowanie intensywną produkcją rolniczą, kierując zainteresowania rolników w obszar rolnictwa zrównoważonego. Dodać należy, że rolnicy będą mogli skorzystać z różnych form pomocy, oprócz dopłat bezpośrednich będzie możliwość wsparcia finansowego z tytułu: wcześniejszych emerytur, programów rolno-środowiskowych, zalesienia gruntów, programów wspierających rozwój obszarów wiejskich, np. wsparcie dla gospodarstw niskotowarowych, dopłaty dla LFA (trudne warunki gospodarowania), możliwa będzie pomoc dla młodych rolników, scalanie gruntów, gospodarowanie rolniczymi stawkami dopłat obszarowych do UR w produkcji zwierzęcej wspieranej w UE dopłatami bezpośrednimi. Bardziej precyzyjne ustalenie form wsparcia finansowego i pomocy będzie możliwe po uchwaleniu stosownego aktu prawnego. Wieś jest zróżnicowana pod każdym względem, oprócz jednostek bardzo prężnych, które w nowych warunkach łatwo sobie poradzą, są ludzie starsi i schorowani, a także bezradni, którym należy pomóc. Wydaje się, że szkolnictwo zawodowe średnie i wyższe jest nadal

mało aktywne i nie wypełnia misji propagowania postępu na drodze wyczerpującej informacji. Jak wcześniej podnoszono, oprócz dopłat bezpośrednich wieś będzie mogła skorzystać z pomocy finansowej, przeznaczonej na rozwój obszarów wiejskich. Na wsi, oprócz bezrobocia, występuje inne groźne zjawisko – wyludnianie się terenów wiejskich. Może to zagrozić ciągłości przedsięwzięć związanych z zachowaniem krajobrazu, ochroną ginących roślin i zwierząt, degradacją gleb itp.

Mimo obserwowanych pozytywnych przeobrażeń, skuteczne konkutowanie z pozostałymi państwami Wspólnoty utrudnia nadal stosunkowo niski poziom koncentracji produkcji rolniczej i przetwórstwa żywności, niska wydajność pracy w przemyśle spożywczym oraz mało aktywny marketing i promocja polskich produktów rolno-spożywczych.

Jednym z ważniejszych czynników wpływających na poprawę konkurencyjności rolnictwa, zwłaszcza o ograniczonej strukturze obszarowej gospodarstw, jest organizowanie się rolników w grupy producenckie (GP). Dzięki temu mogą oni wzmacniać swoją pozycję rynkową i zwiększać dochodowość produkcji. Proces zrzeszania się rolników w GP jest stosunkowo wolny, choć w ostatnich latach obserwujemy wzrost zainteresowania tą formą gospodarowania i zwiększeniem ich liczby. Trudno w sposób jednoznaczny określić dlaczego podejmowanie tego typu inicjatyw napotyka na opór ze strony rolników, tym bardziej, że GP otrzymują wsparcie na utworzenie i funkcjonowanie, które również można przeznaczyć na inwestycje wewnątrz grupy.

Działania promujące polską żywność oraz produkty tradycyjne i regionalne jako produkty wysokiej jakości o bogatym smaku, wywarły wpływ na świadomość Polaków. W województwie lubuskim promocja ta odbywa się przy okazji świąt i imprez o regionalnym zasięgu. Lubuska Izba Rolnicza podczas wydarzeń finansowanych z Funduszy Promocji Żywności (mięsa wieprzowego, wołowego, ziarna zbóż i jego przetworów itp.) zapewnia bezpłatne degustacje tych produktów. Podczas uroczystości odbywających się na terenie Muzeum Etnograficznego w Ochli wytwórcy produktów tradycyjnych także mają okazję zaprezentować się szerszemu gronu potencjalnych nabywców. Instytucją promującą produkty regionalne jest także Lubuski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Kalsku. W ciągu roku współorganizowane są konkursy kulinarne, wśród nich: cyklicznie organizowany konkurs Agencji Rynku Rolnego „Zdrowe, smaczne, oryginalne nasze dania regionalne” – dla uczniów szkół ponadgimnazjalnych, „Czas na praśne kasze”, „Kolorowe, warzywne i owocowe dania nie tylko do podziwiania”. Ośrodek jest także inicjatorem Targów Rolniczych w Kalsku i Gliźnie, podczas których promowane są lokalne produkty żywnościowe. LODR propaguje także konkurs „Nasze Kulinarne Dziedzictwo - Smaki Regionów”, którego organizatorem jest Polska Izba Produktu Regionalnego i Lokalnego oraz Związek Województw RP. Ponadto Urząd Marszałkowski Województwa Lubuskiego organizuje imprezy promujące polską, lokalną żywność. Wśród takich inicjatyw szczególną popularnością cieszą się Lubuskie Dni Żywności, współorganizowane z Zielonogórskim Rynkiem Rolno-Towarowym S.A., przyciągając wielu odwiedzających. Podczas

wydarzenia można kupić produkty lokalnych wytwórców, miody, tradycyjny chleb na zakwasie, wędliny z regionalnych masarni, warzywa, owoce, przetwory produkowane przez koła gospodyń wiejskich i inne. Do wydarzeń promujących lokalnych producentów należą także Dni Województwa Lubuskiego, jarmarki przedsięwzięczne. Ponadto województwo reprezentowane jest na Targach Grüne Woche w Berlinie. Te i inne inicjatywy są przejawem dobrych praktyk zmierzających do rozpowszechnienia i zakorzenienia pozytywnego wizerunku produktów regionalnych i tradycyjnych w świadomości konsumenta. Mimo to, w regionie będącym swoistym zlepek różnych kultur, którego mieszkańcy są przesiedleńcami z różnych stron, liczba 34 produktów na ministerialnej Liście Produktów Tradycyjnych, liczącej 1319 pozycji, nie jest imponująca. Proponuje się przeprowadzenie kampanii informacyjnych, skierowanych przede wszystkim do ludzi starszych, znających od wielu lat przepisy na oryginalne, polskie potrawy. Ponadto należy zachęcać sektor hotelarstwa (włączając agroturystykę) i gastronomii, do wprowadzania w swojej ofercie potraw i napojów figurujących już na liście, aby zwiększyć na nie popyt oraz zróżnicować ofertę.

Środki, które otrzymali rolnicy w ramach PROW wpływają przede wszystkim na gospodarstwa. Dotyczy to głównie płatności bezpośrednich, ale również udziału w poszczególnych działaniach. Uzyskiwane dofinansowanie producenci przeznaczali m.in. na modernizację parku maszynowego, budowę, bądź modernizację budynków inwentarskich i magazynowych. Zakup ciągników i maszyn niezbędnych do prowadzenia działalności rolniczej oraz poprawa stanu budynków inwentarskich, zakup silosów itp., oprócz poprawy konkurencyjności gospodarstw, wpływają również na stopień bezpieczeństwa osób w nich pracujących, a także minimalizują negatywne oddziaływanie na środowisko naturalne. Działania typu Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw oraz Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej dodatkowo wpływają na tworzenie miejsc pracy na obszarach wiejskich, które stają się coraz bardziej preferowane do osiedlania się. Ponadto atrakcyjność obszarów wiejskich podnoszą inwestycje z takich działań jak Podstawowe usługi dla gospodarki i ludności wiejskiej oraz Odnowa i rozwój wsi. Pieniądze inwestowane w budowę sieci wodno-kanalizacyjnej, infrastrukturę drogową, gospodarkę odpadami, ponadto remonty i modernizacja, a także budowa obiektów użyteczności publicznej, jak kościoły, świetlice wiejskie, boiska sportowe, place zabaw, poprawiają wizerunek obszarów wiejskich, jak również wpływają na integrację społeczną ich mieszkańców. Obszary wiejskie w województwie lubuskim, oprócz funkcji podstawowej, jaką jest produkcja żywności, mają również charakter pozarolniczy, dlatego takie działania są niezmiernie ważne.

Spis treści:

I. DIAGNOZA SYTUACJI SPOŁECZNO-GOSPODARCZEJ OBSZARÓW WIEJSKICH I ROLNICTWA WOJEWÓDZTWA, WRAZ Z IDENTYFIKACJĄ POTRZEB I POTENCJAŁÓW ROZWOJOWYCH.

1.1. Ogólne informacje na temat województwa	2
1.2. Szczegółowy opis sytuacji-gospodarczej obszarów wiejskich województwa	16
1.2.1. Informacje ogólne dotyczące obszarów wiejskich w województwie	17
1.2.2. Kapitał ludzki i społeczny na obszarach wiejskich w województwie	22
1.2.3. Rynek pracy i przedsiębiorczość na obszarach wiejskich	26
1.2.4. Dochody i ubóstwo mieszkańców obszarów wiejskich	37
1.2.5. Infrastruktura na obszarach wiejskich	39
1.2.6. Zasoby środowiskowe na obszarach wiejskich i zagospodarowanie przestrzenne	63
1.2.7. Zasoby dziedzictwa kultury na obszarach wiejskich	69
1.3. Diagnoza sytuacji w rolnictwie w danym województwie	80
1.3.1. Zasoby ziemi rolniczej i struktura jej użytkowania	80
1.3.2. Środowiskowy wymiar produkcji rolnej	92
1.3.3. Struktura gospodarstw	127
1.3.4. Wartość produkcji rolniczej	135
1.3.5. Rola rolnictwa w kształtowaniu wzrostu gospodarczego woj. i kraju	156
1.3.6. przetwórstwo rolno - spożywcze i pozostała działalność gospodarcza związana z rolnictwem	157
II. ANALIZA SWOT	159
2.1. Analiza SWOT obszarów wiejskich województwa	159
2.2. Analiza SWOT rolnictwa, w tym przetwórstwa w województwie	161
III. ROZWÓJ FUNKCJONALNY I PRZESTRZENNY OBSZARÓW WIEJSKICH	165
3.1. Zróżnicowanie funkcjonalne obszarów wiejskich	165
3.1.1. Dominujące typy obszarów wiejskich w województwie wynikające z głównych funkcji gospodarczych	167
3.1.2. Zróżnicowanie obszarów wiejskich w województwie pod kątem stopnia urbanizacji	177
3.2. Rozwój przestrzenny obszarów wiejskich	178
3.2.1. Spójność środowiskowa obszarów wiejskich w wymiarze przestrzennym	178
3.2.2. Spójność gospodarcza obszarów wiejskich w wymiarze przestrzennym	187
3.2.3. Spójność społeczna i kulturowa obszarów wiejskich w wymiarze przestrzennym	188
IV. PROGNOZA TRENDÓW ROZWOJOWYCH DLA WOJEWÓDZTWA LUBUSKIEGO	190

Spis:**TABELE:**

- Tab. 1. Powierzchnia Polski, w tym województwa lubuskiego. str. 2,
Tab. 2. Podział na jednostki samorządowe Polska – woj. Lubuskie (ilość) str. 3,
Tab. 3. Ludność str.5,
Tab. 4. Ludność wg funkcjonalnych grup wieku, płci oraz lokalizacji terytorialnej str. 7,
Tab. 5. Położenie geograficzne gmin woj. Lubuskiego (najdalej wysuniętych) str. 12,
Tab. 6. Powierzchnia i granice w 2015 roku woj. lubuskiego str. 13,
Tab. 7. Układ pionowy powierzchni woj. lubuskiego str. 13,
Tab. 8. Temperatura powietrza w rozbiu na poszczególne lata str.13,
Tab. 9. Opady atmosferyczne, prędkość wiatru, usłonecznienie i zachmurzenie str.14,
Tab. 10. Ludność wg miejsca zameldowania/zamieszkania i płci str. 16,
Tab. 11. Gęstość zaludnienia w 2016 r. woj. Lubuskiego (z podziałem na powiaty) str.17,
Tab. 12. Ludność z podziałem na płeć oraz miejsce zamieszkania str. 18,
Tab. 13. Ludność w wieku produkcyjnym i nieprodukcyjnym str. 19,
Tab. 14. Stan geodezyjny, kierunki i zmiany w wykorzystaniu powierzchni województwa str.20,
Tab. 15. Grunty rolne wyłączone na cele nierolnicze i leśne na cele nieleśne str. 20,
Tab. 16. Grunty zdewastowane i zdegradowane wymagające rekultywacji i zagospodarowanie oraz grunty zrekultywowane zagospodarowane str. 21,
Tab.17. Pobory wody na potrzeby gospodarki narodowej i ludności str. 21,
Tab. 18. Zużycie wody na potrzeby gospodarki narodowej i ludności - str. 22,
Tab. 19. Liczba ludności na terenach wiejskich w poszczególnych województwach w kraju str 22,
Tab. 20. Dane na temat wykształcenia ludności (Narodowe Spisy Powszechne 2011 r.) str.23,
Tab. 21. Ludność w wieku produkcyjnym i nieprodukcyjnym wg. województw str.24,
Tab. 22. Ludność w wieku produkcyjnym i nieprodukcyjnym oraz współczynnik obciążenia demograficznego str.25,
Tab. 23. Rodziny z dziećmi wg liczby dzieci do lat 24 pozostających na utrzymaniu w 2011 r. str.25,
Tab. 24. Gospodarstwa domowe wg liczby osób w 2011 r. str.25,
Tab. 25. Liczba osób pracujących w rolnictwie wg. województw str.32,
Tab. 26. Bezrobotni i poszukujący pracy zamieszkali na wsi - 2016 r. str.33,
Tab. 27. Bezrobotni zamieszkali na wsi będący w szczególnej sytuacji na rynku pracy str. 34,
Tab. 28. Bezrobotni zamieszkali na wsi będący w szczególnej sytuacji na rynku pracy - Kobiety str.35,
Tab. 29. Aktywność ekonomiczna ludności wg miejsca zamieszkania w IV kwartale 2016 r. - na podstawie badania BAEL (Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności str. 36,
Tab. 30. Pracujący w gospodarce narodowej wg. sekcji i gmin str. 36,
Tab. 31. Rynek pracy, wynagrodzenia str.37,
Tab. 32. Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę w gospodarstwie rolnym str.37,
Tab. 33. Planowane inwestycje w zakresie melioracji wodnych w latach 2014-2020 str.41,
Tab. 34. Zestawienie wód i urządzeń melioracji wodnych wg powiatów woj. Lubuskiego str. 45,
Tab. 35. Infrastruktura komunalna i mieszkaniowa str. 46,
Tab. 36. Oczyszczalnie ścieków - Miejskie i wiejskie pracujące na sieci kanalizacyjnej (b Dotyczy urządzeń do biologicznego oczyszczania. c Ludność korzystająca z oczyszczalni ścieków)— na podstawie szacunków, ludność ogółem — na podstawie bilansów. str.46
Tab. 37. Drogi publiczne 2015 R. (stan w dniu 31 XII) str. 47,
Tab. 38. Energia elektryczna w gospodarstwach domowych wg lokalizacji odbiorcy w 2015 r. str.48,
Tab. 39. Odbiorcy oraz zużycie energii elektrycznej w gospodarstwach domowych str. 48,
Tab. 40. Transport drogowy i kolejowy str. 49,
Tab. 41. Istniejące farmy wiatrowe w województwie lubuskim str. 54,
Tab. 42. Wykaz biogazowni rolniczych na terenie woj. lubuskiego str. 56,
Tab. 43. Farmy fotowoltaiczne str.57,
Tab. 44. Małe elektrownie słoneczne str. 57,
Tab. 45. Zestawienie elektrowni wodnych na terenie woj. lubuskiego należących do PGE Energia Odnawialna z siedzibą w Warszawie str. 58,
Tab. 46. Zestawienie elektrowni wodnych grupy Kapitałowej ENEA str. 59,
Tab. 47. Zestawienie małych elektrowni wodnych. str. 59,
Tab. 48. Produkcja energii odnawialnej str. 63,
Tab. 49. Powierzchnia o szczególnych walorach str. 66,
Tab. 50. Parki Narodowe str. 66,
Tab. 51. Rezerваты przyrody str.67,

Tab. 52. Parki krajobrazowe str. 67,
 Tab. 53. Pomniki przyrody str. 67,
 Tab. 54. Zasoby mieszkaniowe - stan na 31.12.2015 r. str. 68,
 Tab. 55. Mieszkania wyposażone w podstawowe instalacje - stan na 31.12.2015 r. str. 68,
 Tab. 56. Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru regon - Podmioty wg grup rodzajów działalności PKD 2007 str. 69,
 Tab. 57. Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru regon - Podmioty wg klas wielkości (podmioty klasyfikowane według kryterium liczby pracujących). str. 69,
 Tab. 58. Współpraca Zagraniczna Samorządu Województwa Lubuskiego str. 76,
 Tab. 59. Dzierżawa stan na dzień 31.08.2017 (ODDZIAŁ i FILIA) str. 81,
 Tab. 60. Sprzedaż ziemi w okresie 01.01.2002 - 31.08.2017 str. 83
 Tab. 61. Sprzedaż ziemi w okresie 01.01.2002 - 31.08.2017 ODDZIAŁ str.83,
 Tab. 62. Sprzedaż w okresie 01.01.2002 - 31.08.2017 (ODDZIAŁ i FILIA) str.84,
 Tab. 63. Zasoby gruntów - zagospodarowane w ha (stan na dzień 31.08.2017) str. 84,
 Tab. 64. Powierzchnia przyjęta do Zasobów SP str. 86,
 Tab. 65. Dzierżawa oraz sprzedaż powierzchni rolnych str.89,
 Tab. 66. Tab. 65 Średni czynsz dzierżawy gruntów z Zasobu WRSP na 31.12.2012 (dane wstępne) str. 90,
 Tab. 67. Zawarte umowy dzierżawy w roku 2012 str.90,
 Tab. 68. Powierzchnia użytkowania mienia - bezumowna str. 91,
 Tab. 69. Mieszkania w zasobie WRSP str.91,
 Tab. 70. Zużycie nawozów mineralnych lub chemicznych i wapniowych w przeliczeniu na czysty składnik str.93,
 Tab. 71. Nakłady na środki trwałe służące ochronie środowiska i gospodarki wodnej str.93,
 Tab. 72. Efekty rzeczowe uzyskiwane w wyniku przekazania do użytku inwestycji w ochronę środowiska i gospodarkę wodną str.94,
 Tab. 73. Przedziały potrzeb wapnowania str.98,
 Tab. 74. Wartości ph, fosforu, potasu oraz magnezu Str.103 ,
 Tab. 75. Wartości pH w poszczególnych powiatach str. 103,
 Tab. 76. Wartości fosforu w poszczególnych powiatach str.103,
 Tab. 77. Wartości potasu w poszczególnych powiatach str.104,
 Tab.78. Wartości magnezu w poszczególnych powiatach str.105,
 Tab.79. Liczba gospodarstw zarejestrowanych w ARiMR na koniec lipca 2017 str.128,
 Tab. 80. Struktura agrarna w województwie lubuskim w latach 2002-2009 i prognoza do roku 2020 str.128
 Tab.81. Średnia wielkość powierzchni gruntów rolnych w gospodarstwach rolnych na poszczególne województwa str.129
 Tab.82. Powierzchnia ekologicznych użytków rolnych w Polsce w roku 2015 str.130,
 Tab.83. Wykaz gospodarstw ekologicznych na terenie województwa lubuskiego (dane Lubuski Ośrodek Doradztwa Rolniczego) str. 130,
 Tab.84. Grupowanie gospodarstw według działów rolniczych str.135,
 Tab.85. Grupowanie gospodarstw według działów rolniczych str.136,
 Tab.86. Grupowanie gospodarstw według klas wielkości ekonomicznej (wyrażonej w wartości SO) rok 2014 str. 137,
 Tab.87. Grupowanie gospodarstw według klas wielkości ekonomicznej (wyrażonej w wartości SO) rok 2015 str.138
 Tab. 88. Globalna produkcja roślinna i zwierzęca str.139
 Tab. 89. Powierzchnia uprawy głównych ziemiopłodów str.140
 Tab. 90. Plony i zbiory głównych ziemiopłodów str.141
 Tab. 91. Powierzchnia paszowa str. 141,
 Tab. 92. Produkcja roślin pastewnych na paszę str. 141,
 Tab. 93. Zbiory warzyw gruntowych str.142,
 Tab. 94. Zbiory owoców z drzew str. 142,
 Tab. 95. Zbiory owoców z krzewów owocowych str. 143
 Tab. 96. Pogłowie zwierząt gospodarskich w 2016 r. str. 145,
 Tab. 97. Stany ilościowe drobiu, uboje i produkcja mięsa oraz produkcja jaj str.146,
 Tab. 98. Zakłady wylęgowe str. 147,
 Tab. 99. Zakłady Przetwórstwa i Uboju Drobiu str. 147
 Tab. 100. Fermy (ilość) str. 147
 Tab. 101. Zwierzęta gospodarskie - stan w czerwcu str.149,
 Tab. 102. Bydło według użytkowników w 2016 r. str.149,
 Tab. 103. Trzoda chlewna według użytkowników w 2016 r. str. 150,
 Tab. 104. Dynamika produkcji wg rodzajów rynków str.151,
 Tab. 105. Produkcja energii odnawialnej str. 151,
 Tab. 106. Użytkowanie gruntów w gospodarstwach rolnych według rodzaju użytków i użytkowników str.153,

Tab. 107. Powierzchnia zasiewów według grup ziemiopłodów i użytkowników str.153,
 Tab. 108. Wartość skupu produktów rolnych (ceny bieżąca) str.154,
 Tab. 109. Skup ważniejszych produktów rolnych str. 154,
 Tab. 110. Przeciętne ceny skupu ważniejszych produktów rolnych str. 155,
 Tab. 111. Przeciętne ceny uzyskiwane przez rolników na targowiskach str. 156,
 Tab. 112. Wskaźnik PKB w mln zł str. 156,
 Tab. 113. Wskaźnik osób pracujących wg. faktycznego miejsca pracy str.157,
 Tab. 114. Pracujący w gospodarce narodowej według sekcji i gmin str.157,
 Tab. 115. Analiza SWOT obszarów wiejskich województwa str. 159,
 Tab. 116. Analiza SWOT rolnictwa, w tym przetwórstwa, w województwie str. 161,
 Tab. 117. Jakość gruntów w powiecie świebodzińskim str. 170,

WYKRESY:

Wykres nr 1. Populacja woj. Lubuskiego w latach 2002-2016 z podziałem na płeć str. 5,
 Wykres nr 2. Przyrost naturalny w latach 1995-2015 w województwie lubuskim w latach 1995-2015 str.9,
 Wykres nr 3. Migracje na pobyt stały w latach 1995-2015 w woj. lubuskim str.9,
 Wykres nr 4. Liczba dzieci objętych Programem „Rodzina 500plus” w I półroczu 2017 r. str.15,
 Wykres nr 5. Rodzina 500 plus – środki przekazane do lubuskich rodzin od 1 kwietnia 2016 r. do 30 czerwca 2017 r. – w zł str. 16,
 Wykres nr 6. Stopa bezrobocia w woj. Lubuskim w latach 200-2015 - rejestrowane str. 30
 Wykres nr 7. Struktura obszarowa wydzierżawionych gruntów - powierzchnia str. 82,
 Wykres nr 8. Struktura obszarowa wydzierżawionych gruntów – liczba umów str. 82,
 Wykres nr 9. Struktura obszarowa sprzedanych gruntów – powierzchnia (ha) od 01.01.2002-31.08.2017 str.84,
 Wykres nr 10. Zużycie nawozów mineralnych lub chemicznych i wapniowych w przeliczeniu na czysty składnik na 1 ha użytków rolnych w kg, str. 93,
 Wykres nr 11. pH gleb powiatów w woj. lubuskim str.101,
 Wykres nr 12. Zawartość fosforu w glebach powiatów województwa lubuskiego str. 101,
 Wykres nr 13. Zawartość potasu w glebach powiatów województwa lubuskiego str. 102,
 Wykres nr 14. Zawartość magnezu w glebach w województwie lubuskim str. 102,
 Wykres nr 15. Wartości pH w poszczególnych powiatach str.103,
 Wykres nr 16. Wartość fosforu w poszczególnych powiatach str. 104,
 Wykres nr 17. Wartości potasu w poszczególnych powiatach str. 105,
 Wykres nr 18. Wartość magnezu w poszczególnych powiatach str.106,
 Wykres nr 19. Ilość ciągników w rozbiu na grupy obszarowe użytków rolnych w woj. lubuskim. str.133,
 Wykres nr 20. Opłacalność produkcji rolniczej według typów rolniczych w 2014 i 2015 roku (dane PL FADN) str.137,
 Wykres nr 21. Opłacalność produkcji w gospodarstwach str.138,
 Wykres nr 22. Struktura gatunkowa pogłowa drobiu ogółem str.147,
 Wykres nr 23. Wartość skupu produktów rolnych str. 151,
 Wykres nr 24. Skup podstawowych produktów rolnych str.152,
 Wykres nr 25. Przeciętne ceny skupu żywca rzeźnego (w zł za kg) str. 152,
 Wykres nr 26. Ceny skupu i ceny targowiskowe podstawowych produktów rolnych w 2016 r. str.152

RYSUNEK:

Rys. 1. Struktura agrarna województwa lubuskiego str. 3,
 Rys. 2. Struktura agrarna województwa lubuskiego str. 4,
 Rys. 3. Stan cywilny w woj. Lubuskim powyżej 15 roku życia str. 10,
 Rys. 4. Trwale rozdysponowanie gruntów str. 85,
 Rys. 5. Zagospodarowanie gruntów (Zasobu) str. 86,
 Rys. 6. Struktura użytkowania gruntów w gospodarstwach rolnych w 2016 r. str. 92,
 Rys. 7. pH gleb w woj. lubuskim str.99,
 Rys. 8. Zawartość potasu w glebach w województwie lubuskim str.99,
 Rys. 9. Zawartość magnezu w glebach w województwie lubuskim str. 100,
 Rys. 10. Udział procentowy gleb z poszczególnych powiatów w województwie lubuskim str.100,
 Rys. 11. pH gleb w woj. lubuskim str.106,
 Rys. 12. Udział procentowy analiz gleb z poszczególnych powiatów w woj. lubuskim str. 107,
 Rys. 13. Zawartość fosforu w glebach w woj. lubuskim str.107,
 Rys. 14. Zawartość potasu w glebach w woj. lubuskim str. 108,
 Rys. 15. Zawartość magnezu w glebach w woj. lubuskim str. 108,
 Rys. 16. pH gleb powiatu zielonogórskiego str. 109,
 Rys. 17. Fosfor w glebach powiatu zielonogórskiego str.109,

Rys. 18. Potas w glebach powiatu zielonogórskiego str.110,
 Rys. 19. Magnez w glebach powiatu zielonogórskiego str.110,
 Rys. 20. pH gleb powiatu świebodzińskiego str. 111,
 Rys. 21. Fosfor w glebach powiatu świebodzińskiego str. 111,
 Rys. 22. Potas w glebach powiatu świebodzińskiego str.112,
 Rys. 23. Magnez w glebach powiatu świebodzińskiego str.112,
 Rys. 24. pH gleb powiatu żarskiego str.113,
 Rys. 25. Fosfor w glebach powiatu żarskiego str. 113,
 Rys. 26. Potas w glebach powiatu żarskiego str. 114,
 Rys. 27. Magnez w glebach powiatu żarskiego str. 114,
 Rys. 28. Fosfor w glebach w powiecie krośnieńskim str.115,
 Rys. 29. Potas w glebach w powiecie krośnieńskim str. 115,
 Rys. 30. Magnez w glebach w powiecie krośnieńskim str. 116,
 Rys. 31. pH gleb w powiecie sulęcińskim str.116,
 Rys. 32. Fosfor w glebach w powiecie sulęcińskim str.117,
 Rys. 33. Potas w glebach w powiecie sulęcińskim str.117,
 Rys. 34. Magnez w glebach w powiecie sulęcińskim str.118,
 Rys. 35. pH gleb w powiecie nowosolskim str. 118,
 Rys. 36. Fosforu w glebach w powiecie nowosolskim str. 119,
 Rys. 37. Potas w glebach w powiecie nowosolskim str.119,
 Rys. 38. pH gleb w powiecie żagańskim str.120,
 Rys. 39. Fosfor w glebach w powiecie żagańskim str. 120,
 Rys.40. Potas w glebach w powiecie żagańskim str.121,
 Rys. 41. Magnez w glebach w powiecie żagańskim str.121,
 Rys. 42. pH gleb powiatu międzyrzeckiego str. 122,
 Rys. 43. Fosfor w glebach powiatu międzyrzeckiego str. 122,
 Rys. 44. Potas w glebach powiatu międzyrzeckiego str. 123,
 Rys. 45. Magnez w glebach powiatu międzyrzeckiego str. 123,
 Rys. 46. pH gleb powiatu słubickiego str.124,
 Rys. 47. Fosfor w glebach powiatu słubickiego str.124,
 Rys. 48. Potas w glebach powiatu słubickiego str. 125,
 Rys. 49. Magnez w glebach powiatu słubickiego str. 125,
 Rys. 50. Fosfor w glebach powiatu gorzowskiego str. 126,
 Rys. 51. Potas w glebach powiatu gorzowskiego str.126,
 Rys. 52. Magnez w glebach powiatu gorzowskiego str. 127,
 Rys. 53. Liczba ciągników w poszczególnych województwach Polski (2016 rok) str.134
 Rys. 54. Ciągniki według mocy silnika w Kw (KM) w tys. Sztuk (2016 rok) str.135,
 Rys. 55. Struktura powierzchni zasiewów zbóż podstawowych z mieszankami zbożowymi str.140,
 Rys. 56. Struktura pogłowia bydła str. 144
 Rys. 57. Struktura pogłowia trzody chlewnej- stan w czerwcu str.148,
Rys. 58. Liczba ludności - około 58 tys. mieszkańców str.169,

MAPY:

Mapa nr 1. Województwo lubuskie na tle polski str. 4,
 Mapa nr 2. Podział woj. lubuskiego na powiaty str.6,
 Mapa nr 3. Struktura powierzchni woj. lubuskiego str. 12,
 Mapa nr 4. Średnia roczna temperatura dla woj. Lubuskiego str.14,
 Mapa nr 5. Wskaźnik zagrożeń ubóstwem relatywnym str.38,
 Mapa nr 6. Ubóstwo skrajne z podziałem na województwa str.39,
 Mapa nr 7. Najważniejsze linie kolejowe i drogowe w województwie lubuskim str. 51,
 Mapa nr 8. Korzystność wiatru w poszczególnych regionach w Polsce str. 55,
 Mapa nr 9. Lokalizacja elektrowni wodnych należących do PGE str. 57,
 Mapa nr 10. Elektrownie wiatrowe w lubuskim str. 62,
 Mapa nr 11. Udział powierzchni trwałych użytków zielonych w powierzchni użytków rolnych (GUS 2016) str.129,
 Mapa nr 12. Mapa powiatu świebodzińskiego str.168,